

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ
DOKTORA PROGRAMI

EVDE ÇALIŞAN KADINLAR ARASI
DAYANIŞMA/ÖRGÜTLENME

99850

Doktora Tezi

99850

Hazırlayan:
95620049 Zeynep Dilek HATTATOĞLU ÖZBEK

Danışman:
Doç. Dr. Güliz ERGİNSOY

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
İSTANBUL-2000

.....Zeynep..Dilek...(HATTATOĞLU)..ÖZBEK..... tarafından hazırlanan

..Evde..Çalışan..Kadınlar..Arası..Dayanışma../..Örgütlenme.....

..... adlı bu çalışma jürimizce

.....Doktora..... Tez / ..... Eser Metni

olarak kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 08 / 09 / 2000.....

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı - Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Esin..KÜNTAY.....

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ferhunde..ÖZBAY...(B.Ü.Sos.Böl.)

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Kevret..LORDOĞLU...(M.Ü.Çal.Eko.)

.....

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Güliz..ERGİNSOY...(Danışman)..

.....

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Ayşe..DURAKBAŞA.....

.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

İÇİNDEKİLER.....	I
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VII
SUMMARY.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: KADIN, ÇALIŞMA VE GÜNDELİK HAYATIN ÖRGÜTLENİŞİ.....	6
I.1 KARŞILIĞI ÖDENMEYEN KADIN EMEĞİ VE TOPLUM ÖRGÜTLENİŞİNDEKİ YERİ.....	10
I.2 KADININ GELİR KARŞILIĞI ÇALIŞMASI: ANLAMLARI, ETKİLERİ VE OLASI ETKİLERİ.....	14
II. BÖLÜM: EVDE ÇALIŞMA.....	21
II. 1 DÜNYADA VE GENEL OLARAK EVDE ÇALIŞMANIN TARİHÇESİ.....	21
II. 2 GÜNÜMÜZDE EVDE ÇALIŞMA: GLOBALLEŞME, TEKNOLOJİDEKİ DEĞİŞİMLER VE ÜRETİMİN GÜNCEL ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ İLE İLİŞKİLERİ.....	27
II. 3 KADININ ÜCRETLİ İSTİHDAMININ BİR BİÇİMİ OLARAK EVDE ÇALIŞMA.....	39
II. 4 EVDE ÇALIŞMANIN KADININ ÖZGÜRLEŞMESİ VE DÖNÜŞÜM ETKİLERİ BAKIMINDAN TARTIŞILMASI.....	47
II - 4.1 Dünya Örnekleri.....	48
II. 4.1.1 Avustralya:.....	50
II. 4.1.2 Birleşik Krallık:.....	52
II. 4.1.3 Hindistan:.....	53
II. 4.1.4 Kanada:.....	56
II. 4.1.5 ABD:.....	57
II. 4.1.6 Filipinler.....	59
II. 4.1.7 Nepal:.....	60
II. 4.1.8 Hollanda:.....	60
II. 4.1.9 Madeira:.....	61
II. 4.2 Uluslararası Düzeydeki Çalışmalar.....	64

<i>II. 4.3 Dünya Örnekleri Özgülünde Kadının Evde Çalışmasının ve Dayanışma/Örgütlenme İlişkilerine Girmesinin Hem Kendi Hayatlarına Hem Evde Çalışmaya Etkilerinin Tartışılması</i>	66
--	----

III. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE EVDE ÇALIŞMA..... 70

III. 1. TÜRKİYE'DE KADININ ÇALIŞMASINA GENEL BİR BAKIŞ	70
III. 2 TÜRKİYE'DE EVDE ÇALIŞMAYA İLİŞKİN YAKLAŞIMLARIN TARTIŞILMASI.....	76
III. 3 TÜRKİYE'DE EVDE ÇALIŞAN KADINLARIN ÖZELLİKLERİ, NİTELİKLERİ HAKKINDA VAROLAN VERİLERİN BİR DEĞERLENDİRİLMESİ	81

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLAR ARASINDA DAYANIŞMA ÖRGÜTLENME 85

IV. 1 ARAŞTIRMANIN TASARLANIŞI	85
<i>IV. 1.2 Amaç ve Kavramsal Araçlar</i>	85
<i>IV. 1.2 Kapsam</i>	90
<i>IV. 1.3 Yöntem</i>	92
IV. 1.3.1 Yöntemin uygunluğu	92
IV. 1.3.2 Görüşülen kişilerin belirlenmesindeki ilkeler.....	96
IV. 1.3.3 Yer seçimi.....	98
IV. 2 ARAŞTIRMANIN SUNULUŞU	99
<i>IV. 2.1 Sosyal Ve Kültürel Arka Plan</i>	101
IV. 2.1.1 Göç	101
IV. 2.1.2 İstanbul'da Tutunmak.....	103
IV. 2.1.3 Günlük Hayatın Örgütlenişi.....	108
IV. 2.1.4 Hane Halkı	110
IV. 2.1.5 Hane İçinde Tüketimin Örgütlenişi.....	112
<i>IV. 2.2 Çalışma Eksenindeki Hayat</i>	117
IV. 2.2.1 Hanenin Diğer Üyeleri: Çalışma Öyküleri.....	118
IV. 2.2.2 İlk Çalışma Deneyimleri.....	124
IV. 2.2.3 Evde Veya Dışarda Çalışma Nedenleri.....	126
IV. 2.2.4 Çalışma İzni	131
IV. 2.2.5 Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Çalışma Tercihleri.....	141
<i>IV. 2.3 Çalışmayla İlgili Değer Ve Tutumlar</i>	145
IV. 2.3.1 Çalışma, Kadının Çalışması, Erkeğin Çalışması.....	145
IV. 2.3.2 Ev Eksenli Çalışmanın Algılanışı.....	150
IV. 2.3.3 Çocukların Annelerinin Çalışmasıyla İlgili Fikir Ve Tavırları	154
IV. 2.3.4 Çocuklarla İlgili Beklenti Ve Tutumlar.....	157
<i>IV. 2.4 Ev Eksenli Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma İlişkileri</i>	167

IV. 2.4.1 Ev Eksenli Çalışma Türleri.....	167
IV. 2.4.2 Gündelik Hayatta Ev Eksenli Çalışmanın Örgütlenişi	171
IV. 2.4.3 Yan Yana Ya da Birlikte: Ev Eksenli Çalışmanın Sosyal Örgütlenişi	174
IV. 2.4.4 Yardımlaşma: Hane İçinde Ev Eksenli Çalışmanın Örgütlenişi.....	178
IV. 2.4.5 İş Bulma Kanalları.....	187
IV. 2.4.6 Aracılık Kurumu ve Aracıların Eve İş Örgütlenme Biçimleri	191
IV. 2.4.7 Taşeronlarla/Aracılarla İlişkiler	195
IV. 2.4.8 Ev Eksenli Çalışma Profili.....	199
<i>IV. 2.5 Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Dayanışma ve Gerilim Dinamikleri.....</i>	<i>206</i>
IV. 2.5.1 İş Sürecinde Dayanışma ve Gerilim Deneyimleri.....	206
IV. 2.5.2 İş Sürecinde Hane İçi Dayanışma ve Gerilim Deneyimleri.....	226
IV.2.5.2.1 Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Ev İşlerinin Paylaşımı	227
IV.2.5.2.2 Kadının Geliri ve Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Harcama Biçimlerinin Değişimi	233
IV.2.5.2.3 Ev Eksenli Çalışma Dolayısıyla Hane İçi Stratejiler: Bir Tartışma	241
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	256
EK 1. HARİTA: AVCILAR'IN İSTANBUL'DAKİ KONUMU	280
EK 2: AVCILAR HARİTASI: GÖRÜŞME ALANLARININ AVCILAR İÇİNDEKİ KONUMLARI	281
EK 3. GÖRÜŞME KILAVUZU.....	282
EK 4. ÖRNEK GÖRÜŞME METNİ	284
EK 5. TABLOLAR.....	309
1. GÖÇ	309
2. İSTANBUL'DA BULUNMA SÜRESİ	309
3. OTURULAN EV	310
4. KOCALARININ ÇALIŞMA KONUMLARI	310
5. KADINLARIN EĞİTİM DURUMU.....	311
6. KADINLARIN DIŞARDA ÇALIŞMA DURUMLARI.....	311
7. EV EKSENLİ ÇALIŞMA DURUMLARI.....	312
8. KADINLARIN SİGORTALILIK DURUMLARI	312
EK 6: THE HOMEWORK CONVENTION 1996, ARTICLES 1-10.....	313
EK 7: EVDE ÇALIŞMA SÖZLEŞMESİ 1996, 1-10. MADDELER.....	315

KAYNAKLAR 317

ÖZGEÇMİŞ 325

TEŞEKKÜR

Ev eksenli çalışmanın kadın güçlenmesi ve özgürleşmesi ekseninde bir tartışması olan bu çalışmayla uğraştığım dönemde, gerek yakın gerek daha uzak çevremden pek çok katkı ve destek aldım. Her şeyden önce, konuyla ilk ilgilenmemin ardından dünya deneyimlerini aktaran ve pratikte ev eksenli çalışma bakımından canlı bir ortamda bulunmamı mümkün kılan HomeNet'e ve koordinatörü Jane Tate'e teşekkürü borç biliyorum. Gerek Avrupa Evde Çalışma Grubu'ndaki gerek SEWA'daki araştırmacı ve örgütçü dostlara da aynı nedenle teşekkür ederim.

Bu konuda bir çalışma yapmayı planlıyordum, ama doktora tezi konusu olarak evde çalışmayı ele almamı öneren Doç. Dr. Şemsa Özar oldu, kendisine teşekkür borçluyum. Danışmanım Doç. Dr. Güliz Erginsoy'a, tüm tez sürecinde taslaklarımı okuyarak benimle tartıştığı, fikir verdiği, önerilerde bulunduğu, hem de moral desteği nedeniyle çok teşekkür ediyorum. Tez jürimde yer alan hocalarım Prof. Dr. Esin Küntay, Prof. Dr. Ferhunde Özbay, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu ve Doç. Dr. Ayşe Durakbaşa'ya yazdıklarımı okudukları ve tartıştıkları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Kadın ve çalışma konusunda bu tezi önceleyen fikirlerimi, özellikle karşılıksız emek ve rolü ile ilgili fikirlerimi büyük ölçüde 8 Mart Kadın Platformu'ndaki arkadaşlarımla yaptığımız tartışmalarda netleştirdim. Hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Çalışmanın ana dayanağını oluşturan derinlemesine görüşmeleri yaptığım kadınlara ulaşmakta bana yardımcı olan fabrika işçisi Teberik Baki'ye ve evde çalışan arkadaşım Pervin Oku'ya büyük bir teşekkür borçluyum. Alan araştırması sırasında, zorlandığım dönemlerde, bana görüşmelerde eşlik ederek çalışmaya devam etmemi sağladıkları için Mukaddes Koç Şimşek ve Nevin İl'e, yaklaşımla bana cesaret verdiği için de Selma Karabey'e teşekkür ediyorum.

Alan sonuçlarının yazıya dökülmesi ve tezin nihai yazımı sırasında oğlum Yunus Kerem'le ilgilenerek bana net ve bölünmemiş bir çalışma zamanı sağlayan arkadaşlarım Sema Vural ve Firdevs Hoşer'e ve kendi işleri de sıkışık olduğu halde bütün bu yardımlara rağmen benim sorumluluklarımın da birazını üstlenen eşim Erol Özbek'e çok teşekkür borçluyum. Ayrıca, nihai metni yazmak üzere sakin ve bölünmemiş zamana ihtiyaç duyduğumda evinde kaldığım arkadaşım Mukaddes Koç Şimşek'e ve ben onların evinde çalıştığım için odasından, bilgisayar oyunlarından ve televizyon seyretmekten toptan fedakarlık etmeyi kabul ederek 9 yaşına göre olgunluk gösteren Günseli Koç'a da teşekkür ediyorum.

Kendileri bu tezin tez olarak varlığından da, benim için öneminden de haberdar olmasalar bile varlıklarıyla bana sevinç verdikleri, hayatıma anlam kattıkları için Bala'ya ve Yunus Kerem'e de teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca tez sürecine somut katkıda bulunmaları önemli olmaksızın, bütün dostlarıma, sırf dostum oldukları için teşekkür ediyorum.

Son olarak, başta derinlemesine görüşme yaptıklarım olmak üzere, sohbet ettiğim, konuştuğum, tartıştığım bütün evde çalışan hemcinslerime de teşekkür ediyorum. Bu çalışmayı mümkün kılan koşulların başında, onların bana gösterdiği güven ve açıklık geliyor. Eğer bana zaman ayırmasalardı, hayatlarını içtenlik ve açıklıkla bana anlatmasalardı, bu çalışma mümkün olmazdı.

Ağustos 2000

ÖZET

Bu çalışma Türkiye’de eve iş alan kadınlar arasında dayanışma ve örgütlenme dinamiklerini ve kadının evde çalışmasıyla özgürleşmesi veya daha pragmatik bir dille, güçlenmesi arasındaki ilişkileri irdelemeyi amaçlamaktadır. Evde çalışma özgülünde kadının çalışmasıyla, bu çalışmanın yarattığı etkiler, olası etkiler ve öznelerine sunabileceği imkanların tartışılması -ki ister istemez, kadının çalışmasının algılanış ve kavranışında modernleşmeci söylemin egemenliğinin de sorgulanmasıyla iç içedir-, bu tezin araştırdığı eksenlerden ilkinin oluşturmaktadır. İkinci ana eksen ise evde çalışmanın ‘işçiler’ arasında dayanışma, örgütlenme, yani birlikte hak arama sürecine girilmesi bakımından sunduğu imkanların tartışılması yer almaktadır.

Araştırmanın yöntemi, “aktif katılımcı yöntemdir”, araştırmacının araştırma özneleriyle girdiği sürecin aktif bir katılımcısı olduğu bu yöntem, anahtar kişilerle derinlemesine görüşmeler ve yerinde kısmi gözlem teknikleri bir arada kullanılarak uygulanmıştır. İstanbul’un Avcılar bölgesinde gerçekleştirilen çalışmada, görüşülen evde çalışan kadınların belirlenmesinde kendini ifade edebilme yeteneğine ve gönüllülüğüne sahip olmak özelliği aranmıştır.

Bu şekilde saptanan evde çalışan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler, iki ayrı düzeyde bilgi sağlamıştır. Bu düzeyler, deneyim düzeyi ve bu deneyimin özneler tarafından değerlendirildiği düzeydir. Çalışma, evde çalışma olgusunu, güçlenme ve dayanışma/örgütlenme dinamikleri bakımından ve öznelerin dilinden analitik düzeyde yeniden kurmayı; kadınların bu öznel tarihleri ve bugünleri çerçevesinde evde çalışma olgusunun etki ve sonuçlarını tartışmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ev eksenli çalışma, evde çalışma, kadın, informal sektör, güçlenme, emek örgütlenmesi, dayanışma ağları.

SUMMARY

This thesis aims at studying solidarity and organising dynamics among women home based workers and the interrelations between women's home based work and their empowerment. It has two main axes: Women's work at home, its effects, possible effects and possibilities emerging from home based work make out the first axis. This unavoidably involves an investigation and a discussion on modernist discourse and its dominance in the context of women's work and its understanding. The second axis is a discussion on the possibilities emerging from home based work for solidarity and organising.

The method of this research is the "active participatory method". In this method, the researcher is an active participant in an interactive process with the subjects of the research. It was applied through in-depth interviews with key informants and direct partial observations in the field. This research was conducted in Avclar, İstanbul and all interviewees were determined by the criteria of ability of self expression and voluntary participation.

Together with direct observations in the field, these in-depth interviews provided information at two different levels, which are: experience and their perception of by the research subjects. This thesis is an attempt to reconstruct home based work analytically from the home based workers' perception in the context of empowerment, solidarity and organising dynamics, and to discuss the effects and consequences of home based work for the subjective history and present conditions of women home based workers'.

Keywords: Home-based work, homework, women, informal sector, empowerment, labour organisation, solidarity networks.

KISALTMALAR

- ADITHI:** Agriculture, Dairy Technology, Tree Plantation, Handicrafts Integrated Activities; Tarım, Süt Ürünleri Teknolojisi, Ağaç Yetiştirme ve El Sanatları Bütünleşik Faaliyetler
- DİE:** Devlet İstatistik Enstitüsü
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- ETUC:** European Trade Unions' Confederation, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu
- FNV:** Hollanda Sendikalar Konfederasyonu.
- .g:** Görüşülen kişiyi belirtmek için kullanılmıştır. 1.g, birinci görüşülen kişi gibi.
- HOMENET:** International Network of Home based Workers, Uluslararası Ev eksenli Çalışan İşçiler Ağı
- HWA:** Homeworkers Association, Evde Çalışanlar Örgütü.
- ICFTU:** International Confederation of Free Trade Unions, Dünya Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- ICFTU-APRO:** Dünya Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Asya-Pasifik Havzası Örgütü
- ILGWU:** International Ladies' Garments Workers' Union, Uluslararası Kadın Giyimi İşçileri Sendikası.
- ILO:** International Labour Organisation, Uluslararası Çalışma Örgütü
- KaBaPa:** Yeni Filipinler Örgütü
- SEWA:** Self-Employed Women's Association, Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü
- SEWU:** Self-Employed Women's Union, Serbest Çalışan Kadınlar Sendikası
- TCFUA:** Textile, Clothing, Footwear Workers' Union of Australia, Avustralya Tekstil, Giyim ve Ayakkabı İşçileri Sendikası
- TMMOB:** Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği

TABLÖLAR

1. Göç
  2. İstanbul'da Bulunma Süresi
  3. Oturulan Ev
  4. Kocalarının Çalışma Konumları
  5. Kadınların Eğitim Durumu
  6. Kadınların Dışarıda Çalışma Durumları
  7. Ev Eksenli Çalışma Durumları
  8. Kadınların Sigortalılık Durumları
-

GİRİŞ

Bu çalışmanın tek bir çıkış noktası yok. Bu konuyu seçme nedenlerimden biri, belki en önceliklisi, kadının çalışmasının yani emeğiyle geliri arasında doğrudan bir bağ kurmasının, hayatı ve özgürleşmesi üzerine ne tür etkiler yaptığını bilmek isteyişimdir.

Bir diğer neden ise, Hindistan'daki SEWA (*Self Employed Women's Association* / Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü) ile yani, informel sektörde çalışan kadınları örgütleyen, hem de dünyanın hemen her ülkesinde klasik "formel sektör" sendikacılığı gerilemekte, üye kaybetmekte iken, yoktan var olan kadın sendikası ile tanışmam oldu. Hindistan'da, belirli bir işyeri bile olmayan, kast sisteminin ezdiği kadınların sendika-kooperatif bileşimi bir örgütte örgütlenebilmesi, bana son derece çarpıcı ve yenilikçi geldi, ve "bizde niye yok?" diye düşündüm.

Soruyu bu şekilde sormanın yanıltıcı bir yanı ve üstelik birtakım biçimleri kültürden bağımsız, evrensel saymak gibi de bir zımnı kabulü var. Soruyu evirdim ve "bizdeki informel sektör çalışanı kadınlar arasında ne gibi oluşumlar, dayanışmalar var" haline geldi. Bu biraz daha "kültürel" olmakla birlikte hala örgütlenmeye, dayanışmaya sadece olumlu anlam yüklemesi ve neredeyse ulaşılması gereken bir aşama gözüyle bakması gibi bir yanıltıcılığa sahipti.

Kaldı ki, bu iki başlangıç noktası, yani çalışmasının kadının cins kimliğine ve özgürleşmesine nasıl etki yaptığı ile Türkiye'de evde çalışan kadınların hangi dayanışmalar içinde olduğu arasında anlamlı bir bağ da kurabilmiş değildim.

Okudukça, evde çalışan¹ hemcinslerimle görüştüğümde -"gözlem yaptıkça"- ve kafa yordukça, gördüm ki, evde çalışma, kadının çalışması konusundaki bir

---

¹ 1996'da ILO'nun evde çalışma (homework) konulu bir sözleşme ve tavsiye kararı kabul etmesinden sonra literatürde bir farklılaşma oldu. Bağımlı çalışmayı kapsayan evde çalışma teriminin yanı

inceleme için muazzam bir kesişim noktası oluşturuyor. Bir yandan, kamusal alan/mahrem alan ikiliği ile bunların kadın ve erkek cinsleriyle özdeşleştirilmesi, modernleşmenin kadının dışarıda çalışması ile bağımsızlaşması arasında kurduğu ve benim kuşağımın da kafasında şu ya da bu ölçüde varlığını sürdüren adeta dolaysız bağ var; öte yandan evde çalışan kadınlar, görünüşte toplumun kendilerine dayattığına teslim olmuş, ev işlerini ve çocuk bakımını sürdürebilmek üzere, yani ev kadını ve anne kimliklerine halel getirmeksizin, asıl varoluş alanlarının o alanlar olduğunu tartışma konusu etmeksizin çalışıyorlar.

Bu görünüşteki mutlak çıksızlık, ev eksenli çalışan kadınların durumunun kadının özgürleşmesi ya da daha pragmatik bir dille güçlenmesi (*empowerment*) açısından irdelenmesi için beni kışkırtan önemli bir etken oldu. Türkiye'de ev eksenli çalışma konusunda yapılmış öncü çalışmalardan bazılarında ev eksenli çalışma, tam da böyle, geleneksel yapılara uygun, ancak içinden çıkılarak, terk edilerek "kurtulunabilecek" bir çalışma biçimi olarak irdeleniyordu.² Bu şekilde ele alınınca da ev eksenli çalışmanın herhangi bir imkan sunup sunmadığı tartışması imkansızlaşıyordu.

Ev eksenli çalışma özgülünde kadının çalışmasıyla, bu çalışmanın yarattığı etkiler, olası etkiler ve öznelerine sunabileceği imkanların tartışılması -ki ister istemez, kadının çalışmasının algılanış ve kavranışında modernleşmeci söylemin

---

sıra, hem parça başı çalışmayı hem kendi hesabına çalışmayı kapsayan ev eksenli çalışma terimi kullanılmaya başlandı. Bu tez asıl olarak parça başı çalışmayı konu edinmekle birlikte, bununla sınırlı olmadığından metin içinde ev eksenli çalışma terimi tercih edilmiştir. Sadece bağımlı çalışmadan söz edildiği durumlarda evde çalışma terimi kullanılmıştır. Fakat giriş bölümünde süreç anlatıldığından evde çalışma terimi değiştirilmeden bırakılmıştır.

² Kuvvet LORDOĞLU, *Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması*; Türkel MINİBAŞ, 'İnformel Ekonomi Kadın İşsizliğine Çözüm mü?', 99-114; Yıldız: ECEVİT, 'Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi', 15-35, A.Eraydın - A. Erendil vd., *Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği*.

egemenliğinin de sorgulanmasıyla i icedir-, bu tezin araştırdığı eksenlerden ilkini oluşturmaktadır.

İkinci ana ekseninde ise ev eksenli çalışmanın 'işçiler' arasında dayanışma, örgütlenme yani birlikte hak arama sürecine girilmesi bakımından sunduğu imkanların tartışılması yer almaktadır. Eve iş vermenin, işverenler tarafından sendikasızlık, bir diğer deyişle örgütsüzlük koşullarını sağladığı için de tercih edildiği bir gerçektir.³ Ev eksenli çalışanların, ortak bir işyerinde çalışmadıkları için, ayrı ayrı evlerde birbirlerinden kopuk oldukları, bunun sonucu olarak işveren karşısında güçsüz ve tek başına kaldıkları görüşü yaygındır. Öte yandan, fabrika tipi üretime geçişin, sadece seri üretimin bir gereği olmadığı, birlikte üretmenin, üretenerin denetlenmesinin de koşulunu sunduğu fikri yeni değildir.⁴ Kaldı ki hiçbir toplumsal olgunun tarihselliği ve bağlamı dışında açıklanamayacağı düşünöldüğünde, ev eksenli çalışmanın örgütlenme imkanları bakımından yeniden tartışılması gerekli hale gelmektedir.

Dolayısıyla bu çalışma, ev eksenli çalışan kadınların, hangi koşullarda ve hangi dinamiklere dayanarak veya hangi dinamiklerden yararlanarak, ev eksenli çalışma bağlamında güçlendiklerini ve dayanıştıklarını / örgütlendiklerini irdelemeyi, ayrıca ev eksenli çalışma bağlamında yaşanan güçlenme/dayanışma sürecinin, kadınların içinde buldukları 'iktidar ilişkilerini'⁵ etkilemekte ve dönüştürmekte kullanabilecekleri araç ve imkanlar sunup sunmadığına bakmayı amaçlamaktadır.

---

³ LORDOĞLU, agk, 44; Kuvvet LORDOĞLU, **Evde alışan Kadınlara İlişkin Nitel Bir Karşılaştırma ve Bazı Sorunlar**, 100-110.

⁴ Karl MARX: **Kapital**, 1. Cilt, 2. Kitap, Çev. Mehmet Selik, 87-88.

⁵ Terim, M. Foucault'dan alınmıştır. Bkz. M. FOUCAULT: **Power and Knowledge, Interviews and Other Writings (1972-1977)**.

Araştırmanın yöntemi, "Aktif katılımcı yöntemdir"⁶, araştırmacının araştırma özneleriyle girdiği sürecin aktif bir katılımcısı olduğu bu yöntem, anahtar kişilerle derinlemesine görüşmeler ve yerinde kısmi gözlem teknikleri bir arada kullanılarak uygulanmıştır. İstanbul, Avcılar'da gerçekleştirilen çalışmada, görüşülen ev eksenli çalışan kadınların belirlenmesinde kendini ifade edebilme yeteneğine ve gönüllülüğüne sahip olmak özelliği aranmıştır. Kendini ifade edebilme yeteneğine ve gönüllülüğüne sahip olmak, ev eksenli çalışan kadınlar grubunun genel ve tipik bir özelliği olmayabilir, bir başka deyişle bu kişilerin ev eksenli çalışan kadınlar topluluğunun ortalamasını ve çoğunluğunu temsil etmeleri beklenmemelidir. Görüşülen kişilerde ikinci bir özellik olarak kararlılık da aranması tasarlanmıştır. Bununla, aynı nesnel koşullara sahip kadınlar arasında ev eksenli çalışmayı ilk fırsatta terk edilecek bir durum olarak görmeyenlere ulaşmak amaçlanmıştır. Ancak, 1997 yazı ile 1998 sonbaharı-98 kışı arasında ev eksenli çalışma bakımından dile getirdikleri niyetler ile yaşam pratiklerinin uymadığı gözlenmiş ve bu kıstastan vazgeçilmiştir.

Görüşülen kişilerin belirlenmesindeki bir diğer eksen, İstanbul'a göç ediş tarzlarıdır. Yapılmış çalışmalar, gönüllü yapılan göçle, zorunlu göç eden aileler veya bireylerin göç ettikleri yerdeki seçenekleri ve hayatları bakımından ciddi farklar olabildiğini göstermektedir.⁷ Dolayısıyla bu çalışmada da göç nedenlerinin gönüllü-zorunlu ayrımı temelinde belirlenmesine dikkat edilmiştir. Araştırmanın tasarlanma aşamasında her iki gruptan da kadınlarla görüşülmesi düşünülmüşken, pratikte zorunlu göç grubuna ulaşılamamış, ve bu grup çalışma dışı kalmıştır. Görüşülen kadınların tümü de ekonomik nedenli göç etmişlerdir.

---

⁶Aktaran Nilüfer GÖLE, *Modern Mahrem*, 82. Kaynak: Alain TOURAINE, *La vaix et le regard*, Seuil, Paris, 1978.

⁷ Bkz. Sema ERDER, *Kentsel Gerilim (İnformel İlişki Ağları Alan Araştırması)*, 45.

Bu şekilde saptanan ev eksenli çalışan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler bize, iki ayrı düzeyde bilgi sağlamıştır. Bu düzeyler, deneyim düzeyi ve bu deneyimin özneler tarafından değerlendirildiği düzeydir. Çalışma, ev eksenli çalışma olgusunu, güçlenme ve dayanışma/örgütlenme dinamikleri bakımından ve öznelerin dilinden analitik düzeyde yeniden kurmayı; kadınların bu öznel tarihleri ve bugünleri çerçevesinde ev eksenli çalışma olgusunun etki ve sonuçlarını tartışmayı amaçlamıştır.

I. BÖLÜM: KADIN, ÇALIŞMA VE GÜNDELİK HAYATIN ÖRGÜTLENİŞİ

Bu bölümde çalışma, kadının çalışması ve bu çalışmanın gündelik hayatın örgütlenişine etkileri ele alındıktan sonra, gündelikte sunulan kadın emeği türleri, bunların karşılıksızlığı ve bu karşılıksızlığın toplum örgütlenişinde temel bir işleve sahip olduğu tartışılacaktır. Ardından da kadının gelir karşılığı çalışması ele alınacak; bu da bir bakıma, kadınların, gelir karşılığı çalıştıkları zaman bile, karşılıksız emek sunumuyla iç içe ya da karşı karşıya bulduklarının bir tartışması olacaktır.

Kadının çalışması söz konusu olunca, öncelikle çalışma kavramının anlamını ve kapsamını sorgulamak ve belki yeniden tanımlamak gerek. Her ne kadar Türkçe Sözlük⁸ çalışmayı 'çalışmak eylemi, emek', çalışmak eylemini de, 'bir şey oluşturmak ya da ortaya çıkarmak için emek harcamak' olarak tanımlıyorsa da, araştırmalar ve kayıtlar (istatistikler) çalışmayı genellikle 'işgücüne katılmak', 'istihdam edilmek' olarak anlamaktadırlar.⁹

Ancak kadınların çalışması söz konusu olduğunda, bu kavramlaştırmanın kapsayıcılıktan uzak ve yetersiz kaldığı açıktır. Nitekim, son yıllarda kadın çalışmaları alanının gelişmesine de paralel olarak, kadının çalışmasını sadece istihdam çerçevesiyle sınırlamayan, ister ücretli/maaşlı ister karşılıksız olsun kadın emeği üzerinde odaklaşan çalışmalar yapılmaktadır. Bu tez, bütün bir kadın ve çalışma literatürünün gözden geçirilmesi için fazlasıyla dar kalmaktadır. Ama çok özetle kadının çalışması ya da bir başka deyişle kadın emeği tartışmalarının ev içi

---

⁸ Türk Dil Kurumu: **Türkçe Sözlük**, Cilt 1, 221..

⁹ DIE, **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri**, (DIE 1988'den bu yana evde de olsa gelir karşılığı iş yapmayı çalışma saymaya başlamıştır); DİSK-AR (Disk Araştırma Enstitüsü), **1990'larda Türkiye İşçi Sınıfı, Sosyal ve Ekonomik Göstergeler**; Meltem BAYRAKTAR, **Çalışan Kadınların Yaşam Biçimlerine İlişkin Görüşleri** gibi çalışmaların yaklaşımları buna örnektir.

emek, ve diğer emek¹⁰ olarak temelde iki ana grupta toplanabilecek emek sunumları hakkında yapıldığını söylemek, aşırı basitleştirme sayılmaz.

Buradan kadın emeğinin türlerine geçilecektir; ama önce, kadının dışarıda gelir karşılığı çalışmasının gündelik hayatın örgütlenişine nasıl etki yaptığının ele alınması yerinde olacaktır. Çalışma -bağımsızlaşma/özgürleşme varsayımları nedeniyle, ev dışında çalışan kadınlar grubunda yer alan kadınların çalışmalarının, hayatlarına yaptığı etkiler özellikle incelenmiş bir konudur.¹¹ Bu etkiler, elbette ki tek boyutlu değil, ama burada bizi ilgilendiren, gündelik hayatın örgütlenişini yani öncelikle ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluğuna nasıl etki yaptıdır.

Kadınların, tıpkı erkekler gibi dışarıda bir işte çalışsalar da, genellikle ev içinde üstlendikleri sorumluluğun ya çok az paylaşıldığı ya da hiç paylaşılmadığı görülmektedir. Örneğin Fransa'da 'çalışan kadınlar ev işi ve çocuk bakımı için her işgünü 3 saat 17 dakika harcıyorlar, bu süre çalışan erkekler için 1 saat 6 dakika. ABD'de [...] çalışan kadınlar çocuk bakımı ve ev işi için 2 saat 59 dakika ayırıırken, çalışan erkekler 54 dakika ayırıyorlar. Polonya'da kadınlar ev işi dahil yılda 4800 saat çalışıyorlar; erkeklerse sadece 3700 saat.'¹² Aynı kaynakta Türkiye gibi bir 3. Dünya ülkesi olan Bangladeş'teki çalışma süreleri belirtilmiştir; bu ülkede kadının işgücü 9-10 saat, erkeğinki 7-8 saat, kadının çocuk bakımına ve ev işlerine harcadığı süre 2-3 saat, erkeğin ise 5 dakikadır.

¹⁰ Ev işi emek terimi, hemen akla ev dışı emek sözünü akla getiriyor ama ev dışı emek terimi tercih edilmemiştir, çünkü aslında söz konusu olan, kadınların gelir karşılığı harcadıkları emek ile gelir beklentisi olmaksızın sundukları (ama hemen her zaman ekonomik sonuçları olan) emek arasında bir ayırım yapmaktır. Yani, bu ikinci tip emek için, ev sadece işin yapıldığı mekanlardan biri; başka bir ayırt ediciliği, ya da önceliği söz konusu değildir.

¹¹ Bkz. (9) BAYRAKTAR, Fatma BAŞARAN: 'Ailede Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Değişmeleri', 145-161; Olcay İMAMOĞLU: 'Değişen Dünyada Değişen Aile İçi Roller', 58-69; Ümit MERİÇ YAZAN, 'Kırsaldan Kentsele Yaşama Geçiş Sürecinde Aile', 69-77.

¹² ICFTU Kadın Komitesi, *İş ve Aile Politikası*, Çev. Dilek Hattatoğlu, .10.

Türkiye'ye ilişkin düzenli toplanan veriler bulunmamaktadır, ancak 1993 yılına ait bir araştırmadan DİE tarafından yapılan hesaplamalar, ülkemizde de ev işleri ve çocuk bakımının hemen hemen tamamen kadınlara ait sayıldığını ve böyle yaşandığını göstermektedir.¹³ Buna göre, "yemek pişirme, temizlik, bulaşık ve ütü işlerini kendi yapan kadınların oranı 66,7'nin altına düşmemekte, eşlerin bu işleri yapma oranları ise 0.0 ile 0.6 arasında değişmektedir. Burada ilginç olan, kadının çalışmasının ya da çalışmamasının bu işleri üstlenme bakımından önemli bir fark yaratmamasıdır."¹⁴ Çocuk bakımıyla ilgili durum da farklı değildir. Yine aynı kaynağa göre, "Çocuğun yemeğinin hazırlanması, giydirilmesi, hastalanınca bakılması işlerinde kadınların yapma oranı 72,9'un altına düşmemekte"¹⁵ bu işleri erkeklerin (babaların) yapma oranı ise 0.0 ile 0.2 arasında gerçekleşmektedir. Tek bir yıla ait olmakla birlikte bu verilerin genel durumu yansıttığını düşünmemek için hiçbir neden yoktur, çünkü diğer yıllara ait rakamlar bulunmamakla birlikte, bu verilerin tekil olduğunu gösterecek, ev ve aile sorumluluğunun kadının üzerinden kalktığını, hiç değilse paylaşıldığını ortaya koyacak herhangi bir veri de yoktur. Tersine, mesela Meryem Koray, 'Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri' adlı kitabında '...çalışsa bile ev işleri, çocuk bakımı kadının sorumluluğunda kalmakta, ne erkek ne de toplum bu sorumluluğu paylaşmaya istekli görünmektedir' saptamasında bulunmaktadır.¹⁶ Bir başka araştırmacı, Olcay İmamoğlu, aile içi rollerdeki değişimi incelediği çalışmasında şunu belirtmektedir: 'kadının çalıştığı ailelerde kadının ortak gelire katkısı **önemli ölçüde** artmakta, erkeğinki göreceli olarak azalmaktadır. Öte yandan kadının çalıştığı ailelerde kadının ev işlerine katılımının **biraz** azaldığını, erkeğinkinise biraz arttığını görmekteyiz. İstatistiki yönden anlamlı olmakla birlikte ev bakımında gözlenen değişme, para kazanma

---

¹³ DPT, 8. 5 Yıllık Kalkınma Planı Kadının Topluma Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Çalışma Hayatı, Gelir ve Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu, 8.

¹⁴ age, 8.

¹⁵ age, 8.

¹⁶ Meryem KORAY: Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri, 13.

rolünde gözlenenin **çok gerisinde** kalmaktadır.¹⁷ Üstelik aynı araştırmaya göre, ev işleri aksadığında kadının rahatsızlık duyması beklenirken, erkeklerin ev işlerini iyi yaptıkları zaman rahatsızlık duyması beklenmektedir. 1980'li yıllarda yapılan bir araştırmaya göre de, kadın gelir getiren bir işte çalışırsa erkeğin ev işlerine yardım etmesini uygun bulanlar, örneklemin ancak yüzde 20-30'larını oluşturabilmiştir. Üstelik bu yardımda işler alışveriş, yemek, misafire ikram ve sofraya yardım şeklinde sıralanmakta, ütü, bulaşık, çamaşır, temizlik erkeğe uygun görülmeyen işler olmaktadır.¹⁸ Bir başka araştırma da, çalışan kadınların aile ve ev ile ilgili işlerini, çalıştıkları işten öncelikli saydıklarını göstermektedir.¹⁹

Kadınların ücretli çalışmasının aile içi ilişkilerde paranın kullanımında söz sahibi olma ve ev işi-çocuk bakımı sorumluluklarını üstlenmeye yaptığı etkileri irdeleyen Y. Ecevit, kadınların paranın nasıl kullanılacağı konusunda söz haklarının ciddi, bazı durumlarda kocaninkine eşit olduğu sonucuna varmış, öte yandan kadının istihdamının, ev içindeki cinsiyetçi işbölümüne pek az etki yaptığı saptamasını da yapmıştır.²⁰

Kadınların çalışmasının tek başına güçlenmelerine yeterli olmadığı, kadınlar üzerinde uygulanan ekonomik ve sosyal denetimin araçlarından ve kadınların görece bağımsızlığının ve özerkliğinin araçlarından bağımsız ele alınamayacağı sonucuna varan bir çalışma da, Nilüfer Kuyuş'un çalışmasıdır. Kuyuş, kadınların ev dışında çalışmasını evlilik değişkenine bağlı olarak irdelediği çalışmasında, evlilik öncesinde kadınların ev dışında çalışmaya başlamış olmalarının önemli bir faktör olduğu saptamasını yapmakta, ancak işgücüne ve sosyal üretime erken katılım

---

¹⁷ Bkz. (11) İMAMOĞLU; 62. (Koyu renk işaretleme, araştırmacıya aittir.)

¹⁸ Bkz. (11) BAŞARAN, 145-161.

¹⁹ Bkz. (9) BAYRAKTAR, 41.

²⁰ Yıldız ECEVİT: *Gender And Wage Work A Case Study Of Turkish Women In Manufacturing Industry*, 341, 342 ve 349.

bile, emekleri, bireysel bir kaynak değil de bir aile kaynağı sayıldığı sürece, kadınların görece 'özgür' sosyalleşmesi için yeterli değildir' sonucuna varmaktadır.²¹

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ama burada şu saptamayı yapabiliriz: kadınlar, gelir karşılığı çalıştıkları zaman bile, ev ve aile hayatının temel işleri, yine onların sorumluluğunda kalmakta, bir başka deyişle **hane içinde cinsiyetçi işbölümü varlığını sürdürmekte, kadınlar** ev işlerini, çocukların ve eşin ve varsa yaşlıların ve hastaların bakımını kadınlar üstlenmeye devam etmektedirler. Yani, kadınların gelir karşılığı çalışması, eşzamanlı olarak herhangi bir gelir beklentisi olmaksızın gerçekleştirdikleri ve bu anlamda karşılıksız emek sunumlarıyla iç içedir. Fakat kadınların karşılıksız emeği, sadece gündelik ev işleri, çocuk bakımı, eşin ve varsa yaşlıların ve hastaların bakımıyla sınırlı değildir.

I.1 Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emeği Ve Toplum Örgütlenişindeki Yeri

Karşılıksız kadın emeğinin kavramlaştırılması, üzerindeki tartışmalar henüz sona ermemiş bir konudur. Kimi yaklaşımlarda cinsler arasındaki eşitsizliğin kavramlaştırılmasında belirleyici önem atfedilmektedir, sadece ev içi emek tartışması bile çok derin ve dallı budaklı bir tartışmadır.²² Burada, konunun derinliğine ve varılabilecek sonuçlara hiç girilmeksizin, sadece çerçeveselendirme düzeyinde ele alınacaktır.

---

²¹ Nilüfer KUYAŞ: 'The Effects Of Female Labour On Power Relations In The Urban Turkish Family', 199.

²² Pekçok örnek mümkündür. Bkz. Der. G. SAVRAN - N. TURA: **Kadının Görünmeyen Emeği - Maddecî Bir Feminizm Üzerine.**

Kadının karşılıksız emeğini tanımlamak için, Ferhunde Özbay'ın bir sınıflamasından yararlanılmıştır. Özbay, kadın emeğini (karşılıksız emeğini değil), 'kadınların yaptıkları faaliyetlerin "ekonomik faaliyet" olarak tanınıp tanınmamasına ve 'faaliyetleri karşılığı para gibi maddi bir değer alıp almamalarına' göre yeniden sınıflandırmayı denemiştir. Özbay'a göre kadınların faaliyetleri dört ana grupta toplanabilir²³:

1. Ekonomik faaliyet olarak tanınan ve para karşılığı yapılan işler. (ücretli işçilik, serbest meslek, kamuda memurluk)
2. Ekonomik faaliyet olarak tanınan ama para almaksızın yapılan işler (tarımda ücretsiz aile işçileri)
3. Ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ama para karşılığı yapılan işler (evde üretim yani fason iş, terzilik vb, gündelik hizmetçi)
4. Ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve para almaksızın yapılan işler (ev içi tüketime yönelik üretim yani aile için gıda maddeleri, ev eşyaları giyim vb üretimi).

Bu kavramlaştırma üzerinden devam edersek, gündelik hayatta sunulan kadın emeğinin dört grubundan ikisinde yer alan faaliyetlerin karşılıksız olduğu, öbür ikisinden de sadece birinin parasal karşılığının yanı sıra çalışmanın diğer getiri ve statülerinden yararlandığı görülmektedir. Bir başka deyişle kadınlar, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıklarında, ev içi tüketime yönelik üretim yaptıklarında hiçbir gelir elde etmemekte, evde fason iş yaptıkları veya gündelikçi olarak evlere temizliğe gittiklerinde gelir elde etmekte ama çalıştıkları kendileri tarafından bile kabul görmemekte, dolayısıyla çalışmanın avantajlarından ya hiç yararlanamamaktadırlar ya da bu yarar çok sınırlı olabilmektedir.

---

²³ Ferhunde ÖZBAY, 'Türkiye'de Kadın ve Çocuk Emeği', 46.

Özbay'ın gruplamasını yaparken verdiği örneklerde belirtmediği, fakat aslında ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve para karşılığı yapılmayan bir faaliyet, ev işleri, eşin ve çocukların bakımı, hasta ve yaşlıların bakımındır.²⁴ Buna yukarıda değinilmiştir.

Özbay'ın örneklerinde yer almayan ama gruplamasına giren bir diğer emek sunum türü, 'ücretsiz aile işçiliği'dir. Özbay aslında bunu bir kategori olarak almıştır ama verdiği örnekte sadece tarımda aile işçiliği ile sınırlamıştır. Oysa ücretsiz aile işçiliği sadece kırsal kesime, tarıma özgü bir emek sunum türü değildir. Gerçi tarımdaki ücretsiz aile işçilerinin büyük bölümünü kadınlar oluşturmaktadır, ama tarımda toplam işgücü azaldığı halde ücretsiz aile işçiliğindeki kadın erkek oranı hemen hemen hiç değişmemiştir.²⁵ Ayrıca küçük (elliden az işçi çalıştıran) işletmelerde karşılıksız çalışan kadınların emeğinin bu işletmelerin varlığını sürdürebilmesi için can alıcı önem taşıdığını gösteren çalışmalar da vardır.²⁶ Karşılıksız kadın emeğinin, küçük işletmeler için taşıdığı hayati önem, Türkiye'deki işletmelerin ezici çoğunluğunun küçük işletme olduğu çerçevesi içinde değerlendirilmelidir.²⁷ Sirman da Ege'de pamuk üreticileri arasında gerçekleştirdiği

²⁴Burada hepsi aynı kefeye konarak sıralanmıştır ama aslında eşin yani kocanın bakımı, literatürde ciddi ve hala sonuçlanmamış tartışmaların konusudur; çünkü Marksist terminolojiyle ifade edilirse, işçinin yeniden üretimini sağlamak anlamına gelmektedir ve doğrudan doğruya ekonomik bir anlamı vardır.

²⁵Şemsa ÖZAR, 'Some Observations on the Position of Women in the Labour Market in the Development Process of Turkey', 21-43.

²⁶ Örneğin Bkz. M. ÇINAR - M. KAYTAZ ve G. EVCİMEN: 'A Case Study on the Growth Potential of Small Scale Manufacturing Enterprises in Bursa', 123-146.

²⁷ Türkiye'deki toplam 263.573 işletmenin 238.709'u elliden az işçi çalıştırmaktadır. Bunların 226.709'unun çalıştırdığı işçi sayısı yirmi beşten azdır. Çalıştırdığı işçi sayısı bakımından en büyük grup, 189.002 işçiyle 1-9 işçi çalıştıran çok küçük işletme grubudur. Kaynak: TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri Ocak 1998, Bu süreklilik arz eden bir durumdur. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin bir çalışmasına göre, 1985'te Türkiye'de imalat sanayiindeki istihdamın yüzde 48,0'ını elliden az işçi çalıştıran işletmeler

çalışmada, pamuk üretimini kadınların, aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri içinde düzenlediklerini ve bu üretimde kullanılan emeğin para olmasa da ölçülebilen bir karşılığı olduğunu göstermiş ve küçük üreticilerin büyük kapitalistler karşısında direnebilmesini bu faktörle açıklamıştır.²⁸

Diğer bir karşılıksız emek sunumu olan, para karşılığı yapılmayan, ekonomik faaliyet olarak tanınmayan, kadınlar tarafından da 'ev kadınlığının' bir devamı olarak görülen, ekonomik faaliyet olarak değil boş zaman uğraşı, zaman değerlendirme olarak ifade edilen, 'ev içi tüketime yönelik üretim' (reçel, turşu, tarhana yapımı, kazak örme, giysi dikme vb), kadınların emeğinin karşılıksızlığı ve bu karşılıksızlığın toplum örgütlenişindeki yeri bakımından çok anlamlı bir örnek oluşturmaktadır. 1980'li yıllarda alınan çeşitli ekonomik önlemler sonucu reel ücretlerde gerileme yaşanan dönemde, kadınların evlerde yaptığı bu tür faaliyetlerde ciddi bir artış görülmüştür. 1986'da Türkiye çapında yapılan bir araştırma, tüm hanelerin yüzde 71,7'sinde evlerde kendi kullanımları için yiyecek maddesi üretildiğini ortaya koymuştur.²⁹ Kadınların bu tip karşılıksız emek sunumlarına duyulan ihtiyacın artması sadece Türkiye'yle sınırlı değildir. Afrika'da ve Latin Amerika ülkelerinde enflasyonist dönemlerde kadınların karşılıksız olarak yaptıkları, dikiş dikme, yemek yapma ya da ev hayvanları yetiştirme gibi faaliyetlerine yöneliş arttığı ve bu sunumların pazarlanabilir hizmetler olarak kullanıldığı belirtilmektedir.³⁰

---

gerçekleştiriyordu. 1-9 işçi çalıştıran çok küçük işletmelerin imalat sanayiindeki toplam istihdamdaki payı ise yüzde 36,0'dı. Kaynak: TOBB; Orta ve Küçük İşletmeler Kurulu Raporu.

²⁸ Nükhet SİRMAN: 'Pamuk Üretiminde Aile İşletmeleri'.

²⁹ Aktaran, Ferhunde ÖZBAY, 'Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme', Kaynak: Y. ESMER - H. FIŞEK - E. KALAYCIOĞLU, Türkiye'de Hane Geliri, Hane Halkı Harcamaları ve Hayat Standardı, Cilt II.

³⁰ Swasti MITTER : *On Organising Workers In The Informal Sector*, 27; Faranak MIRAFTAB: "Space, Gender and Work: Home-based Workers in Mexico" , 64.

Sonuç olarak, Özbay'ın çok yararlı gruplamasından yararlanarak kadınların karşılıksız emeğini üç ayrı temel başlıkta ele almak mümkündür: bu faaliyetlerin ilki, ev işleri, eşin ve çocukların bakımı, hasta ve yaşlıların bakımındır, ikincisi çoğu yerde ilkinin devamı olarak algılanan ev içi üretimdir (dayanıklı yiyeceklerin yapımı, giysi dikme, örgü örme gibi), üçüncüsü ise ilk ikisinden farklı olarak ekonomi içi bir kategori olarak kabul edilen ve yaygın olarak ücretsiz aile işçiliği³¹ diye adlandırılan konumdur. Bunlardan ilki, doğrudan doğruya gündelik hayatın sürdürülmesi ya da bir gündelik hayat olabilmesi anlamına gelmektedir. İkincisi, ev geçiminin sağlanmasında ve sürdürülmesinde, diğer koşullara bağlı olarak önemi değişen bir faaliyettir. Üçüncüsü ise, özellikle küçük işletmeler için hayati önem taşımaktadır.

1.2 Kadının Gelir Karşılığı Çalışması: Anlamları, Etkileri Ve Olası Etkileri

Kadınların gelir karşılığı çalışması, yukarıda da belirtildiği gibi, çok temel olarak ev eksenli çalışma ve dışarıda çalışma olarak iki grupta toplanabilir; bu gruplama, gelir getiren ve ekonomik anlamı tanınan ya da tanınmayan kadın emeği şeklinde de yapılabilir.³² Ev eksenli çalışma bir sonraki bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacağından, burada sadece, kadının ev dışındaki gelir getirici çalışması tartışılacaktır. Tartışma, güçlenme, sosyalleşme ile dayanışma/örgütlenme ve güçlenme ilişkileri olmak üzere üç temel kritere göre sınırlanacak; kadının çalışması, öncelikle emeği ve emeğinin dolayısıyla elde ettikleri üzerindeki

³¹ Ücretsiz aile işçiliği terimi sadece kadınları ifade etmekte kullanılan bir terim değildir, ama pratikte söz konusu olan ağırlıklı kadın emeğidir. Türkiye örneğinde ücretsiz aile işçileri içinde kadınların sayısı erkeklerinkinin 2,56 katıyken (1955) çok hafif bir azalma göstererek 1990'da 2,43 katına gerilemiştir (1955'te ücretsiz aile işçilerinin 91,2'si kadın 27,0'ı erkek; 1980'de 81,3'ü kadın, 19,8'i erkek ve 1990'da 74,8'i kadın 17,3'ü erkek): DİE nüfus sayımlarından yararlanarak tabloştıran Bkz. (25) ÖZAR, 21-43.

³² Bkz. (29) ÖZBAY, agm.

denetimi, eşin, evin ve çocukların bakımından yükümlü tutulmaktan hangi ölçüde bağımsızlaştığı, çalışmayla bağlantılı olarak sosyal çevresinin nasıl etkilendiği ve bir de örgütlenme ilişkileri ana noktalarında odaklanılarak irdelenecektir.

Kadının ev dışında çalışmasını, 'işgücüne katılmasını' ve kendi emeği karşılığında gelir elde etmesini bağımsızlığının, özellikle ekonomik bağımsızlığının, ekonomik bağımsızlığı da güçlenmesinin (ve özgürleşmesinin) önkoşulu olarak gören yaklaşımlar çoktur. Kadının dışarıda çalışıp gelir elde etmesi, ev ve aile sorumluluklarıyla ilgilenmekle yükümlü olduğu özel alandan çıkıp erkeğin ailenin geçimini sağlayan kişi rolünü gerçekleştirdiği kamusal alana geçmesi, dolayısıyla da kadın ve erkeğin toplumsal rolleriyle birlikte bu iki alana aidiyetlerine bir meydan okuma olarak görülmüştür. Gerçekten kadınların gelir elde ettikleri durumlarda, geleneksel aile içi rollerin yavaş da olsa, görünüşte olmasa da değişme eğilimine girdiğini gösteren çalışmalar vardır. Örneğin, Hale Bolak'ın işçi sınıfı kadınları arasında yaptığı araştırma, geliri kocasınınkinden ya fazla olan ya da kocası çalışmayan kadınların aile yaşamı içinde üstlendiği sorumlulukların ve buna bağlı olarak cinsiyet rollerinin, görünüşte hem kadın hem erkek tarafından hâlâ sahiplenilip savunulsa da değişme eğilimine girdiklerini ve kadının evde güçlendiğini ortaya koymuştur.³³

Fakat, kadınların sadece üretime katılmasının ve gelir elde etmesinin kendi başına ne kadar bağımsızlaştırıcı etki yaptığını sorgulayan çalışmalar da vardır. Örneğin kırsal kesimde halı dokuyan kadınlar arasında bir çalışma gerçekleştiren Günseli Berik, kadınların kendi işgüçleri üzerindeki kontrollerinin aile içinde

---

³³ Hale BOLAK: 'Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler', 219-229.

dokumacılıktan ücretli dokumacığa geçişle artmadığını, tersine, ilk durumda kendi emekleri üzerindeki kontrollerinin daha fazla olabildiğini ortaya koymuştur.³⁴

Deniz Kandiyoti de, kadının bağımsızlık koşullarına sahip olması ve erkeğin kadına ekonomik bağımlılığının artması durumunda, kadınlar üzerindeki 'ataerkil denetimin gevşeyecek yerde güçlenmesinin dahi beklenebileceği' uyarısını yapmaktadır.³⁵

Kaldı ki kadınlar çalıştıkları zaman da ev ve aile sorumluluklarını üstlenmeye ve çoğu durumda asli yükümlülük olarak yerine getirmeye devam etmektedirler. Çalışma nedeniyle ev içi sorumluluklarını yerine getiremez hale geldiklerinde, kendilerine destek vereceğine güvenebilecekleri 'tek aile bireyleri kızlar ve gelinler. Çok kısıtlı kaynaklarla bile olsa, ailenin temel günlük refahı kadınlar tarafından, kadınlar pahasına karşılanıyor.'³⁶ Kadınların genel olarak ev içi sorumluluklarında, özellikle çocuk bakımında çeşitli destek sistemlerinden yararlanmaları yaygındır. Bu yararlanmanın, ya karşılıklı yardım şeklinde bir kadınlar arası dayanışma ilişkisi ya da hizmetçiler ve yoksul akrabalar gibi diğer kadınları sömürme ilişkisi şeklinde gerçekleştiğini Kandiyoti belirtir. Burada önemli nokta, kadınların çalıştıkları zaman dahil, ev içi sorumluluklarının başka kadınlar tarafından üstlenilmesi ve bunun

---

³⁴ Günseli BERİK: 'Türkiye'de Kırsal Kesimde Halı Dokumacılığı ve Kadının Ezilmişliği: Karşılaştırmalı Bir Tartışma', 145-162.

³⁵ Deniz KANDİYOTİ: 'Cinsiyet Roller ve Toplumsal Değişim: Türkiyeli Kadınlara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme', Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, 47.

³⁶ Agm, 46.

sonucunda erkek rollerinin hiçbir sorgulamaya değmeden varlığını sürdürme zemini bulmasıdır.³⁷

Kadınların ev ve aile sorumluluklarını üstlenmeye ve diğer kadınlarla girdikleri ilişkiler içersinde üstesinden gelmeye çalışmalarının bir başka boyutunun da farklı sınıf ve tabakalardan gelen kadınlar arasında gerilim yaratma potansiyeli olduğu da belirtilmektedir. Evlerde gündelik temizlikçilik yapan 'gecekondulu' kadınlar ile evlerini temizleten 'burjuva' kadınlar arasındaki iş ilişkisi, işi yapanın hiçbir güvencesi olmaması, tek taraflı belirlenmiş, sözlü bir iş anlaşmasına dayanması nedeniyle, bir yandan ikinci kuşak gecekondu kadınların ev hizmeti dışı işlere yönelmelerinin de sonucu olarak bir gerilim taşıırken, öte yandan iki sınıf kadın arasında sevgisiz bir ortam yaratılmasına yol açan bir sömürü ilişkisi olarak nitelenmiştir.³⁸

Kadınların çocuk ve ev sorumluluklarında yine kadınlara dayanmasının bir diğer tartışması, ailedeki yaşlı kadınlara, genellikle de annelerine çocuklarını baktırmaları üzerinden yapılmıştır. Örneğin Özbay, Kandiyoti'nin 'klasik ataerkil aile' olarak nitelediği aile tipinin çözülüşüne rağmen, yaşlı kadınların çocuk bakmasını gençlerle egemenlik ilişkilerinin kurulmasında önkoşul saymakta ve 'büyük aile biçiminde yaşamasalar bile, çocuk bakımının kadınlar arasındaki egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesinde bir araç' olduğunu savlamaktadır.³⁹

Ancak söz konusu ilişkinin niteliği (dayanışma mı, sömürü mü, egemenlik mi) bir yana bırakılarak, bir saptama daha yapılabilir. Çalışan kadınların ev ve aile sorumluluklarını diğer kadınlarla dayanışma ilişkileri içinde mi yoksa başka kadınları

---

³⁷ Deniz KANDİYOTİ, 'Kurtulmuş Ama Özgürleşmiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler', Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, 78.

³⁸ Tansu ŞENYAPILI: 'Metropol Bölgelerin Yeni Bir Ögesi: Gecekondu Kadını', 269-291.

³⁹ Bkz (29) ÖZBAY, 117-145.

'sömürme ilişkisi içinde' mi yoksa kendi aralarındaki bir 'egemenlik ilişkisi' içinde mi paylaştıklarının, erkeklerin konumlarının sorgulanmaması bakımından önemli olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle diğer kadınlarla kurulan ilişki, ister dayanışma biçiminde olsun ister 'sömürü' biçiminde olsun, ve ister egemenlik biçiminde olsun, kadınlara ayrılmış sosyal rol yükümlülüklerini zorlamadığı, tersine sürdürülmesine hizmet ettiği sürece, geniş bağlamda kadınlara zararlı bile olabilmektedir.

Dışarıda çalışma bağlamında örgütlenme anlamında dayanışma ilişkilerine gelince, bu, kısaca sendikalaşma başlığı altında toparlanabilir. Sendikalarda kadınların örgütlenmesinin tarihi, neredeyse sendikaların tarihi kadar eski olmakla birlikte, kadınların sendika bünyesinde varoluşları hala ciddi sorunlar barındırmaktadır. Dünya genelinde ve tek tek ülkeler özelinde, kadınların sendikalaşma oranları (toplam sendikalaşabilecek kadın nüfusuna göre) erkeklerinkinden daha düşüktür. Kadınların sendikalaşma oranları, sendikal örgütlerin ilgilendiği bir konudur. Tüm dünyada 120 milyonu aşkın üyesi bulunan Dünya Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) kadınların sendikalaşma oranını yükselten iki faktör saptamıştır. Bunların birincisi, 'kadınların ağırlıkta olduğu sektör ve mesleklerde ulusal merkez (sendika, D.H.) içinde örgütlenilip örgütlenilmemesi'dir, böyle bir örgütlenmenin varlığı halinde kadın sendikalaşma oranları yüksek gerçekleşmektedir (örneğin Finlandiya'da TVK içinde yüzde 85, İsveç'te TCO'da yüzde 58). İkinci faktör ise, genel sendikalaşma oranlarının yüksek olduğu yerlerde kadınların üyelik oranının da yüksek olmasıdır. Nitekim, Belçika'da kadın üye sayısı toplam üye sayısının yüzde 40'ı, İsveç'te LO'da yüzde 44'üdür. Bazı örneklerde kadınların sendikalaşma hızında artış yaşanmakla birlikte, bu artış yukarıda sözünü ettiğimiz oranı değiştirecek kadar büyük olmamıştır.⁴⁰ ICFTU, kadınların sendikalaşma hızında yaşanan artışı, kadınların ağırlıkla çalıştığı

---

⁴⁰ ICFTU, Report Of The 15th World Congress Of The International Confederation Of Free Trade Unions (ICFTU), 16. Bölüm.

hizmetler sektörünün genişlemesine ve erkek ağırlıklı sektörlerin (imalat gibi) daralmasına bağlamaktadır.

Son yıllarda sendikalar ve sendikal konfederasyonlar, kadınların neden daha az sendikalaştığının, sendikal yapılar içinde neden daha pasif bulunduğunun nedenlerini araştırmaya başlamış ve cinsiyet ayrımcılığının sendikal yapılar içinde de varlığını sürdürdüğünü görmüşlerdir.⁴¹ Kadınların sendikal yapılar içinde bulunamayışı ya da sorunlu varlığı ile sendikaların kadın işçilerin özgül taleplerine yönelik strateji geliştirmeleri (gerçekte geliştirememeleri) arasında sıkı bir bağ vardır.⁴² Yeni yeni kurulmaya başlanan kadın birimleri, sendikalar içinde cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele etmeye ve genel işçi nüfusu içinde kadın taleplerine yönelik stratejiler geliştirilmesine uğraşmaktadırlar. Bununla birlikte, bizzat bu yapılar da varolan cinsiyetçi sendikal yapılar içinde sorun yaşamaktadırlar.⁴³

---

⁴¹ Bkz. Örneğin Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun (ETUC) 9-15 Mayıs 1995 tarihlerindeki 8. Genel Kurul'unda kabul edilen **Avrupalı Kadın Sendikacılar İçin Eylem Planı**. Söz konusu kararda, ETUC'un 1993 yılında tüm Avrupa düzeyinde gerçekleştirdiği, 'sendikalarda karar alma düzeylerinde kadınlar' konulu alan araştırmasının verilerine dayanılarak bir eylem planı önerilmektedir. Araştırma, her karar alma düzeyinde, ama özellikle en üst düzeylerde kadınların eksik temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Raporda sendikaların kendi yapılarında eşitliği sağlamak için yapması istenenler arasında, 'toplantıları kadınların da katılabileceği yer ve saatlerde düzenlemek, katılımcılara çocuk bakım imkanı sunmak, kendi yapılarında istihdamda cinsiyetçi davranmamak' gibi öneriler de yer almaktadır. Bir başka deyişle, bunlar Avrupa'daki sendikaların henüz uygulamadığı önlemlerdir.

⁴² Bkz. Mesela **The Report of 15th World Congress of the International Confederation Of The Free Trade Unions**, 16. Bölüm. Bu raporda toplu pazarlıklarda kadınların özgül taleplerinin hâlâ genel konulara göre ikinci sırada yer aldığı ve toplu pazarlıklara katılan kadınlar hâlâ çok az olduğu belirtilmektedir. Erkek toplu sözleşmeciler ya yeterli donanımdan yoksundur ya da konuyla ilgili eğitilmemişlerdir.

⁴³ Bkz. Mesela **The Report of 15th World Congress of the International Confederation Of The Free Trade Unions**, 16. Bölüm. Bu raporda, sendikalarda kadın birimleri olduğunda bile, eşitlik

Kısacası, kadınların karma sendikal yapılar içinde bulunuşlarının, işçi olarak güçlenmelerine yardımcı olsa da, kadın olarak güçlenmelerine ne kadar etki yaptığı çok tartışmalı olabilmektedir.

---

sorunlarının sadece kadın üyeler ve kadın komiteleri için öncelikli olduğu şeklinde bir yaklaşımın bulunduğu belirtilmektedir.

Ayrıca Bkz. ICFTU Genel Sekreteri'nin üye konfederasyonlara gönderdiği 22 Haziran 1994 tarihli mektup ve ekleri (Kalkınma İşbirliğinde Kadınlar İçin Pozitif Eylem Programı ve Kadın ve Kalkınma Konusunda Görev Gücü). Söz konusu Eylem Programında kadınların uluslararası faaliyetlere katılımında aşgari hedef olarak yüzde 30 katılımlarının belirlendiği belirtilmekte, konfederasyonlardan ülke içindeki faaliyetlerinde de yüzde 30 kadın katılımını gerçekleştirmeye çalışmaları istenmektedir. Üstelik bu katılımı sağlamanın zor olacağı kabul edilmekte ve yüzde 30'luk hedefe ulaşılması için üç yıllık bir plan uygulanması önerilmektedir.

II. BÖLÜM: EVDE ÇALIŞMA

Bu bölümde önce ev eksenli çalışmanın tarihsel olarak hangi ortamlarda ortaya çıktığına kısaca değinilecek ve sanayi devrimi yıllarında ev eksenli çalışmanın belli başlı özellikleri irdelenecektir. Ardından günümüzde ev eksenli çalışmanın kaybolmakta olan ya da kalıntı halinde varlığını sürdüren bir çalışma biçimi olmayıp yaygınlaşması ve artması ile ilgili veriler ışığında, bu yaygınlaşmanın zeminini oluşturan ortam ve etkenler ele alınacaktır. Bir başka deyişle, ev eksenli çalışmanın 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada yaygınlaşmasının zeminini oluşturan globalleşme olgusu, yeni teknolojilerin üretim süreçlerine etkileri, bu çalışma biçimine yaptıkları etki odağında irdelenecektir. Ev eksenli çalışmanın hangi temel etki ve faktörlerle arttığı tartışmasının ardından, kadının ücretli istihdamının bir biçimi olarak özellikleri ele alınacak, kadının güçlenmesi ve özgürleşmesine etkileri bakımından bazı dünya örnekleri özgülünde bu çalışma biçiminin avantaj ve dezavantajları tartışılacaktır.

II. 1 Dünyada ve Genel Olarak Evde Çalışmanın Tarihçesi

Ev eksenli çalışma, tanımı gereği ev dışında çalışmanın varlığını belirtir; bu anlamıyla da fabrika üretiminin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına yani sanayi devrimi dönemine uzanan geçmişine işaret eder. Sanayi devrimi üretimde makinelerin kullanıma girmesiyle birlikte, sadece ucuz emeğin yaygınlaşmasına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda makine öncesi çalışma biçimlerini ve bu arada evde yapılan işleri de dönüştürmüştür. "Bu, (ucuz emek kullanımı, D.H.), sadece, makine kullanılsın veya kullanılsın, büyük boyutlu bütün üretim faaliyetleri için geçerli olmakla kalmaz; aynı zamanda, ister işçinin özel meskeninde ister küçük iş yerlerinde yürütülüyor olsun, ev endüstrisi denilen üretim faaliyeti için de doğrudur. Modern ev endüstrisi denilen bu endüstrinin, şehirlerde bağımsız el-zanaatlarının, tarımda bağımsız köylü işletmeciliğinin ve her şeyden evvel de işçi ve ailesinin içinde yaşadıkları bir evin varlığını şart kılan eski tarz ev endüstrisiyle, isimlerinin

aynı olmasından başka, hiçbir ortak yanı yoktur. Bu eski tarz ev endüstrisi, şimdi fabrikanın, manifaktür veya mal ve eşya deposunun bir dış bölümü (departmanı) haline gelmiş bulunuyor. Sermaye, fabrika işçilerinden, manifaktür işçilerinden ve büyük kitleler halinde bir yerde topladığı ve doğrudan doğruya kumandası altında bulundurduğu el işçilerinden başka, şimdi görünmeyen iplerle bir diğer işçi ordusunu da hareket ettiriyordu: bunlar büyük şehirlerde olanlarla birlikte bütün ülke sathına yayılmış bulunan ev endüstrisi işçileridir. Bir örnek: İrlanda'da Londonderry'de Tillie'lerin gömlek fabrikası; bu fabrika 1.000 fabrika işçisi ile birlikte ülkenin dört bir tarafına dağılmış ve kendi evlerinde çalışan 9.000 ev işçisi çalıştırır."⁴⁴

Bu anlatımında Marx, evde yapılan işlerin, nasıl modern manifaktür üretimine eklemlendiğini berraklıkla betimlemiştir. Sheila Rowbotham da, çeşitli kaynaklara dayanarak, 19. yüzyıl başlarında B. Krallık'ta⁴⁵ sanayi devrimi döneminde fabrika işçiliğinin kadınlar arasında en tipik çalışma biçimi olmadığını, çalışan kadınların büyük bölümünün dışarıdan veya küçük atölyelerde çalıştığını, ev işçisi olarak ya da çamaşırcılık gibi hizmetler sunmak üzere istihdam edildiğini belirtmektedir.⁴⁶

Ev eksenli çalışmanın fabrika üretimiyle bağları, sadece fabrika üretimi tarafından dönüştürülmekle sınırlı kalmamıştır; '...evde çalışanların bazıları, vasıflı işçilerin veya memurların karılarıydı ve ezilmişlik stereotipine uymuyorlardı. Evde çalışma tamamen ayrı bir üretim biçimi de değildi. Çoğu kez evde çalışma ile fabrikada çalışma arasında bir bağ vardı. Evde çalışanların bazıları, eski fabrika işçileriydi. Bazı fabrika işçileri eve de iş alıyorlardı ve kadınlar çok çeşitli işler

---

⁴⁴ Bkz. (4) MARX, 143.

⁴⁵ Genellikle İngiltere şeklinde anılmasına alışkınsınız, ancak ülke İngiltere'nin yanı sıra Galler, İskoçya ve K. İrlanda'dan oluştuğu için resmi adı kullanıldı.

⁴⁶ Sheila ROWBOTHAM: 'Strategies Against Sweated Work in Britain', 159.

yapabilirlerdi. O halde, evde yapılan ucuz iş, daha geniş bir geçici işler yelpazesinin sadece bir yanıydı.⁴⁷

Evde yapılan işler büyük bir çeşitlilik gösteriyordu, fabrikada yapılan işlerin bazı bölümleri eve verilebildiği gibi, tamamen evde yapılan işler de vardı. İlk gruba dantela yapımında son elden geçirme işleri ve düzeltme ve tamir işleri, ikinci gruba örnek olarak ise çivi yapımı örnek gösterilmiştir.⁴⁸ Rowbotham da, 19. yüzyıl Britanyası'nda, giyim işinin yanı sıra, yapma çiçek, kutu, fırça, kesekağıdı, sigara ve puro, zarf yapımı ve dantelacılığın evde yapılan işlerden sadece bazıları olduğunu belirtir.⁴⁹ Evde yapılan işlerin çeşitliliği bakımından dikkat edilmesi gereken nokta, bu çeşitliliğin, fabrika üretimine bağlı olarak biçimlenmesi ve sadece fabrika üretimi çevresinde gerçekleştirilen tamamlayıcı nitelikte bir evde yapılan işler grubu oluşmuş olmasıdır.

Evde çalışmanın fabrika üretimiyle birlikte dönüşmesi, sadece B. Krallık'a özgü bir durum değildir. Radha Kumar, Bombay'daki (Hindistan) pamuk dokuma sanayisinin belirli bir döneminde (1919-1940) kadınları incelediği çalışmasında, varolan cinsiyetçi işbölümünün, işgücünün yeni bileşimini de nasıl etkilediğini gösterir. Kumar'ın belirttiğine göre, 19. yüzyıl sonlarında kadınlar, Bombay pamuk dokuma fabrikaları çalışanlarının yaklaşık dörtte birini oluşturuyorlardı. 'Kadınlar geleneksel olarak tekstilde üretimin evdeki ya da elişleri biçimlerinde istihdam edilirdi. Bu çalışma, büyük ölçüde hazırlık süreçlerinden oluşurdu: pamuğun temizlenmesi ve ayıklanması, eğirilmek üzere işlenmesi ya da eğirilmesi. Kadın

---

⁴⁷Agm, 161.

⁴⁸ Bkz. (4) MARX, 151-152.

⁴⁹ Bkz. (46) ROWBOTHAM, 160.

dokumacı enderdi. Fabrika sistemi, bu geleneksel işbölümünü benimsedi ve bu sistemin üzerine eklendi.⁵⁰

Teknolojideki gelişme ve fabrika üretiminin -Marx'ın deyimiyle büyük fabrikadan hemen önceki modern manifaktür üretiminin- yaygınlaşmasının ardında yatan etkenlere bakıldığında, araştırmacılar, daha geniş pazarlara açılmak üzere işgücünün ucuzlatılması güdüsünün temel rol oynadığında hemfikir görünmektedirler.⁵¹ Marx, ayrıca, tam da emeğin ucuzlatılmasının fiziki sınırlarına dikkat çekerek, bu fiziki sınırların -işçilerin aşırı çalışmadan ve açlıktan ölümünün- emek yoğun üretim şekillerinin de sınırını oluşturacağını, yani belirli bir "sömürü" noktasının ötesinde, sermaye yoğun (makine ağırlıklı) çalışmaya geçileceği savını tartışmıştır. Evde çalışma ya da kendi deyimiyle ev sanayisi için ise, 'iş gününün ve çocuk işçi çalıştırmanın sınırlandırılmasının bu sanayinin yıkımı' olacağını ileri sürmüştü ve bu savını, ev sanayisinin rekabet gücünün 'biricik temelini' 'ucuz işgücünün sınırsız bir şekilde sömürülmesi' olmasına dayandırmıştır. Ancak, evde çalışmanın 'modern manifaktürden büyük fabrika üretimine' geçişle tamamen ya da ağırlıklı ortadan kalkıp kalkmayacağını pek çok faktöre göre biçimleneceğinden de söz eder.⁵²

Sanayi devrimi dönemindeki evde çalışmanın ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle, sanayileşme süreci içindeki ülkelerde görülen evde çalışmanın

⁵⁰Radha KUMAR: 'Women in the Bombay Cotton Textile Industry, 1919-1940', 53.

⁵¹Bkz. (4) MARX; (46) ROWBOTHAM; (50) KUMAR. Başka örnekler de verilebilir.

⁵²Bkz. (4) MARX, 161. Marx şöyle der: "toplumsal işletme biçiminde üretim araçlarındaki değişimin zorunlu bir sonucu olarak kendini gösteren değişiklik, bir seri karma karışık geniş şekillerinden geçerek olur. Bu şekiller, dikiş makinesinin bir ya da diğer endüstri koluna ne derecede girmiş bulunduğuna, halen ne kadar zamandır o iş kolunda kullanılmakta olmasına, işçilerin daha önceki durumlarına, o endüstrideki manifaktür işletmelerinin, el-zanaatları işletmelerinin veya ev sanayii işletmelerinin sahip buldukları ağırlığa, iş yerleri için ödenen kiralardan miktarına vb göre değişiklik gösterirler."

özelliklerinden biri, kadınların ağırlıklı olmasıdır. Kumar, Hindistan'da, Bombay pamuk dokuma örneğinde, sanayileşme süreciyle birlikte kadınların nasıl düzenli üretimden çıkarılıp, geçici ve dışarıdan işlere zorunlu bırakıldıklarını örneklemiştir.⁵³ B. Krallık'ın sanayi devrimi dönemi özelinde geliştirdiği analizinde, asıl olarak toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşımı olmamasına rağmen, Marx'ın dili de bu olguya işaret eder. Anlatımı içinde işçilerden söz ettiği halde, 'aracıların küçük evlerde yaptırdığı dışarıdan işlerden ya da evde yapılan parça başı işlerden söz ederken doğrudan doğruya kadınlardan söz eder. Marx'ın anlatımında, evde çalışanlar, işçi olmakla birlikte, "kadın, genç kız ve küçük erkek çocuk"lardan oluşmaktadırlar.⁵⁴

İlk dönem evde çalışma konusunda irdelenmesi gereken bir diğer nokta, yeni teknolojilerin kullanıma girmesiyle ilişkisidir. İlk dönem evde çalışma hakkında özellikle Marx'ın analizi, yeni teknolojilerin yaygınlıkla kullanılmasının, yani insan emeğinin yerini makinelerin almasının etki ve sonuçlarının düz olmak bir yana, son derece karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Bir yandan yeni teknolojilerin kullanıma girmesiyle, eski emek biçimleri gereksiz hale gelirken, öte yandan bu makine (ya da sermaye) yoğun fabrikalarda üretilen ürünlerin belirli kısımları fabrikalar için fazla hale gelmiş insanlar tarafından evlerinde ve emek yoğun olarak işlenmektedir.

Yirminci yüzyıl başına kadarki dönemde evde çalışma karşısında gösterilen tepkiler ülkesine ve zamanına göre farklılaşabilmekle birlikte, temelde üç ana grupta özetlenebilir. Birinci yaklaşım, 'sömürüye dayalı ve gerici' bir çalıştırma biçimi olduğu düşüncesi temelinde, evde çalışmanın tamamen yasaklanması şeklindedir. 19. yüzyıl B. Krallık'ında yasaklama yanlıları vardı; 1930'larda ABD'de güçlü bir

---

⁵³Bkz (50) KUMAR, 53-72..

⁵⁴ Bkz (4) MARX, 151-156.

çizgiydi.⁵⁵ Yasaklama yanlıları, kadının anne kimliğine öncelik veriyor ve yaklaşımlarını anne sağlığının korunması gereğine dayandırıyorlardı. İkinci yaklaşım, evde çalışmanın da tıpkı dışarıda çalışma gibi, çalışma yasalarıyla düzenlenen bir alan haline gelmesinin sağlanmasını amaçlıyordu. Bu yaklaşım B. Krallık'ta etkin yaklaşımlardan biriydi. Üçüncü yaklaşım, bu ikinciyi dışlamamakla birlikte, sadece devlet tarafından yapılacak yasal düzenlemelerin yetersiz kalacağı düşüncesinden hareket eden ve doğrudan eylemi işyerinin yanı sıra toplulukla da bağdaştırılmasını yani bir başka deyişle kombine eylem öneren yaklaşımdı (yani mesela kooperatiflerin, dayanışma birliklerinin yasalarla desteklenmesi). Bu da yine B. Krallık'ta etkin bir yaklaşımdı.

Evde çalışmanın yasal düzenleme kapsamına alınması, bazı ılımlı işverenler ve orta sınıflar tarafından militan eylemliliğe karşı bir önlem olarak görülse de, bu hedef için de militan eylemler gerekmişti. Daha 1891'de B. Krallık'ta çamaşırcı kadınların yasal koruma kapsamına alınmak amacıyla Londra Hyde Park'ta binlerce kadının katıldığı bir miting yaptıkları, bu mitingin yirmi yedi konseyin desteğini aldığı bilinmektedir. Çamaşırcılar, daha sonra parlamentoya bir delegasyon da göndermişlerdi.⁵⁶ Yine aynı süreçte (1890) çamaşırcı kadınlar, bir *Laundry Women's Co-operative Association* (Çamaşırcı Kadınlar Kooperatif Birliği) kurmuşlardı.

Fakat militan eylemler daha da eskiye dayanmaktadır. Örneğin 1840'ta Nottingham'da (B. Krallık) dört yüz kırk nakış işçisi ve dantelci (her iki grup da evde çalışıyordu) sadece üreticilere karşı değil, aracı kadınlara ve onların iş

---

⁵⁵ Aktaran (46) ROWBOTHAM, 161. Aslında evde çalışmanın yasaklanması eğilimleri sendikalarda 1980'li yılların ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür. Bkz. Jane TATE, *Introduction to Part III*, 61-65, *Canada*, 76, Sheila ROWBOTHAM, *New Ways of Organising in the Informal Sector: Four Case Studies of Trade Union Activity*, 10.

⁵⁶ Aktaran (46) ROWBOTHAM, 163.

dağıtımçılarına karşı da bir grev yapmışlardı.⁵⁷ 1800'lü yıllar evde çalışan işçilerin eylem ve örgütlenme girişim ve deneyleriyle doludur. Pek çok kooperatifin yanı sıra kadın sendikaları girişimi ve deneyi de vardır. Ama burada tek tek örnekleri irdelemek mümkün olmadığı için, sadece belirtmekle yetinilmiştir.

II. 2 Günümüzde Evde Çalışma: Globalleşme, Teknolojideki Değişimler Ve Üretimin Güncel Örgütlenme Biçimleri İle İlişkileri

Günümüzde evde çalışma, hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde yaygın bir çalışma biçimidir. Yok olmak ya da kalıntı biçiminde varlığını sürdürmek bir yana, yaygınlığı giderek artmaktadır.⁵⁸ Evde çalışmanın yaygınlaşması, bir başka deyişle hem evde çalışan işçilerin sayısındaki artış, hem de eve iş veren sektörler ve firmaların sayısındaki yükselme globalleşen ekonomiler ortamında gerçekleşmektedir. Globalleşme olgusunun önemi, gelişme literatürünün konu başlıklarına bakıldığında da fark edilebilmektedir. Nitekim, çeşitli çalışmalarda, 1970'lere dek 'azgelişmiş' veya 'geri kalmış' denen ülkeler için farklı paradigmlar zorunlu sayılırken, 1980'lerden itibaren hem gelişmiş veya 'sanayileşmiş' denen ülkeler hem de öteki grup ülkeler için aynı ve globalleşme çevresinde gruplanan paradigmların kullanılmaya başlandığına dikkat çekilmektedir.⁵⁹

Globalleşme, tüm dünya ülkelerini etkileyen çok karmaşık bir olgudur ve hatta tanımı ve ne olduğu konusunda bile tartışmalar henüz sona ermiş değildir. Ancak bu çalışma kapsamında, globalleşmenin kendi başına tartışılmasının mümkün ya da anlamlı olmadığı açıktır. Dolayısıyla, burada globalleşme hakkındaki tartışmalara

---

⁵⁷ Aktaran (46) ROWBOTHAM, 166.

⁵⁸ Bu yönde bir kaynak olarak Bkz. (55) TATE, 92.

⁵⁹ Bkz. Örneğin A. ERAYDIN -A.ERENDİL vd: Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği, 25

hiç değinilmeyecek, globalleşme sadece evde çalışmayı etkileyen bir olgu olarak ele alınacaktır. Globalleşmenin, evde çalışma-eve iş vermenin yaygınlaşmasına hangi nedenlerle zemin hazırladığına ilişkin verilerden önce, bu yaygınlaşmaya ilişkin verilere değinmekte yarar vardır.

Evde çalışmayla ilgili veriler bakımından en büyük güçlük, az sayıda ülke hariç, hiçbir ülkede bu çalışma biçimini kapsayan istatistik tutulmuyor olmasıdır. ILO'nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) Home Work raporunda belirtildiğine göre, 1990 yılına kadar, örgüte üye 70 ülkeden sadece altısı (Cezayir, Almanya, İtalya, Japonya, Fas ve Hong Kong) evde çalışanlar hakkında düzenli istatistik toplamaktaydı.⁶⁰ Avustralya ve Birleşik Krallık gibi az sayıda ülke ise, genel işgücü anketlerine dahil etmemekle birlikte, ayrıca evde çalışma konusunda araştırmalar yapmışlardır.

Evde çalışmayla ilgili verilerle ilgili bir diğer sorun, farklı ülke ve kurumlarda farklı evde çalışma tanım ve kapsamlarına göre veri toplanmasıdır. Bu noktada en önemli güçlük, (evinden) serbest çalışanlarla eve iş verme sistemi içinde işçi olarak çalışanlar arasındaki ayrımın operasyonel kılınmasıdır.⁶¹

B. Krallık'ta 1981'de yapılan bir alan araştırmasına göre, bu ülkede o sırada evde iş yapan toplam 658.250 kişi vardı ve bunların 229.790'ı evde çalışanlar (*working at home*), 400.810'u evden çalışanlardı (*working from home*). İlk grup ağırlıklı kadınlardan oluşuyorken, evi çalışmalarında üs olarak kullanan ikinci grupta ağırlıklı erkekler yer alıyordu, bunlar serbest çalışan danışmanlar, satıcılar, çeşitli mesleklerden uzmanlar, serbest çalışan (*free-lance*) gazeteciler ve yazarlardı.

---

⁶⁰ILO, *Home Work*, V(1), 6. Ayrıca Lucy LAZO: *The Homeworkers' Movement in Asia*, 1.

⁶¹Bkz. ILO, 6.

Bir başka çalışma ABD'de yapılmıştır, ancak B. Krallık'taki gibi, evde veya evden çalışan ayrımı gözetilmemiştir. 1985'te yapılan bu araştırmaya göre, ABD'de yaklaşık 8,4 milyon kişi evde günde asgari sekiz saat çalışıyordu ve bunların büyük bölümü hizmetler sektöründeydi.⁶²

Avrupa Konseyi'nin 15 üye ülkede 1987-1988'de çeşitli verileri bir araya getirme yoluyla gerçekleştirdiği araştırma, bu ülkelerde 2 milyonu aşkın sayıda evde çalışan olduğunu ortaya koymuştur.⁶³ Japonya'da 1988'de yapılan bir araştırmaya göre, bu ülkede 997.000 kişi evde çalışan işçiydi.⁶⁴

Afrika'da evde çalışmanın hangi ölçüde yaygın olduğuna ilişkin veri bulunmamakla birlikte, Mısır, Kenya, Fas ve Tunus'ta gayet yaygın olduğu bilinmektedir. Cezayir'de 1989 Haziranı'nda yapılan bir işgücü anketi, bu ülkedeki evde çalışan işçilerin, toplam ekonomik olarak aktifi nüfusun yüzde 3,3'ü olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁶⁵

Hindistan'da 1981 nüfus sayımına göre, 7,7 milyonu aşkın evde çalışan vardı. Halen bu ülkede evde çalışanların örgütlenmesi ve kalkınmasıyla uğraşan bir sendika olan Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü (SEWA), 1972'den beri düzenli veri toplamaktadır.⁶⁶ Filipinler'de resmi kaynaklara göre, 1980'li yıllarda sadece konfeksiyon sanayiinde 450.000-500.000 ev işçisi vardı. Ampirik tahminler ücretli ve serbest çalışan işçi sayısının 17,5 milyon olduğunu göstermektedir, bunların yüzde 34,2'si evde çalışmaktadır. Endonezya'da Orta Java'daki Semarang

---

⁶² (60) ILO, 7.

⁶³ Aktaran, ETUC Kadın Komitesi, *Evde Çalışma Konulu Tartışmanın Sonuçları*.

⁶⁴ Aktaran (60) ILO, 7.

⁶⁵ Aktaran (60) ILO, .7.

⁶⁶ (60) ILO, 8; (60) LAZO, 1.

bölgesinde yürütülen bir alan araştırması tüm hanelerin yüzde 21'inde evde çalışma yapıldığını ortaya koymuştur.⁶⁷

Latin Amerika'da evde çalışmanın pek çok sanayi kolunda ama özellikle konfeksiyon sanayiinde önemli yer tuttuğuna ilişkin kanıtlar vardır. ILO raporunda aktarıldığına göre, Arjantin'de Asgari Ücret Ulusal Komisyonu daha 1965'te ülkedeki konfeksiyon üretiminin yüzde 55'inin doğrudan doğruya evde çalışanlar tarafından gerçekleştirildiğini, buna ek olarak yüzde 30'unun ev işçilerini çalıştıran aracilar tarafından sağlandığını ve toplam üretimin sadece yüzde 15'inin fabrikalarda yapıldığını ortaya koymuştur. Meksika'da toplam konfeksiyon firmalarının yüzde 30'unu oluşturan 5.000 firma ev işçisi çalıştırmaktadır.⁶⁸ Şili'de ve Kolombiya'da evde çalışanlar büyük sayılara ulaşmıştır. Peru'da ülkenin Çalışma Bakanlığı'nın tahminlerine göre 1987 yılında sadece Lima'da ve Lima'nın dış semtlerinde evde çalışanlar, kentteki ekonomik olarak aktif nüfusun yüzde 10,5'ini oluşturmaktaydı.⁶⁹

Tüm bu veriler göz önüne alındığında, tek tek güvenilirlikleri kuşkulu olsa da, bir araya geldiklerinde evde çalışmanın hem sanayileşmiş ülkelerde hem gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşan bir istihdam biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, verilerin güvenilmezliği, asıl olarak evde çalışmanın boyutlarını olduğundan az göstermeleri bakımındandır. ILO raporunda da belirtildiği gibi 'evde çalışma istatistikleri genellikle gerçek durumu olduğundan az tahmin eder'. Bunun sebebi kısmen, evde çalışmanın gizli olarak ve bildirimsiz yapılmasıdır. 'Pek çok ülkede eksik bildirim düzelterek güvenilir araçlar henüz

---

⁶⁷ILO, agr, 8.; (60) LAZO, 3.

⁶⁸ILO, 'Contract Labour in the Clothing Industry'. 21-22.

⁶⁹Aktaran (609 ILO, 8. Kaynak: **Asociacion Laboral para el Desarrollo (ADEc, ATC): Trabajo a Domicilio-Peru** (Lima, 1989, teksir).

yoktur. Dolayısıyla evde çalışmanın derecesi hakkındaki bilgiler, sadece buzdağının su üstündeki kısmını temsil etmektedir.⁷⁰

Evde çalışmanın yaygınlığına ilişkin bir diğer gösterge, evde yapılan işlerin çeşitliliğidir. Gerçekten de evde yapılan işlerin neler olduğuna bakıldığında, evde çalışmanın modern sektörlerin ve piyasaların talepleriyle bağlantısı netlikle görülebilmektedir. Bir rapora göre geleneksel ve modern biçimli olanlar olmak üzere iki temel kategoride 150'yi aşkın iş tipi vardır.⁷¹ Ancak buradaki modern ve geleneksel ayrımı, işin evde yapılışı sırasında kullanılan teknoloji zemininde yapılmıştır; yani her türlü montaj, geleneksel evde çalışma sayılmış, bunların örneğin elektronik gibi modern sanayilerin uzantısı olup olmadığına dikkat edilmemiştir. Dolayısıyla modern biçimli evde çalışma tele çalışma, kelime işlemcilik, çevirmenlik ve daktilografik olarak tanımlanmıştır. Evde hangi işlerin yapıldığına ilişkin bir başka kaynak, Batı Yorkshire Evde Çalışma Grubu'nun (*West Yorkshire Homeworking Group*) çıkardığı *Outworkers' News* dergisidir. Bu derginin her sayısında A'dan Z'ye Evde Çalışma başlığı altında listelenen işlere bakıldığında, en geleneksel görünümlü işlerin bile modern teknolojilerin ve pazar ekonomilerinin görece daha yeni sektörlerinin talep ettiği işler olduğu gözlenmektedir. Örneğin soğan doğrama, son derece 'geleneksel' bir iştir ama 'modern' bir sektör olan hazır yemek sektörünün talebi olarak ve gayet emek yoğun biçimde yapılmaktadır. Modern sektörlerin talebi olan ama modern araçlar kullanılmaksızın çıplak el emeğiyle yapılan işler arasında, otomobil sileceklerinin montajı, elektrik anahtarlarının montajı, baskılı devre yapımı gibi işlerin ağırlığının arttığı da gözlenmektedir.⁷²

---

⁷⁰(60) ILO, 8.

⁷¹ETUC Kadın Komitesi, 'Evde Çalışma Konulu Tartışmanın Sonuçları' başlıklı belge.

⁷²Outworkers News, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15. sayılar.

Evde çalışmanın yaygınlaşması ve yeni bir olgu olmasıyla ilgili bir veri türü de, ne tip bölgelerde yapılmakta olduğudur. Gerçekte hem modern hem geleneksel ekonomilerde evde çalışma görülmektedir. Ancak evde çalışma genellikle sanayi bölgelerinde ve büyük kent merkezlerinde -Londra, Paris, Ahmedabad, Mexiko City- yoğunlaşmıştır. "Bunun yanında, örneğin İspanya, Yunanistan, ABD gibi ülkelerde yapılan yakın tarihli çalışmalar, bu ülkelerde evde çalışmanın modern biçimlerinin kırsal kesimlerde de büyüyen bir istihdam kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır."⁷³

Evde çalışmanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde artmakta olduğuna ilişkin verileri bu şekilde ele aldıktan sonra, globalleşen dünya bağlamında buna ortam oluşturan etkenlere bakılabilir. Günümüzde evde çalışmanın yaygınlaşmasının ardında yatan olgulardan biri, üretimin ademi merkezileşmesi olarak nitelenebilecek olan esnek üretim ya da esnek uzmanlaşmanın mümkün hale gelmesi ve yaygınlaşması olarak görülmektedir. Esnek uzmanlaşma, özünde işin üretim birimlerince yapılabilir olması temelinde, taşeron şirketler aracılığıyla dışarıda yapılması olmakla birlikte uygulamada tek bir tip esnek uzmanlaşmadan söz edilememektedir. Literatürdeki yaklaşımlar, esnek üretim ile taşeronlaşma arasındaki bağ yani birincisinin ikincisine her durumda yol açıp açmadığı konusunda farklılık göstermektedirler.

Esnek uzmanlaşmanın iki temel biçimde -İtalyan ve Japon modelleri- gerçekleştiğini ve her ikisinin de taşeronlaşmaya, işin esnek örgütlenmesine ve bu zincirin sonunda evde çalışmaya yol açtığını savunan yaklaşımlar olduğu gibi ⁷⁴ sanayileşmiş ülkelerdeki esnek uzmanlaşmanın, taşeronlaşma yoluyla üretimin

---

⁷³R. JHABVALA - J. TATE., *Out of Shadows: Homebased Workers organize for International Recognition*, 7.

⁷⁴ Swasti MITTER, 'On Organising Women In Casualised Work: A Global Overview', 17.

esnek örgütlenmesiyle karıştırılmaması gerektiğini savunan yaklaşımlar da vardır.⁷⁵

İlkinin bir örneği olan Mitter'ın yaklaşımında esnek uzmanlaşma, örgütlü sektördeki işçilerin maliyetlerini yüksek bulan ve ayrıca taleplerinin yarattığı dalgalanmalardan kaçınmak isteyen büyük üreticilerin, taşeron zincirleri oluşturmak suretiyle üretimi ademi merkezileştirerek, büyümeyi artırmalarıdır (İtalya ya da Benetton modeli). Mitter'ın aktardığına göre, bu modeli ilk uyguladığı için adını da veren İtalya, 1987'de bu sayede kişi başına gelir düzeyini, B. Krallık'takinin üzerine çıkarmıştır. İtalya modelinde üretimin ademi merkezileştirilmesinin yani büyük fabrikalardan ülke çapında dağılmış küçük atölyelere dağıtılmasının arkasında yatan başlıca nedenin yönetim stratejisindeki değişiklik, bunun ardındaki temel saikin de, örgütlü işçilerin bulunduğu fabrikaların merkezi rolünü kırmak olduğu belirtilmektedir. Esnek uzmanlaşma diye anılan strateji gereğince, üretim mümkün en yüksek oranda ana fabrika dışına, köylerdeki ve küçük kasabalardaki küçük taşeron firmalara kaydırılmıştır. Firma büyüklüğü sektörden sektöre değişmekle birlikte genellikle çok küçük işletmeler söz konusudur, on işçiden az çalıştıran atölyeler 'istisna değildir'.⁷⁶

Mitter'a göre, bu sistemin bir benzeri de Japonların just in time yönetim stratejisidir. 'Japon sanayisinin başarısının sırrı, malzemeyi ve insan gücünü '*just-in-case*' değil '*just in time*' kullanma yeteneğindedir.'⁷⁷ Japonların stoksuz üretimi, malzemenin günlük olarak ana üreticiye zamanında ve hızla ulaştırılmasına

---

⁷⁵A.ERAYDIN -A.ERENDİL , Üretimde Yeni Örgütlenme Biçimleri ve Emek Süreçleri, 48.

⁷⁶ (30) MITTER, 22.

⁷⁷(74) MITTER , 17.

dayanan yerel taşeron ağının verimliliğine bağlıdır. Örneğin Toyota, 36 bin taşerona bağımlıdır.⁷⁸

Just in time sisteminin mümkün kılan, teknolojiye gelişmeler olmuştur. Teknolojik gelişmeler sayesinde ki, daha yakın zamanda fabrikada üretimi gerektiren birçok ürünün küçük üretim birimlerinde üretilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu olgudan yola çıkan Mitter, günümüzde post-Fordist diye adlandırılan dönemde, varlığını sürdürme stratejisi olarak, çeşitliliğin (*diversity*) ve "Kapsam ekonomilerinin" (*economies of scope*) fiyat rekabetinden ve "ölçek ekonomilerinden" (*economies of scale*) daha önemli görüldüğünü, bu ortamda da işin örgütlenmesindeki esnekliğin kilit bir yönetim ilkesi haline geldiği saptamasını yapmaktadır.

Kısacası, piyasanın işaretlerine esnek yanıt verilebilmesi, bilgisayar destekli tasarım ve üretim sistemlerindeki teknolojik yenilenmeler sayesinde mümkün olabilmekte, ancak üretimin ademi merkezileşmesi şeklindeki örgütsel değişikliği de gerektirmektedir.

Bazı durumlarda büyük işletmelerin üretimi tamamen bıraktığı, montaj ve ambalaj aşamalarının bile taşerona verildiğinin görüldüğünü belirten Mitter, yine de ana şirketlerin, pazarlama ve marka isimlerini ellerinde tutmayı sürdürdüklerine dikkat çekmekte, pazarlamanın bu merkezileşmesinin, üretimin ademi merkezileşmesiyle birlikte hayalet şirketler (*hollow corporations*) denen şirket yapısına yol açtığını vurgulamaktadır.⁷⁹

Hollow corporations (Boş şirketler) olgusunun, gelişmekte olan ülkelerin ihracat yönelimli sanayilerinde gözlenebileceğini belirten Mitter, bu sanayilerin

---

⁷⁸ Agm, 17.

⁷⁹ Agm, 18.

konfeksiyon ve ayakkabının yanı sıra el sanatlarını da kapsadığını, her iki tür de de sanayilerin işçilerin yasal düzenlemelerin sınırları dışında kalan sektörde (informel) olmalarına dayanıldığını belirtmektedir.

Ancak, işin örgütlenmesindeki her tür esnekliğin, esnek uzmanlaşma sayılmaması gerektiği noktasından yola çıkan ve sanayileşmiş ülkelerde görülen iş esnekliği türlerini yorumlayan Eraydın'a göre, esnek uzmanlaşmanın her türü taşeronlaşma gerektirmemektedir. Eraydın ve diğerleri, gelişmiş denem ülkelerde dört temel esneklik örneği modeli çıkarmışlardır. Bu modeller, birbirlerinden ortaya çıkış nedenleri, üretim sürecinin örgütlenmesindeki ana özellikler, emeğin örgütlenme biçimi, firmalar arasındaki ilişkiler bakımından farklılıklar taşımaktadırlar; sadece ikinci modelde fason zinciri ve eve iş verme gerekmekte, üçüncü modelde aile emeğine dayanıldığı belirtilmektedir.⁸⁰

Taşeronlaşmayı gerektiren bu model, "Kitlesele üretim yapan firmaların, bazı üretim aşamalarını fabrika dışında fason ilişkiler ve eve iş verme uygulamaları ile sağladığı, üretimin parçalanarak ayrılaştırılmasına karşılık ana firmanın üretimi yönlendirdiği esnek üretim modeli"dir.⁸¹

Eraydın ve diğerleri, gelişmekte olan denem ülkeler bağlamında esneklik tartışmalarının iki temel varsayıma dayandığını, bu varsayımların ilkinin bu ülkelerde küçük sanayinin ağırlıkta olduğu ve bu sanayi birimlerinin kendi aralarında verimli ve rekabet gücüne sahip bir üretim örgütlenmesi gerçekleştirebileceği şeklinde olduğunu, ikinci varsayımın ise bu ülkelerde informel

---

⁸⁰ (2) ERAYDIN -ERENDİL: vd, 16. Ancak diğer üretim modellerinin de evde çalışmayı gerektirip gerektirmediği tartışmalıdır. Yazarlar, birinci model olarak andıkları modelin ilk uygulayıcısının Japonya'dan Toyoto otomobil fabrikası olduğunu belirtmişlerdir. Oysa Toyota'nın 36.000 taşerona iş verdiğini ve bunların da evlere iş verdiğini gösteren çalışmalar vardır. Bkz. ((30 MITTER, 23.

⁸¹ (75) ERAYDIN - ERENDİL, 29.

Üretim yapısı içinde ucuz işgücü sağlamanın mümkün olduğu ve bu nedenle küçük sanayinin desteklenmesi ve eve iş verme yolu da kullanılarak ucuz emeğe dayalı olarak esnekliğin gerçekleştirilebileceği görüşü olduğunu belirtmektedirler.

Ancak yazarlar, üretimdeki esnekliklerin ortaya çıkışının da, her fason ilişkinin esneklik anlamına gelip gelmediğinin de sorgulanması gerektiği uyarısını yapmaktadırlar. Kaldı ki, küçük sanayi ve eve iş verme yoluyla ucuz emek kullanımının sanayi birimlerine "göreli üstünlük" kazandırdığı varsayımının da sorgulanmaya muhtaç olduğunu öne sürmektedirler.

Öte yandan Eraydın ve diğerleri de, 'azgelişmiş ülkelerin pek çoğunda izlenen model, sektörlere göre çok farklılaşmadan üretim emek yoğun bölümlerinin küçük sanayi birimlerine veya evdeki kadınlara fason yaptırmak şeklinde olmuştur. Diğer bir deyişle üretim, büyük firmaların denetiminde örgütlenmekte ve üretim süreci düşey olarak ayrışmaktadır.' demektedirler.⁸²

Tüm bu tartışmaların işiğinde, evde çalışmanın yaygınlaşmasının, günümüzde üretim ademi merkezileşmesi süreciyle ortaya çıktığı ve bununla bağlantılı olarak pek çok sanayi ve hizmetler sektörünü saran global taşeron zincirinin gelişmesiyle biçimlendiği söylenbilir. Bu, taşeronlaşmanın, özellikle uluslararası fason üretim yaygınlaşmasının evde çalışmanın yaygınlaşmasını besleyen önemli nedenlerden biri olduğu anlamına gelmektedir.

nc bir yaklaşım ise, ILO'nun yaklaşımıdır. ILO, sanayileşmiş ülkelerde son 10-15 yılda düzensiz istihdam biçimlerinin yani kısmi süreli çalışma (*part time*) ve geçici işlerin ve diğer tür düzensiz istihdamın yaygınlaştığı saptamasını yaptıktan sonra bu olgunun muhtemel nedenlerini sorgulamaktadır.⁸³ ILO'ya göre, alışanlar

---

⁸² (75) ERAYDIN -ERENDİL , 45.

⁸³ (60) ILO, 8.

bakımından bu yaygınlaşma, işsizlik oranının sürekli yüksek kalmasında kendini gösteren 'işgücü piyasasındaki koşulların kötüleşmesi'ne bağlanabilirken, işletmelerin düzensiz istihdam biçimlerine başvurması, uluslararası rekabetin ve bütünleşmenin artması nedeniyle şirket yapılarının değişmesiyle açıklanabilir. Dünyanın pek çok kesiminde benimsenen 'esnek firma' modelinde firmalar, 'güvenceli bir grup çekirdek işçi ile geçici ve düzensiz ücretli işçiler, evde çalışan işçiler ve taşeronlar' istihdam etme stratejisi izlemektedirler. Bu çevre işçileri grubu, ILO'nun yaklaşımında, yedek işgücü sağlamakta, işletmenin işgücü kullanımını hızla piyasanın taleplerine uyarlamasına izin vermekte, üstelik işletme bunu doruk üretim taleplerini karşılamak için sürekli ve büyük bir işgücünün maliyetlerine katlanmaksızın yapabilmektedir.⁸⁴

Rekabet gücünü sürdürmek ve işgücü maliyetini düşürme "baskısının artmasının ışığında" işletmeler, yapısal değişimlerin yanı sıra işi, işgücünün bol olduğu bölgelere taşıma eğilimi de göstermektedirler. Özellikle emek yoğun sanayiler için geçerli olduğu belirtilen bu eğilimde, yönelinen işgücünün, ağırlıklı kadın işgücü olduğu vurgulanmaktadır. Bu sürecin tipik örneğinin geleneksel olarak da büyük sayılarda ev işçileri çalıştıran giyim sanayi olduğu belirtilmekle birlikte, elektrik, plastik ve hafif metal eşya yapımı gibi yüksek teknoloji gerektiren ancak pek çok emek yoğun iş süreci içeren sanayilerin de, bu emek yoğun süreçleri uzaktaki işgücü tarafından ayrı ayrı yapılabilen süreçler halinde böldüğü belirtilmektedir.

'Dünya üretiminde ve ticaretinde emek yoğun sanayilerde, düşük ücretli ekonomilere doğru bu kayma, uluslararası iş bölümünde değişimlerle ve gelişmekte olan ülkelerin dünya işgücü piyasasında başlıca oyuncular olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Uluslararası taşeronlaşma, bu gelişmede önemli bir rol oynamıştır. Örneğin giyim sanayiinde, tasarım, kesim ve iplikler çokuluslu işletmeler tarafından gelişmekte olan ülkelerde yerleşik üretici firmalara sağlanmakta, bu firmalar da

---

⁸⁴ (60) ILO, 9.

evde çalışmayı yaygınlıkla kullanmaktadırlar. Giyim eşyalarının üretimi, gerçekte uluslararası hale gelmiştir ve farklı ülkelerdeki istihdam üzerinde ciddi bir etkisi vardır, gelişmekte olan ülkelerde giyim sektöründeki istihdam genişlemekte, sanayileşmiş ülkelerin pazar ekonomilerinde de taşeronla verilmektedir.⁸⁵

Ancak gelişmekte olan ülkeler açısından, esnek uzmanlaşmanın öncelikli anlamının, her zaman ucuz işgücüne dayalı rekabet gücü olmadığı da vurgulanmaktadır.⁸⁶ Dış borçlarını ödeme baskısı altındaki kimi gelişmekte olan ülkeler, ihracat pazarında rekabet güçlerini sürdürebilmek için, stoksuz üretim sağlayacak şekilde örgütsel yenilenmeye gitmek zorunda kalmışlardır. Brezilya'da otomobil sanayi ya da Filipinler'deki konfeksiyon sanayi örneğinde *ancillarisation* yönündeki eğilimler, bunun iyi belgelenmiş örnekleridir. Bilgisayar teknolojisi dereceli olarak onların ucuz emek fazlasına dayanan rekabet güçlerini eritmekte, bu da üretim sürecinin yeniden örgütlenmesi yoluyla maliyetlerin azaltılması basıncını artırmaktadır.⁸⁷

Evde çalışmanın yaygınlaşmasını etkileyen faktörlerden biri de, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomi politikalara bağlı olarak ekonomilerde ortaya çıkan yapısal değişikliklerdir. Bir başka deyişle, "hızlı modernleşme ve kentleşme rüyasıyla, gelişmekte olan dünya 1970'lerin ortalarından bu yana trilyon dolarlar ölçeğinde borç altına girmiştir.... Batı bankacılık sisteminin yüklediği faiz, gelişmekte olan dünyanın şimdi aldığı yardımdan ve yeni borçlardan daha fazlasını geri ödediği anlamına gelmektedir. Bu borçların ödemelerini karşılamak için, pek çok ülkede yiyecek maddelerine ayrılan tarım alanları, ihracat ürünlerine ayrılmıştır. Dış ve iç ticaretin liberalleştirilmesi, pek çok ev sanayiinin çökmesi ve yiyecek kaynaklarının ortadan kalkması anlamına gelmiştir.

---

⁸⁵ (60) ILO, 9.

⁸⁶Bkz. (2) ERAYDIN - ERENDİL vd, age.

⁸⁷ (74) MITTER ,19.

Yapısal uyarlamaların yol açtığı sonuç, bu nedenle, eşi görülmedik oranlarda enflasyon olmuştur.⁸⁸

İşte bu etken, hızlı nüfus artışı ile birleştiğinde kırsal alanlardan kentlere yoğun göçlere yol açmasının yanı sıra, düzensiz işlere ve bu arada evde çalışmaya yönelinmesine zemin oluşturmuştur.⁸⁹

Global dünya ortamının, evde çalışmaya ve evde çalışanlarla ilgili vurgulanması gereken bir yönü de, birbirinden çok ayrı olarak evlerinde üretim yapan evde çalışan işçilerin çalışma koşullarının, ücret düzeylerinin başka ülkelerdeki evde çalışanların çalışma koşullarını, ücret düzeylerini hatta iş bulma imkanlarını etkiler hale gelmesidir. Mesela, Madeira'da 1800'lü yıllardan beri varlığını sürdüren ve daima evde çalışan işçilere dayanmış olan elişi sektörü, son yıllarda kriz yaşamaktadır, bunun başlıca nedeni olarak da, özellikle Çin ve Filipinler'in uluslararası rekabeti gösterilmektedir. Avrupa'daki en düşük ücretli kesimde yer almalarına rağmen Madeira'daki evde çalışan işçilerin ücretlerine göre, sözü edilen iki ülkedeki evde çalışanların ücretleri ve dolayısıyla piyasaya sürülen ürünlerin işçilik maliyetleri daha düşüktür.⁹⁰

II. 3 Kadının ücretli istihdamının bir biçimi olarak evde çalışma

İster tarihteki örnekler özelinde, ister günümüzde ele alınsın, evde çalışanların ezici çoğunluğunu kadınların oluşturduğu gözlenmektedir. Günümüzde bu hem

---

⁸⁸ (30) MITTER, 26.

⁸⁹ (60) ILO, 10. Raporda, özellikle Latin Amerika için bunun geçerli olduğu belirtilmektedir.

⁹⁰ Avrupa Evde Çalışma Grubu, **Background Document For Meeting Of European Homeworking Group.**

gelişmiş denen ülkeler için hem de gelişmekte olan diye adlandırılan ülkeler için geçerlidir. Örneğin Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya ve Hollanda'da bilinen evde çalışan işçilerin yüzde 95'i kadındır. Fransa'da bu oran yüzde 84, İspanya'da yüzde 75 ve Birleşik Krallık'ta yüzde 70'tir.⁹¹ Japonya'da Çalışma Bakanlığı'nın düzenli olarak yürüttüğü alan araştırmasına göre bu ülkedeki evde çalışanların yüzde 93,5'ünü kadınlar oluşturmaktadır.⁹² Hong Kong'da 1986 nüfus sayımına göre evde çalışanların yüzde 80'i kadınlardı, ayrıca ülkedeki toplam kadın işgücünün de yüzde 4'ü evde çalışan kadınlardı.⁹³ Brezilya'da evde parça başı iş yapanları asil olarak kadınlar oluşturmaktadır; Hindistan'da 5 milyon bidi işçisinin (yerel sigara sarıcıları) neredeyse yüzde 90'ı kadındır.⁹⁴ Cezayir'de 1991'de yayınlanan bir alan araştırmasına göre evde çalışanların yüzde 97'si kadınlardı (yüzde 39'u dikiş diken, yüzde 19'u halı dokuyan ve yüzde 13'ü örgü ören).⁹⁵

Bu durumun arkasındaki nedenlerden biri, işgücü piyasalarının cinsiyet ayrımcı yapısı dolayısıyla, kadınların üretim ve piyasa koşullarındaki her değişime daha hassas bir kesimi oluşturmaları gösterilebilir. Nitekim, çeşitli araştırmalar iş daraltmalarında öncelikle kadınların işten çıkarıldığını ortaya koymaktadır.⁹⁶

---

⁹¹(60) ILO, 10.

⁹² (60) LAZO, 2.

⁹³ (60) LAZO, 2.

⁹⁴ (73), JHABVALA - TATE, 4.

⁹⁵ (609) ILO, 11.

⁹⁶ DPT, **Kadın**, 16. Türkiye'den örnekleyebiliriz. DPT'nin bir raporunda, kadınların işgücü piyasasında maruz kaldıkları cinsiyet ayrımcılığı uygulamaları olarak şunlar sayılmaktadır: 'Belli iş ve mesleklere kadınların kabul edilmemesi, bazı iş ve mesleklerde kadın oranının dondurulması; işe alıfta ve işyerindeki görev dağılımında kendilerine erkeklerle eşit davranılmaması, beceri isteyen işlere hazırlayıcı hizmet içi eğitimden mahrum bırakılmaları, ücretlerinin düşük tutulması, evlenme ve çocuk doğurma hallerinde işlerine son verilmesi, kriz ve

Türkiye'de işten çıkarmalarda kadınlara öncelik verildiği olgusunu tartışan Y. Ecevit, bunun, kadın işçilerin genellikle 'vasıfsız, yeri kolay doldurulabilen' işçiler olmalarına bağlanabileceğini belirtmektedir. Ecevit, ayrıca, 'pek çok başka ülkede olduğu gibi' Türkiye'de de kadınların ailedeki erkekler tarafından geçindirilen kişiler olarak görülmelerinin, işten çıkarılmalarını kolaylaştıran bir etken olarak görmektedir.⁹⁷

İkinci neden de yine işgücü piyasalarının cinsiyetçi yapısıyla ilişkilidir. Kadınlar, çalışmanın yanı sıra ev ve çocuk (ve aile) sorumluluklarını bir arada yürütmek zorundadırlar; oysa pek çok ülkede çocuk ve yaşlı-hasta bakım kurumları ve imkanları hem kıt hem pahalıdır. Örneğin sadece Batı Almanya'da 2,5 milyon kadın, ailevi nedenlerle işlerini bırakmış, üstelik 8 yılda bu sayı dört katına çıkmıştır. 1990 yılında Almanya'da 3 yaşın altındaki çocukların sadece yüzde 3'ü bir çocuk bakım kurumunda bakılıyordu; bu oran Danimarka için yüzde 48, Belçika için yüzde 25, Fransa için yüzde 20'ydi.⁹⁸

Kısmi süreli çalışma (part time) oranlarına baktığımızda da, kadınların ev içi sorumluluklarının, çalışmalarına etkisini açıklıkla görmek mümkündür. "Sanayileşmiş ülkelerde kısmi süreli çalışan kadın sayısı 1978'de 27 milyonken yüzde 30 artış göstererek 1987'de 35 milyona ulaşmıştır"⁹⁹. Avrupa Topluluğu'nun Topluluk İstatistikleri Bürosu'na göre, topluluktaki tüm kısmi süreli çalışanların yüzde 81,8'ini kadınlar oluşturmaktaydı (1990). Ayrıca, annelerin kısmi süreli çalışma oranları, babaların kısmi süreli çalışma oranlarından bütün ülkelerde daha

---

ekonomik gerileme durumlarında evli kadınların erkeklerden önce işten çıkarılması ve benzeri durumlar cinsiyet temelli ayrımcılık örnekleridir.',

⁹⁷ Yıldız ECEVİT, 'Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri', 109.

⁹⁸ Uta KLEIN, 'Returning to Work: A Challenge for Women', 15.

⁹⁹ (12) ICFTU Kadın Komitesi, 8.

yüksektir; çocuklu kadınlar arasında kısmi süreli çalışma, öteki kadınlar arasında olduğundan daha yaygındır.¹⁰⁰

Bir diğer etken, kadınların, özellikle annelerin işsizliğidir. Son yıllarda dünya genelinde (Türkiye hariç) kadınların formal istihdama katılım oranları artmakla birlikte, annelerin ve babaların istihdam oranları ve çalışma süreleri arasındaki farklılık varlığını sürdürmektedir. Örneğin, 5 yaşından küçük çocuğu olan kadınların istihdam oranının Danimarka'da yüzde 80, ABD'de yüzde 60, Fransa ve Belçika'da yüzde 50-60 arası, Hollanda, Birleşik Krallık ve İrlanda'da yüzde 30'dan az olduğu belirtilmektedir. Ayrıca pek çok sanayileşmiş ülkede çalışan yalnız annelerin oranı, yüzde 30-60 arasında değişmektedir, bir başka deyişle her 100 yalnız anneden, ülkesine göre, sadece 30'u veya 60'ı iş bulabilmiştir.¹⁰¹

İşgücü piyasalarına girişte kadınların karşılaştığı zorluklar, bir de çoğu yerde kadınların vasıfsızlığı diye adlandırılan nedenden kaynaklanmaktadır. Vasıflılık konusu, cinsiyet ayrımcılığının kanımca en sinsice var olduğu alanlardan biridir ve kadınlar ve vasıflılık konusunda gayet anlamlı kavramlaştırma tartışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmaların ekseni, kadınların işgücü piyasalarına daha alt konumlarda ve daha zor girmelerinin arkasında, kadınların vasıfsızlığının değil, vasıfların erkeklere göre tanımlanmasının yattığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, çoğu yerde söz konusu olan, kadınların vasıfsızlığı değil, vasıflarının işgücü piyasalarına uygunsuzluğudur.

İrdelenebilecek bir nokta da, kadınların ve erkeklerin ev içindeki iş yüklerinin ne olduğudur. Kuzey Amerikalı (ABD ve Kanada) bir babanın 10 yaşından küçük bir çocuğun aileye yüklediği yükün sadece beşte birini üstlendiği görülmektedir.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Agk, .8.

¹⁰¹ Agk, 6.

¹⁰² Agk, 9.

Avustralya'da gerçekleştirilen bir zaman kullanma araştırması da, çocuk bakımında kadınların erkeklerin üç buçuk katı iş üstlendiklerini, bu oranın ev işi söz konusu olduğunda dört katına çıktığını ortaya koymuştur.¹⁰³ G. Afrika Cumhuriyeti'nde 1994-1995 yıllarında evde çalışan işçiler arasında gerçekleştirilen bir araştırma da, ev işi ve yemek pişirmeye kadınlar günde ortalama 2,9 saat, çocuk bakımına 2,6 saat ayırırken erkeklerin sırasıyla ortalama 0,3 ve 0,3 saat ayırdıklarını göstermiştir.¹⁰⁴ Örnekleri çoğaltmak mümkün ama bu konuya daha önce de değinildiğinden, burada sadece gelişmekte olan ülkeler diye adlandırılan ülkelerde durumun daha da ağır olduğunu yapılan araştırmaların gösterdiğini hatırlatmakla yetinilmiştir. Ev içi işler ve çocuk-yaşlı bakımı sorumluluğunun ağırlıkla ve asıl olarak kadının omuzlarında olduğu durumlarda, evde çalışmanın, kadınların ev işi ve gelir kazanma şeklindeki ikili sorumluluklarına çözüm oluşturabildiği sıklıkla öne sürülen bir düşüncedir. Bir başka deyişle, evde çalışma durumunda kadının hem ev ve aile içi bakım sorumluluklarını yerine getirebileceği, hem de bu sorumluluklarını aksatmaksızın evin gelirine katkı sağlayabileceği yani evde çalışmanın, kadının dışarıda çalışması durumunda çatışan iki ayrı alandaki sorumluluğunu bağdaştırmasını mümkün kıldığı savı yaygındır. Ve bu beklenti, kadınların evde çalışmayı "tercih" etmelerinin ardındaki bir neden olarak ileri sürülebilmektedir.

Ancak, yapılan araştırmalar, evde çalışmanın sanıldığı kadar ya da belki önceden beklenenin aksine, ev ve aile sorumluluklarını iş ile bağdaştırmaya elverişli olmadığı yolunda veriler sunmaktadır. Çelişme, üç temel noktada ortaya çıkmaktadır. İlk nokta, evde iş yapmanın eviçi yaşam koşullarını kötüleştirilmesi, ev içi ilişkilerde çocuklara yük bindirmesidir. Örneğin Avustralya'da *Textile, Clothing and Footwear Union of Australia*'nın (Avustralya Tekstil, Giyim ve Ayakkabı Sendikası, TCFUA) kendi ülkesi için yaptığı bir araştırmaya göre, evde çalışanlar haftanın yedi günü ve

---

¹⁰³ Aktaran, Agk, 9.

¹⁰⁴ SEWU, Homework Research Project, 10.

günde 12-18 saat çalışmaktadırlar.¹⁰⁵ Ancak, uzun saatler boyunca çalışma, Avustralya'ya özgü değildir. Hindistan'da kadınların evde çalışmaya ek olarak ev işi ve ailenin bakımını yapması da beklendiği için, günlük iş yükünün iki katına çıktığı, evli bir kadının günde ortalama 5 saat ev işi, 7 saat da parça başı iş yaptığı belirtilmektedir.¹⁰⁶ ILO'nun, Home Work V(1) başlıklı raporunda şöyle denmektedir: 'Evde çalışma, gerçekte çalışma hayatı ile aile hayatı arasındaki ayrımı belirsizleştirme eğilimindedir. Evde çalışma normal olarak parça başı temelde ücretlendirildiği için, bu, yeterli geliri kazanma baskısı yaratır. Nicelik (özellikle işin yoğun olduğu dönemlerde) ve nitelik hedeflerini karşılama gereğiyle birleştiğinde bu zorunluluk, zamanın ciddi bir bölümünün çalışmaya ayrılmasına yol açar.[...] Parça başının yol açtığı baskı ve stres ve pekçok evde çalışanın ekonomik varlığını sürdürme zorunluluğu, özellikle yaşlı kadınlar, hasta kadınlar ve çocuklu kadınlar için şiddetli olsa gerek. Bu, kadınların aile reisi olduğu hanelerde (Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde yaygındır) ve evde çalışanın geçimi sağlayan tek kişi olduğu tek ebeveynli ailelerde (ki kaçınılmaz değil ama genellikle evde çalışan işçi, kadın olacaktır) özellikle ciddi bir sorundur.'¹⁰⁷ Bu çalışma koşullarında evde çalışmanın pekçok kadın için, ev işleriyle gelir getirici faaliyetin birleştirilmesi anlamına gelmemesi şaşırtıcı sayılmamalıdır.

İkinci nokta ise, evde iş yapmanın eviçindeki fiziksel koşulları daha da zorlaştırıp kötüleştirilmesi, bir başka açıdan ifade edilirse, evde çalışanların özel ev koşullarına gerek duymasıdır. Evde çalışan işçiler, ister gelişmiş denilen ülkelerde ister gelişmekte diye adlandırılan ülkelerde olsun, yoksul olduklarından iş ve aile yaşamları, sıkışık bir alanda birarada yürütülmek zorundadır. 'Yer darlığına ek

---

¹⁰⁵ TCFUA, *The Hidden Cost of Fashion*, 29. Ayrıca yine aynı sendikanın hazırladığı *Homework: Informally Working on the Global Assembly Line*, 4.

¹⁰⁶ Aktaran (60) ILO, 20. Kaynak: R. RAO - S. HUSAIN, *Invisible Hands: Women In Home Based Production In The Garment Export Industry In Delhi*.

¹⁰⁷ (60) ILO, 23.

olarak, bu evlerin çoğunda, yeterli aydınlanma ve diğer altyapı imkanları yoktur. Kaldı ki, pekçok durumda bu evler, yangına, hırsızlığa ve hem doğal hem insanlar tarafından müdahaleye karşı korunmasızdırlar.¹⁰⁸

Evde çalışmanın, ev ve aile sorumluluklarıyla uyuşmayan üçüncü bir sonucu da, çocuk emeğini yaygınlaştırmasıdır. Evde çalışan işçiler, özellikle siparişleri yetiştirmek zorunda oldukları yoğun iş dönemlerinde evdeki diğer bireylerden ve bu arada çoğunlukla çocuklarından yardım almaktadırlar. Çocuklar açısından bir diğer olumsuz sonuç, eve işle ilgili çoğu zaman zararlı ve tehlikeli madde ve aletlerin getirilmesi nedeniyle, sağlığa en hafif deyimle elverişsiz ortamlarda bulunmak zorunda kalmalarıdır.

Ancak, evde çalışmanın, evde çalışana zamanını iş, özel hayat ve eğlence arasında serbestçe düzenleme imkanı sunma potansiyeli olup olmadığı tartışması, halihazırda sunmamasından ayırt edilmelidir. Yani, evde çalışma, günümüzde düşük ücretler karşılığı uzun saatler ve hiçbir yasal koruma ve düzenleme olmaksızın gerçekleştirildiği şekliyle, evde çalışana zaman planlaması imkanları sunmamakla birlikte, bu şekilde sürdürülmesi zorunlu görülmemelidir. Her şeyden önce, halen iki ayrı tür evde çalışmadan söz edilebilmektedir. İlki, bu çalışmanın da konusunu oluşturan ve ağırlıklı kadınlar tarafından gerçekleştirilen evde çalışma (*working at home*), ikincisi ise bu çalışmanın kapsamı dışında kalan ve ağırlıklı erkekler tarafından gerçekleştirilen evden çalışma (*working from home*). Evden çalışma, daha çok bir PC ve benzeri aygıtlar yardımıyla uzaktaki bir merkeze bağlanmak suretiyle gerçekleştirilmektedir ve gerçekleştiği koşullar, evde çalışmanın koşullarına göre de dışarıda çalışmanın koşullarına göre de gayet insanidir, ücretler de yüksektir. Ancak daha insani koşulların sadece evden çalışma halinde mümkün olacağı düşünülmesi yanıltıcı olacaktır. Evde çalışmanın da daha düzenli, kurallı olabilmesi mümkündür. Her şeyden önce, belirli bir ülkedeki evde çalışmanın koşulları, hem o ülkedeki dışarıda çalışmanın koşullarıyla hem de

---

¹⁰⁸ (73) JHABVALA - TATE, 8.

dünyanın diğer yerlerindeki evde çalışmanın koşullarıyla dinamik bir etkileşim halindedir. Dolayısıyla, evde çalışanların kendi çalışma koşulları üzerindeki denetimlerinin artması hem bu koşulların daha iyileşmesi için bir önkoşul, hem de bu koşulların iyileşmesinin bir sonucu olarak görülebilir. Bir başka deyişle, evde çalışanlar da diğer çalışanlar gibi ve diğer çalışanlarla birlikte, sadece bir ülkede veya bir sektörde değil toplu olarak birlikte tavır alabildikçe, yani kendi koşulları üzerindeki denetimini artırdıkça, bu koşulların daha iyi olması da mümkün olabilecektir. Bu, dünya örnekleri bölümünde, güçlenme ve örgütlenme etkileşimi içinde ele alınacaktır ve halen dünyada çeşitli örnekleri görülen evde çalışan örgütlenmelerinin arkasında yatan fikirlerden birini oluşturmaktadır.

Evde çalışma ve evde çalışan kadınlar konusunda, yanlış kabuller de yaygındır. Bu yanlış kabullerden biri, evde çalışan kadınların "Aile bütçesine yardım, boş zamanlarını değerlendirme, harçlığını çıkarma" olarak çalıştıklarını ifade etmelerinin yaygınlığına dayanmaktadır. Ve yardım için ya da boş zamanını değerlendirme ya da harçlığını çıkarma için çalışıldığında, çalışmanın daha değersiz ve önemsiz görüldüğü zımni kabulünü içermektedir. Oysa, bu amaçlar için çalışmaya atfedilen önemi algılayabilmek için, bu amaçların kadınların hayatlarındaki nesnel önemine ve kadınlarca algılanışına bakmak gerekir. Bu bakımdan bir tartışma ilerde yapılacaktır. Ancak yine de kadınların kendi çalışmalarını hafifsediklerinden ya da en azından hafifseyen ifadelerle dile getirdiklerinden (bu hafifsemenin anlamlarının da ayrıca tartışılması gerekmektedir birlikte) söz edilebilir. Nitekim, yapılan araştırmalar, evde çalışan kadınların geçim mücadelesi içinde olduklarını, evde çalışarak kazandıkları paranın ailenin geçimi için önemli bir gelir olduğunu, bazı durumlarda ise başlıca geliri oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Evde çalışılarak elde edilen gelir, özellikle tek ebeveynli

ailelerde ya da yalnız ve/veya çocuklarıyla yaşayan kadınların durumunda daha da önem kazanmaktadır. ¹⁰⁹

II. 4 Evde Çalışmanın Kadının Özgürleşmesi ve Dönüşüm Etkileri Bakımından Tartışılması

Evde çalışan kadınların özgürleşmesi, ya da ekonomik-sosyal bir bağlam söz konusu olduğu için tercih edilen terimle söylesek, güçlenmesi (*empowerment*), kadının içinde yaşadığı koşullara müdahale edip bunları dönüştürmesi ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Yani, evde çalışma özgülünde kadınların içinde buldukları zor ve olumsuz koşullar betimlenip ortaya konmuş ve evde çalışan kadınların güçlenmesi, bu zor ve olumsuz koşulları tanıyıp değiştirme/dönüştürme çabasına girmeleri süreci olarak kavramlaştırılmıştır. ¹¹⁰

Bu yaklaşım, öncelikle evde çalışmanın dönüştürülebilir olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır, ikinci olarak da bizzat evde çalışanlar tarafından dönüştürülebilir olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır. Ayrıca, bu dönüşümün dolayımı olarak evde çalışanlar (kadınlar) arasındaki dayanışma ve örgütlenme ilişkileri görülmektedir. Bu başlıkta, önce bazı dünya örnekleri ana hatları ve konumuz bakımından önemli

---

¹⁰⁹ Mesela Hindistan'ta aile gelirinin yüzde 50'den fazlasını kadınların kazandığı belirtilmektedir. Kaynak: (12) ICFTU Kadın Komitesi, 6. Türkiye'de de bunu tersinden bir veriyle örneklemek mümkündür. Ülkemizde mutlak yoksullar arasında boşanmış, dul veya yalnız yaşayan kadınların oranının çok yüksek olması, aynı durumdaki erkeklerin çok daha düşük bir oran oluşturması. hane reisliği durumunda kadınların gelire duyduğu ihtiyacın boyutlarını işaret etmektedir. DPT, 8. 5 Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Komisyonu Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu .

¹¹⁰ Aşağıda da ele alınan Hindistan, Madeira, Kanada, Avustralya, B. Krallık deneyimleri, buna örnektir.

unsurlarıyla özetlenecek, ardından bu örneklere dayanılarak evde çalışan kadınların dayanışma/örgütlenme sürecine girme ve bu süreçte özgürleşme deneyimleri hakkında genel bir tartışma yürütülecektir.

II - 4.1 Dünya Örnekleri

Evde çalışan kadınlar arasındaki örgütlenme süreci, çeşitli şekillerde başlatılabilmektedir. ILO, 1995 Çalışma Konferansı için hazırladığı bir raporda evde çalışanların örgütlenmesiyle ilgili programları üç temel kategoride gruplamaktadır. Bu kategoriler şunlardır:

a) Doğrudan evde çalışan işçileri hedefleyen geniş ölçekli bilgilendirme kampanyaları: Bunlar etnik azınlıklara ve göçmenlere ulaşmak amacıyla çoğu durumda çeşitli dillerde hazırlanır. Evde çalışmayla ilgili yasaların varolduğu yani evde çalışmanın çalışma yasaları kapsamında yer aldığı ülkelerde yapılmaktadır ve evde çalışan işçilerin çoğu durumda varolan haklarından habersiz olmaları olgusundan hareket ettikleri için başlıca hedefleri, "farklı evde çalışan topluluklarına ulaşmak, onları hakları konusunda bilgilendirmek"¹¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Bu kampanyaların en iyi örneklerinden biri, Avustralya'da *Textile, Clothing and Footwear Union*'ın yürüttüğü kampanyadır. Ayrıca Kanada'da ve Birleşik Krallık'ta daha küçük ölçekli ama sonuç alınan bilgilendirme kampanyaları gerçekleştirilmiştir.

112

b) Pazarlık güçlerini artırmak, aracılar bağımlılığı ortadan kaldırmak ve daha iyi koşullarda istihdam pazarlığı yapmak üzere evde çalışan işçilerin örgütlenmesi: Bu örgütlenme varolan bir sendika üzerinden veya ayrı bir evde çalışan işçiler örgütü veya kooperatifi kurmak suretiyle olabilir. Evde çalışanlar arası

---

¹¹¹ (60) ILO, 60.

¹¹² (60) ILO, 61.

örgütlenmelerin en başarılı örneklerinden birini Hindistan'daki *Self Employed Women Association* (SEWA) oluşturmaktadır. Model oluşturabilecek bir diğer örgütlenme, Japonya'da gerçekleştirilmiştir. Görece yeni bir başka örgütlenme örneği, Kanada'da yaşanmıştır. ABD'de de evde çalışanların oluşturduğu çeşitli örgütlenmeler vardır.

c) Evde çalışan işçilerin soyutlanmışlıklarını kırmaya yardımcı olacak, onlara örneğin yasal danışmanlık ve destek, eğitim ve vasıf artırma, sağlık hizmetleri gibi yardım ve hizmet sağlayacak merkez veya ağların kurulması. Bunların, evde çalışan işçilerin kalıcı yapılar örgütlemeye başlamaları durumunda ihtiyaç duyulan yapılanmalar olduğu belirtilmektedir.¹¹³ Filipinler'deki PATAMABA Evde Çalışan İşçilerin Güçlenmesi Eylem Programı, ağlara (*network*), Hollanda'da FNV'ye bağlı Kadınlar Sendikası'nın açtığı merkezler ise destek merkezlerine örnek gösterilebilir.

ILO'nun gruplaması yukardaki şekilde olmakla birlikte, bu çalışmada tartışılan örnekler, ILO'nun gruplamasına göre sıralanmamıştır. Bunun başlıca nedeni, grupların birbiriyle geçişliliğinin olmasıdır. Örneğin, ILO'nun örgütlenmeler bölümünde ele aldığı SEWA'nın kooperatifleri, aynı zamanda destek merkezleri kapsamına da girmektedir. Bir diğer nokta da, evde çalışanların örgütlenmesi süreçlerinde, örgüt oluşturmanın veya destek merkezleri ve ağlar (*network*) kurmanın birbiriyle iç içe uygulanabilmesidir. ILO raporunda da dikkat çekildiği gibi, Filipinler'de PATAMABA'nın örgütlenmesi, yöntemlerin birlikte uygulanması durumunun iyi bir örneğidir.¹¹⁴

Dolayısıyla bu çalışma kapsamında dünya örnekleri, ülke bazında ve tarihsel yaklaşımla irdelenmiş, belirli bir tür yaklaşımın örneği olup olmamaları, burada konu edilmelerini etkileyen bir faktör olmamıştır.

---

¹¹³(60) ILO, 68.

¹¹⁴ (60) ILO, 68.

II. 4.1.1 Avustralya:

Avustralya, özellikle tekstil sektöründe taşeronlaşmanın, fason iş vermenin ve eve iş vermenin çok yaygın olduğu ve giderek de yaygınlaştığı bir ülkedir. Yukarıda anılan ilk kampanya sırasında tekstilde çalışan ev işçilerinin sayısının 60.000 olduğu varsayılırken, bu sayı 1996'da 329.000 olarak tahmin ediliyordu.¹¹⁵ Tekstil sektörünün eve iş vermesi o kadar yaygındır ki, bu ülkede her bir fabrika işçisine karşılık 14 evde çalışan işçi olduğu tahmin edilmektedir. Sendikanın verdiği bir başka sayı da, ortalama 6 fabrika işçisi çalıştıran şirketlerin 200'ü aşkın ev işçisi çalıştırdığı şeklindedir. Avustralya'da tekstil sektöründe "fabrika çalışanlarının yüzde 95'inin kadın, çoğunluğunun da "göçmen" gruplara mensup olduğu bildirilmektedir. Sendika bunun evde çalışanlar¹¹⁶ için de geçerli olduğunu tahmin etmekteydi"¹¹⁷

Avustralya'da evde çalışanlarla ilgili çalışmalar, asıl olarak *Textile, Clothing and Footwear Union* tarafından gerçekleştirilmektedir. Aslında 1986'ya kadar bu sendika da evde çalışmanın, ücretleri düşürdüğü ve fabrika işçileri için toplu pazarlık zeminini ortadan kaldırdığı gerekçeleriyle yasaklanmasından yana bir tavır içindeydi. Fakat, 1986'dan itibaren, bu tavrın örgütlendiği sektördeki gerçeklere uygun düşmediğini saptayarak evde çalışmayı reddeden yaklaşımını terk etmiş, evde çalışmanın hem yasalarla düzenlenmesini hem de evde çalışanların örgütlenmesini birleştiren yeni bir yaklaşım benimsemiştir.¹¹⁸ Sendika, ilk bölümü, evde çalışmanın tıpkı fabrikada çalışma gibi çalışma yasaları kapsamına alınması hedefleyen ve tüm ülkeyi kapsayan bir kampanya yürütmüştür. 1987'de evde çalışmanın yasalarla düzenlenmesini amaçlayan ilk bölüm başarıya erişmiş ve

¹¹⁵ Bkz, sırasıyla (60) ILO, 61; (105) TCFUA, 9.

¹¹⁶ Avustralya'da homework (evde çalışma), home based work (ev eksenli çalışma) değil, outwork (dışardan çalışma) terimi kullanılmaktadır.

¹¹⁷ Jane TATE : *Australia*, 68.

¹¹⁸ (55) ROWBOTHAM, 10.

bunun ardından sendika, evde çalışan işçileri, yeni yasayla elde ettikleri haklar konusunda bilgilendirmek üzere ikinci aşamaya geçmiştir. Bilgilendirme gereğinin temelinde yatan neden, sadece evde çalışanların soyutlanmışlık konumu değildir. Nitekim, sendika 14 farklı dilde broşürler hazırlamış, ayrıca evde çalışanlara bilgi vermek üzere kurduğu acil telefon hattının da çok dilli olmasına özen göstermiştir.¹¹⁹ Bu çalışma, dil gruplarına ve yerleşimlere göre evde çalışanlarla düzenlenen toplantılarla, etnik radyo duyurularıyla ve işverenlerinin karşısına haklarını istemek üzere çıkan evde çalışanlara teknik yardım sunulmasıyla desteklenmiştir. Bir yıl süren bu çalışmalar süresince 6.000 ev işçisi sendikayla ilişkiye geçmiştir.¹²⁰

Evde çalışanların çalışma koşulları 19. Yüzyıl işçilerinin çalışma koşullarına benzemektedir. Sendikanın sürdürdüğü kampanya sırasında, uzun çalışma saatleri, sağlıksız koşulların yanı sıra, tehditler, cinsel taciz ve fiziksel saldırıların da yaygın olduğu görülmüştür.¹²¹ Ayrıca, evde çalışanların, en ufak ücret kesintilerinin bile aç kalma, günlük geçimi sağlayamama tehdidi içerdiği saptanmıştır. Bu nedenle, sendikanın bilgilendirme ve lider yetiştirme kampanyaları düzenli olarak tekrarlanmaktadır.

Sendika, yasal hakların kazanılması ve uygulanması ve evde çalışanların örgütlenmesi uğraşında, tüketici kampanyaları¹²² ve işverenlere kamuoyu baskısı gibi yöntemler de uygulamaktadır. Başarılı da olduğu bu uygulamalara rağmen, yürüttüğü kampanya sırasında sendika en büyük güçlüğü, evde çalışanlarla

---

¹¹⁹ (60) ILO, 61.

¹²⁰ (55) ROWBOTHAM, 10.

¹²¹ Agk, 11-12

¹²² Agk, 13

bağlantılarını sürdürmekte çekmiştir. ¹²³ Klasik sendika yapısının evde çalışanların ihtiyaçlarına uygun düşmemesi nedeniyle, evde çalışanların üye olmaları da, üye olduktan sonra üyeliği sürdürmeleri de sorunlu olmuş, evde çalışanlarla ilişki proje çalışanları üzerinden kurulmuş ve bu çalışanlarla sınırlı kalmıştır.

II. 4.1.2 Birleşik Krallık:

Birleşik Krallık'ın çeşitli bölgelerinde evde çalışan kadınlar arası formel veya informal yapılarda örgütlenmeler, sanayi devriminin ilk yıllarındakini bir yana bırakırsak, 1980'li yıllardan itibaren görülmektedir. ¹²⁴

Bu ülkede, daha 1981'de yapılan bir araştırma, evde ve evden çalışmanın her ikisi de evde yapılırsa da aynı olmadığını ortaya koymuş, o sırada BK'taki evinde çalışanların toplamının 658.250 olduğunu, bunların 400.710'unun ağırlıklıla erkek ve evden çalışan olduğunu, kalan 229.790'ın ise ağırlıklıla kadın ve evde çalışan olduğunu göstermiştir. Araştırmaya göre, evden çalışanlar yüksek teknolojinin imkanlarından yararlanan yüksek gelirli bir kesimi oluşturuyorken, evde çalışanlar emek yoğun çalışan, düşük gelirli ve genellikle hiçbir sosyal güvenceden yararlanamayan bir kesim olmaktadır. ¹²⁵ Bu çalışmanın verileri göz önüne alındığında, bu ülkedeki evde çalışan örgütlenmelerinin kadınlar arası olması şaşırtıcı değildir.

---

¹²³ (117) TATE, 72

¹²⁴ SEWA ve HomeNet: *Working Together Recognition For Homebased Workers At The International Labour Organisation*, 7.

¹²⁵ Aktaran (60) ILO, 6. Kaynak: C. Hakim, 'Homeworking in Britain: Key Findings From The National Survey Of Home-Based Workers', *Employment Gazette*, Londra, Şubat 1987.

Bu ülkede evde çalışan kadınlar arası örgütlenmeler, asıl olarak çoğu kez informel (herhangi bir hukuki yapıya dönüştürülmemiş olması anlamında) gruplaşmalar şeklindedir. Bu gruplaşmalar, sanayi geçmişi eskiye dayanan Manchester, Leeds, Yorkshire gibi merkezlerde daha yoğunlaşmışlardır. Gruplar yerel düzeyde yürüttükleri örgütlenme çalışmalarının yanı sıra, ülke genelinde kampanyalar ve lobi faaliyetleri de yürütmektedirler. Grupların bir aradalığından oluşan bir de *The National Group on Homeworking* (Evde Çalışma Ulusal Grubu) vardır. Evde Çalışma Ulusal Grubu'nun evde çalışanlar için ülke çapında geçerli bir asgari ücret yasası kabul edilmesi amacıyla yürüttüğü kampanya başarıya ulaşmış ve 1998 yılında evde çalışanlar için asgari ücret yasası çıkmıştır.¹²⁶ Halen iki temel uğraşları vardır: 1996'da ILO'nun çıkardığı Evde Çalışma Hakkında Sözleşme'yi hükümetlerinin onaylamasını sağlamak; ve evde çalışma konusunda bir ulusal politika geliştirecek bir özel ekibin (*task force*) kurulması.

II. 4.1.3 Hindistan:

Hindistan, evde çalışan örgütlenme ve inisiyatiflerinin en yaygın ve başarılı olduğu ülkelerden biri, belki birincisidir. Burada bu örgütlerden sadece ikisi ele alınacaktır.

Bunların ilki ADITHI (*Agriculture Dairy Technology Tree Plantation Handicrafts Integrated Activities*), Bihar eyaletinde 1987'de otuz evde çalışan kadın tarafından kurulmuş bir örgüttür; farklı sektörlerden 3.000 evde çalışan kadın işçi için bağlantı kurumu olarak çalışmaktadır. Bu önemli bir işlevdir, çünkü kadınların, yaptıkları geleneksel el işleri dışında pek bir ekonomik alternatifleri bulunmayan bir bölge söz konusudur.¹²⁷ ADITHI'nin kadınların girişim ruhu ya da özgüven geliştirmeleri için

---

¹²⁶ Bkz HomeNet, 'Employment Rights for Homeworkers', 3.

¹²⁷ HomeNet: From Embroidery to Footballs: South Asia Workshop on Homebased Work, 23.

gerekli gördüğü önkoşul, "bir pazarlama stratejisi geliştirmeyi sağlayan kapsamlı bir plan"dır. Faaliyetleri şunlardır:

'Girişimciliğin gelişmesi konusunda temel eğitim; Çekirdek grup üyeleri için yöneticilik eğitimi; Piyasa stratejilerinin gelişmesi; Ürün geliştirmenin desteklenmesi; Fonların artırılması; Elishçi kadınların federasyonunun kurulması; Kadınlara kredi programı; Gayriresmi eğitim: kız çocukların güçlenmesi; Sağlık ve toplumsal cinsiyet desteği; Kadınlar ve siyasi yapılarda güçlenme.'¹²⁸

Bu ülkedeki en büyük ve güçlü evde çalışan kadın örgütü, SEWA (Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü—*Self Employed Women Association*)'dır. Parça başı ücretiyle evinde çalışan ya da sokaklarda kendi adına çalışan (seyyar satıcılık) kadınları örgütleyen sendikanın toplam üyesi sayısı 218.797'dir, bunun yaklaşık üçte birini evde çalışanlar oluşturmaktadır¹²⁹. SEWA 1971'de Tekstil İşçileri Sendikası'ndan ayrılarak kurulmuş bir sendikadır, verdiği ilk mücadele yasalar karşısında kendisini sendika olarak kabul ettirmek olmuştur. Çok özetle, karşılarındaki 'sendika olmak için karşınızdaki belirli işverenler olması gerekir' savına karşı, 'sendika, işçilerin birliği içindir' tezini savunup kabul ettirmişlerdir.¹³⁰ Ancak SEWA sadece sendikal mücadele veren bir örgüt değildir; 'kalkınma yoluyla mücadele' diye özetledikleri bir strateji içinde bir yandan sendikalarıyla asgari ücret, çalışma yasaları kapsamına alınma yani işçi olarak tanınma, sosyal güvenlik hakları vb. mücadelelerini verirken, kooperatifleri vasıtasıyla üyelerinin pazarlık gücünü artırma uğraşı yürütmektedir. Bu ikili stratejinin birbirini bütünlediğini, kooperatiflerin sendikaların diğer sınıflardan müttefik bulmasını mümkün kıldığını, üyelerinin işverenler karşısında dayanma gücünü artırdığını ve piyasaya sadece sendika

¹²⁸ Agm, 23.

¹²⁹ (125) SEWA ve HomeNet, 3.

¹³⁰ Renana JHABVALA: 'Self Employed Women's Association: Organising Women By Struggle And Development', 114-139.

olarak ulaşılamayacak bir bütünlükte ulaşmalarını sağladığını, buna karşılık sendikaların da kitleleri harekete geçirme, baskı taktikleri, mücadele stratejileri ve etkili pazarlık yöntemleriyle kooperatifleri desteklediğini belirtmektedirler.¹³¹ SEWA'nın ayrıca üyelerinin ortak olduğu ve üyelerine kredi veren bir bankası vardır (28 yıllık). SEWA'nın örgüt yapısına bakıldığında üye sayısının son on beş yılda arttığını ve artış hızının giderek yükseldiği görülebilmektedir. Bu artış ivmesi, örgütün örgütlenme stratejisiyle uyumlu görünmektedir. SEWA örgütlenme stratejisinin, evde çalışan kadınlarla sabırla, uzun süreli ilişki kurup sürdürmeye ve böylelikle onların güvenini kazanmaya dayandığı belirtilmektedir. Bu tip bir ilişki kurma ve evde çalışan işçilerin karşı karşıya oldukları sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi edinme sürecinin ardından, kadınlar arasında onların küçük zaferler kazanmasını sağlayacak bir birlik kurulmasının mümkün olduğu vurgulanmaktadır. SEWA'lılar, küçük zaferlerin, daha kapsamlı talepler için mücadele etmek bakımından atlama taşları olarak önem taşıdığını, kadınların bir sektörde elde ettikleri kazanımların öteki sektörlerdeki kadınları harekete geçirmek bakımından da olumlu etki yapacağını belirtmektedirler.¹³² SEWA'nın örgütlenme stratejisi, kırsal ve kentsel bölgelere göre farklılık göstermektedir. Kırsal kesimde evde çalışan işçilerin çoğu kendi hesabına çalışan işçi durumundadır (kenttekiler parça başı işçi), burada 'ilk iş krediler ve pazarlama desteği dolayısıyla iş arzını artırmak'tır.¹³³ Kentlerde ise örgütlenme aşamaları şöyle sıralanmaktadır:

'İşçilerle kapı kapı ilişki; Bilgi toplama ve sorunların tartışılması; İşçilerin eğitiminin yapıldığı sınıflar; Sendika kurma; Liderleri yetiştirme; Sosyal güvenlik sağlanması; Sorunları çözmek için eylem planı; Birlik içinde mücadele etme.'¹³⁴

---

¹³¹ Agm, 127-137.

¹³² (127) HomeNet, 9.

¹³³ Agy, 9.

¹³⁴ Agy, 9-10.

Evde çalışan kadınların karşı karşıya oldukları sorunlar çok çeşitli boyut ve düzeylerde olabilmektedir. Yapılan işin ücreti, sıklığı, sosyal güvenlik hakları gibi sorunların yanı sıra, işin ev ortamına zararları, çocukların çalıştırılması, aile ilişkileri gibi problemlerin de önemli olduğu bir bağlam söz konusudur. Bu konuda SEWA'nın yaklaşımı, evde çalışan kadınların iş ve parayla ilgili sorunlarının çözülmesi şeklindedir. Kadınlar bir kez işçi kimliklerini pekiştirip gelirlerini ya da vasıflarını artırdıklarında, özgüvenlerinin arttığını ve öbür sorunlarla ilgili adım atmalarının kolaylaştığını, SEWA örgütçüleri vurgulamaktadır.

SEWA sendika ve kooperatif örgütlenmesinin yanı sıra, federal ve merkezi hükümetler düzeyinde lobi faaliyetleri yürütmektedir. Bu tip faaliyetlerinden birine örnek olarak, 17 yıl süren mahkeme uğraşmaları sonucunda, sigara sarıcısı evde çalışan işçiler için yaşlılık aylığı hakkı elde etmeleri gösterilebilir.¹³⁵ SEWA ayrıca ILO, Dünya Bankası ve kimi hükümet dışı örgütlerle ilişkiler sürdürmektedir.

II. 4.1.4 Kanada:

Hem Kanada'da hem ABD'de faaliyet gösteren *International Ladies' Garment Workers' Union*'ın (ILGWU, Uluslararası Kadın Giyimi İşçileri Sendikası) yürüttüğü çeşitli kampanyaların ardından Toronto'da 1992'de *Homeworkers' Association* (HWA, Evde Çalışanlar Örgütü) kuruldu. Aslında bu sendika, faaliyet gösterdiği iki ülkede de evde çalışmanın yasaklanmasından yanaydı, ama o sıradaki sendika başkanının Kanada'da evde çalışmanın uzun yıllardır yasal olduğunu kabul ederek örgütün Ontario birimine bu alanda örgütlenme izni vermesiyle, Kanada'da çalışmalar başladı.¹³⁶ Bu kabulün arkasında yatan olgu, konfeksiyon sanayiinin yapısının son yıllarda ciddi bir değişim geçirmiş olması ve ağırlıkla büyük fabrika üretiminden küçük atölye ve evde üretime kayma yaşanmasıydı. Örgütlü olduğu

---

¹³⁵ (126) HomeNet.

¹³⁶ Alexandra DAGG : "Organizing Homeworkers into Unions", 240.

tekstil sektöründe evde çalışan işçilerin büyük bölümünü göçmen işçilerin oluşturduğu olgusundan yola çıkan sendika, özellikle Çin topluluğunu örgütlemeyi hedeflemiştir. Öncelikle bir büro açıldı, buraya evde çalışan işçiler yardım istemek üzere gelebilirdi, ayrıca çeşitli sosyal ortamlar oluşturuldu (şenlikler, mahalle toplantıları gibi) . Sendika ayrıca, gönüllü olan bir hukukçudan yasal danışmanlık sağladı, İngilizce sınıfları açtı ve çeşitli sorunları konu edinen gayriresmi seminerler düzenledi. Bunların yanı sıra bir de Çince bülten çıkarmaktadır. 1993'te evde çalışan işçiler için bir sağlık sigortası uygulamasını başlattı.

Kanada'da ayrıca bir Evde Çalışan İşçiler İçin Adil Ücretler ve Adil Çalışma Koşulları Koalisyonu kurulmuştur, bu koalisyonda topluluk örgütleri, kadın kuruluşları ve kilise yardım grupları yer almaktadır. Amacı, evde çalışanların sendikalaşma hakkını da kapsayacak bir yasa reformu için uygun siyasi ortamın yaratılmasıdır. Dolayısıyla bir diğer amacı da, HWA'nın nihai olarak evde çalışan işçiler için toplu sözleşme imzalayabilecek tam bir sendikaya dönüştürülmesiydi.¹³⁷ Asıl olarak Toronto bölgesindeki Çinli ve Vietnamlı¹³⁸ evde çalışan işçileri örgütleyen HWA'nın üyesi olan evde çalışan işçiler, yakın zamandaki bir birleşme sonucu artık UNITE adını almış olan sendikanın ortak üyeleri olmaktadır, çünkü Kanada çalışma yasalarına göre HWA'nın toplu sözleşme imzalama yetkisi yoktur. Örgütün hedefinin, öteki etnik ve kültürel grupları ve öteki iş gruplarını kapsayabilecek hale gelmek olduğu belirtilmekle birlikte¹³⁹, ciddi mali sorunları yüzünden çalışmalarını yavaş yürütmektedir.

II. 4.1.5 ABD:

¹³⁷ (60) ILO, 65.

¹³⁸ Özellikle yeni göç etmiş gruplar söz konusu olduğunda, örgütlenme çalışmalarının o grupların ana dillerinden yürütülmesi gereği vardır. Bu nedenle olsa gerek, sendika belirli göçmen gruplarıyla çalışmıştır.

¹³⁹ (125) SEWA ve HomeNet, 7.

ABD'deki evde çalışanlar örgütlenmeleri, asıl olarak kooperatiflerdir ve ekonomik birlik önde gelmektedir. Pek çok örneği olmakla birlikte, en bilinen ve başarılı kooperatifler *Watermark Association of Artisans* (*Watermark Zanaatkarlar Örgütü*), *Appalachian Knitwear* (*Appalaşlı Örgücüler*) ve *The Women of Color Quilters Network*'tür (*Desenli Yorgan Yüzü İmalatçıları Kadın Zinciri*).

Watermark, Kuzey Carolina'nın kuzeydoğu bölgesinde yerleşik bir kooperatiftir; bu bölge, hiçbir büyük otoyolun, tren yolunun veya havaalanının bulunmadığı bir bölgedir, toprak verimsizdir, çiftçilik ailelerin geçimlerini sağlamaya yetersizdir. Bu koşullarda 1978'de *Watermark*, alternatif gelir sağlamanın bir aracı olarak bir grup kadın tarafından kurulmuştur, halen 700'ü aşkın üyesinin yüzde 97'si kadındır.

ILO'nun *HomeWork* raporunda belirtildiğine göre, *Watermark*'ın stratejisi, kırsal ekonomik kalkınmaya etki etmekte başarılı olmuştur. 'Bunun ötesinde *Watermark*, özgüven ve güven kazanmış olan ve ailelerinin ve topluluklarının hayatlarında daha aktif roller oynayan üyelerine de etki yapmıştır.'¹⁴⁰

Benzeri bir ekonomik kalkınma girişimi 1991'de Batı Virginia'nın kırsal kesimlerinde, ağırlıkla Appalaş dağları bölgesinde kurulmuştur; burada da kırsal işsizlik, yoksulluk, insani ve ekonomik kaynak yokluğunun sürekli varlığını hissettiren sorunlar olduğu belirtilmektedir. AK, proje olarak başlamış ve finansmanını kısmen eyalet dairelerinden, kısmen özel firmalardan sağlamıştır. Amacı, 'serbest çalışma, evde üretim yoluyla kırsal kesim kadınlarına tam ya da kısmi süreli istihdam sağlamak, uzun dönemde de kadınların, ekonomide liderliğe, topluluk kalkınmasına ve kazançlı istihdama katılmasının sağlanması'dır.¹⁴¹ AK, evde çalışan ve elde süveter ören kadınların oluşturduğu bir ağıdır. Herbir evde

---

¹⁴⁰ (60) ILO, 66.

¹⁴¹ (60) ILO, 69.

çalışan kadın ayrı bir girişimcidir ve AK'yı ürettiklerini satmakta aracı olarak kullanır. Saat ücretini kadınlar kendileri, örgücüler için çıkan bir ticaret dergisindeki piyasa oranını araştırmak suretiyle kendileri belirlerler. ILO'nun sözü geçen raporunda AK şöyle değerlendirilmektedir: 'Appalaş'daki kırsal kadınların ulaşabildiği sınırlı imkanlar göz önüne alındığında, AK'nın bölgede gerçek bir ekonomik canlanma potansiyeline sahip olduğuna inanılır. Kadınlara sömürgeci olmayan seçenekler sunar, onlara, kendi topluluklarında kalma ve ihtiyaç ve isteğin dayattığı kadar konfor içinde çalışma şansı verir.'¹⁴²

II. 4.1.6 Filipinler

Filipinlerde, evde çalışanların örgütlenme süreci 1980'lerin ilk yarısında, 1975'te kurulmuş olan ve asıl olarak kırsal kesim kadınlarının oluşturduğu bir taban örgütü olan Yeni Filipinler Örgütü'nden (KaBaPa) bir grup kadın araştırmacının evde çalışma konusunda gerçekleştirdiği bir araştırmayla başlamıştır. Bu araştırmanın verileri, bilinç yükseltme faaliyetleriyle desteklenmiş, bu da örgütlenmenin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Sürecin sonunda, 1989'da 9 bölgeden evde çalışan kadınların oluşturduğu bir koordinasyon komitesi, ülke çapında bir zincir (*network*) kurmuştur: PATAMABA. Patamaba'nın halen 3 bini aşkın üyesi vardır, Filipinler'in 27 ilinde de faaliyet göstermektedir. Faaliyetleri, şunlardır: örgütlenme, zincir (*network*) oluşturma, eğitim ve mesleki eğitim, sosyo-ekonomik yardım, lobicilik, yarı-yasal eylemler, reform için danışmanlık. Şu sıralarda, bir kooperatif bankası ve kooperatif sigortası kurma çalışmalarını sürdüren PATAMABA, ILO'dan destek almaktadır. PATAMABA'nın üye sayısı, ülkedeki 5-7 milyon olduğu tahmin edilen ev işçilerinin sayısı ile kıyaslandığında

---

¹⁴² (60) ILO, 69.

son derece azdır, ancak örnek oluşturma bakımından çok büyük bir önemi vardır.¹⁴³

II. 4.1.7 Nepal:

Bu ülkede evde çalışan kadınlar, ILO'nun Kadın Aile Reislilerde Serbest Çalışma konulu projesi tarafından dolaylı olarak desteklenmektedirler. Bu proje, kadınları bir ortak faaliyet etrafında gruplar oluşturmaya teşvik etmekteydi. "Üyeleri örgütsel formasyon, yönetim becerileri ve eylem-düşünce analizi konularında eğitilirlerdi." Benzer sorunlarla karşılaşan gruplar arasında problemlerin ve deneyimlerin paylaşılması söz konusuydu. 1989'un sonuna kadar her birinin 307 üyesi olan 102 grup kurulmuştu. Proje dolayısıyla, kadınların gelir sağlama faaliyetlerinde yaptıkları ürünleri satın almaya ayrılan fonlar vardı. Ayrıca bir tasarruf fonu oluşturulmuştu: önce kadınlar altı ayda 200 Nepal lirası tasarruf ediyorlar ve proje bu tasarrufla aynı miktar parayı ayırıyordu. Sonra her kadın tasarruf edebildiği miktar ne olursa olsun o parayı bir *khutruke* kutusuna koyuyordu. Proje çalışanları, kadınlara, birikimlerini bankaya yatırma konusunda yardım ediyorlardı. Bu kutu yöntemi, kadınların tasarruflarını evdeki erkeklerden koruyor ve onları tasarruf disiplinine sokuyordu.¹⁴⁴

II. 4.1.8 Hollanda:

Hollanda'da ev işçileriyle ilgili programları uygulayan asıl olarak Kadınlar Sendikası'dır. 1948'de kurulmuş olan Kadınlar Sendikası, ülkedeki en büyük sendika konfederasyonu olan FNV'nin 19 sendikasıdır, ancak konfederasyon içinde oy hakkını bile 1982'de elde edebilmiştir ve halen toplu sözleşme imza yetkisine sahip değildir. Kadınlar Sendikası, alışlagelmiş bir

---

¹⁴³ (60) ILO, 68-69 ve ((60) LAZO, 12.

¹⁴⁴ (60) LAZO, 9.

sendika değildir, kadınları, hem ücretli çalışmaları hem de karşılıksız çalışmaları (unpaid work) zemininde örgütlemektedir.¹⁴⁵ 1970'lerin ikinci yarısından beri ev işçilerinin durumunun iyileştirilmesi ile uğraşmaktadır. Hollanda'daki Türkiyeli evde çalışan kadınlarla ilgili projeler de uygulamış ve epeyce başarılı olmuştur.¹⁴⁶ Evde çalışan kadınlarla ilgili olarak, ülkenin çeşitli bölgelerinde dört adet destek merkezi açmıştır, bu merkezler, evde çalışanların spesifik sorularına cevap verebilmek üzere şirketler ve işverenler hakkında güncel bilgi tutmaktaydılar. Evde çalışanlar, bu merkezlerden toplu sözleşmeler, ücretler, düzensiz çalışma, işverenle istihdam koşullarının müzakere edilmesi gibi konularda bilgi alabilmekteydiler. Ancak açılan dört ikisi parasızlık nedeniyle kapatılmak zorunda kalınmıştır.¹⁴⁷ Kadınlar Sendikası'na üye olanlar, FNV'nin yasal danışma ve yardımlarından da yararlanabilir. Bu bağlamda bir çok evde çalışma davası açılmıştır. 1985'ten 1992'ye kadar bu destek merkezleri, 10 bini aşkın ev işçisiyle bağlantı kurmuştu.

Kadınlar Sendikası, yürüttüğü çalışma ve projelerle, evde çalışmanın sadece belirli bir sektöre (tekstil) ve belirli bir grubun mensubu kadınlara (göçmen) özgü olmadığını, ve kadınların karşılıksız çalışmalarıyla bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim, Hollanda'da evde çalışmanın kadınlar için öneminin ve çeşitli sektörlerdeki yaygınlığının, kadınları hem ücretli çalışmaları hem de karşılıksız çalışmaları temelinde örgütleyen bir sendika tarafından fark edilmesinin rastlantı olmadığını belirten yaklaşımlar vardır. ¹⁴⁸

II. 4.1.9 Madeira:

¹⁴⁵ Jane TATE:"The Netherlands", 83

¹⁴⁶ Bkz. M. DOĞAN - C. D'HAVE vd (der.): *Mesleği Ev İşçisi*. M. DOĞAN TOPÇU - H. HEUMAKERS: *Daha İyi Bir İş Bulamayınca... Yabancı Kökenli Ev İşçileri Anlatıyor*.

¹⁴⁷ Ursula HUWS - S. PODRO: *Employment Of Homeworkers: Examples Of Good Practice*, 28.

¹⁴⁸ (145) TATE, 89.

Madeira, Portekiz'in özerk bir bölgesidir ve el işleriyle ünlüdür. Adada 1856'dan beri el işleri sektörü vardır, ada ekonomisinde önemli bir ihracat payına sahip olan bu sektör büyük ölçüde evde çalışan işçilere (ezici çoğunluğu kadın) dayanmaktadır. Adada bu sektörde faaliyet göstererek, elişlerini pazarlayan ve ihraç eden 60 fabrika vardır, bunlar fabrikada çalıştırdıkları 900 işçiye karşılık, 19.000 evde çalışana iş vermektedirler.¹⁴⁹ El Zanaatkarları Sendikası (*Union of Workers In The Embroidery, Tapestry, Textile And Other Handicraft Industries*), 1937'den beri faaliyetini sürdürmektedir ama evde çalışanları örgütlemeye ancak 1975'te kadınların yönetime seçilmesiyle başlamış, o tarihten beri ev işçilerini örgütlemek için ciddi çabalar sarf etmiş, onlarla yakın bağlar kurmuştur. Sendikanın binlerce ev işçisi tarafından desteklenen ilk talebi, ev işçilerinin sosyal güvenlik hakkına (emekli aylığı, aile yardımları ve hastalık yardımı) sahip olması olmuş, 1979'da Madeira için çıkan bir yasayla ev işçileri hedeflerine ulaşmışlardır. Günümüzde Madeira'da ev eksenli çalışanlar, işçi statüsüne ve sosyal güvenlik haklarına kavuşmuş işçilerdir. Yakın zamanda işsizlik ödeneği hakkı da elde etmişlerdir.¹⁵⁰ Sendikanın halen 8.000 evde çalışan üyesi vardır.

Fakat bütün bu kazanımlara rağmen, evde çalışanların ücretleri hâlâ Avrupa ölçüsünde en düşük ücretler arasında yer almaktadır. En zor elişleri için evde çalışan bir işçinin günde yaklaşık 1-1,40 sterlin kazanabildiği belirtilmektedir. Bunun temel nedeni olarak sektörün krizde olması, krizin nedeni olarak da işletmelerin kötü yönetiminin yanı sıra uluslararası rekabetin etkisi gösterilmektedir. Bu sektörel kriz ortamında, işsizlik ödeneğinin, işsiz kalan evde çalışan işçiler için son derece önemli bir kazanım olduğu belirtilmektedir.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ (90) Avrupa Evde Çalışma Grubu.

¹⁵⁰ HomeNet: *Growing from the Grassroots*, 10.

¹⁵¹ (90) Avrupa Evde Çalışma Grubu.

Madeira sendikası, kriz dönemlerinde bile kazanım elde edebilmelerini, belirli kazanımlar hedefleyerek mücadele edebilen üyeleri olabilmesini, ayrıca üye sayılarını artırabilmelerini, yavaş fakat sağlam adımlarla ilerleme stratejileriyle açıklamaktadır. ¹⁵² Bu yaklaşıma göre, her şeyden önce, evde çalışanların yaptıkları işe saygı duyan, onların vasıflarını değerli gören sendika örgütçüleri, kapı kapı dolaşarak, evde çalışanlarla söyleşerek “onların yakınmalarını, taleplerini dinlemişler ve bunları sendikanın talepleri halinde formüle etmişler, bu sayede birleşik mücadele verebilmişlerdir.”¹⁵³ Sendika başlangıçta küçük ama gerçekten küçük hedefler koyarak ilerlemiş, bu hedeflere ulaşıldıkça evde çalışan kadınların güveni oluşmuş ve artmış, böylelikle hedef büyütmüşlerdir. Vieira, ayrıca bu süreçte topluluk içi ittifaklara da girdiklerini, özellikle katolik kilisesinden ciddi yardım gördüklerini de belirtmiştir. Örneğin başlangıçta, sendika henüz evde çalışan işçileri örgütleme konusunda ikilem içindeyken ve evde çalışan işçiler toplanmak için yer bulamazken, yerel kiliselerin salonlarından yararlanılmış, bu aynı zamanda hareketin toplumsal çevredeki meşruiyetini artırıcı bir rol oynamıştır.

Sendika halen elışı yapan evde çalışanların yanı sıra saz (bambu, wicker) örücülerini ve serbest ticaret bölgelerinde tekstil sektöründe çalışanları da örgütleme çalışmalarını sürdürmektedir. Bu grupların ilkinde hem kadın hem erkek işçiler bulunmakla birlikte, kadınların ücretlerinin erkeklerinkinin yarısı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, aynı işi paylaşıp yaptıkları halde, erkekler kendilerini bağımsız zanaatkarlar olarak görmekte, oysa kadınlar kendilerini evde çalışan olarak algılamaktadırlar. ¹⁵⁴ Serbest ticaret bölgelerinde çalışanlar da elışı veya örücülükle yeterli gelir sağlayamayan genç kızlar olmaktadır. Sendika her iki grubu örgütlemeye çalışırken de işçilerin kadın olmalarının yarattığı özgül ihtiyaç ve talepleri göz önünde bulundurmak durumundadır.

---

¹⁵² Sendikanın genel başkanı Guida Vieira ile özel görüşmeden. 1999 Aralık, Cenevre.

¹⁵³ Guida Vieira'dan aktaran, (55) ROWBOTHAM, 14.

¹⁵⁴ (55) ROWBOTHAM, 15.

II. 4.2 Uluslararası Düzeydeki Çalışmalar

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ülke ve bölge düzeylerinde yürüttüğü çeşitli proje ve çalışmalar vardır, ancak bunlara söz konusu ülkeden söz ederken değinilmiştir. Bunun dışında ülke düzeyinde faaliyet gösteren örgütlerin uluslararası platformda yürüttükleri çalışmalar da vardır ve bu çalışmaların sonucu olarak bazı uluslararası yapılar oluşturulmuştur. Burada bunlardan ikisinden, Avrupa Evde Çalışma Grubu'ndan (*European Homeworking Group*) ve HomeNet'ten (*The International Network of Homebased Workers*) söz edilecektir.

Avrupa Evde Çalışma Grubu (*European Homeworking Group*) çeşitli Avrupa ülkelerinde evde çalışan işçilerle çalışan grup ve örgütler arasında bağ kurmak amacıyla 1994'te kurulmuştur. Avrupa Birliği düzeyinde faaliyet gösteren informel bir gruptur. Grubun üyelerini, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz ve Madeira, İspanya ve Birleşik Krallık'taki sendikalardan, evde çalışma projelerinden, bağımsız örgütlerden ve kilise gruplarından katılımcılar oluşturmaktadır. Amaçları arasında, karşılıklı bilgi ve deneyim aktarımı sağlayacak toplantılar düzenlemek, evde çalışan işçiler için daha iyi ücret ve çalışma koşulları için kampanyalar düzenlemek ve dünyanın her yanındaki evde çalışan gruplarıyla ilişki kurmak yer almaktadır.¹⁵⁵ Evde çalışanların sorunlarıyla ilgili olarak farklı düzeylerde birden harekete geçmenin gerekliliğini vurgulayan grup, eylem programının ana öğeleri olarak şunları belirtmektedir: tanınma (evde çalışanların katkısının kabul edilmesi ve görünürlük kazanmaları), sosyal ve yasal korunma (yasalar bakımından işçi olduklarının tanınması ve buna bağlı olarak istihdam haklarının ve sosyal güvenlik şemsiyesinin kapsamına alınmaları) ve örgütlenme. Grup, evde çalışanların örgütlenmesi için, yaratıcı örgütlenme biçimleri geliştirilerek gerçekleştirilmesi gerektiğini, evde çalışanların geleneksel fabrika örgütlenmesi

---

¹⁵⁵ Avrupa Evde Çalışma Grubu, *Homeworkers In Europe*.

yöntemlerinin yanı sıra topluluk örgütlenmesi de yapılmasını vurgulamaktadır.¹⁵⁶ Grup kısa vadeli hedef olarak ILO'nun evde çalışma konusunda bir sözleşme ve tavsiye kararı çıkarması yolunda uğraş vermiştir.¹⁵⁷ ILO'nun 1996'da söz konusu sözleşme ve tavsiye kararını kabul etmesinin ardından ise, bunların tek tek ülkelerce onaylanması ve uygulanması için çaba harcamaktadır.

HomeNet, dünyanın çeşitli ülkelerindeki evde çalışanlar örgütleri ve grupları tarafından 1994'te resmen kurulmuştur. Genel amacı, 'evde çalışan işçilerin çalışma ve hayat koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmak' olan örgütün hedefleri arasında, uluslararası bir zincir (*network*) kurmak, evde çalışan işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde uluslararası kampanyalar düzenlemek, evde çalışmayla ilgili bilgi toplamak ve zincirin üyelerine ve öteki ilgili kuruluşlara bu bilgileri dağıtmak, evde çalışan işçilerin teknik yardıma ulaşmasına yardımcı olmak yer almaktadır.¹⁵⁸

HomeNet, 1995-1996 yıllarında ILO'nun evde çalışma konusunda bir sözleşme kabul etmesi için uluslararası kampanya ile uğraşmıştır. HomeNet üyeleri bir yandan kendi ülkelerinde örgütlenme çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da sözleşme için bölgesel ve uluslararası düzeylerde toplantılar düzenlemişler, lobi faaliyetleri yürütmüşlerdir.¹⁵⁹ Bu faaliyetlerin de katkısıyla 1996 çalışma

---

¹⁵⁶ Avrupa Evde Çalışma Grubu, 'A.Background' ve 'B. Programme of Action' .

¹⁵⁷ Bilindiği gibi hükümetler düzeyinde üye olunan ve üçlü biçimde (hükümet, işçi ve işveren) temsil edilinen ILO'nun sözleşmeleri, o konuda uluslararası standart oluşturmaktadır. Üye devletler, sözleşmeleri belirli bir süre içinde imzalayarak, kendi iç hukuklarını buna uyumlu hale getirmek zorundadırlar. Dolayısıyla ILO'nun bir sözleşme kabul etmesi, hem evde çalışmanın görünürlük kazanması, hem de uluslararası bir asgari yasal standart getirmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

¹⁵⁸ HomeNet: **Circular On International Network For Home-based Workers.**

¹⁵⁹ Agy

konferansında ILO, evde çalışma konusunda bir sözleşme ve bir tavsiye kararı kabul etmiştir. HomeNet, buna bağlı olarak, önündeki görevi, sözleşmenin ve tavsiye kararının ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde uygulanarak, örgütlenmelere asgari zemin sağlanması olarak belirlemiştir.¹⁶⁰

Ayrıca, halen Asya'da ve Güneydoğu Asya'da ve Avrupa'da güçlü bölgesel zincirler oluşturmuş durumdadır. Önümüzdeki dönemde Güney Amerika ve Doğu Avrupa'da da zincir oluşturmaya yönelik uğraşmaktadır. HomeNet'in en önemli işlevlerinden biri, dünyanın farklı yerlerindeki ev eksenli çalışan işçilerin (çoğu durumda kadınların) arasında deneyim aktarımı sağlamasıdır. Ev eksenli çalışan işçiler, farklı yerlerde yaşasalar da ortak sorunlara sahiptirler, ayrıca klasik sendikaların örgütlenemez saydıkları, kendi örgütlenme ufukları içinde görmedikleri, hatta kimi durumlarda dışladıkları bir kesimi oluşturmaktadırlar. Bu nedenlerle, ev eksenli çalışanlar ve örgütleri arasında deneyim aktarımı, büyük önem taşımaktadır.

II. 4.3 Dünya Örnekleri Özgülünde Kadının Evde Çalışmasının ve Dayanışma/Örgütlenme İlişkilerine Girmesinin Hem Kendi Hayatlarına Hem Evde Çalışmaya Etkilerinin Tartışılması

Tek tek örnekler göz önüne alındığında evde çalışan kadınların güçlenmesinin dolayımı olarak örgütlenme sürecine girmelerinin görüldüğü gözlenebilmektedir. Bunun ardında yatan yaklaşım, evde çalışma sürecinin değiştirilebilir bir süreç, evde çalışanların da bu değişimin özneleri (*agent*) olarak kavranması şeklindedir. Ancak, evde çalışanların örgütlenmeleri sürecinde dayanışma ve örgütlenme ilişkilerine girmeye kendi başına olumlu bir anlam atfedilmemesi önemlidir. Mesela, evde çalışanların sayısının fabrikada çalışanların 14 katı civarında olduğu tahmin edilen ve ev işçilerinin örgütlenmesi için 1980'lerden itibaren çeşitli grup ve sendikaların ciddi çabalar harcadığı Avustralya tekstil sektörü deneyiminde, çeşitli

---

¹⁶⁰ HomeNet: **Victory for Homeworkers.**

topluluk içi dayanışma dinamiklerinin, evde çalışma temelindeki bir dayanışma ve örgütlenmenin engeli olarak işleyebildiğine ve çoğu zaman böyle işlediğine dikkat çekilmektedir. Özellikle göçmen toplulukları söz konusu olduğunda, -Avustralya örneğinde özellikle Koreliler ve Laoslular için geçerli olduğu belirtilmektedir- aracı, taşeron ya da göz önündeki işveren, işçiyle aynı topluluğun mensubu olmaktadır. "İşyeri" hiyerarşisi, topluluktaki hiyerarşiyi yansıtabilir. Kendi ırkından olanlara sadık kalma sorunları ve bu aynı kişilerle karşılıklı ilişkiyi sürdürme zorunluluğu istihdam ilişkisinde rol oynamaktadır.¹⁶¹ Bu dinamik, bir yanıyla evde çalışan işçilerin aracı veya taşeronla ilişkilerini iyi tutma çabasına girmesine yol açabilirken, bir yanıyla da evde çalışma zemininde dayanışma geliştirmelerine engel oluşturabilmektedir. Evde çalışan işçilerin örgütlenmesi için ciddi kampanyalar yürüten Avustralya - Tekstil, Giyim ve Ayakkabı Sendikası'nın, 1995 yılındaki bir kampanyası hakkındaki bir raporunda, Vietnamlılar ve Çinliler dışındaki evde çalışan işçilerin kampanyaya (telefon hattına) beklenen ilgiyi göstermedikleri saptaması yapıldıktan sonra, bunun muhtemel nedenlerinden biri olarak şöyle denmektedir. 'Daha küçük topluluklardaki evde çalışan işçilerin -örneğin Laoslular ve Korelilerin- kendi topluluklarına mensup arkadaşlar veya tanıdıklar için çalışıyor olmaları muhtemeldir. Bu da, misilleme yapılacağı, işsizlik korkusu ya da arkadaşlarla, aileyle ve komşularla sorun çıkarmaktan çekinme nedeniyle onların kendilerini dile getirmekte duraksamalarına yol açmaktadır.'¹⁶²

Evde çalışmanın hangi koşullarda yapıldığı, evde çalışan işçilerin hangi haklara sahip olduğu önem taşımakla birlikte, evde çalışan işçi kadınların güçlenmesi bakımından ele aldığımızda, bu hakların nasıl elde edildiğinin daha önde geldiği gözlenebilmektedir. Hindistan'dan SEWA'nın örgütlenmelerinden bir örnek verirsek, işverenle ilk kez görüşmeye gidişlerini anlatan bir evde çalışan kadın, işverenle karşısında oturarak -karşısında ayakta bekleyerek değil- pazarlık

¹⁶¹ Uniting Church in Australia Social Responsibility and Justice Committee, *Submission To The Senate Inquiry Into Garment Industry Outwork*, 10-11.

¹⁶² (105) TCFUA, 25.

etmiş olmalarını, pazarlıkta kazanılandan daha büyük bir heyecanla ve önemle anlatmıştır.¹⁶³ Yine, SEWA'nın bu kez, ağaç yetiştirme kooperatifi kurma sürecindeki kadınların verdikleri mücadelenin dile getirildiği bir anlatımda, topluluğun daha alt bir kastından olan kadınların, daha üst kasta karşı direnebilmeleri vurgulanmış, burada da yine uğruna mücadele verilen kazanım geriplanda tutulmuştur.¹⁶⁴

Madeira El Zanaatkarları Sendikası'nın deneyimi, evde çalışanların kendi gerçekliklerini kendilerinin değiştirebildiğini somut olarak görmelerinin, güçlenmenin temelini oluşturduğunu göstermektedir. Madeiralı işçiler, önce küçük, son derece yerel ve belki genel değişim bakımından önemsiz kazanımlar elde etmek üzere uğraşmışlardır. Bu süreçte, elde edilen kazanım değil, bu kazanımın elde edilmesiyle ulaşılan güçlenmenin öncelik taşıdığı vurgulanmaktadır. İşçiler kendi uğraşlarının sonuç verdiğini veya nerelerde vermediğini görerek, yeni hedeflere yönelmekte, örgütlenme içinde güçlenmektedirler.¹⁶⁵

Yine Madeira sendikasının saz örücülerin örgütlenmesiyle ilgili deneyimi, aynı sektörde aynı işi evde yapsalar da, kadın ve erkeklerin farklı konumlandıklarını göstermektedir. Bu farklı konumlanma da farklı güçlendirme stratejileri uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

Sendikalar, evde çalışanları özellikle de evde çalışan kadınları örgütlemek için, fabrika işçilerini örgütlerken kullandıkları yöntem ve yaklaşımları kullanamamaktadırlar. Kanada'da evde çalışanları örgütleyen HWA, evde çalışanların örgütlenmesinde en önemli problemin, eve iş verme örgütlenmesine ulaşmak olduğu saptamasından hareketle, evde çalışanlara ulaşmak için onların

---

¹⁶³ (131) JHABVALA, 123-124.

¹⁶⁴ (131) JHABVALA, 121-122.

¹⁶⁵ Guida Viera ile özel görüşme. 1998 Aralık, Cenevre.

güçlenmesini sağlama stratejisi uygulamıştır. Bir başka deyişle, önce temas kurulan tek tek evde çalışan kadınların sorunları halledilmeye çalışılmış, böylelikle kadınların sendikal örgütlenmeye güven oluşturması, bir yandan da sendikal yapının kadınların sorunlarına cevap bulabilir hale gelmesi ve bunun diğer evde çalışan kadınlara ulaşmanın zeminini oluşturması hedeflenmiştir. Bu bağlamda evde çalışan kadınların ev ve iş yerlerinin aynı olduğu gerçeğinden hareketle, evlilik ilişkileri konulu tartışma toplantıları düzenlenmiştir. Daha sonra HWA, temas kurduğu evde çalışan kadınlara sanayiinin yeniden yapılanması, parça başı çalışma, politikadan evlilik ilişkileri, kadın sağlığına varan geniş bir yelpaze oluşturan pek çok konuda liderlik eğitimi kursları vermiş, böylelikle öncelikle bu kadınların güçlenip inisiyatif kullanır hale gelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁶⁶ Bu kurslardan evlilik hakkında olanının en çok istek alan kurs olması, ve pek çok kereler tekrarlanması ilginçtir.

---

¹⁶⁶ (137) DAGG, 252- 253.

III. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE EVDE ÇALIŞMA

III. 1. Türkiye'de Kadının Çalışmasına Genel Bir Bakış

Osmanlı toplumunda 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren, yönetici sınıfların, kadınları "toplum yaşantısının", bu arada çalışma hayatının dışında tutmak üzere çeşitli kararlar aldıkları bilinmektedir. Bu kararlar, kılık kıyafetlerin düzenlenmesinden, belirli günlerde sokağa çıkmanın yasaklanmasına, belirli mekanlarda bulunmanın yasaklanmasından ticari faaliyetlerden alıkonulmasına uzanmıştır.¹⁶⁷ Bu dışlanma, 19.yüzyıl'da Tanzimat hareketinden itibaren değişmeye başlamış, 1842'de ilk ebelik kursları, 1870'te ilk kız öğretmen okulları açılmış,¹⁶⁸ buna bağlı olarak kadınlar çalışma hayatına girmişlerdir. Ancak gerek toplum hayatından dışlanmanın gerek sonraki eğitim imkanlarının kentlerdeki üst sınıf kadınları için geçerli olduğu hatırlanmalıdır. Çalışan sınıflara mensup olan, ya da bir başka deyişle kırsal kesimdeki kadınlar gerek ev hizmetlerinde gerek tarımda çalışıyorlardı, kaldı ki, o dönemde tarımda ve çoğunluğu "geçimlik tarımda" çalışan nüfusun toplamın yüzde 80'den fazlasını oluşturduğu düşünülürse¹⁶⁹, çalışan kadın sayısının düşük olmadığı açıktır.

Ancak kadınların ücretli çalışmasının yaygınlaşması, 19. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiştir. Meşrutiyetten önce de kadınlar sanayide çalışıyorlardı. Mesela

---

¹⁶⁷ Şirin TEKELİ: *Kadın*, 1191.

¹⁶⁸ Agm, 1192.

¹⁶⁹ Bkz. Gülten KAZGAN: 'Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi Ve Sosyo-Ekonomik Statüsü', 137-170. O dönemde tarımda ve el sanatlarında çalışan kadın sayısının 75.0 00 civarında olduğu belirtilmektedir. Bkz. Şehmus GÜZEL: 'Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın', 870.

'1897'de İstanbul Kibrit Fabrikası'nda çalışan 201 işçiden 121'i, yani yüzde 50'den fazlası kadın idi'.¹⁷⁰ Ayrıca Bursa'daki ipek fabrikalarında da kadınlar çalışıyordu. Ama dokuma sanayi haricinde kadınların çalışmasının, özellikle 1909 tarihli Tatil-i Eşkal Yasası'nı izleyen yıllarda gerçekleştiği bilinmektedir. Ayrıca, 1. Dünya Savaşı yıllarında kadınların madenlerde "Çalıştırıldıkları" da bilinmektedir.¹⁷¹ Kadınların en fazla istihdam edildiği sanayi dalları dokuma (548-54) ve gıdadır (yüzde 30).¹⁷² Kadın işgücünün bu yaygınlaşması, çeşitli kaynaklarda asıl olarak aralıksız süren savaşların erkek işgücünü üretimden çekmesi sonucu doğan açığın kapatılması gereğiyle açıklanmaktadır.¹⁷³

Kadınların ücretleri ile erkeklerin ücretleri arasında yapılacak bir karşılaştırma, kadınların dezavantajlı çalışma koşullarını ortaya sermektedir. Tipik olarak, ağırlıklı kadınların çalıştığı sanayi dalları olan şekerçilik, konserveçilik, dokumacılık, sigara ve kağıtta ücretlerin, diğer sanayi kollarındakinden düşük olduğu (dokuma sanayiinde 4 kuruş olan gündelik ücret, ağaç sanayiinde 17,5 kuruştur) bilinmektedir. Aynı işkolunda çalıştıklarında da, kadınlar (ve çocuklar) yetişkin erkek işçilerden daha az ücret alıyorlardı. Örneğin, çalışanlarının yüzde 55,5'ini kadınların, yüzde 14,3'ünü çocukların oluşturduğu pamuk ipliği imalatı ve pamuk dokumacılığı alanında, 1915'te erkek işçiler 10-13 kuruş gündelik alırken, kadınlara 4-6 kuruş, çocuklara 2-4 kuruş ödenmiştir.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Aktaran, Şefika KURNAZ, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, 138.

¹⁷¹ M. Şehmus GÜZEL, 'İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar', 1194.

¹⁷² Tefik ÇAVDAR: 'Devralınan Sosyal Hayat', 831.

¹⁷³ Bkz. (169) KAZGAN, 138; Mesut GÜLMEZ: 'İşçi Hareketleri: Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi Ve Çalışma Koşulları (1839-1919)', 801. (172) ÇAVDAR, 830. Çavdar, ek olarak, 1913 sayım sonuçlarına göre kadın işgücünün toplam oranı yüzde 20 dolaylarındayken, bu oranın 1915'te yüzde 30'a çıktığını belirtmektedir.

¹⁷⁴ (173) GÜLMEZ, 801.

İşçi örgütlenmelerinde kadınların hangi ölçüde yer aldıklarına ilişkin pek fazla kaynak yoktur. Ancak 1916 yılında İslam Kadınlarını Çalıştırma Derneği adlı bir derneğin kurulduğu bilinmektedir. Bu derneğin işe yerleştirdiği kadınların toplamının 7.195'e ulaştığı eldeki verilerden anlaşılmaktadır.¹⁷⁵ Dernek özellikle İstanbul'da faaliyet göstermiş çeşitli iş yerleri açmış, gerek atölyelerde gerek evlerde kadınlara iş vermiştir.

Kadınların toplum hayatına ve çalışma hayatına katılmasını sağlama amacıyla kurulmuş olan bir dernek de Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti (Osmanlı Kadınının Haklarını Savunma Cemiyeti) idi. 1913'te kurulan bu dernek kadınların çalışabilmesi için bazı işyerleri açmış, ayrıca kamu işyerlerinde işe alınmayan kadınlara destek olmuş, uğraşları sayesinde ilk müslüman Türk kadın memurlar İstanbul Telefon İdaresi'nde işe başlamışlardır.¹⁷⁶

Cumhuriyet öncesinde evde çalışma hakkında hemen hiç bilgimiz yoktur. Ama İslam Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti'nin Çapa şubesinin açtığı örgü, dikiş ve nakış atölyeleri için, 405 kadının 'evlerinde yün bükerek makinalara iplik hazırladığı', Fatih şubesi için ise 250 kadının evlerinde çalıştığını biliyoruz.¹⁷⁷

Evde çalışmayla ilgili öteki bilgi, halı dokumacılığı konusundadır. 1908'de altı halı imalathanesinin birleşmesiyle kurulan Carpet şirketi, Anadolu'da 15.000 kadını dokumacı olarak çalıştırmıştır. Şirket dokumacıları bir araya toplayarak çalıştırdığı için buna evde çalışma denemeyebilir, ama aynı dönemde (1913) Anadolu'da

---

¹⁷⁵ (170) KURNAZ, 143.

¹⁷⁶ Aktaran, Aksu BORA: **Kadınlar ve Erkekler Hakkında Bildiğiniz Birkaç Şey**, 77.

¹⁷⁷ (170) KURNAZ, 143.

60.000 kadının halı dokuduğuna ilişkin verilere bakılırsa ¹⁷⁸, söz konusu 45.000 kadının evde çalıştığı söylenebilir.

Özetlenirse, 19. yüzyıl başında bugünkü Türkiye'nin üzerinde yer aldığı topraklarda kadınlar; asıl olarak tarım kesiminde ve büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi konumunda çalışıyorlardı. Evde çalışma sanayide ve geleneksel kadın işi olan halı dokumacılığında söz konusuydu. Kentsel kesimde üst sınıflardan kadınlar, kısmen eğitim ve meslek sahibi olma imkanı bulurken, çalışan sınıfların kadınları düz işçi olarak fabrikalarda çalışıyorlardı. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte girilen reformların ise, kadınların çalışmasıyla ilgili tabloyu değiştirebildiğini söylemek mümkün değildir. ¹⁷⁹

Nitekim, 1955-80 yılları arasında kadınların işgücüne katılımı yıllık yüzde 1,1 oranında artmasına rağmen, toplam işgücü içinde kadın işgücünün oranı yüzde 43,1'den yüzde 36,1'e gerilemiştir¹⁸⁰ oysa bu dönemde ülkede tarımda makineleşme süreci yaşanmış bunun sonucu olarak kırsal kesimden kentlere kitlesel göçler olmuştur. Ayrıca tarım dışı sektörlerdeki işgücünün oranı artmış, tarımsal işgücünün oranı 1955'te yüzde 77,3'ken 1980'de yüzde 58,9'a düşmüştür.¹⁸¹ Bu da göstermektedir ki, kadınlar, tarım dışı sektörlerde, tarımda buldukları oranda istihdam olanağı bulamamışlardır. Dahası, 1980-90 döneminde kadınların tarımsal işgücünün büyüme oranı, 1955-80 döneminden yüksektir, oysa erkekler için aynı oran daha düşüktür. Özar, bunu tarımsal faaliyetlerde kadınların payının erkeklerin payına görece artma eğiliminde olduğu şeklinde açıklamaktadır.

---

¹⁷⁸ (170) KURNAZ, 140.

¹⁷⁹ Bu yargı, çeşitli araştırmacılarda ortaktır. Örneğin Şirin TEKELİ, 'Kadın', 1198; (169) KAZGAN, 139.

¹⁸⁰ (25) ÖZAR, 21-43.

Türkiye’de de imalat sektörünün tekstil, konfeksiyon, deri ve ayakkabı kadın istihdamının başlıca kaynağıdır. 1990’da bu sanayiler imalat sanayiindeki kadınların yüzde 75,2’sini çalıştırıyordu. Bu sanayiler imalat sanayiinin yüzde 40’ını oluşturur ve en düşük ücretler buradadır. 1990’da imalat sanayiinde ortalama saat ücreti 4.662 TL, tekstil, konfeksiyon, deri ve ayakkabıda 2.775 TL ve metal sanayiinde 11.573 TL idi. Ancak imalat sanayiinin toplamı içinde kadın istihdamı yüzde 13.1’de kalmaktadır.¹⁸²

Kadınların ücretli istihdamıyla ilgili bir başka olgu, eğitim gerektiren ve statüsü yüksek mesleklerde kadınların oranının erkeklerle eşit olmasıdır. 1990’da ‘tıbbi, diş, veteriner hekimlik ve bağlantılı işçiler’ kategorisinde kadınlar yüzde 52’yi oluşturuyorlardı. “Bilimsel, teknik, mesleki ve bağlantılı işçiler” arasında da payları yükselmektedir. Ancak bunların da alt gruplarına bakıldığında yüksek öğrenimli kadınların oranı yüzde 28 iken, erkeklerinkinin yüzde 50,4 olduğu görülüyor. Bu da ilk bakışta düşünülebileceği kadar olumlu bir durum olmadığını, kadınların bu kategoride de, daha düşük statülü işlerde çalıştıklarına işaret etmektedir.¹⁸³

Ülkemizde çalışan kadınların çoğunluğu tarım sektöründedir; onların da büyük bölümü (ücretli tarım işçisi olan yüzde 4’ü hariç tümü) ücretsiz aile işçisi statüsündedir. Bu konu daha önce, karşılıksız emek bölümünde ele alındığı için burada sadece değinilmiştir.

DİE rakamlarına göre, Türkiye’de faal nüfusa göre çalışan kadın oranı azalmaktadır. Ancak faal nüfus içinde kadınların payının azalmasının gerçek durumu yansıtmadığı, kadın emeğinin halihazırdaki ekonomik faaliyet tanımlarına

---

¹⁸¹ Agm.

¹⁸² (96) DPT, 35.

¹⁸³ (25) ÖZAR.

giderek daha az uyan biçimlerde kullanımının yaygınlaştığı da düşünölmelidir.

Nitekim, bu yaklaşımı savunan çalışmalar vardır.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ (23) ÖZBAY, 46.

III. 2 Türkiye'de Evde Çalışmaya İlişkin Yaklaşımların Tartışılması

Kadının çalışması genel olarak ele alınırken, belli başlı üç tür çalışmanın söz konusu olduğu saptaması yapılmıştı. Bunların "dışlarda" ücretli/maaşlı çalışma, karşılıksız emek sunumu ve evde çalışma olduğu, dışlarda çalışma ve ücretsiz aile işçiliği şeklindeki karşılıksız emek sunumu istatistiklerde çalışma olarak yer aldığı halde, evde çalışmanın çalışma olarak değerlendirilmesinin görece yeni olduğu belirtilmişti. Bu kısımda Türkiye'de evde çalışmayı konu edinen çalışmalar gözden geçirilerek, evde çalışmanın toplumsal ve sınıfsal yapılar ve etkenler bakımından ele alınış şekilleri tartışılacaktır.

Türkiye'de sadece ve doğrudan doğruya kadınların çalışması ekseninde değilse de, evde çalışmayı konu edinen ilk çalışmalardan biri, Kayseri'de halı dokumacılığı örneğinde kapitalist ev sanayiinin gelişimini incelemiştir.¹⁸⁵ Ayata, çalışmasında Kayseri köylerinde kapitalist pazar ilişkilerinin gelişmesi sürecinde geleneksel bir zanaat olan halı dokumacılığında nasıl bağımsız aile üretiminin yerine kapitalist ev sanayiinin aldığını ortaya koymuş; her ikisi de evde ve kadınlar tarafından yapıldığı halde bu iki üretim şeklinin, üretimin örgütlenişi ve ülke ve dış pazarlarla eklemlenme bakımlarından nasıl farklı olduğunu göstermiştir. Bağımsız aile üretiminde hammadde ve diğer girdiler bakımından aile kendi başına bir birimken, kapitalist ev sanayiinde bu bağımsızlık özelliğini yitirmiş ve dokuyucular (kadınlar) hem hammadde hem üretim aletlerini aracı/imalatçıdan alan ve parça başı ücret karşılığı çalışan ücretli işçilere dönüşmüşlerdir. Ayata'nın çalışmasının gösterdiği bir sonuç, "günümüzde fabrika üretimi ve kapitalist ev sanayiinin yan

---

¹⁸⁵ Sencer AYATA: *Kapitalizm ve Küçük Üreticilik: Türkiye'de Halı Dokumacılığı*.

yana ve hızlı bir tempoda gelişmelerini sürdürdükleri"dir¹⁸⁶ ki, bu, parça başı işçilik olarak evde çalışmanın "kalıntı" olmadığını tersine ekonomik ve sosyal yapılarıdaki yakın dönem değişimlere uygun olarak biçimlenmiş modern bir çalışma biçimi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ayata'nın önemli bulgularından biri de, araştırmasını gerçekleştirdiği tarihte halı dokumacılığındaki parça başı ücretin inşaat işçiliğindeki saat ücretinin tam yarısı olmasıdır. Ayata, her ikisini de vasıfsız saydığı bu işlerdeki ücret farkını, öncelikle "dokuyucuların birleşip örgütlenerek çıkarlarını toplu halde ortaya koyamamaları"na bağlamakta, ikinci bir grup neden olarak ise "Aile ve daha somut olarak kadınların toplumsal statüleri"ni göstermektedir. Bu da bir yandan dokumacılığın kadınların geleneksel işbölümündeki işlerine uygun olması nedeniyle kadın işi sayılması, kadın işlerinin de düşük geliri olmasıyla ilgiliyken, diğer yandan işin evde yapılmasının kadının ev dışına çıkmasına izin verilmemesi sonucu "Kadının çalışma yaşamının [...] ağırlıkla ailenin geleneksel işbölümü ve yetki ilişkileri çerçevesinde belirlenmesi"nden kaynaklanmaktadır. Ancak, Ayata, "kendisini eve kapatıyor olsa da, genç bir kızın, gelinin veya eşin aile bütçesine gözle görülür, elle tutulur biçimde nakit para getiriyor olması geleneksel aile içi rolleri ve statüleri sarsmakta, ihtilaflara ve yetki tartışmalarına rol açmaktadır"¹⁸⁷sonucuna varmıştır.

Türkiye'de kadın istihdamının bir biçimi olarak evde çalışmayı konu edinen bir araştırma, Kuvvet Lordoğlu tarafından Bursa ve İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁸ 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinin ihracata dönük olarak yeniden yapılandığı ortamda eve iş vermenin yeniden canlandığını saptayan ve nedenlerini inceleyen araştırma, hem iç pazara hem dış pazara yönelik ürünlerin eve verilebildiğini

---

¹⁸⁶ Agm, 116.

¹⁸⁷ Agk, 80.

¹⁸⁸ (2) LORDOĞLU. Ayrıca (3) LORDOĞLU, : 100-110.

saptamış, bu sistemde ücretlerin asgari ücretin yaklaşık üçte biri düzeyinde olmasının, işverenlerin maliyet düşüklüğü yoluyla rekabet gücünü artırıcı etki yaptığını ortaya koymuştur. Araştırma ayrıca, eve verilen işlerin kadınlar tarafından yapılmasıyla ücret düşüklüğü arasında nedensel bağlar bulunduğuna işaret etmektedir. Şöyle ki, eve iş alan kadınlar ağırlıklı eğitim düzeyi düşük, çocuk sayısı yüksek ve orta yaşlı olup, formel istihdam imkanları en sınırlı gruplardan birinde yer almaktadırlar. Ayrıca, eve iş alma, eve iş alanlar tarafından annelik ve eşlik görevlerini sekteye uğratmaksızın gelir elde etme beklentisiyle başvuru bir çalışma biçimidir. Dolayısıyla eve iş alan kadınların bu iki alandaki sınırlı imkanları, düşük ücretli işgücü grubu olarak görülüp böyle istihdam edilmelerine yol açmaktadır.

Daha yakın tarihli olan çalışmasında Mine Çınar¹⁸⁹, Türkiye'de fabrika üretiminden eve iş verme yönünde bir kayma olmadığı saptamasını yapmakta, eve iş verilen alanların ihracata dönük alanlar olmadığını, bunun arkasında yatan nedenin de, işverenlerin evde yapılan işe hem kalite hem süre sınırlarına uyma bakımlarından güvenememeleri olduğunu belirtmektedir. Ancak Çınar da evde iş yapan kadınların azımsanmayacak sayıda olduklarını belirtmektedir. Sadece İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı firmalardan yola çıkarak yaptığı tahmine göre, İstanbul'da toplam kadın nüfusunun yüzde 3,10'u, eğitimsiz ve 18-64 yaş grubundaki kadın nüfusunun ise yüzde 23,38'i evde iş yapmaktadır. Bir başka deyişle Çınar'ın tahmini her 4 göçmen kadından en az birinin evde iş yaptığını göstermektedir ve bu tahmin yine Çınar'ın da dikkat çektiği gibi, sadece kayıtlı firmalardan yola çıkılarak yapıldığından gerçektekinin altındadır.

Öte yandan Çınar, evde çalışmanın yaygınlığının ardındaki nedenin İstanbul örneğinde formel istihdama başka türlü girme imkanları sınırlı olan kadın işgücünün çokluğu olduğunu, yoksa iş fazlasından kaynaklanmadığı sonucuna varmıştır.

---

¹⁸⁹ Çınar, Mine: 'Unskilled Urban Migrant Women And Disguised Employment: Home Working Women In İstanbul, Turkey', 369-380.

Çınar'ın bir diğer bulgusu ise evde çalışma karşılığı alınan ücretin, formel istihdamdaki asgari ücret karşısındaki durumudur. Çınar'ın çalışması, eve iş karşılığı alınan ücretin sosyal sigorta hariç asgari ücretle aynı düzeylerde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, eve iş vermenin maliyet düşüklüğü bakımından işverene sağladığı avantajın görece düşük olduğunu belirtmektedir.

Belkis Kümbetoğlu, İstanbul, Ümraniye'de 1992'de gerçekleştirdiği çalışmasında hem taşeronlaşmanın hem de eve iş vermenin yaygın olduğunu, buna ek olarak kentin dış bölgelerindeki binlerce atölyenin hem piyasaya hem de büyük firmalar için yaptıkları üretimde geçici işçiler kullandıklarını, kadınların bu atölyelerde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıklarını belirtmekte; ayrıca pek çok ev kadınının gerek sanayiye parça başı iş, gerek kısmi süreli hizmet sunumunda gelir elde ettiklerine işaret etmektedir.¹⁹⁰ Bir başka çalışma da, her 10 kadından 3'ünün marjinal işler yaparak belli bir gelir elde ettiğini belirtmektedir.¹⁹¹ Yine aynı araştırmada, "yerel araştırmaların informel işlerde para kazanan kadınların özellikle metropoliten merkezlerde giderek arttığına işaret ettiğine dikkat çekilmektedir.¹⁹²

Odak konusu evde çalışma olmamakla birlikte, evde çalışmanın varlığına ve sebeplerine ilişkin bir tartışma sunan bir çalışma, Ayda Eraydın-Asuman Erendil ve diğerlerinin çalışmasıdır.¹⁹³ Araştırmacılar, esnek üretim modellerini ortaya çıkış nedenine, üretim sürecinin özelliklerine ve emeğin üretim sürecindeki konumuna

---

¹⁹⁰ Belkis KÜMBETOĞLU: *Women's Informal Sector Contribution To Household Survival In Urban Turkey*, 59.

¹⁹¹ A. DEMİREL - Z. KAYAALP BİLGİN vd: *Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın Ve Değişimi*.

¹⁹² Age, 29. Atıf yapılan araştırmalar Şemsa ÖZAR, "Alibeyköy Informel Kesim Hanehalkı Ön Araştırması", Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu, 1994 ve Tansu ŞENYAPILI, "A New Stage and Gecekondu Housing in Istanbul", 1992.

¹⁹³ A.ERAYDIN -A.ERENDİL, *Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği*.

göre gruplamışlar ve bu esnek üretim modellerinden sadece birinde eve iş vermenin gerektiğini belirtmişlerdir. Bir diğer modelde aile emeği, bir başka deyişle kadın emeğinin ücretsiz kullanımı söz konusu olmakla birlikte, bu, evde çalışma değildir. Dolayısıyla esnek üretimin her türünün evde çalışmayla ilişkilendirilmesinin ve esnek üretimin yaygınlaşmasının evde çalışmanın yaygınlaşması anlamına geldiğinin düşünülmesinin yanlış olacağını belirtmişlerdir. Halen İstanbul'da tekstilde faaliyet gösteren firmaların yüzde 44'ünün eve iş verdiği, evde yapılan işler içinde 'uzmanlık ve değişik türde becerili bir emeği gerektiren' işlerin önem taşıdığı bulgularına rağmen, araştırmacılar, evde çalışmanın ne işverenler ne de işçiler için büyük avantaj sağlamadığını, bu nedenle de yaygınlaşmasının değil önemini yitirmesinin beklenmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.¹⁹⁴

Evde çalışmanın halihazırdaki büyüklüğüne ve evde çalışanlar arasında kadınların yerine gelince, informal sektör¹⁹⁵ faaliyetlerini, bu arada evde çalışmayı tam büyüklüğüyle gösterecek veriler bulunmamaktadır. Ancak DİE'nin Hane halkı İşgücü Anketi sınırlı da olsa fikir edinmeyi sağlayacak kimi bilgiler derlemektedir. DİE'ye (1994) göre tüm Türkiye'de kentsel kesimde istihdam edilen kadınların yüzde 8,2'si evde çalışmaktadır.¹⁹⁶ Ayrıca, "Kesin veriler olmamakla birlikte informal sektörde çalışan kadın sayısının formel sektördeki kadın sayısı kadar çok olduğu tahmin edilmektedir."¹⁹⁷ Informel sektörde çalışan kadın oranı erkeklerden

---

¹⁹⁴ Age, 16, 117, 206

¹⁹⁵ Informel sektör veya kayıtdışı sektör terimi burada tamamen işlevsel olarak kullanılmıştır. Yoksa kavramın tartışılabilirliği, formel-informel sektörler arasındaki ayrımın yapaylığı, bu iki sektörün birbirini besleyip birbirinden güçlenmesi vb. konulardaki tartışmaların anlamlılığı kabul edilmektedir.

¹⁹⁶ Aktaran (191) DEMİREL - KAYAALP BİLGİN vd, 35.

¹⁹⁷ Age, 36.

fazladır (yüzde 54,0 kadın, yüzde 45,9 erkek)¹⁹⁸ ayrıca informel sektördeki kadınların yüzde 76,1'i evde çalışmaktadır.¹⁹⁹ Yıllar içinde evde çalışanlar arasında kadın oranının arttığı görülmektedir. DİE verilerine göre, 1999'da ücretli olarak tüm evde çalışanların %92'si, yevmiyeli olarak evde çalışanların ise %97'si, genel ortalama olarak %95'i kadındır.²⁰⁰

Toparlarsak, varolan araştırmaların birbirine uymayan sonuçları göz önüne alındığında Türkiye'de evde çalışmanın yaygınlaştığı söylenemez; ancak zaten yaygın olduğu noktada araştırmacılar benzer yorum yapmaktadırlar. Bu yaygınlığın arkasında öncelikle işletmelerin maliyet düşürme avantajının, yeni üretim örgütlenmesinin mi²⁰¹ yoksa çalışacak işe ihtiyacı olan insanların/kadınların bu taleplerinin mi²⁰² yattığı konusunda ise araştırmaların sonuçları uyumlu görünmemektedir.

III. 3 Türkiye'de Evde Çalışan Kadınların Özellikleri, Nitelikleri Hakkında Varolan Verilerin Bir Değerlendirilmesi

Günümüzde evde çalışma olgusunu konu edinen çalışmaların temel yaklaşımlarını ve eve iş alma sistemi bakımından önem taşıyan bulgu ve

---

¹⁹⁸ Aktaran (190) KÜMBETOĞLU, 48.. Kaynak DİE Hane Halkı İşgücü Anketi, 1990. Ayrıca, (191) DEMİREL - KAYAALP BİLGİN vd., 36. Kaynak: DİE 1992 ve 1994 Hane Halkı İşgücü Anketi.

¹⁹⁹ Aktaran (190) KÜMBETOĞLU, 49; Kaynak, DİE Hane Halkı İşgücü Anketi, 1990.

²⁰⁰ Aktaran (13) DPT. Kaynak DİE Nisan 1999 Hane Halkı İşgücü Anketi,

²⁰¹ (2) ERAYDIN -ERENDİL.

²⁰² (189) ÇINAR, 369-380.

saptamalarını böylece özetlendikten sonra, bu çalışmalarda konu edilen evde çalışan kadın işçiler özeline yaklaşılabılır.

Çeşitli araştırmalar, işverenlerin evli ve bekar kadınlar arasında ayırım yaptıklarını ve bekarları tercih ettiklerini, bunun da evli kadınların organize veya formel sektörde iş bulma imkanlarını fazlasıyla sınırladığını belirtmektedir. Dolayısıyla evli ve çocuklu kadınların evde çalışanlar arasında ağırlıklı grubu oluşturması şaşırtıcı değildir.²⁰³

Evde iş yapan kadınların en çok düşük geliri göçmen mahallelerinde yaygın olduğu konusunda da araştırmalar benzer sonuçlara varmıştır.²⁰⁴

Evde çalışan kadınlar, kendilerini çalışıyor saymamakta, yaptıklarını ya eve katkı ya da boş zaman faaliyeti olarak tanımlamaktadırlar.²⁰⁵ Kadınların yaptıkları işi, iş olarak görmemeleri tipiktir. 1975 yılında yapılan bir araştırma, boş zamanlarını değerlendirdiklerini söyleyen ve para kazanan kadınların oranının yüzde 16 olduğunu ortaya koymuştur.²⁰⁶ 1997 yılında kentli işsiz kadınlar arasında gerçekleştirilen bir çalışma da benzer sonuçlar vermiştir.²⁰⁷ Bu araştırmaya göre işsiz kadınların yüzde 57,3'ü boş zaman faaliyeti olarak elişi yaptığını, yüzde 15,6'sı ev işi yaptığını, yüzde 13,0'ı çocuk baktığını bildirmiştir.

Kendileri nasıl nitelerlerse nitelesinler, evde iş yapılan süreler uzundur. Tekstilde eve iş alan kadınlar, ortalama 10-12 saat çalışmakta, işin acele yetiştirilmesi

²⁰³ (189) ÇINAR, 372; (190) KÜMBETOĞLU, 74; ((3) LORDOĞLU, 104.

²⁰⁴ (189) ÇINAR, 373; (3) LORDOĞLU, 104; (190) KÜMBETOĞLU, 61 ve 65.

²⁰⁵ (189) ÇINAR, 371; (190) KÜMBETOĞLU, 179.

²⁰⁶ (23) ÖZBAY, 48.

²⁰⁷ (191) DEMİREL - KAYAALP BİLGİN vd., 100.

gerektiği zamanlarda sabahlamaktadırlar.²⁰⁸ İşkolu ayrımı yapmayan ve Ümraniye'de gerçekleştirdiği araştırmasında Kümbetoğlu, evde çalışan kadınların yüzde 63'ünün günde ortalama 4-7 saat çalıştığını, ikinci en büyük grubu ise günde 8 saatten fazla çalışanların oluşturduğunu (yüzde 20) bulgulamıştır. ²⁰⁹ Mine Çınar'ın gerçekleştirdiği araştırmaya göre de evde çalışan kadınların haftalık ortalama çalışma süresi 22,15 saattir.²¹⁰

Toparlarsak, bu çalışmalardan yola çıkarak, Türkiye'de de kentsel bir olgu olarak evde çalışmanın var olduğunu, kentlerde evde çalışanların ağırlıklı kente göçle gelmiş ve gecekondualarda yaşayan kesimin kadınları olduğunu söyleyebiliriz.

Kadınların evde çalışmalarının başlıca nedenleri, çocukların bakımı ve kocanın dışarda çalışma izni vermemesi olarak belirtilmektedir.²¹¹ Dolayısıyla evde çalışmanın geleneksel diye nitelenebilecek değerlerle, sosyal davranış beklentileriyle bir kopuş yaratmaksızın (dışarda çalışma, tersine, bir kopuş değilse

---

²⁰⁸ (2) ERAYDIN - ERENDİL vd, 209.

²⁰⁹ (190) KÜMBETOĞLU, 123.

²¹⁰ (189) ÇINAR, 373.

²¹¹ (189) ÇINAR, 374; (190) KÜMBETOĞLU, 94.

bile bir çatışma yaratır, erkeğin evi geçindiren kişi kimliğini örseler, kadının 'orospu' olması gibi bir tehdit içerir vs) kadının gelir sağlamasına imkan verdiği savı ileri sürülebilmektedir.²¹² Bu kopuş sağlamamaya atfedilen anlam kimi çalışmalarda son derece olumsuz olsa da, burada bizi saptamanın kendisi ilgilendirmektedir. Yani, kadın, geleneksel olarak kendisinden beklenen annelik ve eşlik görevlerini sürdürerek, başka da hiçbir role görünürde soyunmayarak, gelir kazanma, geçimi sağlama görevini yine kocaya bırakarak, evin geçimine katkıda bulunabilmektedir.

---

²¹² (191) DEMİREL - KAYAALP BILGIN vd, 10; (2) ERAYDIN - ERENDİL vd, 206 ; (3) LORDOĞLU, 106.

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLAR ARASINDA DAYANIŞMA ÖRGÜTLENME

IV. 1 Araştırmanın Tasarlanması

Bu başlık altında araştırmanın amacı ve kavramsal araçları tanıtıldıktan sonra, kapsamı tanımlanmış, ardından, yöntemi tartışılmıştır. Yöntem tartışmasında, kullanılan yöntemlerin araştırma konusuna uygunluğu, görüşülen kişilerin belirlenme ilkeleri ve yer seçimi kriterleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

IV. 1.2 Amaç ve Kavramsal Araçlar

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve özelde İstanbul örneğinde ev eksenli çalışmanın, ev eksenli çalışan kadınların hayatlarına, bir başka deyişle içinde buldukları mikro iktidar ilişkileri içindeki durumlarına, kadın özgürleşmesi ve güçlenmesi bakımından yaptığı etkileri irdelemek; eve iş almanın kadınların varolan ilişkilerine yaptığı etkilerin ötesinde yeni ve güçlendirici dinamikler sunup sunmadığına bakmaktır.

Bu irdelemeyi yaparken yararlanılacak kavramsal araçların ilki, mikro iktidar ilişkileri kavramıdır. Michel Foucault'dan ödünç alınan mikro iktidar ilişkileri kavramı, kadınların içinde yer aldığı sosyal, kültürel ortam ve bağlamları adlandırmaya elverişli olduğu kadar, onları sadece ezilmenin kurbanlarından ibaret olmayan, aktif eylemciler (özneler) olarak da ele almaya da imkan sağlayan bir kavramdır.

Kadınlarla ilgili bir analiz söz konusu olduğunda analitik bir araç olarak sınıf kavramının yetersiz kaldığı hatta yanıltıcı olduğu konusunda epey yüklü bir literatür vardır. Marksist feministler bile, kadın konusunda sınıf analizini yeterli bulmayarak yeni kavramlar geliştirmeye çalışmışlardır.

Kadının ezilmesinin kökenini, bu arada da kadın emeğine el konulmasının temellerini (cinsler arası işbölümünün kendiliğinden eşitsizlik yaratmadığı fikrinden hareketle) kuramsallaştırmayı deneyen çalışmalarda kullanılan/önerilen çok yaygın iki kavram, patriyarka ve yeniden üretim kavramlarıdır. Bu kavramlar çevresinde de epeyce ayrıntılı tartışma yapılmıştır.²¹³ Söz konusu kavramların ve onlara yöneltilecek eleştirilerin ayrıntılı tartışılması, bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır, ancak çok kısaca değinmek gerekirse, belirli bir yer ve zamandaki özgüllüğü içinde alınmayan bir patriyarka kavramının açıklayıcılığı konusunda ciddi kuşkular vardır. Yeniden üretim kavramı ise kadınların "üretim" dışı alanlarda harcadıkları emeğin, kadınların cinsiyet kimlikleri ve toplumdaki alt konumlarıyla ilişkilere dikkat çekmesi bakımından anlamlı olmakla birlikte, gerek kapitalizmin gerek ücretli işçilerin (kocalarının, oğullarının) yeniden üretimine harcadıkları emeğe el konulması sürecinde kadınları edilgen kurbanlar olarak kabul etmesi en önemli zayıflığıdır.

Bu noktada belirtilmesi gereken, şudur: Her ne kadar, bu çalışmada iktidar ilişkileri kavramı daha araçsal bulunmuşsa da, bu kavram da ne sorunsuzdur ne de eleştirilerden muaftır. Bu eleştirilerden ilki, Foucault'nun kullandığı şekliyle iktidar ilişkilerinin ancak eşitler yani aralarında tabi kılma ilişkisi bulunmayanlar arasında mümkün olduğu noktasındadır.²¹⁴ Foucault, bunu zincirlere bağlanmış köleyle sahibi arasında bir iktidar ilişkisinden değil, ancak bir egemenlik ilişkisinden söz edilebileceğinden örnekleyerek açıklar. Ancak, zincirlere bağlanmış köle bir soyutlamadır ve Foucault'nun kavramlaştırmasında iktidar (*power*) ve egemenlik (*domination*) arasındaki ilişkilerin berraklaştırılmaya ihtiyacı olduğu yolundaki

---

²¹³ Bkz, R. W.:CONNELL, **Gender and Power**; Deniz KANDİYOTİ: **Bacılar, Cariyeler, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay; G. SAVRAN - N. TURA (der.): **Kadının Görünmeyen Emeği Maddeci Bir Feminizm Üzerine**.

²¹⁴ (5) FOUCAULT .

eleştiriler, temelsiz değildir.²¹⁵ Ancak Foucault'nun mikro iktidar ilişkileri kavramı, aynı zamanda, iktidarın toplumun insan ilişkileri olan her bir noktasında ortaya çıkabileceği, dolayısıyla noktasal olduğu, iktidarın ortaya çıkabildiği her bir noktada direnişin de mümkün olduğu fikrini de içerir.²¹⁶ Kavramı, bu çalışma için operasyonel kılan içeriği de bu anlamından kaynaklanmaktadır.²¹⁷

Kavramsal araçların ikincisi, güçlenmedir (*empowerment*). Güçlenme ile, bir yandan ev eksenli çalışma sürecinde kadının varolan ilişkilerinde güçlenmesi, öte yandan doğrudan doğruya bu süreçte güçlenmesi yani diğer ev eksenli çalışan kadınlarla ve aracı/işverenler karşısında güçlenmesi olmak üzere iki temel bağlamdaki değişim kastedilmektedir. Güçlenme (*empowerment*), kadın çalışmaları ve özelde evde çalışma konusundaki literatürde epey merkezi önem taşıyan bir kavramdır. Ancak bu çalışmada kullanıldığı şekliyle kavramın adı değilse de, kavramlaştırılışı P. Freire'e aittir.²¹⁸ Kişinin içinde yaşadığı gerçekliği değiştirilebilir, dönüştürülebilir bir gerçeklik olarak algılaması, kendisini de bu gerçekliği

---

²¹⁵ Monique DEVEAUX, 'Feminism and Empowerment: A Critical Reading Of Foucault, 234..

²¹⁶ (5) FOUCAULT, 164.

²¹⁷ Kadınların küçük aile işletmelerinde ve evde iş alarak girdikleri çalışma ilişkilerini incelerken iktidar ilişkileri analizini zorunlu gören başka çalışmalar da vardır. Bir örnek olarak Bkz. Jenny WHITE, *Money Makes Us Relatives: Women's Labor In Urban Turkey*.

²¹⁸ Paolo FREIRE.: *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek. Freire, ezilenlerin içinde buldukları gerçekliği değiştirilemez görmeleri hali hakkında gömülü (*submerged*, gerçeklikle tamamen kaplanmış olma hali) olma kavramını, bu durumdan çıkmaları sürecini özgürleşme (*liberation*), değiştirilebilir bir gerçeklikte değiştirici özneler olarak kendilerini kavramaları hali için de varolmak (*existing*) ve kendi için varlık (*being for ownself*) terimlerini kullanmaktadır. Ancak bu kitapta, şimdilik en son haline ulaştığı kuramı, bir bütün olarak ezilenlerin kendilerini mücadele dolayısıyla nasıl özgürleştirebilecekleri noktasında odaklanmaktadır. Freire'in ayrıca bilinçlenme süreci (*conscientização-consciousness*) kavramı vardır; ancak güçlenme sadece bilinç düzeyinde olmayan bir süreci anlattığı için, daha uygun bulunmuştur. Bir diğer tercih nedeni de, bilinçlenme sürecinin fazla genel bir ifade olmasıdır.

dönüştürebilecek bir özne olarak görmesi süreci güçlenme süreci, bu hal güçlenmedir. Aslında her insan, yaşadığı sürece aktif olarak katılır, bir başka deyişle hiç kimse edilgen kurbandan ibaret değildir, ezilenler -bu arada kadınlar da- hemen her durumda kendi ezilmişliklerinin aktif taşıyıcıları ve suç ortaklarıdır. Ama güçlenme bakımından önemli olan ve güçlenmenin çekirdeğini oluşturan nokta, ezilme durumu içindeki insanın, kendisini değiştirme gücüne sahip biri olarak görmesi, yani bilincine varmasıdır. Bilincine varma, mutlaka ve hemen eyleme geçilmesini gerektirmez. Ama güçlenmenin gerçekleşmesi için, eylem şarttır.

Bu şekilde bilincine varmayla başlayan bir süreç olarak kavramlaştırıldığı zaman, güçlenme ve dayanışma/örgütlenme bağı da berraklaşır. Kendi gibi olanlarla birlikte davranma güçlenmenin dolayımını oluşturur, güçlenme sürecinde adım atıldıkça da, bunun dolayımını oluşturmuş olan dayanışma daha işlevsel hale gelebilir.

Nitekim, ev eksenli çalışan kadınlar konusundaki literatürde, güçlenmenin insanın içinde bulunduğu durumu değiştirilebilir ve kendisi tarafından değiştirilebilir olarak algılanması olarak kavranışıyla, ekonomik hak arama ve örgütlenme mücadelesi arasında neredeyse doğrudan bir bağ kurulmaktadır. Bu iki süreç, çeşitli deneyimlerde birbiri dolayımıyla gerçekleşen süreçler olarak ele alınmıştır.²¹⁹

Bir diğer kavram, sosyalleşmedir. Daha önceki bölümlerde eve iş almanın, işçiyi diğer işçilerden ve dış dünyadan yalıtın, zaten varolan dünyası neresiyse onun içine hapseden bir çalışma türü olduğu görüşlerine epeyce sık rastlanabildiği belirtilmişti. Sosyalleşme, tam da bu anlamda, soyutlanmış olmanın tersine, değişik insanlarla yeni ilişkilere girme süreci olarak tanımlanmıştır. Özellikle

---

²¹⁹ S. ROWBOTHAM - S. MITTER 'Introduction', 1-14.

kadınların 'sosyalleşmesi', genellikle informal yapılar içinde gerçekleştiği, esneklik içerdiği için kolaylıkla gözden kaçırılmaktadır.²²⁰

Sonuncu kavramsal araç, dayanışma/örgütlenme ilişkileridir. Kadınlar arasında zaten kimi dayanışma ilişkileri vardır; bu ilişkilerin neler olduğu ve topluluk örgütlenişindeki işlevleri konuları epeyce incelenmiştir.²²¹ Bu noktada söylenebilecek olan bir sonuç, topluluk içinde kadınlar arasındaki dayanışma ilişkilerinin rolünün, kimi zaman merkezi önem taşıdığıdır. ²²²

Bunun dışında belirtilmesi gereken bir diğer nokta, burada sözü edilen dayanışma ilişkilerinin topluluk içi dayanışma ilişkileri değil, bir ortak özellik çevresindeki kadınlar arası dayanışma ilişkileri olduğudur. Yoksa, topluluk içindeki dayanışma ilişkilerinin, kadınların güçlenmesi bakımından her zaman olumlu olmadığını gösteren çalışmalar vardır. Hatta kimi analizlerde kadın emeğine el konulmasının topluluk içi dayanışmanın temelinde yer aldığı gösterilmiştir.²²³

Bu çalışmada dayanışma ilişkileri, iki düzeyde düşünülmüştür: birinci düzey, halihazırda var olan ilişkilerin irdelenmesi ve ev eksenli çalışma süreciyle etkileşimlerine bakılmasıdır. İkinci düzey ise, ev eksenli çalışma sürecinde yeni

---

²²⁰ Bu konuda olumlu bir örnek için, Bkz. Aili Mari TRIPP: 'Deindustrialisation And The Growth Of Women's Economic Associations And Networks In Urban Tanzania', 139-158. Tripp, makalesinde hem gönüllü örgütlere hem de bir dizi ekonomik ve sosyal iletişim ağına bakar, bunlar arasında rotasyonlu kredi grupları (bizdeki altın gününe denk bir oluşum), dans grupları, çocuk bakımı ağları, kuaför toplantıları ve çarşı buluşmaları vardır.

²²¹ Mesela N. SİRMAN: 'Pamuk Üretiminde Aile İşletmeleri', 209-233; B. GÖKÇE - F. ACAR vd **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, 296.

²²² Bu tip bir analiz için örneğin Bkz. Deniz KANDIYOTI, çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay , 'Kadın, Devlet, İslam', 96.

²²³ Bkz. Jenny WHITE, **Money Makes Us Relatives**.

dayanışma/örgütlenme ilişkilerinin ortaya çıkıp çıkmadığı ve bu yeni ilişkilerin tartışılmasıdır.

IV. 1.2 Kapsam

Bu çalışma, kentsel Türkiye'de, İstanbul, Avcılar örneğinde, tipik olarak eve iş alan, göçle kente gelmiş kesimlerin kadınlarını kapsamaktadır. Ancak Avcılar örneğinin analitik düzeyde yeniden kurulmasında, sadece Avcılar'dan değil, İstanbul'un çeşitli semtlerinden ve Türkiye'nin bazı illerinden (Sivas, Van) evde çalışan kadınlarla yapılan görüşmeler yoluyla elde edilen bilgi, malumat ve tartışmalardan da yararlanılmıştır.

Kapsamı içindeki ev eksenli çalışma (veya eve iş alma) türlerinden başlıcası teknolojinin gelişmesi sonucu fabrika dışında üretimi mümkün olan kimi parçaların yapımı söz konusu olsa bile, işin yapım teknolojisi veri alındığında emek yoğun olan evde çalışmadır. Bir başka deyişle bilgisayarlarla, modemlerle, internet aracılığı ile sanal ortamlarda yapılan çalışmalar,²²⁴ bu araştırmanın bağlamı dışında kalmaktadır. Buna karşılık, eve iş almanın işin türüne göre ayrılması anlamlı görülmemiştir. Çünkü, iş arzına göre, kadınlar kolaylıkla sektör değiştirebilmektedirler. Bir başka deyişle, aynı kadın bazen birbirini izleyen zaman dilimleri içinde ve talebe bağlı olarak ayakkabı dikmekte, ardından kazak örebilmekte, binaların dış cephesi için mozaik dizebilmekte veya penye temizleyebilmektedir. Eve iş almanın bir diğer gruplanması, işin alınış şekline göre yapılabilir; buna göre kendi yapıp kendi kanallarından satma, fason iş alma ve evde çocuk bakma şeklinde üç temel biçim saptanabilmektedir. Ancak, bu şekilde bir

---

²²⁴ Bu tip çalışmaların, klasik emek yoğun/sermaye yoğun (teknoloji yoğun) üretim örgütlenmesi ayrımının en azından yeniden ele alınmasını gerektiren dinamikler barındırdığı düşünülmektedir. Çünkü işin yapım teknolojisi, üretim araçları bakımından teknoloji yoğun olmakla birlikte, bu tip ortamlarda çalışmanın ağırlıklı emek yoğun işler (çeviri, web sayfası hazırlama vb) üzerinden yaygınlık kazandığı gözlenmektedir. Ama bu tartışma, bu tezin kapsamını aşmaktadır.

ayırma gitmek de anlamlı görülmemiştir, çünkü burada da sektörler için geçerli olan geçişlilik söz konusudur. Dolayısıyla, kendi hesabına iş yapma ve siparişe çalışma gibi diğer evde çalışma türleri de araştırma kapsamı içinde yer almıştır. Bu aynı zamanda araştırma metninde, evde çalışma değil de ev eksenli çalışma teriminin kullanılmasının gerekçesini oluşturmaktadır.

Göçle kente gelmiş kesimlerin göç nedenleri pek çok şekilde tasnif edilebilir. Ancak, kente yerleşim koşulları, kentte sağlanan akraba destekleri, iş edinme imkanları gibi faktörleri temelden etkileyişlerine göre göç nedenlerini, iki ana grupta toplamak mümkündür. Zorunlu göç ve gönüllü göç.²²⁵ Türkiye’de son yıllarda Doğu ve Güneydoğu’da yaşanan savaştan kaynaklanan göç, zorunlu göçe, yine aynı bölgelerden olsa bile ekonomik nedenlerle yapılan göçler ise gönüllü göçe örnek olarak gösterilebilir.

Burada bu iki göç grubunun ayrıntılı bir tartışmasının yapılması söz konusu değildir ancak konumuz açısından bu iki grup arasındaki en önemli farklılaşmalardan birinin, kentte başarılı olunamaması halinde geri dönüş imkanı bulunması/bulunmaması olduğu belirtilmelidir. Bir başka önemli fark ise, zorunlu göçmenlerin, göç edilen yerdeki akraba/hemşehri ilişkilerine fazlasıyla dayanmak durumunda kalmaları, hatta bu ilişkileri zorlamaları şeklinde kendini göstermektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar, zorunlu göçmenlerin ani bir yoksullaşma yaşadıklarını ortaya koymaktadır.²²⁶ Bu bulgudan yola çıkılarak işe duyulan ihtiyacın şiddetinin yüksek, buna karşılık ulaşma kanallarının en azından aynı olacağı yorumu da yapılabilir.

---

²²⁵ Sema ERDER: *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, 197; (7) ERDER, 65.

²²⁶ TMMOB, *Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması; Yaşadıkları Topraklardan Metropollere (İstanbul, Bursa, Mersin) Göç Eden Ailelere Yönelik Araştırma*.

Bu çalışmada, zorunlu göç ve gönüllü göç (ekonomik nedenli göç) kavramları benimsenmiş, görüşülen kişiler saptanırken, hangi göç grubunda yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Uygulamadaki zorluk, zorunlu göçmenlerin, bunu sözle ifade etmek istememelerinden kaynaklanmış, bu durumda köydeki hayata ilişkin sorularla göçün sebebi belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak sonuçta zorunlu göçmenlere ulaşılamamıştır. Bu nedenle, baştan tasarlandığı gibi hem zorunlu hem ekonomik nedenli göç grubunda yer alanlarla görüşülmesi mümkün olmamıştır. Bu yaklaşımın tek yararı, görüşülen kişilerin göç koşullarını baştan bilinmesini sağlaması olmuştur. Görüşülen kişilerin tümü de ekonomik nedenli göç grubunda yer almaktadır.

IV. 1.3 Yöntem

Burada önce araştırmanın yöntemi ve bu yöntemin araştırmaya uygunluğu tartışıldıktan sonra, araştırmanın başlıca dayanağını oluşturan bilgileri sağlayan görüşülen kişilerin seçiminde kullanılan ölçütler ele alınacaktır. Ardından da araştırmanın yerinin belirlenmesi ele alınacaktır.

IV. 1.3.1 Yöntemin uygunluğu

Araştırma, ev eksenli çalışan kadınlar arasında derinlemesine görüşme ve kısmi gözlem teknikleriyle gerçekleştirilmiş, "Aktif katılımcı sosyolojik yöntem" uygulanmıştır. ²²⁷ Bu yöntemde 'amaçlanan, ampirik bilgilerin tercihi yapılmış teorik modellere oturtulması değil, toplumsal pratiğin analitik bir mesafe ile yorumlanabilmesi, kavramsallaştırılabilmesi ve teorize edilmesidir.' ²²⁸ Araştırmacının da araştırma sürecinin aktif taraflarından biri olduğu noktasından hareketle, araştırmanın hiçbir zaman değerden arınmış olmadığı saptamasını yaparak, araştırma nesnelere ile kısmen yan tutan, kısmi özdeşleşmeyle

²²⁷ Aktaran (6) GÖLE, 82. Kaynak: Alain TOURAINE, *La Voix et le Regard*, Seuil, Paris, 1978.

²²⁸ Age, 82.

gerçekleşen "bilinçli taraflılık" tavrını önerenler de vardır.²²⁹ Araştırmacının değerden arınmış olmadığı, aksine toplumsal bir varlık olarak değerler ve yargılar taşıdığı fikri paylaşılmaktadır. Fakat, Mies'in asıl olarak feminist bir metodoloji oluşmasına katkıda bulunmak amacıyla geliştirdiği bu bilinçli taraflılık tavrının, özellikle araştırmacının özdeşlik kuramayacağı kurum ve kişiler hakkında araştırma yapması durumunda ciddi sorun potansiyeli taşıdığı düşünülmüştür. Kaldı ki, sorun potansiyeli sadece özdeşlik kurulamayacak kişilerle sınırlı görünmemektedir. Aşırı özdeşlik, fazlasıyla aşına olma durumlarının da, analizi karıştırmaları ihtimali vardır.²³⁰ Tüm bu nedenlerle Göle'nin "analitik mesafe" olarak adlandırdığı ve hem araştırmacının nötr olmadığını kabul eden ve sorun potansiyellerini göz önünde bulunduran, hem de belirli bir uzaklığı gerekli gören yaklaşım olarak tercih edilmiştir.

Bu çalışma, ev eksenli çalışmanın görünür kılınması, ev eksenli çalışanların profilinin çıkarılması gibi amaçlar taşıysaydı, yani bir alan hakkında 'dışarıdakilere' bilgi sağlamak için yapılsaydı, kantitatif yöntem daha uygun olabilirdi. Ancak, burada amaçlanan, belirli bir toplumsal dinamik çevresinde (evde çalışma), toplumsal öznelerin (kadınların) belirli ilişkilerini irdelemek, bu toplumsal dinamik çevresinde hangi etkileşimlerin ortaya çıktığını görmektir. Bir başka deyişle, bu çalışma asıl olarak, 'içerdekilere' yani ev eksenli çalışanlara kullanabilecekleri bir bilgi sağlayabilmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, genel veriler elde etmek değil, belirli bir yer ve zamandaki özgüllüğün dinamiklerini saptamak gerekmektedir. Bu amaç ise, kalitatif teknikleri zorunlu kılar.

²²⁹ Maria MIES, 'Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru', 52.

²³⁰ Bu araştırmadan bir örnek verebiliriz. Bu çalışma için, aslında Avcılar'da üç dört yıldır düzenli olarak görüşülen bir grup evde çalışan kadın varken, daha kurumsal bir başlangıç tercih edilmiş ve derinlemesine görüşmeler, daha önce hiçbir ilişki kurulmamış kadınlarla yapılmıştır. Bu tercihin önemli bir nedeni, kadınlar arasında dayanışma ve örgütlenme ilişkilerinin oluşumunda, dışardan bu yönde bir sonucu amaçlayan müdahalelerin etkisini varsayma veya abartma eğilimi taşıyabileceğimi düşünmemdi.

Nitekim kadınlarla ilgili araştırmalarda kalitatif yöntemler önerilmektedir. Örneğın M. Mies, "kadınların belirgin metodolojik problemlerle karşı karşıya geldiklerini, çünkü en geçerli sayılan sosyal bilimler metodolojisi(nin), özellikle kantitatif anket (survey) metodu(nun) erkek merkezci önyargıdan arınmış olmadığını"²³¹ belirterek kalitatif yöntemleri önerir.

Harding de, yöntem ile epistemoloji (bilgi teorisi) arasındaki bağılara dikkat çeker, kendisi de dahil feministlerin, "geleneksel bilgi teorilerinin, kasıtlı olsun olmasın, kadınların 'bilen kişiler' veya bilginin taşıyıcıları olma olasılıklarını sistematik olarak yok saydığını, bilimin sesinin erkeksi olduğunu" ileri sürdüklerini ve "kadınları bilen öznel olarak kabul eden alternatif bilgi teorileri" gerektiğini belirtir.²³² Kadın deneyimleri üzerinden gidilmesi de, evrensel bir erkek veya kadın olmadığı gerçeğini vurgulamaktadır. "Diğer bir deyişle, kadınların farklı sınıflardan, ırklardan ve kültürlerden geldiği basit bir gerçektir: Ortada tek başına 'kadın' ve 'kadın deneyimleri' yoktur. Erkek ve kadınların deneyimlerinin, isteklerinin ve çıkarlarının her sınıf, ırk ve kültüre göre değiştiğinin ön kabulü ile erkeksiliğın ve kadınsılığın her sınıf, ırk ve kültürde her zaman kategori olarak bulunduğuna kabul edilmelidir. Fakat kadın ve erkeklerin deneyimleri, istekleri ve çıkarları, her sınıf, ırk ve kültüre göre değişim gösterdiğinden dolayı, sınıf, ırk ve kültür aynı zamanda toplumsal cinsiyet içinde de kategori oluşturur."²³³

Bunun ötesinde kalitatif teknikler (*rapid informal sector appraisal*), kentsel informel sektör²³⁴ araştırmaları için özellikle önerilmektedir.²³⁵ Haan, kentsel

---

²³¹ (229) MIES, 49.

²³² Sandra HARDING, "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?", 36.

²³³ Agm, 40.

²³⁴ Informel sektör terimi, tamamen pratik bir ifade olarak kullanılmıştır. Yoksa terime yöneltilen ve informel/formel ayrımlarının çoğuna yerde muğlak, kimi yerde ise anlamsız olduğu, bunların birbirinden beslendiği eleştirileri haklı bulunmaktadır.

informel sektör hakkında ihtiyacı duyulan bilgiler ve bunların toplanması için uygun teknikler konusunda bilgi vermekte ve anahtar kişi yaklaşımının hem kırsal hem kentsel informel sektörlerde işgücü piyasası bilgisi için özellikle önemli bir kaynak olarak önerildiğini belirtmektedir.²³⁶ Haan, ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün anahtar kişiler yaklaşımının uygunluğunu sınamak üzere 7 ülkede gerçekleştirdiği bir pilot projenin deneyimlerini tartıştığını, ve bu yaklaşımın "özellikle kırsal kesimde ve yerel düzeylerde çok önemli olan, uygun, geçerli ve uygulanabilir (feasable) bir insan gücü ve istihdam bilgisi kaynağı" olarak değerlendirdiğini de aktarmaktadır.²³⁷

Ancak genelde kalitatif yöntemlerin, özelde anahtar kişilerle görüşmeler tekniğinin de sınırlamaları olduğu unutulmamalıdır. Anahtar kişi tekniği, her şeyden önce, elverişli olduğu yerlerde yani kişilerin birinci elden bilgisine sahip oldukları konularda kullanılmalıdır.²³⁸ Bir diğer sınırlama, anahtar kişilerin, sahip oldukları bilgileri aktarma gönülsüzlüğü içinde olabilmeleridir. Özellikle informel sektör araştırmaları bağlamında, informel sektör çalışanlarının bilgi vermeye gönülsüzlüğünün sık rastlanan bir faktör olduğu görülmektedir.²³⁹ Dolayısıyla elde edilen bilginin sınanabilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada, aynı soruların farklı kişilere sorulması bir doğrulama yöntemi olabilir. Aynı çalışma bağlamında birden fazla tekniğin bir arada kullanılması da bir diğer doğrulama yöntemidir.²⁴⁰

Bu çalışma bağlamında, görüşülen kişilerin bilgi verme gönülsüzlüğü söz konusu olmamıştır, ancak bilgilerinin sınırlı olduğu noktalar vardır. Genellikle bir

---

²³⁵ Haan, H.: **Urban Informal Sector Information: Needs And Methods.**

²³⁶ Age, 30. Atıf yapılan çalışma L. RICHTER, 'Manpower And Employment Information Through Key Informants', International Labour Review, Mayıs- Haziran 1982.

²³⁷ Age, 30

²³⁸ P. PELTO - G. PELTO, **Anthropological Research**, 73.

²³⁹ (235) HAAN, 30.

²⁴⁰ (238) PELTO - PELTO, 74.

çokuluslu şirkete iş yapan bir taşeronu bağılı çalıştıkları durumlarda da, ucunda yer aldıkları zincir hakkındaki bilgilerinin sınırlı olduğu gözlenmiştir. Ancak bu sınırlılık da kendi başına önemli bir bilgidir; ev eksenli çalışan kadınların üretim zinciri içindeki kendi konumları hakkındaki bilgilerini, dolayısıyla ücret pazarlığı sürecinde üretim zincirine ilişkin bilgilerinden doğan esneklik ve güçlerini (daha doğrusu güçsüzlüklerini) göstermektedir. Bu konu, ilerde ele alınmıştır.

IV. 1.3.2 Görüşülen kişilerin belirlenmesindeki ilkeler

Anahtar kişi (key informant) tekniği, ilk dönem antropolojik çalışmalarda, artık varolmayan hayat tarzları hakkında bilgi toplamak için dönemi yaşamış kişilerden bilgi almak şeklinde kullanılmıştır. Bu biçimiyle günümüzde de örneğin folklor araştırmalarında yaygınlıkla kullanılan bir tekniktir.²⁴¹

Önemli bir anahtar kişi grubu, 'toplum önderleri'dir. Ancak, araştırmanın ulaşmak istediği bilgiye sahip kişiler şeklinde kavramlaştırıldığında, anahtar kişilerin 'toplum önderleri' ile sınırlanamayacağı açıktır. Fakat yine de araştırmanın ulaşmak istediği bilgiye sahip kişilerin de homojen bir yapı oluşturup oluşturmadığına bağlı olarak, çözülmesi gereken bir nitelendirme sorunu daha vardır. Bu noktada toplumda belirli bir mevki işgal edip etmediği önemli olmaksızın, aktif, sorunların farkında - araştırmanın konu edindiği düzlemdeki sorunların- çözüm arayışında ve araştırma ekibiyle çalışmaya gönüllü olan toplum bireyleri, öncü kişiler (leader type) olarak tanımlanabilir. UNICEF için topluluk düzeyinde gerçekleştirilmiş iki araştırma buna örnektir.²⁴²

²⁴¹ Bkz (238) PELTO - PELTO, 71; Kenneth Goldstein, *Sahada Folklor Derleme Metotları*, 32-52.

²⁴² Bkz B. AKŞİT - B. AKŞİT ve L. LOHFELD, *Ahatlı, Antalya Üzerine Antropolojik Müdahale Araştırması Ara Rapor*; N. YAVUZ - Ş. KILIÇ, *Consolidation Of First And Second Interim Reports On Community Dynamics Research In Gaziosmanpaşa-İstanbul*.

Bu çalışma bağlamında öncü (anahtar) kişiler -yani görüşülen kişiler- de benzeri bir şekilde kavramlaştırılmıştır. Ortak özellikler taşıyan grubun içinde, bu grubun bir üyesi olarak kendini ifade etmeye yetenekli ve gönüllü olan kadınlar, anahtar kişiler olarak düşünülmüştür. Kendini ifade edebilme yeteneğine ve gönüllülüğüne sahip olmak, ev eksenli çalışan kadınlar topluluğunun genel ve tipik bir özelliğini oluşturmayabilir. Bir başka deyişle, görüşülen kişilerin, ev eksenli çalışan kadınlar topluluğunun ortalamasını ve çoğunluğunu temsil etmeleri beklenmemelidir.

Derinlemesine görüşme yapılacak kadınlarda bir de, kararlılık özelliği aranması tasarlanmıştı. Bu da şu yaklaşıma dayanıyordu: Ev-eksenli çalışma, koşulların zorlamasıyla 'tercih edilen' bir çalışma biçimidir, bu yanılla da 'özgür iradesiyle seçmiş olmak' şeklinde bir ölçüt uygulanması imkansız bir olgu niteliği taşımaktadır. Ancak, aynı nesnel koşullara sahip kadınlar söz konusu olduğunda bile, eğer bu kadınlardan biri ilk fırsatta ev eksenli çalışmayı bırakmayı ve dışarda çalışmayı düşünüyor, öteki ev eksenli çalışmayı sürdürmeyi düşünüyorsa o zaman bu iki kadının gelecek beklentisinin farklı olduğundan söz edebiliriz. Burada söz konusu olan, zorunlulukların bir yana bırakılması değildir, aksine, bu zorunlulukların farkında olup evde iş yapmaya devam etme düşüncesi söz konusudur.²⁴³ Ancak, 1997 yazında yapılan alan taraması ve pilot görüşmelerin ardından 1997 sonbaharı-1998 kışı ve 1998 sonbaharında tekrar görüşülen kişilerle görüşüldüğünde, niyetlerinin hayatlarını pek de yönlendirmediği, tersine, hayatlarının akışına göre niyetlerini değiştirmiş oldukları gözlenmiştir. Dolayısıyla anlamlı olmadığı görülen kararlılık kıstasından vazgeçilmiştir.

Kendi kendini ifade yeteneği ve gönüllülüğü kıstası ile saptanan ev eksenli çalışan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelere ek olarak gerek Avcılar'ın çeşitli mahallelerinde, gerek İstanbul'un başka semtlerinde (Ümraniye, Ayazağa,

Bayrampaşa) ve başka şehirlerde (Sivas, Van) yaşayan ev eksenli çalışan kadınlarla çeşitli zamanlarda görüşmeler ve sohbetler yapılmıştır. Bu ikinci grup kadınlar, araştırmacının aile ya da arkadaş çevresinden kadınlardır ve araştırmacı onlarla düzenli ve sürekli ilişki sürdürmektedir. Bu da araştırmacıya, örnekleme dışı örneklere ulaşma imkanı sağlamak suretiyle bir yandan sürekli bilgi/malumat akışı, gözlem ve en önemlisi tartışma imkanı sağlamış, bir yandan da derinlemesine görüşme yapılan görüşülen kişilerden sağlanan bilgiler için karşılaştırma ve doğrulama/düzeltilme/etraflandırma imkanı yaratmıştır. Derinlemesine görüşme değil de sohbet yapılan bir başka grup kadın da şöyle belirlenmiştir: Aynı hane içinde birden fazla kadının evde çalıştığı durumlarda bu kadınlardan sadece biriyle derinlemesine görüşme yapılması tercih edilmiş, diğer kadınlarla sadece sohbet edilmiştir. Aynı apartmanın her bir dairesinde bir kardeşin ailesiyle birlikte oturduğu aile apartmanlarındaki ev eksenli çalışan kadınların durumunda da tek bir kadınla derinlemesine görüşme yapılması yöntemi benimsenmiştir. Ancak bu durumda, diğer kadınlar da görüşmeyi izlemek ve katılmak istedikleri taktirde görüşmenin sınırları bu şekilde esnetilmiştir.

Gerek derinlemesine gerek sürekli görüşmelerle, gerek kısmi gözlemlerle, iki ayrı düzeyde bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu düzeylerin ilki, deneyim düzeyi, ikincisi ise bu deneyimin özneler tarafından değerlendirildiği düzeydir. Çalışma, olanı, olmuş olanı ve olmakta olanı belirli bir değişken (evde çalışma) ekseninde, bu oluşlar içindeki öznelerin dilinden -gözüyle- analitik düzeyde yeniden kurmayı deneyecek ve kadınların bu öznel tarihleri ve bugünleri çerçevesinde söz konusu değişkenin -ev eksenli çalışmanın- etki ve sonuçlarını tartışacaktır.

IV. 1.3.3 Yer seçimi

---

²⁴³ (191) DEMİREL - KAYAALP BİLGİN vd de, araştırmalarında benzer bir yaklaşım izlemiş ve marjinal sektör çalışanı kadını, gelir getiren herhangi bir faaliyet yapan kadından ayırmak üzere, dışarda iş arama kıstası kullanmıştır.

Araştırma yeri olarak, İstanbul, Avcılar seçilmiştir. Avcılar, İstanbul'un Avrupa yakasındaki en yeni ilçelerinden biridir. 1992 yılında ilçe olan Avcılar'da ilk kez 1967 yılında bir sanayi kuruluşu faaliyete geçmiştir.²⁴⁴ Avcılar, 1997'de yapılan son nüfus sayımına göre 214.000 nüfusa sahiptir²⁴⁵ ve ilçe sınırları içinde 100 beygir gücünü aşan 261 sanayi kuruluşu yer almaktadır.²⁴⁶ Belediyenin hazırladığı ve sanayi kuruluşlarını içeren liste incelendiğinde, tekstil, kimya, ayakkabı, ambalaj, elektronik firmalarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sanayi işletmelerinin yoğunlaştığı iki mahalle Firüzköy ve Cihangir'dir. Ayrıca, Esenyurt yolu üzerinde (M. Kemal Paşa Mahallesi) de sanayi tesisleri yer almaktadır. Avcılar'a tek bir kaynaktan göç söz konusu olmamakla birlikte, Doğu ve Güneydoğu'dan göçlerin ağırlıkta olduğu gözlemi vardır. Örneğin, belediye sınırları içinde yer alan, ama imarı olmadığı için hiçbir belediye hizmetinin götürülmediği yeni bir mahalle olan Tahtakale mahallesinin tamamıyla Güneydoğu'dan göç edenlerce kurulduğu ve onlardan oluştuğu belirtilmektedir.

Araştırmanın derinlemesine görüşmeleri, Cihangir ve M. Kemal Paşa mahallelerinde gerçekleştirilmiştir.

IV. 2 Araştırmanın Sunuluşu

---

²⁴⁴ Erol TÜMERTEKİN, 'İstanbul Çevresinde Sanayi Yeni Yayılma Alanları', 80

²⁴⁵ Avcılar, 1999 yılında yaşanan iki büyük depremden İstanbul'da en çok etkilenen ilçe oldu, ve ilçeden büyük göç yaşandı. Depremlerin ilçedeki sanayi kuruluşlarına hangi etkiyi yaptığı ise bilinmemektedir. Bölgede görüülen kadınlardan edinilen bilgiye göre, deprem sonrasında pekçok sanayi kuruluşu ve atölye hasarlanarak kapanmıştır. Kadınlar ayrıca, deprem sonrasında iş alamaz duruma geldiklerini de belirtmişlerdir. Bu işsizlik durumu halen sürmektedir. Ancak, deprem sonrası Avcılar'ın sanayi yerleşimi durumunu gösteren bir sayım yapılmış değildir.

²⁴⁶ Buradaki veriler, deprem öncesine aittir.

Araştırmanın başlıca dayanağını oluşturan derinlemesine görüşmeler için önce 1997 yazında Cihangir ve M. Kemal Paşa mahallelerinde bir tarama çalışması ve pilot görüşmeler yapılmıştır. Bu tarama çalışması, çorap sökücü (*snow ball*) tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Cihangir mahallesindeki görüşmelerden dördü, 1997 aralığında yapılmış, 1998 sonbaharında aynı kişiler tekrar ziyaret edilerek halen ne yaptıklarına ilişkin sohbet edilmiştir. Diğer 19 görüşme ise 1998 ekiminde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşülen kişilerden bazıları 1997 yazında tarama görüşmelerinde tanışılan kadınlar olduğundan, onlarla bir yılı nasıl geçirdiklerine dair konuşma imkanı da bulunmuştur. Aslında tarama çalışmasıyla amaçlanan, derinlemesine görüşülecek kadınların saptanmasıydı. Ancak derinlemesine görüşmeler için geldiğinde tarama çalışmasında görüşülmüş kadınların pek azının halen orada yaşadığının görülmesi, tarama çalışmasının anlam ve işlevini de değiştirmiştir. Öte yandan bölgeye ilk gelişte görüşülen bazı kadınlarla görüşülememesi de nasıl bir sosyal ortamla karşı karşıya bulunulduğu konusunda açıklayıcı olmuştur: ilk yıl görüşülen kadınların büyük bölümü bir sonraki yıl aynı semtte hatta aynı ilçede oturmuyordu. Nerelere taşındıklarına ilişkin sorularına genellikle daha uzak ve daha yoksul semtlere taşındıkları şeklinde cevaplar aldım. Sadece bir tanesi kocasının işi dolayısıyla tayin nedeniyle taşınmıştı. Aynı ilçe içinde taşınan sadece bir kişiye rastlanmıştır.

Bölgeye ilk adım atış ilişkisi (çorap söküğünün ilk ilmeği) ise şöyle kurulmuştur. 1997 yazı başında tanıdık bazı işçilerin çalıştığı büyük bir tekstil fabrikası olan Sunteks'e gidilmiş ve Avcılar'da eve iş alan kadınlar arasında bir araştırma yapılacağı anlatıldıktan sonra, o bölgede oturan işçi kadınlarla araştırmacıyı tanıştırmaları istenmiştir. Sonra söz konusu işçi kadınlara araştırmanın amacı anlatılmış, soruları cevaplanmıştır. Bu kadınlardan üç tanesi çevresinde, yakınları arasında eve iş alanlar bulunduğunu belirtmiş ve araştırmacıyı mahallelerine götürüp tanıştırmayı uygun görmüştür. Bunlardan biri, ilk ilişkiyi sağlamıştır. İlk ilişkinin bu şekilde sağlanmasının, güven faktörü bakımından önemi olduğu, süreç içinde de gözlenmiştir. Ayrıca, mahallede araştırmacının gelişi ve sorular soruşuna yani tarama görüşmelerine ilişkin oluşan tepkilere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu tepki ve görüşler, araştırmacıya 'sen yabancı değilsin' şeklinde yansıtılmış, bu da

içinde bulunulan sosyokültürel çevrenin kavranmasında ve sonradan görüşmelerde rahatlık yaşanmasında yardımcı olmuştur.

Görüşmelerin yapıldığı ikinci mahallenin ilk ilişkisi ise birkaç yıldır ilişki sürdürülmekte olan ev eksenli çalışan bir kadın kanalıyla kurulmuştur.²⁴⁷ Bu kadın, araştırmacıyı, diğer ev eksenli çalışan kadınlarla tanıştırmış, ilmek böylece iletmiştir. Bu kanaldan ayrıca, derinlemesine görüşme yapılmayan ama düzenli aralıklarla görüşülen bir grup evde çalışan kadınla ilişki sürdürülmektedir. Bu da, tez görüşmeleri sonrasında dinamik bir etraflandırma ve karşılaştırma imkanı sağlamıştır.

IV. 2.1 Sosyal Ve Kültürel Arka Plan

Öncelikle görüşülen kişilerin İstanbul'a nasıl geldikleri, nasıl yerleştikleri, göç biçimleri ele alınacaktır. Ardından İstanbul'da tutunmanın görüşülenler için anlamı, ve mülkiyet ilişkileri anlatılacaktır. Günlük hayatın örgütlenişi de ele alındıktan sonra, hane halkı ve hane içinde tüketimin örgütlenişi irdelenecektir.

IV. 2.1.1 Göç

Görüşülen kişilerin ikinci kuşaktan olan dördü hariç tümü ekonomik nedeni göçmen konumundadır. 'İstanbulluyum, ailem de buralı' diyen sadece tek bir görüşülen kişi olmuştur (1.g). Diğer üç görüşülen kişi, ailesinin (anne babasının) İstanbul'a göç etmesi nedeniyle ya çocukken gelmiş, ya da İstanbul'da doğmuştur. (6.g, 20.g, 22.g). Ancak bu üç görüşülen kişi de kendisini İstanbullu olarak

---

²⁴⁷ İlginç bir nokta, araştırmacıyı diğer ev eksenli çalışan kadınlarla tanıştıran bu arkadaşın kendisinin görüşme yapmayı kabul etmemesidir. Reddetme nedeni, güvensizlik vs. değildi. Araştırmacıyı alana götürdüğü sırada eve iş almıyordu. Bir ay öncesinde de bir şirkete aylıklı olarak girip çalışmıştı. Bu nedenlerle, aslında 1985'ten beri işin geliş aralıklarıyla evde çalıştığı halde, kendisini ev eksenli çalışan kategorisinde saymıyordu. Bu, tipiktir.

nitelememiştir. Aslında bu görüşülen kişiler de ekonomik nedenli göçmen sayılabilirler, çünkü ana babaları geçim nedeniyle, 'iş durumundan' İstanbul'a gelmişler. Ama burada ikinci kuşak olarak anılmışlardır.

Kalan görüşülen kişiler ya evlenip İstanbul'a gelmiş (19.g, 21.g, 17.g.), ya da ekonomik nedenlerle kendisi göç etmiş durumdadır. 'İş nedeniyle', 'iş durumundan' şeklinde ifade açıklanan bu göç, kimi zaman aktarmalı yaşanmıştır. Yani memleketten (köy, kasaba veya kentten) işsizlik nedeniyle çıkmış, bir başka il veya ilçede birkaç yıl yaşamış, orada da ekonomik zorlukların üstesinden gelinemeyince İstanbul'a göç edilmiştir.²⁴⁸

Burada sözü edilen 'iş durumu' kocanın iş durumudur, işlerin kötü gitmesinden de kocanın işlerinin yolunda gitmemesi yani iş bulamaması veya kuramaması kastedilmektedir. Gözlendiği kadarıyla ekonomik göç, kadınlar için ya kocasıyla birlikte yer değiştirmek ya da kocasının yanına gitmek şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla göç kararının da erkeğin iş durumuna göre alındığı anlaşılmaktadır. Bu genele uymayan tek kişi, doğduğu ve ailesinin de yaşadığı yer olan Sivas'tan 10 yaşında çıkmış, İstanbul'da teyzesinin yanında bir süre yaşamış, sonra kız kardeşiyle ayrı ev tutmuştur (12.g). 10 yaşında konfeksiyon işçisi olarak çalışmaya başlamış olan bu insanın göç tipi, en azından bu çalışma kapsamında görüşülen kadınlar için atipik görünmektedir.²⁴⁹

İstanbul içinde de yer değiştirme olabilmektedir. Bu bakımdan göç şeması, önce ailenin başka üyelerinin yaşadığı semte, kimi durumlarda aynı eve gitmek,

---

²⁴⁸ Örneğin, 12. görüşülen kişi Adana'dan Gölcük'e, oradan İstanbul'a; 5. görüşülen kişi Muş'tan Bursa'ya, oradan İstanbul'a göç etmiştir.

²⁴⁹ Sadece derinlemesine görüşülen kadınlar arasında değil, diğer görüşülen kadınlar arasında da atipiktir. Öte yandan, bu göç tipi, Erder'in yoksul göçü diye adlandırdığı ve genellikle 13-15 yaşlarında ya da askerliğini yeni bitirmiş genç erkekler için geçerli olduğunu söylediği göç tipiyle büyük bir uygunluk sergilemektedir. Bkz. (225) ERDER, Ümraniye, 197.

sonra semt değiştirmek ve ayrı ev açmak şeklinde gerçekleşmiş görünmektedir. Örneğin 3.görüşülen kişi, önce kız kardeşinin oturduğu semte olan Yenibosna'ya sonra Avcılar'a taşınmıştır. 13.görüşülen kişi, önce abisinin oturduğu semt Esenyurt'a ve abisinin evine, sonra birlikte g ettikleri öbür ağabeyinin ailesiyle birlikte aynı semtte ayrı eve taşınmış, sonra ayrılıp Avcılar'a geçmiş, ardından kayınvalidesinin İstanbul'a g etmesiyle onlarla birlikte oturmaya başlamıştır. 11.görüşülen kişi önce teyzesinin yanına gelmiş, sonra evli ablasının yanında kalmış, sonra kız kardeşi de g edince onunla birlikte ayrı eve çıkmış, evlenince kız kardeşinden de ayrılmıştır.

Yerleşilen ya da geçici olarak ikamet edilen semtlerin ortak özelliği, kentin art alanlarındaki semtler olmaları ve bölgede sanayi bulunmasıdır. Ayrıldıkları nokta ise, geçici ikamet edilen semtlerin daha eski semtler olmaları, kimi durumlarda sanayinin buralardan daha evre bölgelere kayma eğilimi göstermesidir. Bir başka deyişle, yeni gelenler İstanbul'un daha yeni, daha dış mahallelerine yerleşmektedirler ki bu da g konulu diğer araştırmaların bulgularıyla uyumludur.²⁵⁰

IV. 2.1.2 İstanbul'da Tutunmak

İstanbul'da geçirilen süreler değişkenlik göstermektedir. Yirmi beş yirmi altı yıla varan srelere ulaşanlar olduğu gibi, henüz birkaç yıldır İstanbul'da yaşayanlara da rastlanmıştır. Ama İstanbul'da en kısa süre geçirmiş olan için bu süre dört yıldır. İstanbul'da tutunmanın, hayat kurmanın, 'başarılı olma'nın en önde gelen ls, ev sahibi olmak olarak dile getirilmiştir. Nitekim, ev sahibi olmak, öncelikli hedef halindedir ve bir görüşülen kişi bunu şöyle ifade etmiştir:

---

²⁵⁰ rneğin, (225) ERDER, Ümraniye, 42, 44, 45, 46.

"Kiracı insanın tatile gitmesi olur mu? Ev düşünüyoruz, ama benim çalışmam lazım." (18. g)

Ancak ilginç olan nokta, İstanbul'da yaşanan sürenin uzunluğu ile, kadınların mülk sahipliği arasında kayda değer bir bağ görünmemesidir. Bu da hem diğer gözlem ve izlenimlerimle hem de başka araştırmaların sonuçlarıyla uyumludur. Şöyle ki, İstanbul'da oturlan ev, ya kiradır ya da aileye, çoğunlukla da erkeğin ailesine ait bir apartmanın bir dairesinde kirasız olarak oturulmaktadır ya da oturlan ev, kocaya aittir. Görüşülen kadınların hiçbiri, oturdukları evin sahibi değildir. Oturduğu ev kocasına ait olan görüşülen kişiler, yedi kişidir. Bu görüşülen kişilerin İstanbul'da yaşama süreleri birbirinden çok farklılık göstermektedir.

Evin kocalarına ait olması, hepsi tarafından da 'ev kendimizin' şeklinde ifade edilmiş, üstelenince, kimisi tarafından karı koca arasındaki bir güven bunalımı işareti olarak yorumlanmıştır.

"Hiç öyle bir şey aklımın ucundan geçmedi. Vallaha, o kadar güveniyorum ki, hiç aklıma gelmedi, onun olan benim, benim olan onun" (5. g).

Bazı durumlarda tapu sorunları halledilmemiş olmakta ve bu durumda evin 'aileye' geçmesi öncelik kazanmaktadır:

"Daha tapusunu almadılar zaten... Arsa enişterimin üstüne... Alsınlar da kime alırlarsa alsınlar...epey bir zaman geçti, almadılar. O zaman para yoktu ellerinde. Şimdi alacaklar. Yeter ki alınsın da, fark etmiyor yani." (22. g)

Bu görüşülen kişi bakımından, belki de evin henüz tapusu olmadığından, güven sorunsalı, biraz daha arka planda ifade edilmiştir. Bu görüşülen kişi, kocası kendisine tapu ortak olsun önerisini yapsa kabul edeceğini ama kendisinin böyle bir talepte bulunmayacağını açıklıkla dile getirmiştir.

'Evi üstüne yaptırmak' talebi, bazı görüşülen kişiler tarafından ise, güven problemi bağlamında algılanmamış, daha çok taktik bir hamle olarak yorumlanmıştır (4. ve 15. g). Ancak bu iki görüşülen kişinin durumunda da ortadaki daire sayısı birden fazladır. Birinde, içinde oturulan daire zaten kocaya aitken, diğer yapılacakların 'kimin üzerine olacağı' tartışma konusu edilmektedir (4. g). Bu farka rağmen, bu görüşülen kişi, "kendi" evi olanlar arasında, evi 'üstüne yaptırmayı' düşünen ve eğer kendisi istese, evin 'üstüne yapılacağı'na emin olan iki görüşülen kişiden biridir ve önceliği çocuklarına tanıdığını belirtmiştir:

"(Kocasından söz ederek) İstesem üstleri de (üst katları) benim üstüme yapar. Ben de isteyeceğim. Zaten çocuklar için yaptık biz orayı, çift dairedir üstler, biri kızımın, biri oğlumun. Öyle düşündük yani. İnşallah üstüne çıkarsa gene, benim olacak." (4.g)

Bunun çocukların desteğini almak, onlarla müttefik olmak gibi bir anlamı da olduğu da gözlenmiştir. Nitekim, görüşülen kişi, çocuklarının, annelerinin babalarıyla yaptığı 'üstüne yapma' konuşmalarında, annelerinin yanında tavır aldıklarını, 'annemiz de çalışıyor, onun da olsun' dediklerini aktarmıştır.²⁵¹

Kendi istemesi halinde 'evin üzerine yapılacağı'ndan kuşku duymayan öteki görüşülen kişinin, halen kocasına ve kocasının kardeşine ait gecekondusu müteahhide verilmişti. Bu görüşülen kişi de, gelecek olan üç daireyi biri erkek, dördü kız çocukları arasında nasıl paylaştırmayı düşündüğünü şöyle dile getirdi:

'Bir dairesini yaptırırım benim üzerime o zaman, dur bakalım. Düşünüyorum yani. Bir dairesini benim üzerime yaptırmayı düşünüyorum. Zaten bir tanesini oğlanın üzerine yaptıracağım, bir

---

²⁵¹ Bu örnekte, çocukların evin tapusunun annelerinin üstüne olmasını savunurken, kadının çalışıyor olduğunu vurgulamaları ilginçtir.

tanisini gine kızlara hak vereceğim. Bir tanisini de işte, adamları benim, ölene kadar duracağız içinde.' (15. g).

Ancak bu görüşülen kişi bakımından vurgunun, kendisi söz konusu olduğunda, mülkiyetin kime ait olduğu noktasına değil de, kim tarafından kullanıldığına yapıldığı görülmektedir. Çocuklar söz konusu olduğunda mülkiyet önem kazanmakta, dört kıza tek bir daireye karşılık bir erkek evlada tek başına bir dairenin mülkiyetinin verilmesi düşünülebilmektedir.

Oturulan ev, kocaya değil aileye (benim karşılaştığım örneklerde kocanın ailesine) ait olabilmekte, bu durumda eve kira ödenmemekte, ek olarak, ilerde bir gün evin tapusunun kendilerine verileceği umudu taşınmaktadır. Bu durumda iki görüşülen kişiyle karşılaşmıştır. Birisi 25 yıldır İstanbul'da ve kayınpederine ait bir apartmanda oturmaktaydı (24.g), öteki evlenerek 8 yıl önce İstanbul'a gelmişti (19.g). Her ikisinin durumunda da tapu kayınpedere aitti, apartmanın pratikte oğullara pay edileceği belirtildiği ve dairelerin her birinde bir oğul oturduğu halde, resmi devir işlemi gerçekleştirilmemişti.²⁵²

Bir üçüncü durum, ailenin (kayınpederin, kayıinvalidenin veya kocanın kardeşleriyle birlikte) sahip olduğu gecekonduyun müteahhide verilmesi, bu arada kiraya çıkılması durumudur. Bu konumda üç görüşülen kişiyle karşılaşmıştır. Gecekondu, birinde kayınpedere (21.g), birinde kardeşleriyle ortak olarak kocaya (15.g), ötekinde ise kayıinvalideye (16.g) aitti. Bu üç kadın da inşaat tamamlanınca

---

²⁵² Bu devir işleminin gerçekleşeceği konusunda görüşülen kadınların ciddi kuşkular taşıdıkları gözlenmiştir. Araştırmacı, aile içinde dairelerin kendine ait olması ve bir gün oğullarına devredeceği umudunu sürdürme pratiği üzerinden kayınpederlerin bir iktidar kullandığı, ailenin yönetiminde bunun önemli bir öge olduğu izlenimini edinmiştir. Her iki apartmanda birer kadınla derinlemesine görüşme yapılmış olmakla birlikte, diğer kadınlarla da görüşülmüş ve sohbet edilmiştir; kadınlar hiçbir zaman sözel düzeyde açıkça dile getirmemekle birlikte, bu yönde işaretler vermişlerdir.

kocalarının ev sahibi olması, en azından kirasız oturma ve ilerde bir gün ev sahibi olması umudu taşımaktaydılar.

Diğer on iki görüşülen kişi ise, doğrudan doğruya kirada oturmaktadır.

Gelinen yerde sahip olunan tarla, bahçe gibi mülkler bakımından da benzer bir tablo gözlenmiştir. Görüşülen kadınların çoğunun, miras beklentisi de yoktu. Ayrıca anne babadan ya da sadece anneden veya babadan miras kalmışsa da, bu tarlanın/bahçenin işletilmesine ve elde edilen gelire karışmama, bu geliri yaşayan ebeveyne ya da orada yaşayan yakına bırakma tavrının yaygın olduğu görülmüştür.

"Şöyle şahsıma ait, iki kardeşiz, ikimizin işte. Erkek kardeşim orda. Var. Bağımız bahçemiz var ama gittiğimiz yoktur. Duruyor öyle. Amcamın çocukları oturuyorlar. Bize bir faydası yok." (24. g)

"Annem var, annem kullanıyor. Zaten annem olmasa da abilerimden biz almazdık hakkımızı.... Annem şimdi yazın işte çatıyor, kışı çıkarıyor, gerçi küçük kardeşimin yanında annem ama, işte kardeşim çatıyor, annem onun yüzünü çıkartıyor. Zaten de büyük bir geliri olmuyor. Senede 150 milyon, 200 milyon o kadar yani.... Şimdi hani kiraya veriyorlar yerlerini, senelik işte; 150-200 neyse onu alıp anneme veriyor kardeşim." (4.g).

İstanbul'da tutunmanın ilk adımı gerçekleştirildikten sonra, ailenin²⁵³ varlığını sürdürme mücadelesi ve bununla iç içe biçimde gelecekle ilgili beklentilere sıra gelmektedir. Bu mücadele, gündelik geçimini sağlama ve çocukların okutulması, sonra da evlendirilmesi masraflarının çıkarılması ile tanımlanabilir. Gelecekle ilgili

---

²⁵³ Tek tek kişilerin değil, ailenin varlık mücadelesi söz konusudur. Tek göç edilen durumlarda bile, hiçbir zaman tek yaşanmamaktadır; ya başka bir bekar kardeş, ya da akrabalarla birlikte yaşama söz konusudur.

beklentilerin hemen hemen tamamının çocuklar üzerinden, çocukların okuması, iş sahibi olması, evlenmesi, 'kendine bir hayat kurması' üzerinden ifade edildiği gözlenmiştir. Çocuklarla ilgili beklentiler ve bunların içerdiği anlamlar konusu daha ilerde ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Ayrıca ailenin geçim mücadelesinde kadının gelir sağlama faaliyetine kalkışmasında, çocukların varlığı ve ihtiyaçları da, emeklerinin kullanımı da rol oynamaktadır. Bu da ayrı bir başlık altında tartışılacaktır.

IV. 2.1.3 Günlük Hayatın Örgütlenişi

İster anne-baba ile göç edilmiş olsun, ister kocanın işine bağlı olarak ekonomik nedenli göç edilmiş olsun, İstanbul'da çevre ilişkileri benzerlik taşımaktadır. İstanbul derken, kastedilen hemen hemen tamamen Avcılar, Esenyurt bölgesidir. Bunun dışında Yenibosna, Halkalı, Sefaköy, Büyükçekmece gibi semtlerde, Anadolu yakasında da Gebze, İzmit, Paşabahçe gibi yerlerde akrabaların bulunduğu, zaman zaman bu akrabalara ziyaretler yapıldığı belirtilmiştir. Ancak mekan uzaklığı nedeniyle bu akraba ziyaretlerinin yılda bir iki ile sınırlandığı, daha çok Avcılar-Parseller içindeki akraba ve komşularla görüşüldüğü dile getirilmiştir.

Ailecek geziye, pikniğe gitme, büyük ölçüde 'araba gerektiren' bir faaliyet olarak görülmektedir. Dolayısıyla, ya Firüzköy civarındaki ve Avcılar sahildeki ²⁵⁴ piknik yerlerine gidildiği, ya da arabalı akrabalarından birilerinin gelmesi ve kendilerini götürmesiyle gezme yapıldığı belirtilmiştir.

Semt dışına akraba ziyareti gibi bir gerekçe olmadan ve kişisel bir nedenle çıktığını belirten sadece bir kişi olmuştur. O da şöyledir:

---

²⁵⁴ İlki, Mustafa Kemal Paşa Mahallesi'ndekiler için, ikincisi de Cihangir Mahallesi'ndekiler için çok yakın, neredeyse yürüme mesafesinde yerlerdir.

"Bakırköy'e gidiyorum devamlı. Hiçbir şey yok. Çocukluğum, büyüdüğüm için orayı çok seviyorum. Maaşımı da gidip oradan alıyorum. Gidiyorum yani." (6.g)

Bu görüşülen kişi bu kişisel isteğini karşılamak için, emekli maaşını oradaki bankadan alma gerekçesi yaratmıştır.

Bir diğer semt dışına çıkış gerekçesini, evin ihtiyaçlarını karşılanması sağlamaktadır. Ancak evin ihtiyaçlarının karşılanmasında iki temel biçim gözlenmiştir. İlki, aylık olarak büyük marketlerden toptan alışveriş yapılmasıdır; bu daha çok, düzenli maaş giren evler için söz konusudur. İkincisi de, semt bakkalından veresiye alışveriş edilmesidir. Burada alışverişle kastedilen kuru yiyecekler, deterjanlar ve benzeri maddelerdir. Yoksa, taze sebze meyve ihtiyacı da, hem çocukların hem de kendilerinin gündelik giysi ihtiyacı da hemen hemen tamamen pazardan yapılan alışverişlerle karşılanmaktadır. Dolayısıyla, semt dışına çıkış, ancak birinci şıkta gerçekleşmektedir.

Tatile gittiğini belirten görüşülen kişiler çok azdır. Daha doğrusu dört görüşülen kişi dışındaki hiçbir görüşülen kişi, tatile gitmediğini belirtmiştir. Buna gerekçe olarak kimi görüşülen kişiler maddi durumlarının elvermemesini gösterirlerken (örneğin 14.g), kimi görüşülen kişiler önceliklerinin ev sahibi olduklarını belirtmişler ve tatili ancak kiracılıktan kurtulmuş olanların düşünebileceğini dile getirmişlerdir (18.g). Kimi görüşülen kişiler ise, parça başı çalıştıkları ve işin ne zaman geleceği önceden belli olmadığı için eve bağlanıp kaldıklarını, iş nedeniyle tatile gitmelerinin söz konusu olmadığını söylemişlerdir (6.g).

Tatile gittiğini belirten görüşülen kişilerden ilki, memlekette (köyde) ev yaptırdıklarını ve yılda bir ay gidip o evde kaldıklarını açıklamıştır (15.g). İki görüşülen kişi ise, çocuklarıyla birlikte Saros Körfezi'nde çadır kurduklarını, erkeklerin hafta sonları kendilerine katıldığını, kendilerinin on beş gün orada kaldıklarını söylemişlerdir. Bu tatilde, kadınlar yemek pişirdiklerini belirtmişlerdir,

ancak bu tercih ettikleri bir durum olarak anlatılmıştır. Açıklaması da, evde olsalardı temizlik yapılmasının da gerekmesi, oysa çadırda sadece yemek ve bulaşık işlerini yapmaları, üstelik denize girmeleri şeklinde yapılmıştır (4. ve 5.g). Tatile gittiğini belirten son görüşülen kişi, bunun uzun süreli olarak uzaktaki tatil yerlerine gitmekten çok, görece yakın yerlere iki üç günlüğüne gitme şeklinde gerçekleştiğini dile getirmiştir (20.g). Bu son görüşülen kişi, ayrıca, hafta sonları yaptıkları günübirlik gezileri, keyif faktörünü öne çıkararak anlatan tek görüşülen kişi olmuştur.

Ayrıca tatil olarak nitelermeseler de, birkaç yılda bir, memleketteki düğün, nişan vs gibi vesilelerle memlekete gidildiği, orada bir süre kalındığı da belirtilmiştir. Ancak bu gidişler, hem seyrek hem düzensiz olarak anlatılmıştır, hem de keyif değil zorunluluk üzerinden dile getirilmişlerdir. Bu, hemen her görüşülen kişi için geçerlidir.

Görüşülen kişiler arasında sinemaya gittiğini belirten çok azdır. Daha çok çocuklarının sinemaya gittiği dile getirilmiştir. Sinemaya gitmemelerinin ardında yatan nedenlerden biri sinemaların uzaklığı, buna bağlı olarak masraflılığı gösterilmiştir. Ayrıca, TV önemli bir etkidir. Nitekim bir görüşülen kişi, bu durumu şöyle dile getirmiştir:

“sinema çok bir lüks geliyor bana. Gereksiz bir harcama. TV’de nasılsa sinema seyrediyorum. O salona gidip seyretmişim ne olacak seyretmemişim ne olacak. Belki de yaşadığım sıkıntılardan kaynaklanıyor. O kadar parayı vermek çok lüks geliyor. Ne bileyim oraya verene kadar başka ihtiyacımı karşılarım diyorum” (20.g)

Sinemaya, konsere gitmemeye neden olarak, çocukların yalnız bırakılmaması, bir başka deyişle sinemaya gidilen süre için çocuk bakımını ayarlamamanın zorluğunu gösteren görüşülen kişiye de rastlanmıştır (10.g).

IV. 2.1.4 Hane Halkı

Halen içinde yaşanan aile, genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye denk düşmekle birlikte, 'memleketten uzun süreli misafirlikler'in sık sık yaşandığı belirtilmiştir. Bu uzun süreli misafirler, kimi zaman bir iki yıllığına iş bulmak ve çalışmak üzere gelebilmektedirler. Kimi zaman da, üç dört aylığına, çocuklarının yanına gelen anne babalar ya da kız kardeşler söz konusu olmaktadır. Kendi geçmişlerinde, yani İstanbul'a ilk gelişlerinde benzeri bir uzun süreli misafirlik yaşayan da vardır (11.g). Ayrıca, İstanbul'a ilk geline yıllarda iki kardeş ailesinin aynı evde yaşadığı, sonra durumları düzelince evleri ayırdıkları da belirtilmiştir. (13.g)

Bunun dışında kocanın ana babasıyla birlikte oturma durumunda kalan görüşülen kişiler de vardır. Bu durumdaki iki kadının da, birlikte oturdukları kayınbaba-kayınvalidenin eve parasal katkısı vardı. Hatta, birinin o sırada müteahhide verilmiş olan ama yıllardır oturdukları, yapıldıktan sonra da oturacakları ev, kayınvalideye aitti (16.g). Dolayısıyla ayrı bir evde oturma isteğinin dile getirilmesi, oldukça zordu. Öteki kadının durumunda da hem kayınpederin emekli maaşı, evin gelirine dahildi, hem de yine o sırada müteahhide verilmiş olan ve içinde birlikte oturulan ev, kayınpedere aitti (21.g). Ancak, bu örnekte, inşaat tamamlandıktan sonra evin nasıl paylaşılacağı konusunda bir anlaşmazlık söz konusuydu. Gelin (görüşülen kişi) ayrı ev istemekle birlikte, kayınvalide-kayınpederin evinin hizmetinin de kendisinde kalacağını düşünüyor ve çekimser kaldığını dile getiriyordu. Bu hizmetin kendisinde kalacağını açıkça belli olduğunu söylemişti; çünkü, kayınvalide öteki çocuklarının yanına gitmeyi de, onlar tarafından bakılmayı da reddetmişti (21.g).

Evlilik hayatına kocasının ailesinin yanında başladığı halde, 'mücadele ederek evini ayıran' da olmuştur (20.g). Bu ayrılış öyküsü epey dramatiktir; kayınpeder ve kayınvalide, oğullarının ve gelinlerinin evden ayrılmasını istemedikleri için, çifte hiçbir eşyasını –çeyizini- vermemişler, ayrılan çift tüm eşyalarını yeniden almak zorunda kalmıştır. Bunun öyküsü şöyle anlatılmıştır:

"Kaynanamlardan ayrıldığım için pek bir eşyamız yoktu. Ayrıldım diye eşyalarımı vermediler. Sıfırla geldim. Tekrar o dokuz ay içinde (dışarda çalıştığı), kiralık ev buldum, eşyama aldım, yeniden sıfır eşya aldım, dayadım, döşedim, her şeyimi sıfırdan aldım. Girdim içine.'(20. g)

IV. 2.1.5 Hane İçinde Tüketimin Örgütlenişi

Hane içinde tüketimin örgütlenişi bakımından önemli bir nokta, haneye giren paranın kimler tarafından kazanıldığıdır. Hane halkı eğer çekirdek aile mensuplarından oluşuyorsa, hane gelirinin yani eve giren paranın kocanın kazandığı para ile kadının evde çalışarak elde ettiği gelirden oluşması, yetişkin çocukların (10 yaş ve üstü) varlığı durumunda bu çocukların sürekli veya okul tatillerindeki çalışmalarının gelirlerinin bu toplam gelire eklenmesi tipik görünmektedir. Buna kimi görüşülen kişilerin durumunda birlikte oturan kayınpeder/validenin emekli veya dul maaşları da eklenmektedir (16.g, 21.g).

Ancak gelirin haneye girişinin nasıl örgütlendiği de çok önemli bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikle kadınların kazandıkları parayı kime verdikleri ve harcama biçimleri konusu vardır. Görüşülen kişilerin iki istisnaya (13.g, 23.g) tamamı kendi kazandıkları parayı kocalarına vermediklerini belirtmişlerdir. Fakat nasıl harcadıkları konusunda iki temel yaklaşım dile getirilmiştir. Birinci yaklaşımda, görüşülen kişiler kendi kazandıkları parayı doğrudan doğruya evin temel giderleri için de harcadıklarını belirtmişlerdir (4.g, 16.g), buna karşılık ikinci yaklaşımı dile getiren görüşülen kişiler, kendi kazandıkları parayı daha değerli şeylere harcamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu daha değerli şeyler de yine eve ilişkin harcamalardır, ancak nitelikçe farklılık arz etmektedirler. Bu konu daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İkinci gelir kaynağı erkeklerin geliridir ve bu paranın eve girişi ilginç bir çeşitlilik arz etmektedir. Öncelikle, evin temel harcamalarını bir başka deyişle evin geçimini erkeğin karşılaması gerektiği, bunun erkeğin yükümlülüğü olduğu şeklinde bir kültürel kabul ve bu kültürel kabulü uyumlu bir cinsiyete dayalı işbölümü mevcuttur.

Bu durumu, görüşülen kişiler, evin geçiminin erkeğe ait olduğunu vurgulayarak ve bir de kendi çalışmaları için kocalarının ısrar etmediğini, kendileri istedikleri için çalıştıklarını belirtmek suretiyle dile getirmişlerdir. Örneğin bir görüşülen kişi, ilk vurguyu şöyle ifade etmiştir:

"Evi erkek görür. .... yani beylerimizle bir şeyimiz yok bizim, onlar gene evin parasını veriyorlardı." (24.g)

Bir başka görüşülen kişi de tüm evliliği süresince çalıştığı halde, kocasının çalışmasına ilişkin tavrını, sonuçta elde edilen gelire katılmaması üzerine vurgu yaparak dile getirmiştir:

" Hayır. Katılmaz da, istemez de, sormaz da. .. (kocanın eve para vermesi) o ayrıyeten var. Her hafta evimizin masrafını verir. (Parayı) Bana bırakır." (11.g)

Bu bütün görüşülen kişiler için geçerli olmakla birlikte, erkeğin kazandığının eve girişinin gerek tarz gerek nicelik (yani erkeğin eve verdiği toplam kazandığına oranı) bakımlarından bazı farklılıklar yaşandığı gözlenmiştir. Bazı görüşülen kişiler, kocalarının evin harçlığını belirli bir periyotta (haftalık, günlük veya aylık olarak) eve verildiğini belirtmişlerdir (11.g, 12.g, 21.g, 5.g). Bazı görüşülen kişilerse, kocalarının içinden kendi harçlığını ayırdıktan sonra bütün parayı getirip verdiğini ifade etmişlerdir. (2.g, 4.g, 6.g, 8.g., 14.g, 17.g, 19.g, 20.g, 22.g)

Bütün paranın getirilip kadına bırakıldığı durumlarda bazı istisnai koşulların dile getirildiği olmuştur. Örneğin bir görüşülen kişi, kocası uzun yol şoförü olduğu için parayı kendisine verdiğini belirtmiştir (8.g). Bir başka görüşülen kişi de, paranın kendisinde toplanması bakımından yine kocasının çalışma koşullarının önemini vurgulamıştır (6.g). Bu görüşülen kişinin kocası geceleri güvenlik görevlisi olarak çalıştığından gündüzleri de uyumaktaydı, ve bu etkenin de büyük katkısıyla "evin her şeyini" görüşülen kişi yapıyordu.

Bunun ötesinde, kocaların evin ihtiyacını belirli bir periyotta harçlık vermek suretiyle karşıladıkları örneklerde, kocanın gelir elde etme periyodu ile evin ihtiyacını görme periyodunun birbirine uymadığı gözlenmiştir. Örneğin düzenli olarak aylık ücret alan bir adamın, evin kira, elektrik, su parası gibi sabit harcamalarını ödedikten sonra gündelik harcamalar için parayı günlük olarak verdiği belirtilmiştir (12.g). Buna karşılık, belirli bir dükkana bağlı olmaksızın, iş çıktıkça çalışan bir tesisatçının, eve düzenli olarak haftalık harçlık verdiği açıklanmıştır (11.g) Yine düzenli geliri olmayan bir başka adamın evin ihtiyacını aylık olarak gördüğü belirtilmiştir (24.g)

Eve paranın ne şekilde verildiği bir yana, her iki grup görüşülen kişi de, kocalarının söz konusu parayla ne yapıldığına karışmadığının altını çizmeye özen göstermiş ve bu karışmama tavrını bir ölçüde kendi tavırlarıyla temellendirmiştir. Yani, kadınlar nasıl davranılacağını kendileri ayarladıkları, kendilerini "bildikleri" için, kocalarının karışmadığını belirtmişlerdir. Bunu çeşitli görüşülen kişilerin sözleriyle örneklemek mümkündür:

"Adamın şimdi allahı var, kazanıp benim elime verir, hiç sormaz ki ne yaptın, ne ettin, nereye harcadın. Yani öyle hiçbir sorunumuz yok. kendi kafana göre der. Zaten öyle olmasa belki de 27 senedir evliyiz, daha da adamdan bir tokat yediğim yoktur."(15.g)

"Evin alışverişini ben yapıyorum. Burdan ya da Avcılar'dan. Kendim giderim. Ne alınacağını ben biliyorum zaten. O bana şunu al bunu al demez. Kullandığım markalar zaten belli."(17.g)

Bir diğer hane geliri kaynağı, çocukların çalışmasıdır. Görüşülen kişiler, birlikte yaşanan yetişkin çocukların, kazandıkları parayı eve verdiklerini belirtmişlerdir. (1.g, 2. g, 4. g, 7.g., 8.g, 13.g, 14.g, 15.g, 24.g) Bunun tek istisnası, evlenmek üzere olan ve kazandığını evlilik parasını biriktirmek amacıyla kendisi harcadığı belirtilen bir delikanlıdır (14.g). Bu delikanlı sadece görüşülen kişiler arasında değil, kendi ailesi içinde de istisnadır, çünkü kardeşlerinin kazandıkları

parayı eve verdikleri belirtilmiştir. Bu durum, delikanlının çalışma amaçlarıyla diğer çocukların çalışma amaçları arasındaki farka da denk düşüyor görünmektedir. Bir başka deyişle, çocuklar, hane geçimine katkı zorunluluğu yüzünden çalıştırılmakta/çalışmakta, bunun doğrudan sonucu da kazandıklarını aileye teslim etmeleri olmaktadır. Bir görüşülen kişi, yetişkin oğlunun gelirini eve vermesini şu şekilde dile getirmiştir:

"Yok o getirir verir... kendi harçlığını alır, babasına verir. Daha ayrılmadı."(1.g)

Bir başka deyişle, yetişkin çocukların gelirleri, onlar ayrılana, yani evlenip kendi evlerini kurana kadar haneye ait sayılmaktadır. Bu gözlem, çocukların okula gittiği durumlar için de geçerlidir. Fark, okula giden çocukların tüm yıl boyunca değil, tatillerde çalışması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak parayı aileye vermeleri, bu paranın onların ihtiyaçları için harcanmadığı ya da öncelikle bu şekilde harcanmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim, görüşülen kişiler, özellikle okuyan ve yaz tatillerinde çalışan çocukların kazandıklarının, yine kendi (okul) masraflarını karşılamakta kullanıldığını belirtmişlerdir.

Çocukların gelirleri konusunda ilginç bir nokta, kadınların, erkeklerin ve ister kız ister erkek olsun çocukların gelirini evin gündelik geçiminin bir parçası saymaları, buna karşılık, kendi gelirlerini marjinalize etme eğilimi taşımalarıdır (Bu ikinci eğilim, gerilimler başlığı altında ayrıntılı olarak tartışılacaktır).

Çocukların gelirleri de hemen hemen bütün görüşülen kişilerin durumunda annede yani görüşülen kişide toplanmaktadır. Bunun iki istisnasına rastlanmıştır. Birincisi, kendi kazancını kendisi harcadığı halde, evin gelirinin kocasında toplandığını, yani çocukların kazançlarını babaya verdiklerini belirten 1. görüşülen kişidir. İkinci istisna ise, kendi kazancını da kocasına verdiğini söyleyen 13. görüşülen kişidir.

Paranın kime verildiğini belirleyen başlıca etken, evin alışverişini kimin yaptığı olarak belirmektedir. Görüşülen kişilerin hemen hepsi, evin gelirlerinin kendisinde toplandığını söylediği halde, bunu pratikte alışverişi kendilerinin yapmasıyla ilişkilendirmişlerdir. Bir başka deyişle, alışveriş, paranın statüye ilişkin nedenlerle değil, sadece pratik nedenlerle kadında bulunduğu açıklaması olarak öne sürülmektedir. Örneğin bir görüşülen kişi bunu şöyle dile getirmiştir:

"Duruma göre ben de ondan alıyorum, o da benden alıyor. Para bende durur, çünkü alışverişi ben yapıyorum." (19.g)

İlginç bir nokta, kendi kazandığını kocasına verdiğini dile getiren tek görüşülen kişinin bunu aynı şekilde, yani evin hesaplarını kocasının tutmasıyla gerekçelendirmesidir (13.g) Benzer şekilde, "bende de durur, onda da durur" şeklinde bir ilkesel tavır dile getiren görüşülen kişilerin de (22.g, 16.g) bunu yine aynı şekilde gerekçelendirmesi de ilginçtir. Yani nedensel ya da pragmatik açıklama tavrının sadece kadınlar için değil, erkekler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan, haneye, birlikte oturan başka yetişkinlerden de para giriyorsa, o zaman paranın belirli bir elde toplanmadığı, harcamaları da tek bir kişinin yapmadığı belirtilmiştir. (16.g, 21.g)

Evin alışverişinin semt dışındaki büyük marketlerden toplu alışveriş haricinde, kadınlar tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Bunun tek istisnası, 'alışverişten huylandığı için' bu işi yapmayan bir görüşülen kişidir (23.g). Toplu yapılan gündelik alışveriş, genellikle birlikte (karı koca veya kadın ve yetişkin çocuklar) yapılmaktadır.

Alışverişi fiilen yapan kim olursa olsun, eve nelerin alınacağına karar verilmesi ayrı bir süreçtir. Alışverişi kendisinin yaptığını belirten bütün görüşülen kişiler, yukarda da örneklendiği gibi, ne alınacağını zaten bildiklerini ve dolayısıyla kocalarının karışmadığını dile getirmişlerdir. Bu görüşülen kişilerin durumunda evin

gündelik harcamalarına ayrılan paranın yetirilmesinin daha öne çıktığı, bunun da sürekli değişen marka tercihleriyle yapılabildiği, bunun da kadınların sahip olduğu bir gündelik alışveriş bilgisiyle gerçekleştirildiği söylenebilir. Bir başka deyişle, evin gündelik harcamalarının kararları, pratikte kadınlar tarafından alınmakla birlikte, kadınlar son derece kısıtlı ve baştan belli bir karar alanı içinde hareket etmek zorundadır. Nitekim görüşülen kişiler, evin alışverişini görece serbest oldukları, özerk davranabildikleri bir alan olarak değil, bir yük olarak ifade etmişlerdir. Örneğin, bir görüşülen kişi, kocasından ev işi istemediğini çünkü adamın kötü yetiştirilmiş olması nedeniyle iş yapmayı beceremediğini anlatırken, kendisinin aslında erkeklerin ev işi yapmasına karşı olmadığını alışveriş üzerinden anlatmıştır:

"... yok onuruna dokunmaz, hayat müşterektir... ama bizim kayınvalide aman çocuklar dursun demiş, öğretmemiş yani. şahsen benim abim yapıyor, abimler yengemlere çok yardım ediyor, hafta sonu beraber alışveriş ederler mesela.... çoğunlukla pazara beraber giderler."(16.g)

Öte yandan, daha seyrek olmakla birlikte eve büyük eşyalar alınacağı zaman bu kararları birlikte aldıklarını söyleyen görüşülen kişilere de rastlanmıştır (4.g, 16.g, 11.g). Buna karşılık, gündeliğin dışına çıkan en küçük bir harcamayı bile erkeğin yaptığını söyleyen görüşülen kişiler de olmuştur. Örneğin bir görüşülen kişi, gündelik giysilerini kendisinin pazardan aldığını, daha gezmelik bir şeyler gerektiğinde kocasının gidip aldığını, bunu yapabildiğini çünkü karısının ölçülerini bildiğini belirtmiştir (3.g).

IV. 2.2 Çalışma Eksenindeki Hayat

Bu başlık altında öncelikle, hanenin ev eksenli çalışan kadın dışındaki üyelerinin çalışma öyküleri ele alınacaktır. Ardından kadınların ilk çalışma deneyimleri, ev eksenli çalışma dışındaki çalışmaları, evde veya dışarda çalışmayı

tercih nedenleri anlatılacaktır. Sonra da çalışma izni konusu ile cinsiyete dayalı işbölümü ve kadınların çalışma tercihlerine etkileri irdelenecektir.

IV. 2.2.1 Hanenin Diğer Üyeleri: Çalışma Öyküleri

Sosyal kültürel arka plan başlığı altında aile ilişkileri betimlenirken, genellikle anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile şeklinde yaşandığı, ancak İstanbul'a ilk gelinen yıllarda iki aile bir arada oturulduğu, halen de eşin anne babası veya sadece ebeveynlerden biriyle yaşayanlar bulunduğu, bir diğer durumun uzun süreli misafirlerin varlığı olduğu belirtilmişti.

Ebeveynlerle ya da uzun misafirlerle oturan durumlarda, bu kişilerin evin gelirine katkıda bulunduğu, en azından yük olmadığı görülmektedir. Kendi ana babasıyla veya bunlardan biriyle oturan görüşülen kişiye rastlanmamıştır. Kocasının ana babasıyla oturan görüşülen kişilerin durumunda da, birlikte oturan ebeveynin emekli maaşı vardır ve bu maaş doğrudan evin bütçesine dahildir.

Görüşülen kişilerin tümü için, hem kocaların hem de 10 yaşın üzerindeki ister kız ister erkek çocukların çalışıyor olması durumunun geçerli olduğu görülmüştür. Okuyan çocuklar için, yaz tatillerinde çalışmanın söz konusu olduğu belirtilmiştir.

255

Görüşülen kişilerin kocalarının çalışma öyküleri yan yana konulduğunda, iş değiştirme sıklığının çok yüksek olması, ilk göze çarpan özelliktir. Bu özellik, görüşülen kişilerin anlatımlarında, 'halen', 'şu anda' ibareleriyle belirlemektedir.

---

²⁵⁵ Çocukların annelerinin evde yaptığı işe katkıda bulunması, bu katkı üzerine hesap kurulması olgusu, yaz tatillerinde dışarda çalışmalarından farklıdır. Yardım olgusu, daha ilerde ele alınacaktır.

'Malatya'da çiftçilik yapıyorduk. Beyim burada çeşitli işlerde çalıştı, ama halen inşaat kalfası. Maaşlı olarak inşaat kalfalığı yapıyor.'(2. g)

'İlk evlendiğimizde bir fabrikada çalışıyordu. Eşim de tahsilli. (kadın, ortaokul mezunu) Lise mezunu. Sonra askere gitti, geldi bi pastane açtı, biraz işler iyi gitti, sonra ortaktık, iflas ettik. Ondan sonra bir fabrikaya girdi çalıştı, plastik fabrikasında. Şimdi de B. Yeraltı çarşısında koruma görevlisi. O kadar.' (6. g)

'(Memlekette) iş yapmıyordu, sağda solda çalışıyordu, yine de aynı, sağda solda çalışıyor. Mermercilikte çalışıyor. Sabit bir işi yoktu, sigortalı işi yoktu. Burda önce fırında çalıştı, sonra bir şirkette çalıştı, şimdi mermercide çalışıyor.'(9. G)

'Beyim boyacıydı. Kapıcılığa diye geldik. Orayı su bastı, biz de bıraktık. Sonra buraya (Parseller) geldik. Beyim sonra dersanede çalıştı. Hademelik yaptı....sonra 4 ay kapıcılık yaptı. Sonra çıktı. Fabrikalarda çalıştı. Önce dondurma fabrikasına girdi, mevsimlik işçi alıyor orası, yani anlaşmalı giriyorsun. Ordayken ilaç fabrikasındaki işi buldu, oraya geçti. İlaç fabrikasında da ikramiye yok, zam filan da alamadı. O yüzden ordan da çıktı. Şimdi oto yedek parçacıda çalışıyor." (18.g)

Bu iş değiştirme sıklığı, kocaların kusuru olarak değerlendirilmemekte, toplu işten çıkarmalar, ücretlerin geç ya da eksik ödenmesi gibi dış etkenler belirtilmekte, adamın çalışma niyetine kanıt olarak boş gezilen dönemlerin olmaması ya da kısalığı gösterilmektedir.

'İlk geldiğinde bir fabrikada çalışmış, sonra fabrika Çorlu'ya taşınınca ordan çıkmak zorunda kaldı. Yani çıkardılar, işçinin çoğunu çıkardılar. Sonra Xpen'de çalıştı bir ara. Sonra T. (bir elektronik fabrikası) diye bir fabrikada çalıştı, sonra da işte şirkete girdi tesisatçılığa. Orda çalıştı iki sene. Sonra müteahhide devredince şirket, müteahhit kendi

elemanlarını çalıştırdı, bunları çıkardı. Bu da şimdi serbest çalışıyor.' (21. g)

'Kendisi şu an aylakta. Kalıp işinde çalışıyordu daha önce. Plastik demir doğrama. Ama nereye girdiyse adamakıllı bir parasını alamadı. İşyeri kapalı değil, adam nereye girdiyse rahat bir iş yapamadı. Parasını isteyince kötü oldu, ne bileyim. Filanca gün alacağız diyorlar, geçiyor, o güne kadar sağdan soldan alıyorsun, ödemeyince sen şey kalıyorsun, bu sefer çıktı işinden işte. Bakalım nereye girecek. Şu anda on beş günden beri aylak....

Sadece bu, o da çok canına yetti yani, istediğini alamadı, gidiyorum oraya adam, sadaka ister gibi istiyorum sanki, kazanmış olduğu parayı alamıyordu. Hem de yani gidiyordu sabah sekiz gece taa onda geliyordu, taa İkitelli'de çalışıyordu. Servis yoktu, kendi cebinden ödüyordu onu da. İşte alamayınca niye gidicem, niye elaleme köle olucam dedi, çıktı. Şimdi koşturuyor yani, o gene bu zamana kadar iş bulurdu da hadi evi taşıyalım, hadi badanasıydı şeyiydi derken, şu anda artık taşındık... Artık iş bulur kendine.' ²⁵⁶(16. g.)

Yapılan işlere göre düşünüldüğünde iki ana grup söz konusu görünmektedir. Birinci grup, düzenli çalışanlardan oluşmaktadır. Bu grupta, öğretmenlik yapan tek kişi dışında, ücretli olarak fabrika işçiliği ya da şoförlük yapanlar yer almaktadır.

İkinci ve daha küçük olan grubu ise serbest çalışanlar oluşturmaktadır. Serbest çalışma çoğu görüşülen kişi tarafından, mahallede bu kişinin ne iş yaptığının bilinmesi, çoğu durumda evinden veya kahvehaneden, daha seyrek

---

²⁵⁶ Bu görüşülen kişi, önce kocasının sadece 15 gündür 'boşta' olduğunu söylemiş, ancak sonra bu sürenin aslında 2 ayı geçtiğini açıklamıştır. Bu da kocasını koruma, dışarıya karşı mazur gösterme tavrını örneklemektedir.

olarak da mahalledeki bir dükkandan götürü iş çıktıkça bu kişinin çağrılması anlamında kullanılmıştır. Yoksa, sürekli bir işyeri olması, buradan çalışılması anlamı taşımamaktadır.

Bir diğer serbest çalışma türü, dükkan veya ticari araç sahibi veya ortağı olma şeklindedir. Kocaları bu tür çalışan kadınlar, bunu serbest çalışma olarak ifade etmemişlerdir ama onlar da serbest çalışanlar grubu içinde değerlendirilmişlerdir.²⁵⁷ Hangi şekilde olursa olsun, son derece düzensiz bir iş akışı ve buna bağlı olarak düzensiz gelir söz konusudur. Ayrıca yine hangi şekli olursa olsun, serbest çalışanların hiçbirinin herhangi bir sosyal güvencesi olmadığı belirtilmiştir.

Öne çıkan meslekler, tesisatçılık ve şoförlüktür. Kendi işyeri olan ya da kendi arabasını çalıştıran sadece iki kişiye rastlanmıştır. Serbest çalışan erkeklerin gelirleri, işlerinin süreksizliği ve seyrekliğiyle uyumlu olarak hem düşük hem de düzensizdir. (12.g, 21.g, 20.g, 16.g) Düzenli işi olanların, bir başka deyişle fabrika işçilerinin de gelirleri düşüktür (4.g, 11.g, 22.g). Devlet memuru olan tek kişi olan öğretmenin de maaşı, geçime yetmediğinden, bu kişi, asıl işinin yanı sıra yıllarca hipodromda katiplik gibi ikinci işlerde çalışmış, ya da memleketinden yiyecek maddeleri getirip satmıştır (4.g)

Burada ilginç bir nokta, pek çok boş zamanları olduğu, kimi örnekte evde ve boş oturdukları halde, erkeklerin evde çalışmamalarıdır. Kadınların evde çalışmasına yardım etmeleri konusu, ilerde tartışılacaktır. Boş olsalar da 'kahveye çıkma'ları, kendi sosyal ağları içinde iş bulmaları için zorunlu bir sosyal adım olarak yorumlanmalıdır. Ancak işsiz veya serbest çalışan erkeklerin bütün boş zamanlarını sosyal gereklilikleri yerine getirmekte kullandıklarını düşünmek de

---

²⁵⁷ Bu tip çalışma için kadınların kullandıkları dil, "dükkanımız var", "taksimiz var" şeklindedir.. Söz konusu olan ortaklık ise, bu dil yine sahiplik düzeyi aynı kalarak, "ortağımız var, taksicilik yapıyoruz/dükkanlık yapıyoruz" şekline dönüşmektedir.

yanıltıcı olacaktır. Burda daha çok kadın işi yapmama şeklinde bir sosyallik söz konusu görünmektedir. Bu olgu ayrıca, kadınların harçlık için çalıştıklarını söylemeleri olgusuyla birlikte ele alınması gereken bir olgudur. Bu konu ilerde tartışılacaktır fakat erkeklerin hangi sosyal ağlar içinde örgütlendikleri, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Evde yetişkin çocuklar varsa, okumuyorlarsa, onlar da çalışmaktadır. Onların çalıştıkları işlerin de benzer özellikler taşıdığı gözlenmiştir. Bu işler, kızsız tezgahçılık, eczacı çıraklığı, atölye işçiliği, erkekse, tamirci çıraklığı, doğal gaz çıraklığı, pazarlamacılık gibi işler olmaktadır. (2.g, 8.g, 9.g, 14.g, 15.g) Okuyan hatta hırsla okuyan yetişkin (10 yaş üzeri) çocukların da yaz tatillerinde çalıştıkları belirtilmiştir. (13.g, 4.g, 1.g) Bu işler de tezgahçılık, fabrika işçiliği, çıraklık şeklindedir.

Çocukların çalışmasının annelerinin evde çalışması yönünden bir anlamı, işçi olarak çocuğun, anneye potansiyel bir iş verenle bağlantı sağlaması, anneyi herhangi bir evde çalışan aday olmaktan çıkarıp yakın çevre işçisi konumuna getirmesi şeklindedir. Nitekim, bazı görüşülen kişiler, çocuklarının çalıştığı işyerlerinden, çocukları kanalıyla iş aldıklarını belirtmişlerdir (ör. 13.g)

Çocukların çalışmasıyla ilgili bir diğer nokta, nerede çalışacaklarına ilişkin kararların nasıl belirlendiğidir. Görüşülen kişilerin anlatımlarından çıkarsanan sonuç, hem kız hem erkek çocuklar için çalışma dendiğinde doğrudan doğruya dışarda çalışma anlaşıldığı halde (kadınların aksine), bu çalışmanın yerine ve ne olacağına ilişkin kararın, çocuğun cinsiyetine göre farklı alındığıdır. Bir başka deyişle söz konusu olan erkek çocuksa, bir meslek edinmesine yönelik uzak bir hedef, gündelik para katkısı hedefinin yanı sıra belirleyici olmakta, ama eğer söz konusu olan kız çocuksa, işyerinin namusluluğu, buna bağlı olarak çalışma saatlerinin uzunluğu önemli olabilmektedir.

Örneğin lise mezunu olan ve bilgisayar kursunu bitirmiş durumdaki kızının çalışması için nasıl bakındıklarını bir görüşülen kişi şöyle anlatmıştır:

"Şimdi bak açıkça yani söyleyeyim. Ben çalışmayı nasıl yani bi devlet yeri olsun da girsin, böyle şahısların yanına hiç istemiyorum... Böyle temiz bir yer arıyoruz. Yani çalışmasına karşı değil baba. Ama temiz bir yer arıyoruz. Namuslu bir yer olursa vereceğim ama araştırıyoruz bakalım"(15.g)

Erkek çocuğu için ise aynı süreci bir başka görüşülen kişi şöyle dile getirmiştir:

"Oğlan ilkokul okudu. Sonra tekstilde çalıştı, nakışçı oldu... Güzel bir mesleği vardı. .. Çok güzel bir mesleği var. O mesleği çalıştı da öğrendi. Bugün aranan bir nakışçıydı." (24.g)

Bu seçme sürecinin, fabrika veya atölye işçiliği söz konusu olduğunda farklılık yaratmadığı, ancak kız çocukların küçük dükkanlarda çıraklık kurumunun dışında kaldığı gözlenmiştir. Ayrıca erkek çocuklar için de tezgahtarlığın pek tercih edilmemesi söz konusudur.

Hane geliri, hane üyelerinin çalışma gelirlerinden ibaret değildir. Ender olsa da, birlikte oturan yaşlıların emekli maaşı (16.g, 21.g,) aldığı örnekler vardır, ve bu maaşlar hane gelirine eklenmektedir. Ancak, yeni göç etmiş olanların durumunda bile, memlekette aynı katkı olmayışı gözlenmiştir ki bu ilginçtir.

Çoğu görüşülen kişinin durumunda memlekette ne toprak ne de akraba vardır. Bir başka deyişle sadece çekirdek aile düzeyinde değil, adeta sülale düzeyinde bir göç yaşanmıştır. Ama bazı görüşülen kişilerin memlekette ufak da olsa toprakları, ve hasat mevsiminde bu toprakları işleyen yakınları olduğu belirtilmiştir (4.g, 24.g, 18.g) Bu görüşülen kişilerden sadece biri, hasat için köye gittiğini ve kendi payını kendisinin aldığını belirtmiştir (18.g); diğer görüşülen kişiler, hasattan elde edilen geliri yakınlarına bırakmakta olduklarından kendilerine herhangi bir katkı gelmesi mümkün olmamaktadır. Ailesi köyde yaşamaya devam eden üç görüşülen kişi vardır (11.g, 16.g, 9.g). Onların durumunda da, köydeki insanların (anne-babaları)

çok yaşı oldukları, bu nedenle de şehirdeki çocuklarına yiyecek hazırlamaları bir yana, zaman zaman yanlarına gidilip bakılmaları gerektiği belirtilmiştir.

IV. 2.2.2 İlk Çalışma Deneyimleri

Görüşülen kişilerin hemen hepsinin dışarda çalışma deneyimi vardır. Bu deneyimin hayatlarının hangi döneminde yaşandığı, süresi, sebepleri değişiklikler göstermektedir.

Genç kızlık dönemi yani evlilik öncesi dönem İstanbul'da yaşanmışsa, dışarda bir işe girilip çalışılmasının olağan olduğu görülmüştür.

"Ortaokul bitti, işe girdim çalıştım. Bir dokuma fabrikasında çalıştım, Mahmutbey'de. Orda sekiz yıl çalıştım. 81'de evlenince ayrıldım"(6. g)

"İlkokuldan sonra hemen çalışmaya başladım. Önce çay fabrikasında, ondan sonra B. Giyim sanayii, ondan sonra televizyon firmasında. Toplam 12 sene çalışmışlığım var." (22. g)

'Dışarda' çalışılamamış olan durumda da, asıl olan, olması gereken bir şey gerçekleşmemiş sayılmaktadır. Görüşülen kişilerden biri 'ailenin kızların çalışmasına karşı olması' yüzünden genç kızlığında dışarda çalışmadığını şöyle dile getirmiştir.

"Ortaokulu bitirince... Babamın mutaassıplığından dolayı izin vermedi. Çalışamadım o yüzden. İzin olmadığı için de bizde çalışma yasak. Daha doğrusu ev hanımı ya da ev kızı diyeyim, çalışamaz, babamların olduğu bölgede. Yani devamlı evde olacak, evinini yapacak, dışarıya çıkmayacak, o şekildeydi. Şimdi bu tabuyu yıktık elhamdulillah da, bayağı bir zor oldu tabii."(20. g)

Ortaokulu bitirdikten sonra ne okumaya devam eden ne de 'dışarda' çalışan, ama İstanbul'da yaşayan bir görüşülen kişiye de rastlanmıştır. Bu görüşülen kişi, genç yaşta çalışmasını değil, okutulmamasını öncelikle 'ailenin maddi imkanları' ile bağlantılandırmıştır. Bir başka deyişle, onun örneğinde okuma, çalışma-iş bulma ile dolaysız bir bağa sahiptir ve 'maddi imkanları elverişli' olduğu için de, okumasına gerek görülmemiştir:

"Benim annem de babam da (okumamı) istemediler. Yani bu kız çocuğusun da ondan da falan diye değil. Yani işte hiçbir şeye ihtiyacın yok, istediğin her şey oluyor, ne gerek var, gereksiz dediler." (10. g)

Buna karşılık, ender de olsa, genç kızlığında Anadolu'da olup da çalışmış görüşülen kişilere de rastlanmıştır. Görüşülen kişilerin çoğu genç kızlığını Anadolu'da geçirmiş, ancak sadece iki tanesi o dönemde 'dışarda' çalışmıştır. Bu azlığı etkileyen faktörler arasında, evliliğin erken yaşta gerçekleşmesi ve evlilikle birlikte ev ve çocuk sorumluluklarının asıl sorumluluk olarak üstlenilmesi önemli görünmektedir. Ayrıca, yaşanan yerde geneldeki iş imkanları ile kadınlara açık iş alanlarının olmayışı da diğer önemli etken olarak dile getirilmiştir:

"Çalışamazdım. Diyarbakır'daydık. Orda zaten iş yok. Erkekler hep boşta, kahvede oturuyor. Orda bayanlar da yeni yeni çalışmaya başlamışlar."(13. g)

Evlilik öncesi Anadolu'da olup da dışarda çalışan iki görüşülen kişiden birinin durumunda, hemen hemen sadece kadınların çalıştırıldığı bir iş olan fındık ayıklama fabrikasında çalışma söz konusudur.

'Ben 9 çocuğun en büyüğüydüm. Bir beni okutmadılar. On iki on üç yaşında çalışmaya başladım.... Fındık fabrikasında çalıştım.'(15.g)

genç kızlığında Anadolu'da olup da çalışan ikinci görüşülen kişinin durumunda ise, anne baba ayrılmış, her ikisi de yeniden evlenmiş, o da başka bir şehirdeki teyzesinin yanına 'misafirlğe' gitmiştir. Bir daha geri dönmemiş ve teyzesinin yanında kaldığı süre boyunca (4 yıl) tezgahtar olarak çalışmıştır (12. g). Burada, kalınan eve yük olmama gereği ve kaygısının da varolduğu görülmektedir.

İstanbul'a erken yaşta gelinmiş olsa bile, evlilikten önce mi sonra mı gelindiği, 'dışarda' çalışmayı da ev eksenli çalışmayı da etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, görüşülen kişiler genellikle erken yaşta (20'den önce) evlenmişler ve hatta çocuk sahibi olmuşlardır. Bu da eş ve anne olarak sorumluluk altına girmelerine yol açmıştır.

"Çocuklar küçüktü o zaman. Başka bir seçeneğim yoktu zaten, işe gireceğim çocuklarıma kim baksın, öyle kreşe falan verecek gücümüz yoktu zaten, tek maaştı, köyden de yeni gelmiştik, biraz da acemiydik, etrafı tanıımıyorduk."(4. g)

Bu aynı zamanda ev eksenli çalışmanın da nedenini oluşturmaktadır. Kaldı ki, ev eksenli çalışmanın nedenlerinin, dışarda çalışmamanın nedenleriyle aynı olduğu görülmüştür. Burda fark, meseleye hangi taraftan bakıldığı noktasındadır.

IV. 2.2.3 Evde Veya Dışarda Çalışma Nedenleri

genç kızlığında 'dışarda' çalıştığı halde, evlenince işten ayrılma yaygın görünmekle birlikte, evli kadınların dışarda çalışmadığı söylenemez. Ancak, kadınların, evli kadınların dışarda çalışması da ev eksenli çalışması da, ailenin genel geçim durumuyla yakından bağlantılı görünmektedir. Ve ailenin diğer kaynaklardan gelirinin maruz kaldığı değişimler, kadının işe girme veya iş alma ya da tam tersine işten çıkma, iş bırakma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Kadının ister evde ister dışarda olsun çalışmasına ilişkin kararın verilmesinde, evin diğer gelir kaynaklarının durumu, önemli rol oynamaktadır. Örneğin bir görüşülen kişi, evde çalışmaya başlayışını şöyle gerekçelendirmiştir:

“Valla evleninceye kadar çalıştım. 19 yaşında evlendim. Evlenince çalışmadım. Nasıl diyeyim bayağı 15 sene çalışmadım. Sonra beyim rahatsızlandı. Mecbur kaldım çalışmaya.” (1.g)

Bir başka görüşülen kişi de, fabrika işçiliğine başlamasını kocasının işsiz oluşuyla, işten ayrılmasını ise çocuk bakımının aksamasiyla açıklamıştır:

“...Yine beyim işsizdi işte o zaman çalıştım. Ondan sonra çocuklar ufaktı yeni ilkokul bire gidiyordu ikisi de. İstemediler, çok huzursuz oldular. Hasta oldular. Çıktım.” (5. g,)

Yine bir görüşülen kişi de ev eksenli çalışmaya başlayışını şöyle gerekçelendirmiştir:

“.. Bi de şimdi biz yeni dükkan açınca, biraz maddi sıkıntıya girdik, girince hadi dedim, alayım, üç beş yani en azından günlük ihtiyacımı gideririm diye düşündüm” (10.g,)

Başka bir görüşülen kişi, fabrikadaki işinden ayrılmasını ve sonra bir dönem hiç çalışmamasını ve sonra ev eksenli çalışmaya başlamasını, dış etkenlere göre açıklamıştır:

“...muhit bana ters düştü. Bu tarafa servis yoktu. Sonra da iki tane çocuk oldu, arka arkaya çocuk olunca.... E bunları büyüteyim derken, biraz da işlerimiz düzgündü yani, dantel ördüm sigortamı ödeyeyim diye, dükkan vardı o sırada, sonra nakışı zevk için yapıyordum. Hani böyle öğrendim. Bu sefer işler ters gidince bunlar bir meslek oldu.” (6.g.)

Kadınların çalışmasını, somut olarak dış etkenlerle değil de, genel bir para ihtiyacına dayandıran görüşülen kişiler de olmuştur:

“(evli kızlarından söz ediyor) onların durumları iyi yani, iki tane birinin var zaten, iki tane birinin (çocuk), durumları iyi. Çalışmaya gerek yok.” (15.g)

Kadın ancak zorunluysa çalışır görüşü de çeşitli görüşülen kişiler tarafından açıklıkla dile getirilmiştir:

“Adam bakmazsa, eline geçmezse, acından mı öleceksin. Çalışmak iyi” (17.g)

“Ama eşin hasta olur, bakamaz olur, o zaman çalışırsın.”(14.g.)

Sadece bir görüşülen kişi, kadının evde çalışmasıyla dışarda çalışmasını niteliksel değilse de niceliksel açıdan farklı etkenlerle açıklamıştır:

“Yani ben kendim de istemem dışarda çalışmayı, çünkü alışmadım. Bir fabrikada bir iş yapmak... Ama zor durumda kaldığın zaman, çalışıp da getiren, bakmayan olduğu zaman dilenmekten iyidir, çalışırsın. Ama şimdi çok şükür allaha kimseye muhtaç değilim. Eşim çalışıyor, en azından bir evim var, ben de ona bir katkı olsun diye uğraşıyorum.”(21.g, dışarda değil de evde çalışmasının açıklaması)

Dışarda veya evde çalışma kararını etkileyen diğer öncelikli etken, çocuk bakımudur. Tekrar çalışmaya başlamasını kocasının hastalanmasıyla açıklayan görüşülen kişi, evlendiği yıllarda neden dışarda çalışmadığını şöyle dile getirmiştir:

“Çocuklarla konfeksiyonda çalışamazsın. Bir büyüğün olacak ki yanında, çalışasın..... Kimse yoktu, biri olsaydı, herhalde (dışarda) çalışırdım.” (1. g)

“Ufak çocuğum var diye çalışmıyorum (dışarda). Yaşları 4 ve 8..... Çocuğum büyük olsa, çalışmayı düşünürdüm. Asıl şimdi bakıma muhtaç.

Burda en azından gözümün önünde. Çocuğunla gelip gideyim desen, zaten kabul etmezler.” (3.g)

Burda ilginç olan nokta, hem dışarda çalışmanın hem de düzenli bir faaliyet olarak algılandığı ve uygulandığı şekliyle evde (veya ev eksenli) çalışmanın aynı belirleyiciler dikkate alınarak karşılaştırılmasıdır. Nitekim, eve iş almanın ne zaman düşünüldüğü ve ne zaman eve iş alındığı da, tıpkı dışarda çalışması gibi yine kadının kendi dışındaki etkenlere göre belirlenmektedir. İstanbul'a gelişinden yıllar sonra, evliliğinin de on üçüncü yılında eve iş almaya başlayan bir görüşülen kişi, bunu şöyle açıklamıştır:

“O zamanın sebebi de ne. Çocuk. Şimdi külfeti fazla olunca, bu sefer masraf da fazla olunca, ne oluyor... Daha önce yetiyordu tabii. Üç nüfusla, beş nüfus aynı olur mu. Bir de okula başladılar, onların masrafları, kızların çeyizi derken. Mecbursun çalışmaya. Bir yere girmeye mecbursun ama ben dışarda çalışmadım, evde kendim şey yaptım.”(15. g)

Dışarda çalışmanın nasıl tarif edildiği üzerinde durmak da gereklidir. Görüşülen kişilerin bakışıyla, kendileri için dışarda çalışmanın başlıca iki türü olduğu görülmüştür. Biri ve “asıl” dışarda çalışma, konfeksiyon, fabrika, tezgahçılık gibi işlerde çalışmadır. Diğer ise, evlere temizliğe gitmektir. Görüşülen kadınlardan ikisi geçmişlerinde evlere temizliğe de gittiklerini belirtmişlerdir (1. ve 14.g). Diğer dışarda çalışma türlerinden statüsü bakımından ciddi biçimde aşağıda yer alsada, temizlikçi olarak çalışmanın dışarda çalışma olarak ifade edilmesi ilginçtir ve kadınların evde çalışma nedenleri hakkında ipuçları taşımaktadır.

Hangi türü olursa olsun, dışarda çalışmanın başlıca özelliği, her şeyden önce belirli saatlerde ve iş gerektirdiğinde uzun saatler boyunca çalışılması olarak ifade edilmiştir (2.g, 4.g, 8.g, 12.g, 14.g, 15.g, 18.g). Nitekim, evde çalışırken de uzun

saatler boyunca çalıştıkları halde, ve bazı durumlarda mahalledeki bir atölyeye giderek çalıştıkları halde²⁵⁸, dışardaki çalışmanın esneklikten yoksunluğu vurgulanmıştır. Bir başka deyişle, dışarda çalışma, kadınlar için, öncelikle düzenli çalışma demektir, ama burdaki düzenlilik, olumlu bir özellik değildir. Daha çok, çalışma saatlerinin kısaltılmasının mümkün olmadığı, buna karşılık kendilerinin pek de müdahale edemediği mekanizmalar içinde her an uzatılabileceği bir gerçekliği nitelemektedir. Bu kavrayış, kadınlarca çok net dile getirilmiştir. Örneğin mahalle arasında, aracının kirasını ödediği bir “dükkan”da parça başı çalışan bir görüşülen kişi, kendi çalışmasını neden dışarda çalışma değil de evde çalışma olarak gördüğünü şöyle açıklamıştır:

“Bu işi de evde yapmıyoruz ama hiçbirimiz düzenli işe girecek durumda değiliz, çünkü çocuklar var. Ben bugün onda geldim. Gelmediğim gün oluyor.” (9. g,)

Öte yandan “asıl” dışarda çalışmanın ikinci önemli özelliği, sigortalı olması olarak ifade edilmiştir. Gerçi, dışarda çalışma deneyiminin sigortalı çalışma demek olmadığını yaşayarak görmüş durumdadırlar. 24. görüşülen kişi beş yıl, 11.görüşülen kişi sekiz yıl ‘dışarda’ çalıştığı halde her iki görüşülen kişinin de hiç sigortası yoktur. 1. görüşülen kişi çalıştığı beş yılın sadece üç yılı için sigortalıdır. 4. görüşülen kişi bir yıl dışarda çalışmıştır ve sigortasızdır. Buna rağmen, dışarda çalışmanın sigortalı olma ile yakından ilişkilendirilmesinin arkasında, tanım gereği, dışarda sigortalı çalışmanın mümkün olması ve bir kez sigortalı olarak çalışılınca, isteğe bağlı sigorta kapsamına girme imkanının doğması yatmaktadır. Bir başka deyişle, kadınlar, aradaki yılların primlerini kendileri ödeyebilirlerse emeklilik hakkından yararlanacaklarını düşünmektedirler. Bunu, o sırada evinin yakınındaki bir mahalle atölyesinde aylık ücret alarak ve başlangıçta sigortasız bir konfeksiyon

---

²⁵⁸ Bu mahalle atölyelerinde iş geldikçe ve parça başı esasıyla çalışılmaktadır. Bu çalışma tipi, evde çalışmanın bir ara biçimi olarak bu araştırma kapsamı içinde tutulmuştur.

işine girip girmeme kararı vermeye çalıştığını söyleyen bir görüşülen kişi şöyle dile getirmiştir:

“Sigortası yok, gene evde gibi...ama düşünüyorum, çalışsam da bir sigorta açılrsa, yani ilerde belki. ödeyemezsin de dışardan beyin iyi olur, ödeyebilirsin. İlerde rahata erersin. Sigortayı düşünüyorum yani.”(16.g)

Nitekim, geçmişteki dışarda çalışmasından sigorta imkanı bulmuş olan görüşülen kişilerin prim ödeyecek maddi gücü bulabildikleri takdirde, isteğe bağlı sigorta (SSK) primi ödedikleri görülmüştür. Bu konu, evde çalışmanın profili başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Dışarda çalışmayla bütünleştirilen bir diğer özellik, çalışma koşullarının kötülüğüdür. Bu aynı zamanda dışarda çalışma koşullarının zorlanmamasında (dışarda çalışmayı mümkün kılacak organizasyonlar peşine düşülmemesinde) ve evde çalışmanın tercih edilmesinde önemli bir etkidir. Örneğin bir görüşülen kişi, eşinden ayrıldıktan sonra iki çocuğuyla birlikte kendi yanına gelen ve üç yıldır birlikte oturduğu kız kardeşinin hem dışarda iş aradığını hem de evde çalışacağını söylerken, bunu şöyle açıklamıştır:

“İyi bir iş olursa girecek, sigortalı...dışarıya yani olursa evde yapacağız beraber. Evde yapmak istiyor. Dışarda çalışmak istiyor da, her yerde işe şey yapmıyoruz biz, tavsiye etmiyoruz yani. Konfeksiyonlar zaten vermiyor doğru dürüst para. Konfeksiyona girdi, iki aylık aylığını alamadı. Gitti geldi, gitti geldi, parça pincik para aldı yani. E fabrikaya girse gürültüye gelemiyor, migreni var. Öyle yani, evde olursa beraber yaparız. Yine harçlığımız çıksa, çoluğumuzun çocuğumuzun harçlığı çıksa yeter bize.”(12.g)

IV. 2.2.4 Çalışma İzni

Dışarda mı evde mi (ev eksenli mi) çalışıldığında bir etken de dışarda çalışmaya izin verilmemesidir. Bu etken, birçok araştırmada kadınların dışarda çalışmamasında başlıca etken olarak ortaya konmaktadır.²⁵⁹ Bu çalışma kapsamında da koca/baba dışarda çalışma izni vermediği için evde çalıştığını belirten görüşülen kişiler olmuştur. Yani, her şeyden önce, çalışma izninin söz konusu edilebildiği bir sosyal/kültürel ortam, bu çalışma için de geçerlidir. Bir başka deyişle, koca izninden veya baba izninden söz edilebiliyor olması bile, içinde yaşanan sosyokültürel ortamın kadının çalışması üzerinde başkalarının tasarruf hakkına sahip olduğu bir ortam olduğuna dair bir ipucu içermektedir. Ancak, çalışmaya izin vermeme ile evde çalışmaya izin vermeme/şartlı izin verme durumlarının bir arada bulunduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu izin vermeme durumunun, kadınlarca açıklanışı son derece ilginçtir.

Kadınlar her şeyden önce, koca/babanın kendilerinin çalışmasına izin vermeyişini töresel değil, nedensel olarak açıklamışlardır:

“Benim para kazanmamı pek hoş karşılamıyor....evinde otur diyor yani, evinde otur. Ben seni aç bırakmıyorum, açıkta bırakmıyorum, belki öyle olsa diyor yani....artık ne bileyim, öyle mi düşünüyor, yoksa benim getirdiğim yeterli gelmiyor mu sana diyor, yetmiyor mu diyor, belki çocuk olmasa bu şekilde düşünmez ama şimdi bakmamız gereken iki tane çocuk var.”(10.g)

“Çalışan kadınlara karşı benim beyim. Şöyle karşı, yani kadın dediğin evinde oturur. Evinde mi yapacak işini, evinde yapsın. E işte, bulsun, bulursa yapsın diyor, bulmazsa getirdiğimle kanaat etsin.”(12.g)

---

²⁵⁹ Örneğin (191) DEMİREL - KAYAALP BİLGİN vd, 108.

"Eşim (kadının dışarda çalışmasına) karşı değil, ama bütçemiz yetmediği zaman değil diyeyim sana. Yettiği müddetçe yok. Yani iki şey, makas arasındayım. Ya yutmeyecek, iyice sıkışacağız, birbirimizi yiyeceğiz, ben öyle işe girebiliyorum, yoksa yok." (20.g)

Törelere söz edildiğinde bile, bu, kişilerin değer yargıları şeklinde ifade edilmiş ve kişiler arasındaki farklara ve bu farkların yarattığı farklı sonuçlara dikkat çekilmiştir:

.."Normalde bizim ailede çalışmak ayıp birşey. Ben İstanbul'da çalışıyorum. Der ki sana bakamayan şey der. Aslında babam kızların okumasına karşıydı. Ben abimin zoruyla okudum.."(3.g.)

"Dışarıya kadın çalışmaya sade benim beyim değil yani onun tüm sülalesi karşı.....dışarı giderse o zaman görür, aynısını ister... Yani bak ...kaç tane iş çıktı bana tezgahtarlık üzerine, o kadar mücadele ettim, çalıştırmadı."(12. g)

Kendisine çalışma izni vermeyen kişinin, hangi psikolojik etkiler altında böyle davrandığını analiz eden görüşülen kişi de olmuştur:

"Evden çıkmamam onun için önemli.....Zannedersen bu dokuz ay içinde (kendisinin dışarda çalıştığı dönemi kastediyor) yaşadığı şey. O zaman onun maaşı düşüktü, benimki yüksekti, onun ezikliğini yaşadı o dokuz ay. Kadının ondan üstün olmasını kabul edemedi. Bir de erkekler tutucu (elinde tutan) değil biz kadar, ben yemedim, içmedim.... Onunkisi gıdım gıdım, yani pazara şuraya buraya gitti, ben kenara stok yaptım. Artı işimin getirdiği bazı yan gelirlerimiz vardı, onlarla beraber eşyalarımızı aldım. O dokuz ayı daha hazmetmiş değil. Onun için çalışmama izin vermiyor."(20. g)

Dışarda çalışmaya izin verilen durumlarda da bunun bir izin konusu olduğu belirtilmiş, ve dışarda ya da evde çalışmanın sınırlarının farklı çizildiği vurgulanmıştır. Örneğin bir görüşülen kişi, dışarda başkasına ait mahalle atölyesinde ve kendisine ait mahalle atölyesinde çalışması arasında izin bakımından şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“..İki yıl da atölyeden alıp çalıştım. Ama ne kocam ne de oğullarım atölyede gece yarılara kadar çalışmama izin vermezdi. Burası kendimizin de ondan ses çıkarmıyorlar. Orda en fazla akşam dokuz buçuk ona kadardı.”(2. g.)

Ancak görüşülen kişinin yaptığı vurgunun aksine, aradaki sınırın pek farklı olmaması ilginçtir.

Karısının kendisinin getirdiğiyle yetinmesi, kendisinden ‘üstün’ olmaması isteği, sadece dışarıda çalışmasına izin vermemek şeklinde değil, yanı sıra evde yapacak iş bulmasına yardımcı olmamak şeklinde de ortaya çıkabilmektedir:

“Şimdi öyle bir ev işi filan sormaz yani, sormuyor. Kendin bulursan yaparsın....Ne bileyim ben sabah gidiyor, akşam geliyor nereden bilsin ki.... Kahveye gidiyor da yani söyleyemez, ben eve iş alacağım, benim hanım yapacak diyemez, öyle bildiğiniz yerde iş var mı diye onu sormaz..... Ne bileyim, kendine herhalde yediremez, sormaz. Zannetmem sorsun. Yani benim hanımım evde iş yapacak, öyle tanıdığınız, bildiğiniz var mı diye sormaz.”(12. g).

Dışarıda çalışmanın mümkün olmadığı (izin verilmemesi yüzünden değil, çocukların bakımı nedeniyle dışarda çalışılmayan) durumlar da vardır ve bu durumlarda ilginç bir nokta, evde çalışmayla ev işleri ve çocuk bakımı sorumluluğunun bir arada sürdürülmesinin yarattığı çelişkilerin, koca tarafından kullanılabilmesidir. Öyle görünüyor ki, kadınlar bunu nasıl dile getirirse getirsin, erkekler, kadınların çalışması üzerinden politika yürütmekte, bir başka deyişle aile

içindeki iktidar ilişkilerinde kadının çalışmasını bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu politikayı, ev işlerinin ya da çocuk bakımının aksadığı, ya da kadının kazandığının emeğine değmediği argümanlarının ne zaman ve hangi şiddette ortaya atıldığı noktalarına bakarak açığa çıkarmak mümkündür. Bu konu iş sürecinde hane içinde yaşanan dayanışma ve gerilimler başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burda sadece, kadının çalışmasının erkeklerce konu edildiğine ilişkin örneklere yer verilecektir. Örneğin bir görüşülen kişi, kocasının eve iş almasına ilişkin aldığı tavrı şöyle anlatmıştır:

"Zaman oluyordu, o işi yetiştirelim diye uğraşıyorduk, yemek yapamıyorduk. Evin işine bakamıyorduk. ... Haliyle bayağı problem oluyordu. .... Beylerimiz istemiyordu, gönüllü değildiler." (24.g.)

Bir başka görüşülen kişi de, kocasının eve iş almasına karşı çıkmasını adamın "titizliği" sonucu kadından beklentilerinin yüksek olmasıyla, ve kadından beklenen asıl işin de ev işleri olmasıyla açıklamıştır:

"Benim beyim biraz titiz adam. O geldi mi her şeyi dört dörtlük olacak yani. Ne yemeğinde aksama, ne evinde, ne ütüsünde, hiçbirşeyinde."(5.g.)

Aynı görüşülen kişi, evde ne kadar iş yaptığını şöyle anlatmıştır:

"Valla işte, bir kişi hem evinin işini, hem yemeğini, hem çocuğunu, ayda otuz beş milyonluk yapıyor yani.....sabah dokuzda kalkıp on bir on ikiye kadar işimizi yapıyorduk. Sonra yemeğimiz, evi sil süpür ikide üçte iniyordum aşağı, yapıyordum kaç tane yaparsam, sonra çocuklar okuldan geldikten sonra onların yemeğini vermek için çıkıyordum, bir daha iniyordum aşağı, ona on bire kadar yaptığım zamanlar vardı." (5. .)

Çalışma izni konusunda çok ilginç bir nokta, görüşülen kişilerin koca/babanın bu izni verme hakkının varlığını görünürde sorgulamamakla birlikte, asla karşılıksız, tek taraflı bir hak olarak görmemeleridir. Görüşülen kişilerin olsun, Avcılar'da veya diğer yerlerdeki ev eksenli çalışan kadınların olsun, çalışma iznini, daha ziyade erkekleri, yerine getirmekle yükümlü oldukları ama beceremedikleri bazı sorumlulukları yerine getirmeye davet etmek için kullandıkları stratejide bir taktik araç olarak gördükleri gözlenmiştir.

Geçim sorumluluğunun erkekte olması, erkeğin kadının çalışması üzerinde söz sahibi olması (çalışmasına izin vermesi/vermemesi) ile yan yana geldiğinde ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Tablonun birinci yüzü, kadının ancak mecbur olduğunda çalışması şeklindeki uç düşünceyle ortaya serilebilir:

"Kızımı okutmak istiyorum. Ama inşallah çalışacak duruma düşmez. Yani sen istediğin için çalışıyorsun, ama kızım çalışırsa zor duruma düşüp de çalışır. İnşallah o hale düşmez."(19. g)

Tablonun öteki yüzünde ise, bu her iki varsayımı da açık bir tartışma konusu haline getirmeden ve bu iki varsayımın içinden devam ederek, taktik uygulanması durumu yer almaktadır. Mesela, bir görüşülen kişi, kendisine servisi de olan bir fabrikada etiket yapıştırma işi bulduğunu, ama kocasının izin vermediğini söyleyerek aldığı tavrı şöyle anlatmıştır:

"Bayağı kavgalarımız çıkıyor. Süper kavgalar oluyor. Nasıl taktikler. Madem beni işe yollamıyorsun. En büyük şeyim mesela şu anda, bu 1998 yılı ²⁶⁰ bitmeden otomatigimi (otomatik çamaşır makinesi) istiyorum, bir manto istiyorum, bir çift ayakkabı istiyorum, çizme istiyorum. Hepsini sıralıyorum. Ya işine gelirse bana bunları alırsın, ya

---

²⁶⁰ Bu görüşme Ekim 1998'de yapıldı. Yani kocasına verdiği süre ikibuçuk üç ay kadardır.

da beni işe yollarsın. Hepsini alacağım diyor, 99'a geçmeden hepsini alacağım. Al, ben de işe girmeyeceğim. Ama almadığın taktirde 99'da işe başlayabiliyor muyum. Tamam diyor, olur diyor.”(20. g)

Buna çok benzer bir taktik tavrı, başka bir şehirde (Sivas'ta) başka bir evde çalışan kadının da uyguladığına değinmek yerinde olacaktır. söz konusu kadın, ortaokul ikinci sınıfta okulu terk ettiğinden beri, yani 16 yıldır evde çalışmakta, son yıllarda ağırlıklı siparişle dantel örmektedir. Evliliğinin ilk yıllarında hangi danteli kaçtan ördüğünü ve sonuçta kaç lira aldığını kocasına açıkça söylüyor ve parayı da yeri geldiğinde veya istediğinde kocasına veriyordu. Fakat sonra her istendiğinde para vermemeye başladı, bu sorun çıkarınca aldığı-birim fiyatı eksik söyleme yoluna gitti. Bu durumda yine kendisinden para istendiğinde veriyordu, ama doğal olarak miktar tüm kazancını kapsayamıyordu. Bu kez, kocası, karısının ev işlerini aksattığından, çocukların bakımının eksik kaldığından şikayet etmeye, söylenmeye başladı. Bu sürecin devamı, “emeğine yazık bu paraya da yapılmaz, artık yapma”, uyarısının gelmesi oldu. Bu kadın artık kocasından gizli çalışmaktadır. Ama adama açık ve net bir şekilde şu bildirimde bulunmuştur. ‘Madem benim kazandığım paraya ihtiyaç yok, o zaman şunları şunları şunları istiyorum.’ Bu istekler, gümüş tepsi, kendisine frapan elbise gibi ‘hayat kalitesini artırıcı’ ve ‘sosyal statüyü güçlendirici’ istekler. Ayrıca ev harcamalarında da bazı kısıntıları yapmamaya, elini daha bol tutmaya başladı. Bu suretle, kendisinin tutumlu ev kadını olmasının kocanın gelirinin yetmesindeki önemini vurgulamış olmaktadır. Şimdi kocası parayı yetiştirmeye çalışmakta, kadın da taleplerini tekrar etmektedir.

Bir başka görüşülen kişi de, ilk evliliğinde dışarda çalıştığı halde, bu evliliğinde kocasının dışarda çalışmasını istemediğini, bu nedenle çalışmadığını ve ille de dışarda çalışacağım diye diretmediğini şöyle açıklamıştır:

“Diretme konusu, şimdi huzur istedim. Madem çalıştırmıyor, öyleyse bakmaya mecbur.”(24 g).

Kadınların çalışması ele alınırken irdelenmesi gereken bir boyut da, kadınların zaten üstlenmiş oldukları ev ve çocuk bakımı sorumluluklarına ek olarak bir de çalışma/geçimi sağlama sorumluluğunu almak istemeyişleridir. Kimi durumlarda, ev işleri ve çocuk sorumluluklarının kadının üzerinde olması, evin geçimini sağlama yükümlülüğünün de erkeğe ait sayılması, kadınlar tarafından rahatlatıcı bir öge ve kendi üstlendikleri sorumlulukların sınırlanması olarak da görülebilmektedir. Örneğin, 10 yaşında çalışmak üzere İstanbul'a göç etmiş olan ve o yaşta evlendiği 17 yaşına kadar dışarda (evlendikten sonra evde) sürekli çalışan bir görüşülen kişi, kendisinin ve kız kardeşinin evliliklerini karşılaştırmış ve kız kardeşi daha geç yaşta evlendiği halde, kendisinin erkenden evlenmesini, sorumluluklarını sınırlama isteğiyle açıklamıştır:

“Kız kardeşim ama 23 yaşında evlendi, benim kadar erken evlenmedi.
Ben hayat sorunlarından bıktığım için biraz daha çabuk evlendim” (11.g)

Çalışılıp gelir elde edildiğinde de, bu gelirin varlığı önemli olmaksızın kocanın evin ve aile bireylerinin temel ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğü devam etmektedir. Bir başka deyişle, görüşülen kişiler, kazandıkları parayı eve ve genellikle çocuklarının ihtiyaçlarına harcadıkları halde, evi geçindirme sorumluluğunu üstlenmeyi kabul etmemekte ve kendi gelirlerini daha marjinal harcamalara ayırma niyetlerini ifade etmektedirler. Burda da yine, yeni bir sorumluluğu kendi üstüne almama tavrı vardır. Örneğin, Sivas'taki görüşülen kişi, birkaç yıl önce tüberküloz geçirdi ve ameliyat oldu. Halen, düzenli olarak kontrole gitmesi gerekiyor, yani sürekli doktor masrafı var. Bu kadın aslında kendi kazandığıyla doktor masrafını karşılayabileceği halde, kocasının bu masrafı üstlenmesini istediğini açıklıkla dile getirmiştir. Kocasını, bu masrafı karşılamayı reddetmiş ve bunun sonucu kadının “boykot” a girişmesi olmuştur.

Artı yükler karşısındaki bu isteksizlik ve özellikle evde çalışmalarını harçlık çıkarma, cep harçlığı kazanma, boş zaman geçirme amaçlarıyla açıklamaları, kolaylıkla kadınların kendilerine ayrılan alanda kalmayı benimsedikleri, kendilerini çalışıyor saymadıkları görüntüsüne bürünebilmektedir. Ve çeşitli araştırmalarda

kadınların kazandıklarını bu şekilde açıklamaları, çalışmalarını ve çalışmalarının anlamlarını önemsememe şeklinde yorumlanmaktadır. Oysa, görüşülen kişilerin yaptıkları açıklamalar ve sergiledikleri yaklaşımlar bu görüntünün sorgulanması gerektiğini düşündürmektedir. Görüşülen kişiler arasında, kendisini çalışan kadın sayan ve sözel düzeyde de çalışan kadın olarak ifade eden kadınlara rastlanmıştır. Ama kendini çalışıyor saymama yaklaşımının da tıpkı çalışan kadın olma yaklaşımı gibi, bir strateji olduğu düşünülmelidir, çünkü kendisini çalışan kadın olarak ifade eden görüşülen kişiler de, harçlık çıkardığını, eve katkı için uğraştığını söyleyen görüşülen kişiler de, asli sorumluluk bakımından benzer bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bir başka deyişle, kadının kendini çalışıyor veya çalışmıyor diye nitelenmesi değil, kendisinin ve kocasının sorumluluk alanı olarak neyi çizdiği önemlidir. Bu çerçevede irdelenmesi gereken ikinci nokta da, kadınlar için "harçlığın" ve "cep harçlığının" anlamlarının ne olduğudur.

Üstlenmeme tavrı, kocanın, kendi kazançlarını hiç istemediği, bu konuda talepte bulunmadığının vurgulanmasıyla belirmektedir. Ve sadece görüşülen kişiler arasında değil (istisna 4. g), gerek İstanbul'dan gerek başka şehirlerden ev ekseni çalışan kadınlar arasında yaygın bir tavidir. Bir örnek olarak, 10 yaşından itibaren çalıştığı, kendi geçimini sağladığı, evlendikten sonra da sürekli çalıştığı (evde) halde, bir görüşülen kişi, bu geçim sorumluluğunu üstlenmeyişinden şöyle söz etmektedir:

- "Kazandığım parayı ben daha idareli tutuyorum... Daha değerli şeylere vermeye çalışıyorum. Bir iki kere dedim kendim yatırıyım telefon parasını, ben konuşmuşum işte, ... Şimdi beyime dedim, yok ben paramı isterim, ben borç vermişim... Kendi kazandığımı daha kalıcı şeylere harcamak istiyorum, biriktirmek istiyorum." (11. g.)

Kadınların "harçlıklarını çıkarmak için" çalıştıklarını söylemelerinin anlamlarına gelince, bu tartışma için öncelikle makro çerçeveye bakmak yararlı olacaktır.

DİE'nin verilerine göre, Türkiye'de hangi gelir grubunda yer alırlarsa alsınlar, hiçbir kişisel geliri olmayan kadınların oranı %77,9'un altına düşmemektedir.²⁶¹ En alt üç gelir grubunda, hiçbir geliri olmayan kadın oranı ise sırasıyla (en alttan üste doğru) şöyledir: %77,9; %80,4; %83,6. Bu da kadınların paranın nasıl ve nereye harcanacağı üzerinde kontrollerinin en iyimser deyimle düşük olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, hanenin yararlandığı parasal olanaklardan ve refah düzeyinden bağımsız olarak, kendi adına bir geliri/parası olan kadınlar, bu ülkedeki kadınların ancak %20'sini oluşturmaktadır. Kaldı ki, kendi adına bir geliri olmakla, o gelir üzerinde tasarruf hakkını elinde bulundurmamak aynı değildir. Oran göstermek pek mümkün olmamakla birlikte, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde olsun, İstanbul'da olsun, dışarda belirli bir işte çalışan kadınlar arasında maaş banka kartını kocasına vermiş olanların hiç de düşük olmadığı gözlenmiştir. Bir başka deyişle, aslında belirli ve düzenli bir gelirleri olduğu halde, bu kadınlar kendi gelirleri üzerinde tasarruf imkanına sahip değildirler. Dolayısıyla, kendi adına bir gelir sahibi olmak da, o gelir üzerinde tasarruf sahibi olmakla aynı anlama gelmemektedir.

Bu çalışma kapsamında görüşülen kadınlardan bazılarının eşleri parasal olarak iyi durumdaydılar (24.g, 19.g). 24. görüşülen kişinin durumunda kocası, ailenin diğer erkekleri gibi oto galericiliği yapıyordu, 19. görüşülen kişinin eşi, çeşitli düzensiz işlerde çalışmıştı ve o sırada işsizdi ama elde ettikleri imkanlar (oturulan ev, sahip olunun araba ve gelecek beklentileri gibi) eşin kazancıyla değil, daha geniş anlamda ailenin (kocanın ailesinin) imkanlarıyla açıklanıyordu.

Öte yandan bu iki görüşülen kişi de, birlikte iş aldıkları akraba hanelerin kadınları da (her iki görüşülen kişi de her dairesinde bir erkek kardeşin oturduğu bir apartmanda yaşıyordu) mahalledeki diğer ev eksenli çalışan kadınlardan daha düşük ücretlerle çalışmış olduklarını dile getirmişlerdir. Bu genel vaziyet bir arada düşünüldüğünde, harçlık çıkarma ile dile getirilen ihtiyaç, kadının hanenin genel

---

²⁶¹ (13) DPT.

gündelik ihtiyaçlarının karşılanması ötesinde, bir hareket alanı edinme ihtiyacı olarak yorumlanabilir.

IV. 2.2.5 Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Çalışma Tercihleri

Dışarda çalışmanın tercih edilmemesi veya evde çalışmanın tercih edilmesi, sadece kadınların çalışması üzerinde diğerlerinin karar verme hakkı veya imkanı olması ile açıklanabilecek bir olgu değildir. Tersine, dışarda çalışmayı irrasyonel, evde çalışmayı rasyonel kılacak sosyal örgütlenme etkenleri vardır ve bunlar, kadınlar tarafından netlikle dile getirilmektedir.

İlk etken, çocuk bakımıdır. Çocuk bakımı, kadının/annenin asli sorumluluğu olarak tanımlanmaktadır. Bu sadece veya öncelikle geleneksel yaklaşımı benimsemiş ve içselleştirmiş olmaktan kaynaklanmamaktadır. Aksine, makul bir seçenek olarak kreş değerlendirilmekte, ama iyi kreşlerin pahalı ve dolayısıyla ulaşılamaz olduğu tartışması yapılmakta, kötü kreşler de alternatif sayılmamaktadır. Bir başka deyişle, kadınlar, gayet pragmatik bir yaklaşımla, cinsiyetler arasındaki işbölümünde erkeklerin çocuk bakım sorumluluğunu üstlenmemelerinin yanı sıra, toplumun da bu sorumluluğu kadına/anneye bırakacak şekilde örgütlendiğini görmekte ve dile getirmektedirler. Örneğin bir görüşülen kişi kadının dışarda çalışmasını neden "kötü" bulduğunu şöyle açıklamıştır.

"Şimdi yeni yetmeler cesaret ediyor ama iyi bir şey değil, kötü bir şey hanımın çalışması... Hanım çalışınca evde huzur olmuyor. ... Eşin de işten gelecek, sen de akşamın saati, aç bilaç, çocuk da varsa gücün yetmez ki kreşe veresin de düzgün bakılsın, çocuktan da hayır alamazsın yani kendin bakmayınca."(14. g)

Nitekim, bu anlatımda ev işlerini ve çocuk bakımını yine kadının sırtlanacağı, bu durumun değişmeyeceği düşüncesi açıklıkla dile getirilmiştir. Kaldı ki çocuğun düzgün bakılmasını sağlayacak ekonomik olanaklardan da yoksun olunduğunun altı çizilmek suretiyle, kadının dışarda çalışması rasyonel görünmemektedir.

Dışarda çalışmanın rasyonel görülmemesinin bir diğer nedeni de, ulaşılabilen istihdam biçimlerinin düzensizliği, ücretlerin düşük, çalışma saatlerinin uzun ve belirsiz olmasıdır.

“Dışarda çalışmak iyi değil, gidip konfeksiyonda çalışıyor, sabahın sekizinden akşamın onuna kadar, 20 milyon maaşı var. Biliyorum, iş bu yakında çünkü. Bekar kızım 40 milyon maaş alıyor, ama işyeri yakın değil, yol parası, yemek parası, bizden para aldığı bile oluyor....Artık dışardan okul bitiremez, sabah sekizden akşam ona kadar çalışıyor, ne zaman ders çalışacak da ne zaman yemek yiyecek.”(14. g)

Bir başka görüşülen kişi de, dışarda çalışmayı “merak ettiği için” denediğini ve çalışma koşulları nedeniyle evde çalışmayı tercih ettiğini şöyle anlatmıştır:

“Konfeksiyon atölyesinde çalıştım bir sene, kot üzerine. Biraz makineciydim, kalite kontrolcuydum. (İstanbul'a) geldikten üç dört sene sonraydı. Ben merak ettim, hani bir çalışmak istedim. Beyim zaten bir şey söylemedi o zaman. Çalıştım ben de bir sene, sonra rahatsızlandım, çıktım, bir de ayaktaydı, dayanamadım. Devamlı makinede oturamadım, ayaktaydı, o kot pantolonları çevirmek bana çok zor geldi. Bir sene devam ettim, çıktım... Sigortam yoktu, bir sene çalıştım zaten. Zaten orda çalışanların hiçbirinin de sigortası yoktu. Kaç senedir çalışanların da sigortası yoktu.”(4. g)

Dışarda çalışmanın bir diğer biçimi, evlere temizliğe gitmektir. Daha doğrusu, görüşülen kişiler, evlere temizliğe gitmeyi, dışarda çalışmanın bir biçimi olarak değerlendirmişlerdir. Ancak, evlere temizliğe gitmenin statüsü düşük görülmekte, bu nedenle hem de ev dışında olduğu, kadının sırtındaki yükleri birlikte üstlenmesine imkan vermediği için tercih edilmemektedir.

Çocuğa bakacak kimse olmaması, sadece dışarda çalışma veya evde çalışma kararının verilmesinde değil, dışarda çalışılan işten ayrılmakta da önemli bir neden olmaktadır.

"Ben çocuk olana kadar üç yıl çalıştım. Pamuk fabrikasında, sonra da konfeksiyonda makineci olarak. Hamileyken izne ayrıldım, orda altı ay ücretsiz izin hakkın var, önerdiler, kullandım. Çocuğa bakan olmayınca ayrıldım....Çocuk beş altı aylık oldu kışın ayakkabı diktim. Yazın köye gittim. Gelince çocuğu bakıcıya verdim, işe girdim. Çocuğa iyi bakılmayınca çıktım. 3 ay çalıştım, bir ayında bakıcı vardı, iki ayında da çocuğu köye gönderdim. Ama dayanamadım, çıktım, çocuğu aldım, geldim."(18. g)

Evde çalışmanın önemli bir nedeninin ev işlerini, çocuk/yaşlı bakımını sürdürürken gelir elde etme beklentisi olduğu gözlemi, bu çalışma için de geçerlidir. Ama pratikte bu ikisinin birlikte yürümediği de görülmektedir.²⁶² Evde iş yapma, bir bakıma ev işlerinin nasıl bir tam zamanlı mesai gerektirdiğini ortaya çıkarmaktadır. Bunu çeşitli görüşülen kişiler dile getirmişlerdir:

"Ev işi yapamıyoruz. ... O anda işi de bırakıyorsun, yemeği de bırakıyorsun, işi yetiştiriyorsun. ... Yani bir sosyal yaşamın olmuyor.... Hep evde bulunuyoruz ve biz bir tatile, uzağa hiçbir zaman gidemiyoruz." (6. g.)

"O çok zor. Evin her tarafı dağılıyor, çocuklar yaramazlık yapıyor, her tarafı karıştırıyor, çok berbat oluyor buralar yani, çok, oyuncaklar, o işin tozları, işler bir yanda.... Nihayetinde onu bitirmek için geç saate kadar çaba gösteriyorum. Hem çocuklara bakıyorum. Onların isteğini

---

²⁶² Bu evde çalışmanın genel bir özelliğidir. Bkz. ILO, HomeWork, s.23.

yapıyorum. Hem de işi bitiriyorum. Sonra da evi topluyorum. İş götürüp geldikten sonra daha çok ev işine vakit ayırıyorum.” (11.g.)

Yaşadığı şehirde taşeronla çalışma hiç olmayan, kendisi de ya kendi hesabına ya da siparişle (ikisi aynı anda) evde çalışan Sivaslı görüşülen kişi de benzer bir durumdan söz etmiştir. Şöyle ki, son bir buçuk yılda sipariş alamadığından ve “pazarını” kaybettiğinden söz etmiş ve bunu söz konusu sürede hasta annesine bakmasıyla açıklamıştır. Sipariş işleri belirli bir sürede yetiştirilmek zorunda olduğundan, ama kendisi işe göre değil annesinin durumuna göre hayatını düzenlediğinden cesaret edip iş alamadığını belirtmiştir.²⁶³

Hem eve alınan iş hem de ev işleri, çocuk/hasta bakımı bir arada yürütülemeyince, işe mi eve mi öncelik verileceği meselesi ortaya çıkmaktadır. Görünüşe göre, kadınlar, o günün özgül koşullarında birinden birine öncelik verebilmektedirler. Ama öncelik eve alınan işte olduğu zaman da ev işleri yine kadının sorumluluğunda kalmaktadır. Bu şöyle dile getirilmiştir.

“Sabah saat 7.00’de gün başlıyor. Bulaşık, çamaşır, sonra işe oturuyorum. Vücudun nereye kadar kaldırırsa.. uykusuz kalıyorsun tabii. Ev işi kalıyor.” (1.g.)

“Ev işlerini şöyle bir şey. Burda (mahalledeki parça başı atölye) çalışırken aksatamam. Ama başka yerde çalışırsam aksatırım yani. Buraya evimin işlerini yapıp da geliyorum ben” (22.g)

“En zor benim işim. (dışarda) çalışsam daha rahat olurum.... Çalışsam sabah kapımı çeker giderim. En azından tamam bu iş böyle kalsın derim. Ama şimdi evde olduğu için evi bırakamıyorum. Dışarda çalışsam

---

²⁶³ Annesi felç olmuştu, ve ağır bakım gerektiriyordu.

ev işini yapmam olur mu, gene yaparım da bu kadar incelemem, haftalık temizlik yaparım mesela. ... Her gün yapmam.”(4. g)

Burada, görüşülen kişi, kendisini çalışıyor saymakta, ev içinde ona göre davranmakta olduğu halde, evde çalışıyor olmasının kendisinin ve çevresinin kendisinden beklentilerini nasıl etkilediğini açıklıkla dile getirmiştir.

IV. 2.3 Çalışmayla İlgili Değer Ve Tutumlar

Bu başlık altında, ev eksenli çalışan kadınların çalışmayla ilgili değerleri ile yine ev eksenli çalışan kadınların gözünden yakınlarının bu konulardaki değer ve tutumları ele alınacaktır. Değer ve tutumlarda alt başlıklama şu şekilde yapılmıştır: Çalışma, kadının çalışması ve erkeğin çalışması; evde çalışmanın algılanışı; Çocukların annelerinin çalışmasıyla ilgili fikir ve tutumları; annelerin çocuklarıyla ilgili beklenti ve tutumları.

IV. 2.3.1 Çalışma, Kadının Çalışması, Erkeğin Çalışması

Ev eksenli çalışmayla ilgili değer ve tutumları anlayabilmek için öncelikle çalışmanın nasıl görüldüğü ele alınmalıdır.

her şeyden önce, çalışmayla ilgili soruların iki temel şekilde algılanıp cevaplandığı belirtilmelidir. Bir grup görüşülen kişi, kendilerini çalışan kadın kategorisine sokarak, çalışmayı nasıl gördüklerini dile getirmiştir. Bir grup görüşülen kişi ise, kendilerini çalışmayan, ev hanımı kategorisine yerleştirip, soruları “çalışsaydım.. “ varsayımıyla yanıtlamışlardır. Buradan, ilk grup görüşülen kişi, evde çalışmayı çalışma olarak sınıflarken, ikinci grup görüşülen kişinin çalışmayı dışarda çalışma olarak kavramlaştırdığı çıkarılabilir. Ancak ilginç olan nokta, her iki grup görüşülen kişinin de temelde benzer fikirler dile getirmesi ve benzer yorumlar yapmasıdır.

Çalışmak, asıl olarak geçimini sağlamak amaçlı olduğu halde, hiçbir görüşülen kişinin çalışmanın sadece para kazanma işlevinden söz etmemesi, bir başka deyişle çalışmayı bir geçim sağlama faaliyetine indirgememesi, kişi ve kişinin sosyal/kültürel ortamı üzerinde çeşitli etkileri olan bir faaliyet olarak ifade etmesi dikkat çekicidir.

“Çalışma güzel bir şey, stres yapmıyorsun, düşünmüyorsun, bir sorunun oluyor, onu burda daha iyi konuşuyorsun, şey yapıyorsun, para kazanıyorsun.”(1. g)

“Çalışmak... Güzel bir şey aslında. Para açısından da, zihin açısından da...sağlık açısından, her şey için yani çalışmak güzel bir şey. Acıların ve hayalkırıklıklarının en iyi ilacı çalışmak....para kazanmak en başta geliyor tabii.” (13.g)

“Çalışma özgürlüktür, sağlıktır. Çok büyük bir öneri yani. En mutlu şeydir, çalışınca bünyen sağlıklı olur. Para her türlü mutluluğu veriyor, olduğu zaman” (14.g)

Burda belirtilmesi gereken bir nokta da, görüşülen kişilerin iki çalışma biçimi arasındaki farkları yaşıyor ve biliyor olsalar da, çalışmaya biçtikleri temel işlevler bakımından yani niteliksel bakımdan evde veya dışarda çalışma arasında önemli bir fark dile getirmemeleridir.

“Çalışmak, para kazanmaktır. Nerede çalışırsan çalış, evde de olur, dışarda da olur.” (23.g)

Bu yaklaşım, özellikle, evde çalışmalarından söz ettikleri zaman belirginleşmektedir:

"Çalışmak iyi bir şey. Para kazanmak demek. Bu devirde para demek."(2.g)

"Çalışmak insana gurur veriyor, kocanın bir katkısı oluyor, ne kadar iyi olmasa da, şu anlarda mesela eve bir katkı oluyor, sevinç, yani böyle bir kazanmak, insana gurur veriyor....şu anda işte bu kadar para veriyor, şu derdi göreceksin, şu açığı kapatacak, yani bir heves oluyor içinde insanın. Benim için öyleydi yani çalışmak, böyle hevesli şeyli, ne bileyim nasıl anlatayım ki sana, çalışmak yani şu an bile çok istiyorum yani, hırsla istiyorum."(16.g)

Kadının çalışmasıyla erkeğin çalışması arasında fark olmadığı söylemi hemen hemen bütün görüşülen kişiler tarafından kullanılmıştır.

"Erkek kadının çalışması arasında fark yok ama yine de kadın hem evini bakacak, hem çocuğuna bakacak, hem de para kazanacak, o yüzden dışarda çalışmak zor."(2. g)

"Kadın çalışırsa biraz daha iyi geçim olur, tek erkek çalışırsa erkeğin getirdiğini yersin, getirmezse oturursun. Yani başka bir şey yok." (22.g)

"Çalışmak aslında iyi bir şeydir. Namusunla terbiyenle çalışırsan iyidir. Ama kötüye yorumlarsan olmaz. Zaten erkek kişiyle birlikte çalışıyorsun."(3.g)

"Kadınla erkeğin çalışması farklı değil. Şu zamanda erkeğin yapmadığı işi bayan yapıyor. Hesaba da, ağır bir şey kaldırmaya da, patronluğa da, her işi yapıyor yani."(3.g.)

Ancak her iki cinsin çalışma tercihlerinin, zaman içinde değişen sosyal-kültürel ortamlardan etkilendiği de dile getirilmiştir:

"Kadının çalışmasıyla erkeğinki arasında fark yok. İşte eşit. İkisinin de çalışması lazım aslında. Diyorum ya, daha böyle küçük zamanda gelseydim, ben yani (dışarda) çalışmayı düşünürdüm.....(evde çalışması hakkında) zor tabii. İşte onun insanla uğraşma sıkıntısı çok. Çalışsan öyle değil, sana tayin edilen bir iş var, başını sallarsan onu yaparsın."(4.g)

"Aslında kadın da çalışmalı erkek de çalışmalı, çünkü hayat öyle. Gerektiriyor. Yani ben bir kişinin maaşıyla bir ev geçineceğini hiç zannetmiyorum. ...Hele bu şartlarda benim zamanımda pek o kadar kadın çalışmazdı ama şimdi çalışmak zorunda. Ya evi olacak ya da çok güzel bir geliri olacak."(6.g.)

"Zorunda olmasa da kadının çalışması daha mı iyi sorusuna da, ben hep çalıştığım için, çalıştığı zaman bir emekli olmak, bence daha iyi. Çünkü bir güvencen oluyor. Çalışkan, üretken olmak bence daha iyi."(6.g)

"Çalışmak para kazanmaktır. Kadının çalışması niye farklı olsun. Erkek de kadın da eşit. Dışarda çalışmıyorum. İstemedim ki. Dışarda çalışınca parası daha fazla, imkanları daha fazla. Bu işin pisliği çok, iş bitince süpürgeyi açacağım.... Bizim taraflarımızda kadına izin vermezler, çalışsın. Ama şimdi başladı. Gençler çalışıyor artık. ...(17.g.)

"Bence kadının çalışmasının erkeğinkinden farkı yok. Duygu olarak bir katkı oluyor, daha sağlam basıyorsun ayaklarını yere. Daha güvenli oluyorsun, sigortan oluyor." (18.g)

"Kadının çalışmasıyla erkeğin çalışması arasında bence fark yok. Ama insanın kendisinin çalışması iyi, gurur verici oluyor."(11.g)

Fakat pratikte, kadının çalışmasıyla erkeğin çalışması arasında fark vardır. her şeyden önce kadınların çalışmaya yönelik yetiştiriliş tarzları, erkeklerinkinden

farklıdır ve bu görüşülen kişilerin bizzat yaşadığı bir gerçektir ve görüşülen kişiler, bu gerçekliği gayet açıklıkla dile getirmişlerdir:

“Kadının çalışmasıyla tabii fark var. Şöyle bir şey yani, erkeğin getirdiği daha başka. Kadın ne kadar uğraşsa yeterli olmuyor. Nasıl yeterli olsun. Şimdi şöyle bir şey. **Kadının bir mesleği olsa, aynı eşitte, mesleği olsa**, mesela dışarda çalışsa, aynı aylığı alır, ama ben evde kazanacağım on beş milyon o getirecek mesela ayda elli milyon. Fark var, olmaz olur mu. Miktar farkı var. Yoksa yani bilmiyorum, çalışma şeyinde fark olmaz herhalde.” (12.g.)

Ayrıca, toplum örgütlenişinin bir başka deyişle cinsiyete dayalı işbölümünün de kadının veya erkeğin çalışmasını etkilediğini görüşülen kişiler dile getirmişlerdir:

“Kadının çalışmasıyla erkeğin çalışması arasında bence fark yok da yani kadının sorumlulukları daha farklı, mesela ne bileyim evde çocuk varsa, evdeyse yani çocuk, yani anaokuluna filan, başka bakmanı yoksa, kadın evinde oturuyor yani, kadının çalışması zor. Bi de dört dörtlük olmaz zaten, mesela ne bileyim, ben şimdi evde oturuyorum, evimin işini rahat yapabiliyorum, ama benim çalışma hayatım olsa, evimin işi de aksar. Tut ki çocuk yok yani.”(10.g)

Erkeklerin çalışmasıyla ilgili olarak, onların kadınlara kıyasla çalışmaya yöneltilerek yetiştirildiklerine dikkat çekilmiştir:

“Erkeğin çalışması mesela ben bir fark göremiyorum. Kadınlara arasında göremiyorum. Nedir, erkeğin işi, mesleği daha şey olur, parası iyi olur, yani başka bir şey ben göremiyorum. Erkeğin daha çok parası olur mesela, yani çalışması mesleği vardır, ama kadın mesela, gidiyorsun şu işi de yapacaksın, artık bekleyeceksin zam gelsin, öğrenebilir misin, yapabilir misin diye bir şeyin var...erkek daha kolay öğreniyor, ne de olsa okumuştur yani, ne bileyim ben erkekleri daha çok zihinli görüyorum,

gerçi kadınlar da öyledir ama erkekler ne bileyim kadınlardan daha iyidir.”(16.g)

Dışarda ulaşılan işlerin koşullarının kötülüğü, erkeklerin çalışması durumunda da geçerlidir ve bu görüşülen kişiler tarafından belirtilmiştir.

“Bence kadınla erkeğin çalışması arasında fark yok. Ama onların işi daha ağır. Mesela beyim fabrikada kot taşıyor, hep suyun içinde. Zaten kendi pantolonunu da orda yıkıyor. Orda her şey var zaten, deterjan, yumuşatıcı, şaka değil, gerçekten orda yıkıyor.”²⁶⁴(23.g)

IV. 2.3.2 Ev Eksenli Çalışmanın Algılanışı

Görüşülen kişiler, ev eksenli çalışmayı/evde çalışmalarını, temel olarak iki eksende anlatmışlardır. Bunların ilki, hane içi ilişkiler bakımından evde çalışmalarının anlamının oluşturduğu eksenidir. Bu ekseninde, kocanın, karısına çalışması için baskı yapmadığı, karısının çalışmasına “karışmadığı” özellikle vurgulanan bir noktadır:

“...bakın şimdi ben dışardan (evde yapmak için) çok iş aradım. Çok aradım derken, konudan komşudan, arkadaştan duyduğum kadarıyla bir şeyler yapmak istedim. Ama fiyatı cazip gelmedi bıraktım, ama işin arkası gelmedi bıraktım, ama en sonu ben mesela dışarıya dantel örüyorum, ya da tülbent kenarı oyalıyorum. Yapıyorum yani. Ne bileyim hiç de sesi çıkmıyor, olsun mesela dağınıklığı yok, pisliği yok, yapmak istiyorsan yap diyor. Ben karşı çıkmıyorum diyor. Ve arkadaşıyla

²⁶⁴ Bu görüşülen kişi, evin haftalık ekmeğini evde kendisi yapıyordu ve kocasının işyerinde pantolonlarını yıkadığını vurgulaması, kocasının da tutumlu davrandığı anlamındadır. Yani kocası evin deterjan harcamasını azaltmak üzere böyle davranmaktadır.

konuştuğu zaman, birçok zaman ben şahit oldum, ya da kendi arkadaşıyla konuştuğunu eve yansıttı, onda sonra, diyormuş yani, onun da hanımı var, ama o biraz fazla rahat mı diyeyim, ya da canı yapmak mı istemiyor, bilmiyorum, o eşine takaza yapıyormuş ne zaman para kazanacak dükkan, dükkan daha yeni ya şimdi, e haliyle fazla bir gelir yok, anca masraf çıkartıyorlar. Hanımı sitem edip duruyormuş. İşte fazla sıkıntı çekiyorum da, filan da diye. Eşim de demiş yani, senin eşin dört senedir sıkıntı çekiyor, benim eşim on bir senedir gün geldi sıkıntı çekti. Kaç defa da her türlü iş yapmak istedi. Denedi, ya geldi olmadı, falan diye söylemiş. Bak mesela dantel örüyor demiş, senin de hanımın örsün demiş, eli ayağı tutuyor demiş. İlle de çok para kazanmak istiyorsa demiş.”(10. g)

Bu görüşülen kişinin konuşmasında ayrıca hane içi diğer dinamikleri yani bir yandan neden sürekli evde iş yaptığını açıklama çabası (bir zorunluluk, bir geçim ihtiyacı) görülürken, bir yandan da bu ihtiyacı hafifletme çabası (daha fazla para kazanmak, kendi kazandığının hanenin asli geliri olmamasına ilişkin ifadeler) fark edilebilmektedir.

Ama bu “karışmama” vurgusu başka görüşülen kişilerde de vardır:

“Evde çalışmama bir şey demiyor. Normal karşılıyor ama bana illa da yap da demiyor, yani ben kendi isteğimle yapıyorum.” (11.g)

Ayrıca, kocanın kadının çalışmasına karışmaması motifi, çalışan kadının parasının koca tarafından yenmesi, bir başka deyişle erkeğin evi geçindirme sorumluluğunu yerine getirmemesi ve bu yükü kadına bırakması motifiyle bir arada da algılanmıştır. Bunu, evliliği sırasında da dışarda fabrika işçisi olarak çalışmış, birkaç yıldır da evde çalışan bir görüşülen kişi şöyle dile getirmiştir:

“...yani kadın çalışır, erkek de çalışır, yani anlaşmaya bağlı. Yani kadın çalışır da erkek de gider yerse o sorun var. Birlik olduktan sonra bence (kadın) çalışmak zorunda” (6.g)

Ev eksenli çalışmanın algılanışıyla ilgili ikinci eksen de ise, ev eksenli çalışmanın dışarda çalışmayla kıyaslanması yer almaktadır. Kimi görüşülen kişiler, ev eksenli çalışmayı, çalışmanın kendilerine yüklediği sorumluluklar anlamıyla dışarda çalışmayla kıyaslamışlardır:

“Aslında çocuğunu bakan olsa daha temiz oluyor (dışarda). Evde bir yandan evin ufaksa, anlatabiliyor muyum, tozu oluyor, kiri oluyor, bir de yer sıkışıklığı oluyor. Yani işte işe girse insan daha iyi diye düşünüyor. Sabah o işe gideceksin, o işi göreceksin, akşam paydosla iş arkanda kalacak. her şey orda kaldı dersin..... Böyle yani sağlıksız. E bir yandan çocuklar yani her şeyi kurcalıyor. Ay yutmasın, ince boncuk şeyleri oluyor. Yani insan bayağı tereddüt yaşıyor. Tül de kessek tozu var, şeyi var, çocuklar hep öteki odada yani. Çocuklar yanıma hiç gelmiyor.”(16.g)

“Dışarda evde farkı var. Çocuğun olmasa dışarda daha güzel. Çocuk olunca düşünüyorsun. Parası yüzünden dışarıda daha iyi. Ama sakinlik, rahat yaşama bakımından evde iş daha iyi. Çalışırken ev işi daha zor. Bazen mesai oluyor. Mesela ben gece geliyordum, çocuk, ev, eşin de ilgi istiyor. Biraz eşin yardım ediyor. Mutfağa giriyor... Elinin yettiğini yapıyor.”(18.g)

Görüşülen kişilerin, evde çalıştıklarında kendileri için bazı şeyleri yapmadıklarını, oysa dışarda çalıştıklarında yaptıklarını da dile getirdiği de olmuştur:

“Parfüm kullanmıyorum. Çalışırken kullanıyordum. Ama eşim sevmiyor, onun için şimdi kullanmıyorum. Çalışırken de sevmiyordu, ama ben kullanıyordum..... Makyajım yok, o oje midir öyle şeyler kullanmam, öyle

bir özel zevk olarak Hiçbir şey almıyorum. Ama parfüm almak isterdim.”(18.g)

Kocaların, kadının evde çalışmasını nasıl algıladığı konusunda da görüşülen kişilerin gayet net analizler yaptıkları görülmüştür. Örneğin kendisinin dışarda çalışmasına geçim sıkıntısına düşülmedikçe izin verilmediğini belirten bir görüşülen kişi, evde çalışması için böyle bir faktörden söz etmemiş ve her zaman evde çalıştığını belirtmiştir:

“şimdi şükürler olsun, iyiyiz. Gerçi iyi de değiliz, bir ev alacak kadar iyi durumda da değiliz ama geçiniyoruz, kimseye muhtaç da değiliz.”(20.g)

Yalnız burda sözü edilen geçim, en çıplak anlamıyla geçimdir. Aç kalmamaktır. Bunun ötesine geçen her şey, örneğin çocuğun geleceği için adım atmak, kadının çalışmasını gerektirmektedir. Nitekim, aynı görüşülen kişi, kendi kazandığının birazıyla çocuğunun sigortasını ödediğini belirtmiştir. Evde çalışmanın, zorunluluk yüzünden olması, genel bir özelliktir:

“O zorunluluk. Dışarı gidemeyince, bari param olsun diye yapılan bir şey. İhtiyaçlarımı karşılamak, kızımın geleceğini güvence altına almak.”(20.g)

“Hayır hayır niye çalışmasın kadın. Yok ben çalışmaya karşı değilim. Bir mesleğin olsa, evde, şimdi çok arkadaşım terzilik yapıyor, bi etek bi yeleği diyor dokuz on milyona, bana büyük bir katkıdır işte o.... Ama fabrikaya girmem. Bilemiyorum. Ne bileyim, istemez herhalde eşim. Yani bizim hiç kimsemiz fabrikada çalışmıyor. Köylülerimden, akrabalarımın hiç kimse.....” (21.g)

“Beyimin de işi bozulunca bunu eve katkı olarak görmeye alıştım. Mecburen eve katkı olarak çalışıyorum şimdi.”(22.g)

IV. 2.3.3 Çocukların Annelerinin Çalışmasıyla İlgili Fikir Ve Tavırları

Kadının çalışmasının çalışma içi dinamiklerle değil de başka sosyal ve ekonomik değişkenlere bağlı bir olgu olarak görülmesi, ancak içine oturtulduğu sosyal çerçeve içinde bir anlam taşıması ya da ancak böyle bir anlam taşıdığı düşünülmesi, çocukların annelerinin çalışmasını değerlendirmelerinden de gözlenebilmektedir. Çocuklar annelerinin çalışması/çalışmaması hakkında kolaylıkla söz söyleme hakkını kendilerinde görebilmektedirler. Ancak çocukların müdahalesinin gerek şeklinin gerek içeriğinin çocuğun cinsiyetine göre değiştiği görülmüştür. Bir başka deyişle, kız çocukların ve erkek çocukların annelerinin çalışmasına müdahaleleri gerek tarz gerek müdahale noktaları bakımından farklılık göstermektedir.

İkisi de erkek olan çocuklarını evde çalışarak kazandığı parayla okutan ve bunu her iki oğlunun da gayet iyi bildiğini belirten bir görüşülen kişi, çocuklarının artık çalışmaması yönündeki müdahalelerini şöyle dile getirmiştir:

“Yoruluyorum, hasta oluyorum diye çalışmamı istemiyorlar. ... Büyüyünce biraz şey yapıyorlar herhalde, yorulmuşum etmişim, yeter diyorlar, hasta oluyorsun....ben mesela bir saat daha fazla kalayım diye, şimdi rahatsızlandım, doktora gittim, sen diyor, çalış çalış biraz daha diyor, gece ikilere üçlere kadar diyor.” (1. g)

Aynı görüşülen kişi oğullarının bu müdahalesinin gerçekçi olmadığını, çünkü evin geçiminin sağlanmasında kendi gelirinin hayati önem taşımaya devam ettiğini de rakamlarla açıklamış ve bu durumu “Çalışsam olmaz” şeklinde özetlemiştir.

Benzer şekilde geliri ev için önem taşıdığı halde dışarda çalışmasına kocasının yanı sıra oğullarının da izin vermeyeceğini belirten bir görüşülen kişi de bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“..iki yıl da atölyeden alıp çalıştım. Ama ne kocam ne de oğullarım atölyede gece yarlarına kadar çalışmama izin vermezdi. Burası kendimizin de ondan ses çıkarmıyorlar. Orda en fazla akşam dokuz buçuk ona kadardı.”(2. g.)

Ancak bu görüşülen kişinin durumunda, dışarda çalışmaya verilen iznin sınırlarıyla, kendine ait yerde/evde çalışmaya verilen iznin sınırlarının pratikte çok yakın olması, kocanın ve/veya çocukların (ikisi de erkek) müdahalesinin daha çok bir hakkı kullanma düzeyinde ve hane içi iktidar ilişkilerinin bir ögesi olduğunu düşündürmektedir.

Erkek çocuklar sadece annelerine değil, kız kardeşlerine de çalışma konusunda müdahale etmekte ya da etmeye çalışmaktadırlar. Örneğin, bir görüşülen kişinin yeğeni, kız kardeşinin işe girmesiyle ilgili tartışmalara, başka bir şehirde askerliğini yapmakta olduğu halde karışmış ve eğer anne babası kız kardeşini abisinin rızası olmadığı halde işe başlatırsa “askerden kaçacağı” tehdidini savurmuştur (24.g). Burda ilginç olan delikanlının kız kardeşine yönelik tavrının, anne babasının tavrından daha kısıtlayıcı ve denetleyici olma eğilimi taşımasıdır. Delikanlı, anne babasının kızı çalışma izni vereceğinden kuşkulandığı için, kendi geleceğini “yakma”, “askerden kaçma” tehdidini ortaya atmaktadır. Bu görüşülen kişinin her dairesinde bir kardeşin ailesiyle birlikte oturduğu bir aile apartmanında yaşadığı, apartmandaki erkeklerin ortak iş yaptıkları düşünülürken, söz konusu delikanlının, aile içi ilişkilerde mevzii kazanma hamleleri yaptığı, ve kardeşinin çalışmasını bu hamlelerin aracı olarak kullandığı düşünülebilir.

Ancak bütün erkek çocukların aynı şekil ve derecede müdahale ettiği düşünülmemelidir. Bazı görüşülen kişiler, erkek çocuklarının annelerinin yaptıkları işle ilgilenmediklerini belirtmişlerdir (ör. 5.g, 6.g) Bazı görüşülen kişiler ise, oğullarının da kızlarının da, eve gelen işe aldıkları tavrı, “heves etmediler, yapmak istemediler” şeklinde özetlemiştir (4.g). Ancak bu çocukların hoşlanmadıklarını hissettirseler de, daha öte bir müdahalede bulunmadıkları anlaşılmaktadır.

Kız çocukların annelerinin çalışmasına müdahale tarzının farklı olduğu belirtilmiş, onların daha kısmi ve dolaylı müdahalelerde buldukları anlatılmıştır. Bu farkın ortaya çıkmasında bir etken, kız çocukların, erkek çocukların aksine, annenin gerek eve aldığı işe gerek ev işlerine doğal yardımcı olarak görülmeleri olgusudur. Nitekim, bir görüşülen kişi kızının evde çalışmasına aldığı tavrı şöyle dile getirmiştir:

“Oğlan pek karışmıyor ama kızım istemiyor. Ben de diyorum kıza çok iş kalıyor, evin işi. O yüzden mi istemiyor acaba. Neyse, hiç taraftar değil yani. Ben aşağı inerken mesela yemek yiyoruz, bulaşık kalıyor ona.
- Onun için ben diyorum herhalde onun için pek taraftar değil. Bazen de çok sıkı olanda dedim gel yardım et biraz.” (5. g.)

Bu anlatımdan da anlaşıldığı gibi, kız çocuk doğrudan bir sebep göstermemekte, ama pratikte hoşnutsuz olduğunu ve bu hoşnutsuzluğun kendisine yük binmesinden kaynaklandığını annesine hissettirmektedir. Bu tavrın, özellikle tek kız çocuk olan durumlarda geçerli olduğu gözlenmiştir. Bunun da sebebi, annenin çalışması nedeniyle ev işlerinin yapılamaması ya da eksik yapılması ve kız çocuklara kalmasının tipik oluşudur.

Bir başka görüşülen kişi de kızının okuduğu için eve aldığı işe yardım edemediğini, fakat ev işlerinde kendisine yardım ettiğini ve hemen her gün çıkan bu işten pek yakınmadığını belirterek, bunu şöyle açıklamıştır:

“Sesini çıkarmıyordu pek, demiyordu yani..Çünkü onlar için yapıyorum sonuçta yani, yani onlar rahat etsin diye, iyi yerlere gelsinler, okusunlar diye, bol bol harcasınlar diye. Yoksa kendime kalsa ne yapıcam ki bu işi.” (4.g)

Aynı açıklama oğlu için de geçerli olduğu halde, bu görüşülen kişi oğlunu iş yapacak şekilde yetiştirmediğini belirtmiştir ve bu bakımdan bu görüşülen kişi tek örnek değildir. Bunun doğal bir sonucu olarak hem kendileri iş yapacak şekilde

yetiştirilmedikleri için, hem de kızlar böyle yetiştirildiği için, erkek çocuklar büyüdüklerinde iş yapmamakta, tersine iş buyuran olmaktadır:

“Yerine göre oğluma söylüyorum oğlum sen yap. O da kızdan istiyor, kız yapıyor... Ve kızım çok eziliyor. Ve kızım yani çok bana yardım ediyor ve bayağı eziliyor. Ne yapalım geçim derdi.” (6. g)

Bu kız ve erkek çocukların farklı yetiştirilmesi, kız çocukların yardımcı erkek çocukların ise yönetici olarak annenin çalışmasına müdahalesine yol açan önemli bir etkidir. Ev işleri ve küçük çocukların bakımı bakımlarından annenin yükünü kız çocukların üstlenmesinin yanı sıra, bir de gerek kız gerek erkek çocukların annelerine eve aldıkları işleri bitirmeleri için yardım etmeleri olgusu söz konusudur. Ancak bu, aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

IV. 2.3.4 Çocuklarla İlgili Beklenti Ve Tutumlar

Ev eksenli çalışan kadınlar, kendileriyle ilgili beklentilerini, hemen hemen tamamen günü kurtarma ve çocuklarını yetiştirmeye sınırlı dile getirmişlerdir. Kendilerine bunun ötesinde bir hayat biçmemeleri veya daha fazlasını dile getirmemeleri ilginçti. Yaşları ne olursa olsun, hepsi de hayatla ilgili hırslarını, heveslerini ve ümitlerini çok büyük ölçüde çocukları üzerinden ifade etmişlerdir. Öte yandan, çocukları olmayınca beklentisiz, ufuksuz kalma hali yaşandığı gözlemi yapılmıştır. Aslında iki çocuğu olan, ama 4 yıl önce ikinci evliliğini yapmış olan ve kocası çocuklarını görmesine izin vermeyen bir görüşülen kişi, bu bakımdan iyi bir örnektir. (17.g)

Ancak seyrek de olsa, çocuklarının hayatı dışında beklenti ve özlemler de dile getirildiği olmuştur. İki görüşülen kişi, geçmişte kendi yaptıklarını ve diğer kadınların yaptıklarını satabilecekleri bir dükkan, “çeyiz mağazası” açma girişiminde

bulduklarını anlatmıştır. ²⁶⁵(4. ve 6.g.) Ancak biri kredi koşulları uygun olmadığı için, diğeri de 1994 ekonomik krizi patlak verdiği için vazgeçtiğini belirtmiştir. Bu görüşülen kişilerden biri, söz konusu işi bir aile işi olarak düşünmüş ve o şekilde dile getirmiştir (4.g). Diğer görüşülen kişi ise kendi işi olarak söz etmiş, ancak bundan sonra tekrar kalkışmayı pek de düşünemediğini, çünkü dükkanın açılması ve tutunması için birkaç ay finansmana ihtiyacı olduğunu, bu finansmanı da bulamayacağını açıklamıştır.

Bunun dışında kendi hayatıyla ilgili, kişisel bir özlemi, yine kişisel terimlerle dile getiren tek bir görüşülen kişiye rastlanmıştır. 25 yaşında ve iki küçük çocuğun annesi olan bu görüşülen kişi, hayatıyla ilgili isteklerini şöyle dile getirmiştir:

“Ben de okumak isterim. Şu anda bile yani evliyim, iki çocuğum da var, ama yine de hırsım var yani. Böyle bir imkan olsa, desen çocuk bakan olsa bu fırsatı kaçırmazdım. İnsanın içinde hırs oluyor yani, görüyorsun, özeniyorsun.”(16.g)

Onun dışındakilerin tümü isteklerini çocukları üzerinden dile getirmekle birlikte, bunun da kendi içinde çeşitlenebilen bir tavır olduğu gözlenmiştir. Bazı görüşülen kişiler, kendi artık gerçekleşmeyeceğini düşündükleri heveslerini çocuklarına yansıtmakta, bir başka deyişle, çocukları için neyi istediklerini kendi eski hevesleriyle, kendi “içlerinde kalmasıyla” açıklamaktadırlar.

---

²⁶⁵ Bu tip bir tasarı, Sivas'taki görüşülen kişi için de söz konusudur. O da çeşitli dönemlerde, tam da böyle bir dükkan açmayı düşünmüş, hatta yer bakınma aşamasına kadar geldiği olmuş, ama gerçekleştirememiştir. Ayrıca, Avcılar'da derinlemesine görüşme yapılmayan, ancak düzenli olarak görüşülen evde çalışan kadınlar da benzer tasarıları olduğunu dile getirmişlerdir. Tümünün vazgeçme nedeni de aynıdır: Ekonomik dayanıksızlık. Bunu Avcılar'dan bir kadın, “Kocamın kamburuna bir kambur da ben eklemekten korktum” diye ifade etmiştir. Yalnız, bu ekonomik dayanıksızlığın, kadınların tek tek ve birbirine rakip değilse bile dayanışma ilişkisi içinde olmadıkları bir ortam varsayımı içinde yapıldığı unutulmamalıdır.

Kocası kendisine izin vermediği için kursa gidemeyen, dışarda çalışamayan, evde yapmak için de iş bulma kaynakları çok sınırlı olan bir görüşülen kişi her türlü hevesini tek çocuğu olan kızına yansıttığını anlatmıştır:

“ben kendim hevesliyim, yani kızıma inşallah, bilmiyorum, yani okursa. Ama ilk... Beyim de izin vermez, öyle dışarıya okuyayım, veya kursa gideyim. Diyorum ya çalışmaya bile izin vermiyor, dışarıya izin vermiyor....çocuk için ilerde çok şeylerim var ama inşallah. Bilmiyorum gerçek olur mu. Okutacağım, sonuna kadar... Yani bir meslek sahibi olana kadar okutacağım. .. Sonra bir de dikiş kursuna vericem, bir de saz kursuna vericem, hevesim iki işe....saz, bağlama.. Çünkü kendim çok hevesliydim, üç ay gittim öğrenemedim. Çok hevesim var. ...meslek olarak ben şu anda bilgisayar uzmanı istiyorum onu. Çok hevesim var. Öyle büyük bir mesleği olsun istiyorum. Ama okursa.” (12.g.)

Beş çocuğunun dört tanesi kız olan bir görüşülen kişi, kendisi en büyük kız olduğu için okutulmadığını, ilkokulu bile dışardan bitirdiğini, hevesinin içinde kaldığını, okutulmadığı için kendisini hep ezik hissettiğini anlatarak, kızlarını okutmaktan yana olduğunu belirtmiştir:

“İşte ben onlara sebep bunlara yani çok özeniyorum ki okuyun. Bunun (kızlarından birini gösteriyor) çok şeyi var, hırsı var. Hırsı var da sonradan bir dersaneye gönderseydik çok daha iyi olacaktı ama, ...taşındık, imkan meselesi biraz da.”(15.g)

Tek çocuğu erkek olan bir görüşülen kişi de oğlu için gönlünden geçen mesleği, yine kendi eski hevesleriyle bağlantılandırmış ve şöyle açıklamıştır:

“Kendim okusam askeriye okurdum. Kızlar da teğmen oluyorlar ya, pilot oluyorlar. Oğlumu deniz subayı isterim. Kara subayı da olabilir, polis de olabilir. Ama en çok deniz subayı isterim.” (18.g.)

Kendi heveslerini yansıtmada dışında, çocukları için düşündükleri gelecekte okuma ve çalışmanın çok temel bir yer tuttuğu görülmüştür. Ama okuma ve çalışma arasında, erkek çocuklar için başka, kız çocuklar için başka bir bağ kurulduğu gözlenmiştir:

“Büyük oğlum mühendis olsun istiyorum. Bu da (küçük oğlunu göstererek) doktor olsun. Bir sene ücretsiz herkese baksın istiyorum. ..yani okurlarsa okutacağım. Kız olsaydı, ortaokula kadar okuturdum. Sonra verirdim nakış makinesinin önüne, çeyizini hazırla derdim. Yani çalıştırmazdım.” (3. g.)

Ancak kızını okutmayacağını belirten tek kişi olan bu görüşülen kişi kız annesi değildir. Kız annesi olan görüşülen kişilerin kızlarıyla, kızlarını okutmakla ilgili beklentileri tamamen farklıdır. Nitekim, tek bir kız çocuğu annesi olan bir diğer görüşülen kişi, kızını okutmayı düşünmekte, ama kadınların ancak “muhtaç kalınca” çalıştığı bir toplumsal ortamı varsaydığı için çalışmasını “düşkünlük” olarak ifade etmektedir:

“Kızımı okutmak istiyorum. Ama inşallah çalışacak duruma düşmez.”(19.g)

Kendi isteklerinin içinde kalmadığını ve çocuklarıyla ilgili beklentilerinin bu faktörle ilgisi olmadığını vurgulayan bir görüşülen kişi de, kızını okutacağını şöyle açıklamıştır:

“Okusaydım diye bir özlemim yok. Ama kızımı okuturum, elimden geldiği kadar.”(19.g)

Kendisiyle kurduğu ilişki ne olursa olsun, kızının okuması, meslek sahibi olmasını isteyen, bu isteğin gerçekleşmesi için her çabayı sarf ettiğini söyleyen görüşülen kişiler vardır:

"Bu okutma şeylerini ben (kocasına göre) daha çok ön planda görüyorum. Yani okumalarını, bir meslek sahibi olmalarını çok istiyorum."
(6.g.)

"Çocuklarımla (büyük kız, küçük oğlan) okumasını isterim. Okuyabildikleri yere kadar. ...kızım okuyor, üçe gidiyor, çok kendimi sıkıyorum, derslerine çalıştırmaya özen gösteriyorum, kızım diyorum, çalış, yani okulda derslerine düzenli dikkat et, öğretmenini güzel dinle, yani geri kalma. Sıkı çalış, parmağını kaldır, sen de gayret et. Oğlanın da okuması için her çabayı gösteririm. Dediğim gibi büyüdükleri zaman çalışırım, her elimden geleni yaparım, yani okurlarsa, sözümü dinlerlerse, düzenli çocuk olurlarsa okudukları yere kadar onları okutmaya çalışırım."(11.g)

"Çocuklarımla hepsi okusun. 11 sene²⁶⁶ okutmayı isterim. Okusunlar da kız erkek farkı yok." (23.g)

"Kızım geçen sene liseyi bitirdi. (üniversiteyi) kazanamadı. Geçen sene de gitti dersaneye. Bu sene tekrar verdik. ... İnşallah, yani okumayı seviyor, kazanana kadar devam yani. Oğlum da ikinci senesinde kazandı... İnşallah kazanacak. Kazanmasa üçüncü senesinde kazanacak. Yani bunun dönüşü yok. Devam edecek. ... Kızım çok istiyor okumak. Hukuk istiyor. Dersleri iyiydi, çok güzeldi dersleri. Geçen sene 18 puanla kaybetti."(4.g.)

Kendisi için dışarda çalışmayı seçenek olarak görmeyen, bunun bir nedeni olarak da çevresinde hiçbir kadının mesela fabrikaya gidip çalışmamasını gösteren bir görüşülen kişi ise, kızlarını niçin okuttuğunu şöyle açıklamıştır:

---

²⁶⁶ Görüşülen kişi, sekiz yıl ilköğretim ve üç yıl lise eğitimini kastetmektedir.

"Şimdi herkes geldi buralara ayak uydurmak zorunda, çalışan kızlarımız kadınlarımız var. Babaları da izin verecek, tabii, niye vermesin. ... Ben çocuklarımı dışarı çıkarmak istemesem okutmazdım ki. Ama ben istiyorum ki çocuklarım mesleğini eline alsın."(21.g)

Kızların okuması, meslek sahibi olmasıyla çalışması arasında doğrudan bağ kuran görüşülen kişiler vardır.

"(Kızım) okuyabildiği yere kadar okusun, ekmeğini çıkarsın istiyorum. Oğlum, büyüğü meslek lisesini bitirdi, küçüğüm de yine meslek lisesine gidiyor. Bitiren, doğal gaz işi yapıyor."(7.g)

Kızının okumasıyla meslek sahibi arasında ilgi kuran ve bu ilgi nedeniyle, kızını okuldan aldığı için pişman olduğunu dile getiren bir görüşülen kişiye de rastlanmıştır. Bu görüşülen kişi, çocuğuyla ilgili olumsuz bir tavır sergilediğini söyleyen tek görüşülen kişidir. Bu görüşülen kişi, kızını okuldan fazla harcama yaptığı, evi beğenmediği için aldığını ama çok pişman olduğunu dile getirerek süreci şöyle anlatmıştır:

"Okulu ona ben bıraktırdım, o konuda günahım var, çok pişmanım. Okuldan geliyor, evdeki yemeği yemiyor, yumurta kırıyor, bir şeyler yapıyor, yanında dört beş arkadaş daima, habire doğum günü, habire hediye baktım, çocuğumun düzeni bozuluyor, aldım okuldan. Ama ekmeğine çok büyük darbe vurdum. Babası üzüldü ama ben yok dediğim zaman babası bir şey demez... hemen arkasından da baba hastalandı. İmkanımız elvermedi."(14.g)

Oğlu ortaokulu bitirince okumayıp çalışmayı tercih etmiş olan bir görüşülen kişi de halen ortaokula giden kızı için hayalini şöyle anlatmıştır:

“Biraz daha okusun bakalım... Hangisine daha çok yönelirse ona... Benim içimden hemşireliği daha çok seviyorum. .. Ben okusaydım mesela öyle olurdu, çok hevesim var.” (8.g.)

“yani her anne babanın hayali vardır ama ben mesela kendimi şartlandırmadım, illa ki benim çocuğum şunu olacak bunu olacak demiyorum....benim hayalim, benim tek arzum okusunlar. Ama ne okurlarsa okusunlar. Yani ben çocuklarımin bir üniversite mezunu olduğunu göreyim. Diyebileyim benim çocuğum üniversitede okuyor. Benim en büyük hayalim onu diyebilmek. ....kızım için de istiyorum, özellikle kızım için istiyorum. Çünkü erkek, bana göre erkek çocuğu bi şekilde hayatını kazanmanın yolunu arayıp bulabilir ama yani kız çocuğu için aynı şeyi düşünmüyorum.... Beni ailem okutmadı... Okumuş olsaydım çok daha farklı bir yaşantım olabilirdi. Sırf maddi açıdan değil, manevi açıdan da.”(10.g)

Tek çocuğu olan kızının geleceğini sadece okutmakla sınırlı görmeyen, ne kendisinin ne de kocasının hiçbir sosyal güvencesi ve mülkü olmadığı için, kızına güvence sağlamaya çalışan bir görüşülen kişiye de rastlanmıştır. Bu görüşülen kişi, evde çalışarak kazandığı parayla, dört yaşındaki kızına emeklilik sigortası primlerini ödediğini anlatmıştır:

“En azından kızımı büyük okullarda okutmak istiyorum. Daha iyi yetişsin, her şeyi olsun, bizim gibi sıkıntı çekmesin istiyorum. Bir garantisi olsun. Şimdi zaten özel hayat sigortası yaptırdım. Kazandığım paraların birazı da oraya gidiyor. on bir yaşında emekli olacak allah izin verirse, en büyük şeyim o. Kızımı emekli yapmak. Benim yok. Hiç olmazsa onun

hayatı güvencede olsun. Tut ki ben bir kazada öldüm. Onu düşünmek lazım. En azından parası var diye bakarlar.”²⁶⁷(20.g.)

Kadınların çocuklarıyla ilgili kurdukları hayaller, hayalden ibaret değildir. söz konusu hayallerin gerçekleşmesi için gerekli adımları atmaya uğraşmaktadırlar. Okutma söz konusuysa, çocukların daha iyi okullara gitmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Eğer sağlayabilirlerse dersaneye göndermekte (4.g.), ya da çalıştıklarıyla kazandıkları paraları çocuklarının okul, kurs, kayıt, dersane masrafları için ayırmaktadırlar. Örneğin bir görüşülen kişi (21.g), kızının üç ayrı meslek lisesinin sınavlarına girebilmesi için gerekli kayıt paralarını, evde yaptığı işlerle kazandığını, daha doğrusu evde çalışarak kazandığı tüm parayı, kızının kayıt harcamalarına yatırdığını belirtmiştir. Bu görüşülen kişinin durumunda sözü edilen okullar, meslek liseleriydi, görüşülen kişi, bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Daha çok meslek veya ticaret. Üniversite okutma şansım az.... üniversite okutamam. Ama yok, ilerde durumumuz düzeler, çocuğum üniversiteye gitmek istiyorum der, o zaman inşallah, isterim yani.”(21.g.)

Kız annesi olup da kızını okutmayı çok düşünmeyen görüşülen kişiler de bunu ‘kızlar okumaz’ diye düşündüklerinden değil, somut durum nedeniyle düşünmediklerini vurgulamışlardır. Örneğin halen kızı ilkokula giden, bir de okul öncesi çağda oğlan annesi olan bir görüşülen kişi okutma planlarını şöyle dile getirmiştir:

“(Kızımı) okutmayı, çok fazla da düşünmüyorum. Dışardan kurslara ²⁶⁸ verebilirim ama.....oğlanın okumasını babası istiyor, okutucam diyor ama

---

²⁶⁷ Bu görüşülen kişi, benimle görüşmeyi kabul etmesini de şöyle açıklamıştı: benim kızım da ilerde üniversite okuyacak. Ona güçlük çıkarılmasından hoşlanmam.

²⁶⁸ Görüşülen kişi, meslek kurslarını kastetmektedir.

kızın şu anki durumu okumaya pek istekli değil...ama istekli olsa derim hani okusun yani. Zayıfı var. Pek de okula gitmeye hevesli değil....(kız) ilki bitirecek, sekiz yılı da bitirecek. Sonra okumayı düşünürse okur. Ama ki okumayı düşünürse. Üniversite zannetmiyorum. Şu andaki kapasiteyle gidemez yani, ben gidemez diye düşünüyorum. Ama o gitmek istiyorum derse zorlarız yani." (22.g.)

Bu görüşülen kişi, kocasının oğlanı okuturuz düşüncesine rağmen, oğlu için de benzer düşünceler taşıdığından söz etmiştir:

"Çocuğun büyüüp okula gitmesine bağlı. Derslerine bağlı. Zayıfla geçtikten sonra hiçbir anlamı yok bence. Ama o da yetiştirmeye bağlı. Bir ana okuluna gitmiş çocukla normal çocuk aynı değil tabii. Anaokuluna gitmiş olan çok daha iyi. Ayrılıyor hemen. Belli oluyor yani, derslerinden, kalem tutuşundan, her şeyinden belli oluyor." (22.g)

Öte yandan gerek görüşülen kişilerin, gerek çocuklarının hayal ettikleri meslekler ve o mesleklerin okulları hakkında pratik bilgilerden yoksun oldukları, başvuruların nasıl ne zaman yapılacağı vb konularda yol yordam bilmedikleri ve bu nedenle de gerekli başvuruların yapılamadığı da görülmüştür. Örneğin bir görüşülen kişinin kızı, meslek edinmeyle ilgili hayallerini ve bunların niçin gerçekleşemediğini şöyle anlatmıştır:

"Valla ben sabah akşam yatıp kalkıp hemşire olucam, hemşire olucam küçüklükten beri, hiçbirşey de olamadık. Kısmet değilmiş. Ortaokulun sonunda girecektim, giremedim, geçti dediler şeyi,... Öyle kaldı, yattı."(15.görüşülen kişinin kızı)

Okutma söz konusu olduğunda kadınların kız veya erkek çocuklarıyla ilgili beklentileri arasında ciddi bir yaklaşım farkı gözlenmemiş olmakla birlikte, konu çalışma veya evde ev işi yapma olunca durum değişmektedir. Kız ve erkek çocuk farkı, özellikle bu iki konuda kendini göstermektedir.

Hem kız hem erkek çocukların, okuduklarında bile, yaz tatillerinde atölye veya fabrikalarda veya tezgahçılık, çıraklık gibi işlerde çalıştırıldıkları çeşitli görüşülen kişilerce belirtilmiştir. (4.g, 13.g, 14.g) Kız çocuklar için farklı olan nokta, eğer pekçok kardeşleri varsa ve en büyük çocuk iseler, kardeşlerine bakma, evin işlerini yapma sorumluluklarını üstlenmelerine öncelik verilmesidir (15.g.). Bu gözlem, gerek İstanbul, gerek başka şehirlerdeki evde çalışan kadınlar için de geçerli bir gözlemdir.

Kız ve erkek çocuklar arasındaki büyük farklılık, yetiştirilme amaçlarından kaynaklanmaktadır. Kızlar ev işi yapacak, anneye hem ev işinde, hem de işinde yardım edecek şekilde yetiştirilmektedirler. Kızların okusalar da okumasalar da yemek yapmak, el işi yapmak, örgü örmek, evi çekip çevirebilmek, temizlik yapmak gibi becerilere sahip olması beklenmekte ve bu becerileri edinmeye uygun yetiştirilmektedirler. Oysa erkek çocuklar, talep eden, isteyen ve alan olarak yetiştirilmekte, onlara ne ev işi, ne de iş öğretilmemektedir. Tersine hizmet edilen olmayı, sadece erkek oldukları için hizmet edilme hakkına sahip biri olmayı öğrenerek yetiştirilmektedirler.

Burada önemli olan nokta, mesela yemek yapma becerisinin erkek çocuklara kazandırılıp kazandırılmadığı değildir. Hem erkek hem kız çocuklarına aynı işi yapmayı öğrettiğini söyleyen görüşülen kişiler olmuştur. Örneğin 4. görüşülen kişi, oğlunun "küçükken çok güzel toz aldığı" söylemiştir. Ayrıca, ev işlerinin bazıları, özel bir öğretim süreci gerektirmezler; ortalığı toplamak, sofrayı kurmak kaldırmak gibi bu işler, daha çok görerek öğrenilirler. Bu öğrenme erkek çocuklar için de geçerlidir. Ancak erkek çocukların, eğer evde kız çocuk varsa işi ona yaptırmak ya da onun yapmasını beklemek şeklinde davrandıkları anlatılmıştır. Kız çocuk olmayan durumlarda da, annenin işinin çok sıkışması durumunda kendi işlerini üstlenmektedirler. Kaldı ki, yetiştirilmedeki asıl fark, hem erkeklere hem kızlara aynı işi yapmak öğretildiğinde bile, kızlara gündelik bir sorumluluk, erkeklere bir gün gerekirse, işini yaptıracak kimse bulamadığında başının çaresine bakabilmeyi bilsin diye öğretilmesinden doğmaktadır.

Erkek çocukların farklı yetiştirildiği diğer konu, çalışma konusudur. Erkek çocuklar, yetişkin erkeklerin örneğini izleyerek iş arama/bulma konularında erkekler için varolan ağlara girmek üzere yetiştirilmektedirler. Örneğin kahveye gitmek, mahallede delikanlı gruplarında yer almak gibi. Bir başka deyişle, erkek çocukların öncelikle ev işi veya eve alınan işe yardım etmesi değil, kendi gelecekteki ilişkilerini örmek üzere, erkeklerin ilişki ağlarında yerini oluşturması, bulması, zamanını da buna göre planlaması beklenmektedir. Kız çocukların ise, kadınlar için geçerli olan sosyal ağlara girmesi beklentisi vardır. Bu ağlar da daha evden eve, daha aile ve komşuluk ilişkileri üzerinden oluşturulmakta ve sürdürülmektedir. Bu farklılığın bir sonucu, kız çocukların aynı gerekçelerle okutulmaları da farklı işbölümleri içinde yer almaları olmaktadır.

IV. 2.4 Ev Eksenli Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma İlişkileri

Önce, ev eksenli çalışmanın nasıl gerçekleştirildiği, başlıca hangi türleri olduğu ve işin sosyal olarak ve hane içinde nasıl örgütlendiği, Avcılar örneği üzerinde odaklanarak (ama diğer bilgi ve gözlemlerden de yararlanılarak) betimlenecektir. Sonra aracılık kurumu ve araçların ya da bir diğer deyişle iş verenlerin işi nasıl örgütledikleri ele alınacaktır. Ardından ev eksenli çalışma sürecinde ortaya çıkan dayanışma ve gerilim dinamikleri tartışılacaktır.

IV. 2.4.1 Ev Eksenli Çalışma Türleri

Ev eksenli çalışma ya da evde çalışma, adının ima ettiğinin aksine, pratikte tek tek evlerde gerçekleştirilen bir çalışma değildir. İki temel tür ev eksenli çalışma olduğu söylenebilir: kendi hesabına çalışma ve taşeron (parça başı) çalışma. Bu iki temel tip çalışmanın içinde ara biçimlerin ortaya çıkabildiği görülmüştür. Bu ara biçimler, siparişle çalışma ile mahalle arasında ortak bir mekanda parça başı iş yapmadır. Bu sonuncu ara biçim, kısaca mahalle atölyesi olarak anılmıştır.

Kendi hesabına çalışma, kadınların kime satacaklarını baştan belirlemedikleri, ürünün tüm girdilerini kendilerinin karşıladığı ve sonuçta ortaya

çıkan ürünü sattığı çalışma tipi olarak ortaya çıkmaktadır. Avcılar'daki gözlemler, kadınların boş kaldıkları ve herhangi bir sipariş de almadıkları ara dönemlerde, daha sonra satmak üzere oya ya da dantel yaptıkları şeklindedir.²⁶⁹ Kendi hesabına çalışılarak yapılan işler, kimi durumlarda bir satıcıyla (dükkan veya pazarcı) anlaşarak satışa sunulmaktadır. Bu durumlarda, konsinye satış söz konusudur.

Taşeronu veya aracıya çalışma, isimlendirilişinin de anlattığı gibi, uluslar arası veya ulusal bir şirket için çalışan taşeronu parça başı esasıyla iş yapılmasıdır. Bu işler çok çeşitli olabilmekte, hem tekstil gibi geleneksel sektörlerden hem de elektronik, otomotiv gibi modern sektörlerden gelebilmektedir.

Siparişle çalışma, kadınların çoğunlukla gene aynı sosyokültürel ortamları paylaştıkları kadınlara yaptıkları parça başı işlerden oluşmaktadır. Günlük kullanım eşyaları için de olabilmekle birlikte, bu işler ağırlıkla çeyiz hazırlamaktan oluşmaktadır. Siparişle çalışmada, müşteri modelini, işin türünü (örtü, perde vs gibi) belirlemekte, malzemesini veya malzeme için para vermektedir. İşin, özellikle çeyiz işlerinin yetiştirilmesi gereken tarihler olmakta, bunlara uyulması önem taşımaktadır. Ücret, parça başına göre saptanmaktadır ve çok ayrıntılı bir ücret şeması vardır. Sipariş işleri genellikle dantel, oya olduğundan kullanılacak ipin özelliğine (kullanılan ipin kalınlığına dolayısıyla el oyalamasına) göre değişen bir ücret skalası söz konusudur. Elişleri dışında belirli günler için yemek, börek, baklava yapmak da siparişle çalışmadır ve bu durum için de geçerli ücret skalaları vardır. Ayrıca tabii ki işi yapan kadının işinin ustalığı da, ücretin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Siparişle çalışmanın bir diğer biçimi de belirli bir işyeriyle anlaşmalı çalışmadır. Örneğin, perakende satış yapan bir perde dükkanının dikiş işlerini yapmak bu tür bir çalışmadır. Bu türde de parça başı esasıyla çalışılmakta, hiçbir iş miktarı güvencesi bulunmamakta, sadece söz konusu işletmenin bu kadınla çalışacağı anlaşması yapılmaktadır. Bu çalışma, tıpkı taşeronu çalışma gibi

---

²⁶⁹ Bu gözlem, İstanbul'un diğer semtlerindeki kadınlar için de geçerlidir.

parça başı olmakla birlikte, üretici ile son kullanıcı arasında hiçbir ara halka olmamasıyla taşeronla çalışmadan ayrılmaktadır. (İş gönderen satıcı, aracı değildir). Öte yandan, ürünün malzemesinden, desenine kadar her şeyini müşterinin önceden belirlemesi nedeniyle de bağımsız üretimden farklılaşmaktadır. Siparişe çalışmanın çok yaygın bir çalışma biçimi olduğu gözlenmiştir. Bu çalışma tipiyle ilgili bir diğer gözlem de, taşeronla çalışmayla veya kendi hesabına çalışmayla iç içe bulunması, bir başka deyişle kadınların taşeron işinin boşluklarını siparişe iş olarak doldurmalarıdır. Bunun tersine, yani asıl olarak siparişe çalışan fakat siparişlerin boşluğunu taşeron işiyle dolduran kadına Avcılar'da da diğer görüşülen kadınlar arasında da rastlanmamıştır.

Öteki ara biçim, kadınların kendi evinde değil, sokak içindeki düzayak bir dükkanda, yine bir aracı için parça başı esasıyla çalışmasıdır. Avcılar'da bunun iki ayrı örneğiyle karşılaşmıştır. ²⁷⁰ İlki, bölgedeki bir tül fabrikasının daha önce evlerde yaptırdığı işi, yine aynı kadınlara, ama ortak bir mekanda yaptırmıştır. Fabrika, yakın zamana kadar doğrudan evlere dağıttığı işi, artık tamamen ekonomik anlamda tamamen kendisine bağımlı, ama yasal olarak bağımsız atölyeler üzerinden yeniden organize etmiştir. Bu yeni organizasyonun hikayesi şöyledir: Fabrika eski işçilerinden bazılarını atölyeye açtırmıştır, bu atölyelerin söz konusu fabrika dışından iş almama taahhüdü vardır, ama fabrika onlara iş miktarı konusunda hiçbir taahhütte bulunmamaktadır. Fabrika doğrudan evlere iş dağıttığı dönemlerde olduğu gibi yılda bir kere parça başı ücret tablosunu ilan etmekte, bu tablo atölye sahibinin (aracının) payını da içermektedir. Atölyelerin fabrika tarafından belirlenmesi, sadece aldıkları aracı payıyla sınırlı değildir. Fabrika,

---

²⁷⁰ Her iki ara biçim de yeni ortaya çıkmıştır. Bunların evde çalışmadan atölye çalışmasına doğru bir eğilimi mi temsil ettikleri, kalıcı bir trend mi oldukları, veya Avcılar dışındaki yerlerde de var olup olmadıkları ayrıca araştırılmalıdır. Ancak bunlar, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Burada sadece saptama yapmakla yetinilmiştir.

atölyelerin zeminin ne renk olacağından, neyle ısıtılacağına²⁷¹ varan şartlar belirlemiştir ve bu şartları yerine getirmeyenlere iş verilmemektedir. Bu atölyelerde tül kesilmekte, kesim için kullanılan elektrikli aletler fabrika tarafından zimmet usulüyle verilmektedir.

Mahalle içindeki parça başı çalışan atölyelerin ikinci örneği, kadınların bir aracı için önce BTB (binaların üzerine kaplanan mozaik) sonra kutu yapmasıydı. Burada atölye ile kastedilen, mahalle arasında bir binanın giriş katında genişçe bir odadan oluşan bir mekandır. Kirası aracı tarafından ödenen bu yerde, üretim aracı olarak hemen hiçbir şey bulunmamaktadır. Bu atölyeye gelerek çalışan kadınlar, isterlerse işi evlerine de götürebildiklerini ama eve götürmeyip orada çalışmayı tercih ettiklerini belirtmişler, buna gerekçe olarak da işin tozunun ve pisliğinin fazla olmasını göstermişlerdir. Bu organizasyon tipinde yapılan işin önemli olmadığı, zaman içinde kadınların yaptıkları işin değişebildiği, ama organizasyonun aynı kaldığı gözlenmiştir. Bir başka deyişle, ilk ziyaretin yapıldığı 1997 yılında kadınlar, btb yapmaktaydılar, bir yıl sonra ikinci ziyaret sırasında ise aynı kadınların aynı aracı için bu kez mukavva ambalaj (kutu) yaptıkları görülmüştür.

Her iki atölye organizasyonunda da önemli öge, kadınların tıpkı evde olduğu gibi parça başı esasıyla çalışmalarıdır. Bunlar, yine mahalle aralarında sıkça rastlanan konfeksiyon atölyelerinden, parça başı esasıyla çalışılması nedeniyle farklılaşmaktadırlar. Mahalle arası konfeksiyon atölyelerinden bir başka farkları da, bu atölyelerde çalışan kadınların, eğer istemiyorlarsa veya bir mazeretleri varsa, iş gelmiş olduğu halde gitmeyebilmeleridir. Bir başka deyişle, ara biçim olarak ele alınan atölyelerde, kadınların, işi kendi gündelik hayatlarının gereklerine göre kabul veya reddedebilme payları çok küçük de olsa vardır. Bu nedenlerle, parça başı iş

---

²⁷¹ Söz konusu ürün tül perde olduğundan, atölyenin sobayla ısıtılması yasaktır. Çünkü soba, is yapmaktadır.

yapılan mahalle arası atölyelerdeki çalışma, evde çalışmanın bir ara biçimi olarak sınıflanmış ve araştırmanın kapsamı içinde değerlendirilmiştir.²⁷²

Bu evde çalışma türlerinin hiçbiri, ayrı ayrı evlerde tek başına kadınlar tarafından gerçekleştirilmemektedir. Tersine, pratiğe bakıldığında, tüm bu evde çalışma türlerinin bir arada veya yan yana gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Sonraki bölümlerde, evde çalışmanın birlikte veya yan yana gerçekleştirilmesinin, işin zorunlu bir ögesi olduğu tartışılacaktır. Kendi hesabına çalışma ve siparişe çalışmada pazarlama zorunluluğu, müşteri bulma ve müşteri çevresini koruma, sürdürme ve genişletme zorunluluğu, birlikte veya yan yana çalışmanın rasyonaliyi oluşturmaktadır. Taşeronu çalışmada ise birlikte çalışma iş akışının görece istikrarlı hale getirilmesi için stratejik önem taşıyan bir öge olarak ortaya çıkmakta, yan yana çalışma ise bir sosyal denetim ve haberleşme ögesi sunmaktadır.

IV. 2.4.2 Gündelik Hayatta Ev Eksenli Çalışmanın Örgütlenişi

Bu çalışma asıl olarak taşeronu çalışma üzerinde odaklanmakla birlikte, ev eksenli çalışan kadınların hemen hemen hiçbir zaman sadece taşeronu çalışmadığı, ya da sadece siparişe, sadece kendi hesabına çalışmadığı gözlemi yapılmıştır. Ayrıca bu olgunun çok yaygın olduğu da görülmüştür. Bu olgu nedeniyle, ev eksenli çalışan bir kadın sadece taşeron işçisi veya sadece siparişe çalışan kadın olarak girdiği ilişkiler içinde incelenemez. Her iki şekilde ve bazen aynı insanlarla girdiği ilişkiler incelenmeden, ev eksenli çalışanlar arasındaki ağlar, dayanışmalar ya da gerilimler açıklanamaz. Dolayısıyla ev eksenli çalışmanın tüm bu türlerinin sosyal ortamları ve örgütlenişleri tartışılmalıdır. Yalnız Avcılar örneğinde asıl olarak taşeronu çalışan, bunun boşluklarını siparişe çalışarak

---

²⁷² Bu konuda özellikle evde çalışma konulu ILO sözleşmesinden yola çıkılarak bir tartışma yürütmek mümkündür. Ancak bu çalışma bağlamında, bir yandan ILO sözleşmesinin bu atölyeleri de kapsayabileceği düşünülmüştür, bu yaklaşımda önemli bir etken, bu (sözü edilen atölyelerde çalışan) kadınların kendilerini evde çalışan olarak görmeleri olmuştur.

kapatan kadınlara rastlandığından (siparişe çalışıp da bunun boşluklarını taşeron işiyle doldurmak yerine), bu tür geçişlilik üzerinden gözlem ve tartışma yapılmıştır.

Ev eksenli çalışmayı iki temel biçimde ayırmak mümkün olmakla birlikte, tek tek kadınların hayatına bakıldığında görülen bu geçişlilik, yani ev eksenli çalışmanın çeşitli biçimlerinin bir aradığı, öncelikle nedenleriyle ele alınması gerekli bir olgudur. Bu birbirine geçişlilik, aslında eve iş vermenin istikrarsız ve işçinin hayatından bağımsız/işçinin hayatının gereklerine cevap vermeyen yapısıyla son derece uyumludur; daha doğrusu bunun doğrudan bir sonucu gibi görünmektedir. Yani taşerona yapılan iş, kadının işi yapmasına yol açan nedenleri karşılamamakta, hem zaman ve süre hem de iş miktarları bakımından çok süresiz, belirsiz özellikler sergilemektedir. Dolayısıyla, kadınlar, taşerona iş yapsalar da, bir yandan kendi hesabına veya mahalle içinde siparişlerle elişleri ya da yemek vb yapmayı sürdürmektedirler. Bu da belirli sosyal ilişkiler içinde yer almaları anlamına gelmektedir.

Bu bakımdan Avcılar'daki bir grup ev eksenli çalışan kadının deneyimi anlamlı bir örnek sunmaktadır. Bu kadınlarla 1995'ten beri düzenli ilişki sürdürülmektedir. Bu kadınlar 1999 ekiminde düzenlenen bir atölye çalışmasına ve çalışma grubu toplantılarına²⁷³ katılmışlar ve ev eksenli çalışan işçi olarak örgütlenmelerinin koşullarını ve imkanlarını tartışmışlardır. Bu tartışmalarda, bölgede özellikle deprem sonrasında yaşanan işsizlik koşulları irdelenmiş ve kadınlar, başlangıç noktası olarak şu görüşü netleştirmişlerdir:

---

²⁷³ "Türkiye'de Ev Eksenli Çalışan Kadınlar: Sorunlar ve Örgütlenme Stratejileri/Atölye Çalışması ve Çalışma Grubu Toplantıları" başlıklı bu toplantıyı, İstanbul'dan aralarında araştırmacının da yer aldığı dört kadın (Nevin İl, Belkis Kümbetoğlu, Nilgün Çağa, Dilek Hattatoğlu), HomeNet, SEWA ve ICRW'nun desteğiyle düzenlemişti. Toplantıyla ilgili olarak Bkz. ICRW, **Home-based Work in Turkey: Issues and Strategies for Organizing**. Ayrıca, HomeNet, **Organising for Change: Building the Network: Chile and Turkey**.

"İş olursa örgütlenebiliriz. Olmazsa örgütlenemeyiz."

Bu saptamanın ardından taşeron işi bulma koşullarındaki güçlükler ele alınmış ve kadınlar siparişe iş yapmaya yönelmeye karar vermişlerdir. Bu kadınlar halen siparişe iş almaktadırlar.

Öte yandan bu yetersizlik, siparişe iş yapma için de geçerlidir, ve bir diğer geçiş, kendi hesabına çalışma ile sipariş ve/veya taşerona çalışma arasında da yaşanmaktadır. Bu da Türkiye'deki işsizlik gerçeğiyle, en yoğun işsizliğin kadınlar arasında yaşandığı gerçeğiyle uyumlu görünmektedir.²⁷⁴

Ev eksenli çalışma, ister siparişe, ister kendi hesabına, ister taşeron için olsun, bir sosyal örgütlenme gerektirmektedir. Her şeyden önce, pazarlama ya da iş istikrarını sağlama gerekleri, kadınların birbirleriyle birlikte oldukları ortamlarda iş yapmalarına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, ev eksenli çalışma türleri arasında geçişliliğe ve eşzamanlılığa neden olan etkenler, aynı zamanda, kadınların sosyal örgütlenme içinde varlıklarını sürdürmeleri gereğini de güçlendirmektedir. Ayrıca, görece daha önemsiz olmakla birlikte, ısıtma, aydınlanma gibi giderlerin ve iş yapılan ortamın temizliğinin sürdürülmesi şeklinde özetlenebilecek dışsal emek maliyetlerinin paylaşılması da bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Sipariş almada sosyal ilişkiler ağı içinde olmanın taşıdığı büyük önem, çeşitli görüşülen kişiler tarafından dile getirilmiştir:

---

²⁷⁴ Türkiye'de kentsel kesimde, bütün eğitim kategorilerinde, kadınlar arasındaki işsizlik, erkekler arasındakinden yüksektir. Kaynak:A. DEMİREL - Z. KAYAALP BİLGİN vd.: **Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın Ve Değişimi**; s 31.

"Dantelimi beğenmişlerdi. Aynı örnekten parasıyla yapar mısın dediler, olur dedim, öyle iş hayatına girdik işte. Bir nevi o da bir iş hayatı. O şekilde başladım. Dışarıya kanaviçesi, danteli, oyası....."(20.g)

Hamileliği sırasında o sıradaki iş koku yaptığı için taşeronla çalışmayan bir görüşülen kişi de, çalışmayı kesmediğini ve dışarıya siparişle dantel, oya yapmasını, ürünlerini bu sosyal ağ içinde duyurabilmesiyle açıklamıştır:

"Dantel, tülbent kenarı yapıyorum. Bunun yumağı dokuz bin, yumak ondan. Bir oyayı da bir buçuk milyona yapıyorum, onun da ipliği ona ait. Ama tabii ki gene alıyor senin dört beş gününü. Onun da modeline göre. ... Modelleri bazen onlar getiriyor, bazen bende görüp beğeniyor.... Çevremizden. Yapıyorsun başkasına, ondan görüyor, nerden aldın, bana da yapar mı diye soruyor. O getiriyor. Eltime yaptım bir tane hediye, eltimden komşusu görmüş, çok güzel, bana sat demiş, eltim de olmaz hediye demiş, beni aradı, yapar mısın, yaparım dedim, yapacağım."(21.g)

Taşeronla çalışmada ise, sosyal örgütlenme, iş duymadan iş almaya, tekrar aranan bir işçi olmaya, diğer evde çalışanlara yönelik denetim mekanizmaları oluşturmaya kadar çok çeşitli aşamalarda önemli bir etkendir.

IV. 2.4.3 Yan Yana Ya da Birlikte: Ev Eksenli Çalışmanın Sosyal Örgütlenişi

Ev eksenli çalışma, tanımı gereği sosyal olarak örgütlenmekte ve sosyal ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Temel olarak kadınlar, ya eve aldıkları işi birlikte yapmakta ya da yan yana yapmaktadırlar. Birlikte evde çalışmayı da aynı hanenin kadın ve çocuklarının birlikte çalışması ile farklı hanelerden kadınların işi paylaşması olarak iki ana biçimde incelemek mümkündür. Aynı hanenin mensuplarının (genellikle anne ve çocuklar, özellikle kız çocuklar, kimi durumlarda erkekler) birlikte çalışması, daha sonraki bölümlerde ayrıca ele

alınacaktır. Burada asıl olarak farklı hanelerden kadınların, kendi deyimleriyle komşuların yan yana veya birlikte çalışması üzerinde odaklanılacaktır.

Komşular genellikle ya yan yana ya da birlikte çalışmaktadırlar. Evde çalışmanın yaz aylarındaki tipik görüntüsü, sokakta, kapısının önünde çalışan kadınlardır. Kış aylarında ise, kadınlar birbirlerinin evinde toplanarak çalıştıklarını belirtmektedirler. (örneğin 1.g, 4.g,10.g). Dolayısıyla, ev eksenli çalışma, kendiliğinden, herkesin birbirini gördüğü, yaptığı işi, ne kadar ve kiminle yaptığından haberdar olduğu bir ortam oluşacak şekilde örgütlenmektedir. Bir sonraki başlıkta haberleşme ağının, bu ağın içinde dolaşıma sokulan iş bilgilerinin öneminden söz edilecektir. Yan yana çalışma, ötekilerin ne yaptığını araştırma gereğini ortadan kaldıramasa bile azaltmakta, şeffaf bir çalışma ortamı yaratmaktadır. Yani bir tür sosyal denetim, diğer evde çalışan kadınların birbiri üzerinde kurduğu bir denetim mekanizması sağlamaktadır. Daha sonraki bölümlerde, bu denetimin varlığının, evde çalışan kadınların oluşturduğu ekiplerin istikrarında, önemli bir öge olduğu ileri sürülecektir. Ayrıca, ekipler arası ilişkilerin nasıl gelişeceği konusunda, yani ekiplerin birbirleri hakkında halihazırda oluşmuş fikir ve tavırlarını sürekli sınıadıkları ve revizyondan geçirdikleri bir sosyal denetim mekanizması sunduğunu da tartışılacaktır.

Kadınların eve aldıkları işi paylaşmadıkları durumlarda da yan yana yapmalarının, özellikle kış aylarında bir nevi rotasyonla birbirlerinin evine giderek sosyal çalışma ortamları organize etmelerinin nedenlerinden biri, maliyetleri azaltma isteğidir. Görüşülen kişilerin en çok şikayet ettikleri ve hane içinde üzerinden politika yapılan gerilim noktalarından biri, iş sırasında evin dağılması ve kirlenmesidir. Bu, evde çalışan kadının işi yetiştirdikten sonra evi temizlemek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Birlikte iş yapıldığında, bu dışsal emek maliyetini bir tür nöbet sistemiyle paylaşmış olmaktadır. Ayrıca, yan yana çalışıldığında, ısıtma, aydınlanma gibi giderler de paylaşılmış olmaktadır.

Evde çalışanlar maliyet hesaplarını çok doğal bir biçimde yapmaktadırlar. Bir başka deyişle, organizasyonlarında, maliyet hesabı gayet kendiliğinden bir şekilde

fakat önemli bir öge olarak yer almaktadır. Buna, Ümraniye'de üç dört evde çalışan kadının bir araya gelip ortak siparişe çalışma konusunda yaptığı bir tartışma örnek verilebilir. ²⁷⁵1999 yılı sonlarında, Ümraniye'de birkaç yıl önce vasıf geliştirme kursları veren bir kadın merkezi deneyimi²⁷⁶ sırasında tanışmış olan dört kadın bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda, Avcılar'daki bir grup kadının örneği tartışılarak, ortak siparişe iş alma imkanları ele alındı. Toplantıya ön ayak olan kadın, geçmişten tanıdığı kadınlar dışında, kendi mahallesinden evde çalışan kadınları çağırmaya özen göstermişti. Toplantı sırasında, bu özeni doğrulandı. Geçmişten tanıştığı ve güvendiği için çağrılan diğer üç kadın, yine Ümraniye'de ama başka mahallelerde oturuyorlardı. Birbirlerinin evlerine gidip gelmek için iki minibüs değiştirmeleri gerekmekteydi. Dolayısıyla, kadınların nasıl ve nerede toplanacağı konusu uzun uzun konuşuldu ve bir çözüm bulunamadı. Bir başka deyişle, ortak bir çalışma grubu oluşturmaları, maliyet yüksekliği nedeniyle imkansız görülmüştü. Bunun sonucunda, toplantıya ön ayak olan evde çalışan kadın, daha az güvenmesine rağmen, kendi mahallesindeki kadınlarla sipariş ekibi oluşturmayı tartışmaya yönelmiştir.

Yan yana çalışmanın maliyetlerin paylaşılması ve diğer kadınlar üzerindeki sosyal denetim işlevlerinin yanı sıra, bir diğer işlevi de, kadınların sosyal ağ içindeki varlıklarını sürdürme ihtiyaçlarına da bir karşılık oluşturmasıdır.

Yan yana çalışmanın dışında bir de komşuların ya da farklı hanelerden kadınların (ve çocukların) birlikte çalışması söz konusudur. Epey yaygın olduğu gözlenen birlikte evde çalışma, pratikte birkaç komşu kadının birlikte iş alması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu da, kadınların bir çalışma ekibi oluşturması ve

---

²⁷⁵ Toplantıya araştırmacı da katılmıştır.

²⁷⁶ Belkis Kümbetoğlu ve İnci User'in 1996 yılında yürüttüğü bir projeydi. Kadınlar proje sırasında tanışmış ve birbirlerine güvenmişlerdi. Daha sonra 1999 Ekiminde düzenlediğimiz bir atölye çalışmasına da katıldılar ve orada ev eksenli çalışanlar olarak örgütlenme konusu da tartışıldı.

alınan işin kalitesi ve zamanında teslim sorumluluğunu birlikte üstlenmesi anlamına gelmektedir.

Aynı haneden olmayan ve sonuçta herkesin kendi çalıştığı kadar işin parasını aldığı bu ekiplerin oluşumunda, bir başka deyişle farklı hanelerden kadınlar arasındaki işbirliğinin oluşumunun ardında hangi etkenlerin rol oynadığı önemli bir sorudur. Avcılar bölgesinde, ekipleşmenin tamamen iş üzerinden gerçekleştiği, aynı yerli olmak (hemşehrilik), akrabalık gibi etkenlerin ekipleşmede önemli olmadığı gözlemi yapılmıştır. Avcılar'da çeşitli ekipleşmelere rastlanmıştır ve bunlar sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada sadece, çalışmanın örgütleniş bakımından konu edilmektedirler. Araştırma kapsamında karşılaşılan bir örnekte, aynı yerli olan kadınların iki ayrı ekipte yer aldıkları görülmüştür. Kendisiyle derinlemesine görüşme yapılmamış olan fakat sohbet edilen kadınlardan biri Bayburtlu'ydu. Bu kadın komşularla ilk tanışmasını yine kendisi gibi Bayburtlu olan apartman komşusu 14. görüşülen kişi kanalıyla gerçekleştirmiş ve yine yakın komşuları olan 4. ve 5. görüşülen kişilerin oluşturduğu çalışma ekibine dahil olmuştur. Kendisinin ilk ilişkisini sağlayan 14. görüşülen kişi, evde çalışmaya devam ettiği, kendisi de bir çalışma ekibinin üyesi olarak çalıştığı halde, hemşehrili olan kadın başka bir ekipte yer almaktadır.

1. EKİP

Bayburtlu---Trabzonlu

2. EKİP

Karslı---Muşlu---Bayburtlu---Karslı

Yine aynı görüşülen kişiler üzerinden fakat ekibin üyelerinin değişmesi bakımından bir örnek daha verilebilir. 14. görüşülen kişi, başlangıçta 4. ve 5. görüşülen kişilerle aynı çalışma ekibinde yer almış, ekip olarak çalışmalarını iki yıl kadar sürdürmüşlerdir. Daha sonra 14. görüşülen kişi ekipten ayrılmış ve başka bir ekipte yer almıştır. Burada önemli olan nokta, bu ayrılma olayının açıklamalarının tüm görüşülen kişiler tarafından işe ilişkin dinamiklerle yapılmasıdır. Her üç görüşülen kişi de, "insan olarak" sorun yaşamadıklarını belirtmişler, fakat iş bakımından "kafalarının uyuşmadığını" açıklamışlardır.

IV. 2.4.4 Yardımlaşma: Hane İçinde Ev Eksenli Çalışmanın Örgütlenişi

Hane halkı ve yakın çevre ilişkileri de kimlerle kurulduğuna bağlı olarak değişik özellikler sergilemektedir. Kurulan ilişkinin niteliğinin söz konusu kişinin cins kimliğiyle yakından bağlantılı olduğu gözlenmiştir. Bir başka deyişle, kadınların evde çalışma ekseninde hane içinde veya yakın çevrede girdikleri ilişkiler, diğer kişinin kadın mı erkek mi yoksa kız çocuk mu erkek çocuk mu olduğuna göre değişmektedir. Bu bakımdan girilen ilişkileri iki ana değişkene göre ele almak mümkündür. Bu değişkenler, ev işi ve eve alınan işin nasıl üstlenildiğidir. Bu başlık altında eve alınan işin hane mensuplarınca nasıl paylaşıldığı ele alınacak, ev işlerinin paylaşımına ancak, eve alınan işin hane içinde örgütlenmesinde zorunlu bir öğeyse değinilecektir.

Öncelikle, eve iş alan kadınların hane içindeki diğer kadınlarla (anne ve kayınvalide hariç) ve çocuklarıyla emek paylaşımı, bir diğer deyişle yardımlaşma ilişkisine girdiği görülmüştür. Hane içindeki diğer kadınlarla ve kız çocuklarıyla girdikleri yardımlaşma ilişkisi de kendi içinde farklı biçimler alabilmektedir. Bu ilişkinin öne çıkan yanının, söz konusu kişilerin emeğinin üzerine hesap kurulan emek olması, iş alınırken bu insanların yardımlaşacağına kural sayılması olduğu gözlenmiştir. Bir başka deyişle, ev eksenli çalışan kadınlar, kız çocukların ve varsa hanedeki diğer kadınların hatta belirli durumlarda erkek çocukların eve alınan işe katılmalarını beklemekte, bu katkı üzerine hesap kurmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımın sadece ev eksenli çalışan kadınların yaklaşımı olmadığı, söz konusu diğer kız ve kadınlar için de geçerli olduğu gözlenmiştir. Burda ilginç bir yön de, bu yardımın karşılıksız niteliğidir. Yani, eve iş alan kadın asıl işçi olarak gösterilmekte²⁷⁷, aslında diğer kadınlar ve kız çocuklar da belki asıl işçi kadın

²⁷⁷ Bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte, hane içi emek yardımlaşmasının, ev eksenli çalışmanın istatistiklere eksik yansımalarının bir nedeni olarak da tartışılması gereklidir. Şöyle ki, istatistiklerde ev eksenli çalışan kadınlar, ağırlıklı evli ve çocuklu kadınlar olarak görünmektedirler. Aslında hanedeki bütün genç kızlar alınan işi yaptığı, yani ev eksenli çalıştığı halde, sorulduğunda, sadece evin kadınının yani evli kadının iş aldığı söylenmektedir.

kadar iş yapsalar bile, kazanılan para "onun parası" olarak nitelenmekte ve yardımcıları para üzerinde hak iddia etmemekte, veya daha baştan katkılarının para hesabını tutmamaktadırlar. 278

Aynı hanenin mensubu olan kadınların (kız çocuklar, gelinler, ender olarak elti ve görümceler) birlikte çalışması, evde çalışan olarak bir kişi gösterilse de, o asıl kişiye "yardım" edilmesi olağan, norm kabul edildiği için, bunun gerçekleşmemesi, olağandan sapma olarak görülmekte ya da öyle görüleceği düşünülmekte ve yardım etmeyen hane mensubu için "hastaydı, okulu var, dışarda çalışıyor zamanı yok " türünden mazeretler ileri sürülmektedir. (4. g, 14.g) Bu mazeretlilik durumlarında bile, yardımcıların boş zamanlarında yardım ettikleri belirtilmiştir. Örneğin bir görüşülen kişi lisede okuyan kızının okulunda başarılı olmasını istediğini bu nedenle de kızından (eve aldığı işe) yardım istemediğini belirtmiş, ancak kendisinin hasta olduğu ya da işe yetişemediği durumlarda serbest çalışan eşinden değil, kızından iş beklediğini dile getirmiştir. Burda söz konusu olan iş, ev işidir (13.g).

Bu arada, aynı hanede ya da bitişik hanelerde (tamamı aynı aileye ait apartmanda ayrı dairelerde) yaşanması söz konusuysa aile ile kastedilen kapsam kimi zaman bu bütün ailelerin toplamı olabilmekte, ama bu anlamda yani bir görüşülen kişinin deyimıyla "iç komşular" kastedilerek kullanıldığında aile içindeki kadınlar arasındaki ilişkide yardımlaşmanın olağan sayılmadığı durumlara da rastlanabilmektedir. Örneğin, geçmişte kocasının kardeşleriyle aynı bahçede yer

---

Dolayısıyla da tanım gereği, genç kızlar yardımcı oldukları, işi alan sayılmadıkları için istatistiki olarak temsil de edilmemektedirler.

278 Gerçi bu şekilde kazanılan paranın harcanmasında kadınlar, çocuklarının ve diğer kadınların katkılarını gözettiklerini belirtmişlerdir. Kaldı ki, lükse kaçmayan ve tutumlu olan, parayı yerli yerinde harcayan kadın olmak üzerinden uygulanan bir sosyal denetim de vardır. Paranın nasıl harcandığı konusu ayrıca ele alınmıştır.

alan gecekondularda yaşamış olan, o sırada yapımı süren evi tamamlandığında aynı apartmanda yaşayacak olan bir görüşülen kişi, bunu şöyle dile getirmiştir:

“Elti adama (kadına, kendisine) çocuk bakar mı hiç? Nerde görülmüş?”
(15.g).

Öte yandan aynı hane içinde yaşayan kadınlar arasında emek yardımlaşması bakımından kayınvalide/annenin farklı olduğu gözlenmiştir. Çeşitli görüşülen kişiler de (5. g, 11.g, 13.g, 15.g, 16.g, 10.g,) dışarda çalışmalarının mümkün olmadığını çünkü çocuk bakmak zorunda olduklarını anlatmışlardır. Bu görüşülen kişiler, tamamen başka bağlamlarda anlattıklarından, aslında İstanbul’da ve çoğu durumda yakında, bazı durumlarda da birlikte oturan kayınvalideleri/anneleri bulunduğu fark edilip sorulduğu zaman bu kişilerden sürekli yardım istenemeyeceğini açıklamışlardır (10.g, 16.g, 20.g, 21.g,) Bu görüşülen kişilerden biri, birkaç sokak ötede oturan annesinin çocuk bakımına destek olma şeklini şöyle dile getirmiştir:

“Annem bakıyor arada sırada. İşte o da burada, bahçeli evler olduğu için ona getiriyorum, iki üç gün kalıyor, bahçe zevki yaşıyor, biz apartmanda oturduğumuz için çocuğum orda sıkılıyor. Öyle bir bakım yani.”(20.g)

Kayınvalidesiyle aynı evde oturduğu halde iki görüşülen kişi, çocuk bakımı için kendisinden katkı, daha doğrusu sürekli katkı bekleyemeyeceklerini dile getirmişlerdir. Görüşülen kişilerin bu yaklaşımında kayınvalidenin yaşlı olması önemli bir etkidir, ve yardım bir yana kendisinin bakıma muhtaç olmaması yeterli sayılmaktadır:

“İkisinin de (kayınvalide ve kayınpeder) romatizmaları var, ama çok şükür kimseye muhtaç değiller. Elleri ayakları tutuyor, kendi işlerini kendileri yapıyorlar. En azından yataklarını açıp toplayabiliyorlar. Ben kurduğum sofrayı, benim bir işim var onlar toplayabiliyor. Veya benim bir işim var yaptığım yemeği ısıtıp yiyebiliyorlar.”(21.g)

Kayınvalidesiyle birlikte oturan ve iki küçük çocuk annesi bir diğer görüşülen kişi de, çocukların sürekli bakımını kendisinin üstlendiğini belirtmiş, kayınvalidesinin çocuk bakımı dahil her türlü işe ancak talep edildiğinde yardım ettiğini söylemiştir:

“İlk evlendiğimizden beri hep burda çocuk için olsun, iş için olsun, Allah için şunu bak, yap dediğin zaman yapar, bakar. Çocuk uyumuyordu, cazgırlık yapıyordu, ben alıyordum, babaanne devam ediyordu.”(16.g)

Fakat bu örnekte, söz konusu işlerin yardım niteliği önemlidir. Bir başka deyişle, çocuk bakımının da ev işlerinin de asli sorumluluğunun kadında kalması, kayınvalidenin gelinine ara sıra ve ancak istendiğinde destek olması söz konusudur. Kayınvalidelerin gelinlerine, annelerin kızlarına yardımları konusu ayrıca incelenmeyi hak eden bir konu olarak ortaya çıkmakla birlikte bu tezin kapsamını aşmaktadır.

Aynı hanede iki ayrı ailenin bir arada yaşadığı durumlarda da hane içi yardımlaşma yaklaşımının geçerli olmadığı gözlenmiştir. Ancak bu durumda eve iş alınması, farklı hanelerden kadınların iş paylaşmasından da ayrılmaktadır. Şöyle ki, iki ailenin aynı evi paylaşması durumunda eve alınan iş, eğer aracı tarafından mahalleye getirilmemiş de, kadınlardan birinin o fabrikadaki bir tanıdığı yoluyla gelmişse, o zaman bir yandan kadınlar bu işi öncelikle hane içindeki diğer kadınla paylaşmaktadırlar. Burda söz konusu olan iş paylaşmadır, yani her kadın yaptığı iş kadar parasını almakta, yaptığı iş yardım sayılmamaktadır. Bir başka deyişle, aynı haneyi paylaşsalar da, bu tip çalışma hane içi yardımlaşma biçiminden, çalışma sonucunda kazanılan paranın herkesin emeği oranında paylaşılmasıyla ayrılmaktadır. Öte yandan, farklı hanelerden kadınların yan yana çalışmasından da farklıdır, çünkü bir tür varsayılan ekip söz konusudur, yani işi alan kadın, evdeki öbür kadının da çalışacağını baştan varsayabilmekte, bu işi birlikte yapacaklarına güvenebilmektedir.

Hane içindeki diğer kadınlardan ve kız çocuklarından alınan "yardım"ın çeşitli biçimleri olabilmektedir. Birinci biçim, evin gündelik işlerini diğerlerinin yapması, böylece kadına evde iş yapacak zaman bırakmasıdır. Ancak bu, ev işleri bittikten sonra yine evde yapılan işe de yardım edilmesine engel değildir. Bu tip bir ortaklaşmada da tıpkı eve alınan işe yardım edildiğinde olduğu gibi, para yine işi alan kadının olmakta, hem eve iş alan kadın hem de ona yardım edenler tarafından böyle görülmekte ve yardım edenler bu para üzerinde hak iddia etmemektedirler. Gerçi kadının parayı eve harcaması, tutumlu kadın olması, savruk olmaması üzerinden bir sosyal denetim de vardır ve bu evde çalışılarak kazanılan para için de geçerlidir. (4.g, 15.g, 13.g, 21. g) Görüşülen kişiler, bu sosyal denetimi, evde çalışarak kazandıkları parayı nasıl harcadıklarını açıklarken ortaya koymuşlardır. Bir yandan para evin bütçesine katılmakta ama bu katılımın, evin erkeğinin bu yönlerdeki bir talebi veya zorlaması olmaksızın yapıldığı altı çizilerek vurgulanmaktadır. Vurgulanan diğer yan ise, kadının zaten herhangi bir uyarıya veya yönlendirmeye gerek duymadığı, parayı zaten evin ihtiyaçlarına ve en tutumlu biçimde harcayacağıdır. ²⁷⁹

Hane içindeki diğer kadınlarla ve kız çocuklarıyla yardımlaşmanın ikinci biçimi ise gerek eve alınan işin gerek ev işlerinin çeşitli bölümlerinin kadınlarca paylaşılmasıdır. Bir başka deyişle, kadınlardan biri bulaşığı yıkamakta, öteki evi süpürmekte, evin işleri bittikten sonra hep birlikte eve alınan işin başına oturmaktadırlar (12.g, 16.g). Bu biçimde de yine işi alan kişi olarak bir kadın gösterilmekte, diğerlerinin yardım ettiği söylenmekte ve para üzerinde hak iddia edilmemektedir.

Yardımlaşma, hanenin çocukları için de geçerlidir. Hem kız hem erkek çocuklar, annelerine yardım etmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak çocukların cinsiyeti, anneye etmeleri beklenen yardımı da belirlemektedir. Şöyle ki, kız

---

²⁷⁹ Öte yandan bu beklenti ve sosyal denetimin varlığı, kadınların kendi tutumlulukları ve idareliliklerini vurgulama üzerinden politika yapmalarına da zemin oluşturmaktadır.

çocukların yardım tipi, hanenin diğer kadınlarının yardım tipine uymaktadır: Evin işlerini paylaşma kimi durumda üstlenme, ayrıca eve alınan işe katılma. Hem ev işini hem de eve alınan işi, kız çocukların paylaşması, öylesine normal sayılmaktadır ki, kız çocuklar da tıpkı hanenin diğer kadınları gibi emeği üzerine hesap kurulan kişi durumundadırlar. Yani tıpkı evdeki diğer kadınların yardımı gibi kız çocukların hem ev işi yapması hem de eve alınan işe katkıda bulunması son derece gündeliktir; bir başka deyişle, onların yardım etmesi için işin sıkışması, gecikme riskinin ortaya çıkması gerekmemektedir. Örneğin bir görüşülen kişi, kızının okulu olduğu için kendisine eve aldığı işte yardım edemediğini ama ev işlerinde yardımcı olduğunu söylemiştir. Eve alınan iş, dağınıklığa neden olduğu için evin her gün tekrar temizlenmesi şeklinde bir ağır ev işi yükü olduğu halde, kızının her gün çıkan bu ev işlerinden yakınmayışını şöyle açıklamıştır:

“Sesini çıkarmıyordu pek, demiyordu yani. Çünkü onlar için yapıyorum sonuçta yani, yani onlar rahat etsin diye, iyi yerlere gelsinler, okusunlar diye, bol bol harcasınlar diye. Yoksa yani kendime kalsa ne yapacam ki işi. “(4.g)

Başka bir görüşülen kişi de, kızının kendisinin tek yardımcısı olduğunu belirterek, yardımcı olunan işleri şöyle anlatmıştır:

“Eşim hastalanmıştı, iki yıl çalışmadı. Kızım çok fedakarlık yaptı, kayınpederim burdaydı, o da bir yıl hasta yattı, yatalak yattı, eşim de hastanede yattı (tüberküloz). İkisine de baktım, hem baktım, hem iş yaptım, hem ev işini yaptım, hem misafir ağırladım. ” (14.g)

Kız çocukların emeği üzerine hesap kurma, sadece ev eksenli çalışmayla sınırlı değildir. Genellikle, kız çocukları ve onların emeği, evlenene kadar baba evine ait sayılmakta, bu emek üzerine hesap kurulması ve kızın bu emek üzerinde söz hakkı olmaması taraflarca doğal sayılmaktadır. Örneğin bir görüşülen kişi, memleketinde tütün yetiştiriciliği yapıldığını, kendi ailesinin de bir miktar tütün yaptığını, kendisinin halen her yıl köye gidip kendi payına giden tütünü yapıp

döndüğünü anlatmıştır. Bu görüşülen kişi, evlenmeden önce de tütünde çalıştığını, ama o zaman ailesi hesabına çalıştığını, şimdiyse kendi payını kendisinin aldığını, bir başka deyişle evlendikten sonra ayrı bir ekonomik birime dahil olduğunu ve bunun ailesince tanındığını dile getirmiştir. (18.g)

Oysa erkek çocuklar için durum farklıdır. Onların da annelerine eve aldığı işte yardım etmeleri beklenmekte, ancak bu beklenti eve alınan işin sıkışmasıyla ya da gelecek paraya duyulan ihtiyacın aciliyetiyle sınırlı tutulmaktadır. Bir başka deyişle, erkek çocukların ev işlerine katılması pek beklenmemekte, zaten onlara ev işi yapmaları öğretilmemiş olmaktadır. Örneğin, bir görüşülen kişi, kendisi 15 yıldır ev eksenli çalıştığı halde üniversite öğrencisi oğlunun şimdi okuduğu ildeki öğrenci evinde ev işi yaptığını, daha önce ev işlerinden pek anlamadığını söylemiş, üstü kapalı bir şekilde oğlunun kendisine ev işlerinde yardımcı olmamış olduğunu dile getirmiştir. (4. g) İkisi de lise çağında bir kızı bir oğlu olan bir görüşülen kişi de, oğlundan zaman zaman ev işi beklediğini ama oğlunun bunu yapmadığını ve kız kardeşine yaptırdığını dile getirmiştir. (6.g) Burda ilginç olan, oğuldan beklenen işe örnek olarak, kendi gömleğini ütülenin gösterilmesidir. Fakat bundan, erkek çocukların evde hiç iş yapmalarının beklenmediği sonucu çıkarılmamalıdır. Onların da yapmaları beklenen bazı işler vardır, ayrıca kimi görüşülen kişiler oğullarına “kendi başlarının çaresine bakabilmeleri için” bir miktar ev işi öğrettiklerini de belirtmişlerdir. (1.g) Bu durumun özellikle evde kız çocuk yoksa ortaya çıktığı gözlenmiştir. Ayrıca, erkek çocukların, eve alınan iş dolayısıyla yetişilemeyen ev işlerine değilse de doğrudan eve alınan işe yardım etmek zorunda oldukları koşullar vardır. Bir görüşülen kişi oğullarının evdeki işine yardım etmesini şöyle dile getirmiştir:

“Etmek zorundalar.... Çocuk üniversiteye gitti, ben tül parasıyla okuttum onu. Öyle yani. Okuyorlar diye. Okuldan çıkarıp işe sokmadım yani.” (1.g).

19 ve 18 yaşlarında iki oğlu ve 14 yaşında bir kızı olan bir görüşülen kişi okula giden iki küçük çocuğun evde iş yapmasını şöyle açıklamıştır:

“Yapıyor, yapmaz mı. Onlar zaten yapmasa biz yapamayız ki. .. okuldan gelince çıkarlar, bizim yanımıza gelirler, çalışmaya.... Onlarla birlikte ancak üç yüz.” (7.g.)

Fakat gerek eve alınan işe, gerek ev işine katılım konusunda asıl fark, erkeklerin durumunda kendini göstermektedir. Erkeklerin yardımlaşması bakımından devreye bir de kadına anlayışlı davranma, onun ev işleriyle ilgili görevlerini aksatmasına ses çıkarmama şeklinde bir etken de girmektedir. Bu etkenin, erkekler tarafından kadınlarla ilişkilerinde bir pazarlık aracı olarak kullanıldığı gözlenmiştir ve bu, dayanışma ve gerilimler başlığı altında ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Burada erkeklerin kadınların çalışmasına nasıl tepki verdikleri değil, eve alınan işe nasıl katkıda buldukları ele alınmıştır.

Görüşülen kadınların çoğu, erkeklerin de yardım ettiğini söylemiştir, ama anlatılardan ve gözlemlerden çıkan sonuç, erkeklerin, eve alınan işe ancak iş çok çok zora girmişse yardım ettikleri, yani erkeklerin yardım etmesinin olağandışı bir durum olduğudur. Fakat kadınlar, iş sıkıştığında, yetişme sorunu yaşandığında kocalarından da yardım alabileceklerine güvenebilmektedirler. Bunun da etkisiyle olsa gerek, kadınların kocalarının yardımının olağanlığını dile getirdikleri gözlenmiştir. Örneğin kocasıyla birlikte bir bakkal dükkanı işletmiş olan bir görüşülen kişi , bu dönemde akşamları ailecek eve iş aldıklarını anlatmış, gündüzleri bakkal dükkanında iş olmadığına tezgahın arkasında yengesiyle birlikte eve aldıkları işleri yaptıklarını belirtmiştir. Burda kocasının sadece akşamları eve alınan işe katıldığı görülmektedir. Ama akşamdan akşama da olsa işe katkıda bulunacağına güvenilebilmesi önemli bir noktadır (13.g)

Kayınvalidesi ve kayınpederiyle birlikte oturan, özellikle kış aylarında eve aldığı işi yetiştiremediğinde hem kızlarının hem kayınvalidesinin yardım ettiğini belirten bir görüşülen kişi de kocası hakkında şöyle konuşmuştur:

“Eşim bile yardım ediyor. Akşamları geldiği zaman. Kış olduğunda günler kısa oluyordu ya, o zaman yetiştiremiyordum, eşim bile yardım

ediyordu. Bazen acele oluyordu, falan saatte gelip alacam diyordu, yetiştiremediğimde onlar, annem (kayınvalide) de yardım ederdi. Sade ben yapmıyordum." (21.g)

Erkeklerin eve alınan işe katılımının işin iyice sıkıştığı dönemlerle sınırlı olduğuna ilişkin bir gözlem de, görüşülen kişilerin eşlerinin büyük bölümünün serbest çalışmasına dayanmaktadır. Yani söz konusu erkeklerin, günün büyük bölümünde boş oturdukları, ya da mahalle kahvesinde oturdukları halde, kadınlara eve alınan işte yardıma kalkışmadıkları gözlenmiştir. Kahveye takılmanın erkeklerin iş bulma ağları bakımından önemini yadsımak mümkün olmamakla birlikte, evde oldukları ve eşleri eve aldığı işi yaptığı zaman bile yardım etmemeleri manidardır.

Burda ilginç olan, kocası kendisine eve aldığı işte yardımcı olmayan, hatta engelleyici davranan kadınların bile, kocanın anlayışlılığını ve yardımını norm saymaları, dolayısıyla kendi kocalarının davranışını sapma olarak görüp kişiye özel mazeretlerle açıklamalarıdır. Üstelik bu açıklamaları çok da inanarak yapmadıkları, mazeret ileri sürseler de haklı bulmadan söyledikleri gözlenmiştir. (5.g, 12.g)

Öte yandan, kocanın eve alınan işin çıkardığı sorunlardan şikayet etmeyip, işe yardım etmesi "anlayışlı olmak" şeklinde de dile getirilmektedir. Örneğin bir görüşülen kişi, şöyle anlatmıştır:

"Pislik filan gibi yakınmaları yok, destek olur aksine. Mesela sarmada o da yardım eder yani. Kesinlikle ben yatmadan önce o da yatmaz. Benimle beraber işi bitirmeye gayret eder. Anlayışlıdır çok şükür. Zaten diyorum, kaçtım (kaçarak evlendim), bir de anlayışsız birine düşseydim, nelerini görüyorum."(16.g)

Anlayışlılık kimi durumlarda, kocanın kadının eve iş almasına karışmaması, karşı çıkmaması şeklinde ifade edilmiştir:

“Eve iş almama karışmadı, önce ev işlerini yapıp sonra iş yapıyordum. Ev işi dediğim sabah kahvaltıyı kaldırıp evi bir süpürgelemek, ortalığı toplamak, sonra öğlene kadar iş, sonra yemek falan hazırlıyordum, sonra akşama kadar aralıksız iş, akşam da yemek, bulaşık, sonra gene iş.”(19.g)

“Bir şey demiyor...memnun kalıyor. Yani öyle karışmaz. ....evde çalışmama karışmaz, bak dantel alırım, bazı oyuncak alıyorum, getiriyorum, çalışıyorum, ona bir şey demez..... Öyle yaptığım veya karışmaz. İcabında öyle yorgun gelmezse yardım ediyor. O gün çok yorgun değilse yardım ediyor. Ama öyle yani gece oturayım, sabaha kadar yapayım, yapma filan demez yani.....”(12.g)

Bir görüşülen kişi ise, kocasının kazancının düşüklüğü ile kendisine eve aldığı işte yardım etmesi arasında bağ kurmuştur:

“Onun kadar kazanmasam, zaten çalışmam. O da şu anda asgari ücretle çalışıyor...zaman zaman geliyor bana yardım ediyor.”(22.g)

Erkeklerin eve alınan işe değil de, ev işlerine katkıda bulunması daha da karmaşık bir görüntü sergilemektedir. Her şeyden önce, bir iki istisna dışında, görüşülen kişilerin hemen hepsi, kocalarının ev işlerine yardımcı olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak yardımla, çok geniş bir yelpazede yer alan çok farklı işlerin kastedildiği görülmüştür. Bu konu, daha sonra ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Fakat, burada, kadınların dile getirdikleri incelendiğinde erkeklerin ev işlerine pek de katılmadıkları, en azından eve iş alma sürecinde bu katılımlarının ciddi biçimde artmadığı söylenebilir.

IV. 2.4.5 İş Bulma Kanalları

Eve iş bulma ile dışarda iş bulma kanallarının hemen hemen tamamen aynı olduğu görülmüştür. Birinci kanal, komşular ya da hemşehriler, akrabalar arasındaki ilişki ağlarıdır. Bu kanal, özellikle işin daha az, iş yapacak insanın daha fazla olduğu durumlarda önem kazanmaktadır. Çünkü bu durumlarda, birbirlerine iş söyleme, birbirini haberdar etmenin önemi artmaktadır. Kimin kime ne zaman hangi işi haber verdiği, hangi işi paylaştığı ise kişiler arasındaki ilişkilere göre ve zaman içinde değişmektedir. Bunlar, dayanışma ve gerilimler başlığı altında ele alınacaktır.

Bir diğer kanal, fabrikanın ya da aracının yaptıracağı işi bir arabanın arkasına atıp en yakındaki evlere götürüp kapı kapı dolaşmak suretiyle dağıtmasıdır. İş verenler bu dolaşmayı genellikle bir kere yapmakta, evlerle bir kez bağlantı kurulunca ve o yerin iş verdiği çevrede duyulunca, artık kadınlar kendileri gelip iş istemektedirler. Burda, iş verenin coğrafi olarak en yakındakileri tercih etmesi durumunun önemli bir pazarlık etkeni olduğu gözlenmiştir. İş veren, iş dağıttığı coğrafi alanı sınırlı tutmak suretiyle, iş yaptıracak insan bolluğunun altını çizmekte, daha uzakta oturup da iş alanlara malzeme taşımalarını üstlenmemek suretiyle de ciddi bir pazarlık ve gözdağı mevzisi elde etmektedir. Bu da gerilim ve dayanışmalar bölümünde ele alınacaktır.

Duvarlara, elektrik direklerine yapıştırılan ilanlar, bir diğer iş bulma kanalı olabilmektedir. Özellikle ilanlara bakmak üzere topluca mahalle turuna çıktıklarını söyleyen görüşülen kişiler olmuştur:

“Valla bi araya gelip gezdik bütün kadınlar, biz böyle boş oturup napıcağız dedik. Yaz günü dışarlarda, sokaklarda. Çoluk çocuk da küçüktü. Gittik gezdik. Gördük bir yerde camın önünde evlere iş verilir yazıyordu, gittik konuştuk, adam getirdi, kapıya kadar. Her gün getirir götürürdü yani. ...”(5. g.)

Bir görüşülen kişi de, ilan bakmak üzere dolaşmamakla birlikte, bu kanalı önemsediklerini ve etrafa bakındıklarını dile getirmiştir:

“Bazı işyerlerinde ilan görürsek soruyoruz. Bazı penye işlerini böyle bulduk. ...”(19.g)

Bu görüşülen kişi, her dairesinde bir erkek kardeşin oturduğu bir aile apartmanında yaşamaktadır, ailelerin erkekleri minibüs işletmeciliği yapmakta, yani ticari plakalı minibüslerini kiralamakta ve bu nedenle de günün büyük bölümünde evde bulunabilmektedirler. Bu da apartmandaki kadınların gündelik hayatını kısıtlayıcı bir etken olmaktadır.²⁸⁰ Diğer görüşülen kişilerin anlatımları da, ilanla iş arayanların daha dar, daha kapalı çevrede yaşayan kadınlar olduklarını düşündürmektedir. Dolayısıyla, belki de daha kapalı ve dar çevrede yaşayınca, kamusal, kişisel ilişkiye dayanmayan iş bulma kanallarına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bir de, ilan yoluyla bulunan işlerin bir bakıma daha az vasıf gerektiren, daha rutin ve dolayısıyla daha düşük ücretli işler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, bu şekilde iş bulan kadınlar, daha düşük parça başı ücretlerle çalıştıklarından söz etmişlerdir (19.g, 5.g).

Bir kez iş alındıktan sonra, eğer o işyerinden evlere sürekli iş veriliyorsa, ekiplşme önem taşımaya başlamaktadır. Tekrar tekrar iş alabilmekte, temiz ve iyi bir işçilikle (kalite) zamanında işi yetiştirebilme güvencesi önemli olmaktadır. Evde yapılan işin aralarından birinin evine/bahçesine gidilerek yapılması, yani toplu çalışmanın yaygın bir özellik olduğu gözleminin bu açıdan da, yani iş akışında sürekliliği sağlama açısından da değerlendirilmesi gerekir.

---

²⁸⁰ Örneğin, apartmandaki bir başka kadınla da görüşme yapılmak istenmiş ve kadının evine gidilmiştir. Ancak kocası görüşme sırasında bulunmakta ısrarlı davranmış ve kendisinin görüşme ortamından uzaklaşması sağlanamamıştır. Buna rağmen söz konusu kadın görüşme yapmaya istekli olduğundan konuşmaya çalışılmış, ancak adamın sürekli ve yersiz müdahalelerde bulunması sonucu, görüşmeden vazgeçilmiştir. Burda her şeye rağmen ilginç olan nokta, bu kadının, kocasına gayet yerli yerinde fakat ters cevaplar vermekten çekinmemesiydi

İş bulma ağlarıyla ilgili bir diğer nokta da, eve iş alma bakımından öncelikle başvuru alan kişi olma ve bu niteliğin içinde yaşanan toplulukça kabul görmesidir. Görüşülen kişiler arasında aynı işyerinden yıllar içinde sürekli eve iş alan kadınlar az değildir. ²⁸¹ söz konusu süreler bir görüşülen kişi için 15 yıl, iki başka görüşülen kişi için sırasıyla 10 ve 9 yıldır (4.g, 1.g, 2.g) ve bu durum istisnai olmaktan uzak görünmektedir. Bir bakıma, eğer eve verilecek iş varsa kadınların sürekli iş aldığı yorumu yapılabilir. Ancak bir işyerinden sürekli iş alınabilmesi, o işin söz konusu kadına yeterli geliri sağladığı anlamına gelmemektedir. Nitekim, görüşülen kişilerin başka işler de bulma ihtiyacı sona ermemiştir. Bu noktada, ekipleşmenin, hızlı bir haber ağına sahip olmanın, evde iş bakımından önce başvuru alan kişi olmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

İş bulma bakımından bir başka imkan da kadınların deyimiyle “dükkada” çalışmaktır. Dükkan, evde çalışan kadının evinin altında veya yanında genellikle tek bölmelik, cameranlı bir odadır. ²⁸² Dükkan edinmek, ancak oturduğu ev gecekondulu veya kendi yaptırdıkları bir bina olan kadınlar için geçerli bir imkandır. Evde çalışan kadına yaşama ve çalışma ortamlarını birbirinden ayırma imkanı tanınmasının yanı sıra, kadının çalışmasını dışarıya, topluluğa, sokaktan gelip geçenlere ve bu arada iş dağıtanlara karşı görünür kılmasıyla da önemli bir iş bulma kanalı oluşturmaktadır. Dükkada çalışmak, sokakta, kapı önünde veya bahçede çalışmaktan daha kurumsal, daha organize bir görüntü sunmaktadır ve bu yanı sıra kış aylarında da dışarıya açık bir mekan niteliği taşımaktadır. Görüşülen kişilerden biri böyle bir dükkada çalışmaktaydı (4.g) ve hem bu görüşülen kişi hem de onunla aynı ekipte yer alan komşu görüşülen kişiler, onun dükkada çalışmasının, sokaktaki diğer evde çalışan kadınların değil de kendilerinin iş

---

²⁸¹ Aslında bu tip görüşülen kişi sayısı çok daha fazla olabilirdi, ama işyerine göre görüşülen kişi saptaması yapmaktan kaçınılmıştır.

²⁸² Dükkada çalışma, sadece Avcılar'a özgü değildir. Örneğin Ümraniye'de de evde kilim dokuyan bir kadın, evinin altına böyle bir odacık yapmıştır. O da o çalışma mekanını, dükkan diye adlandırmaktadır.

bulmasında önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Dükkanda çalışan görüşülen kişi, bu iş alma sürecini şöyle anlatmıştır:

“O işler bizi buluyordu. Biz onları bulmadık aslında. Ben orda oturuyorum ya, beni gören hop işleri bize....devamlı dükkandayım ya, geçerken görüyor, adamın dikkatini çekiyor, abla bizim bu işimiz var, yapar mısınız, alıp yapıyoruz.”(4.g)

IV. 2.4.6 Aracılık Kurumu ve Aracıların Eve İş Örgütlenme Biçimleri

Önceki başlıklarda, evde çalışmanın sosyal olarak ve hane içinde nasıl örgütlendiğinin ele alınmasının ardından, işi verenlerin işi nasıl örgütlediklerine bakılacaktır. İşin işi verenlerce örgütlenmesi, öncelikle taşeronluk ve/veya aracılık kurumunun nasıl örgütlendiğinin irdelenmesi demektir. Bu nedenle, eve iş verme sürecinde ortaya çıkan aracı tipleri ele alınacaktır.

Eve iş verilmesi sürecinde çeşitli aracı tipleri ortaya çıktığı görülmüştür. Birinci aracı, üretici fabrika ya da atölyedir. Dışarıya fason iş veren bu fabrika veya atölyelerin aracılık niteliği, kendi üretimlerinin de genellikle bir çokuluslu şirket için fason üretim olmasından kaynaklanmaktadır. Bu fabrikalar, kendilerinden sonra bir taşeron kullanmamakta, eve işi doğrudan kendileri dağıtmaktadırlar. Bu durumda üretim, gayet kısa bir zincir içinde gerçekleşmektedir:

Çok uluslu şirket——İstanbul'daki fabrika——evde çalışan kadın.

Üretimin bu şekilde örgütlendiği durumlarda, kadınlara işi, ya fabrikanın şoförü fabrikanın arabasıyla mahalleye getirerek dağıtmaktadır ya da kadınlar fabrikaya gidip oradaki dağıtım memurundan işlerini almaktadırlar. İş hangi şekilde dağıtıldıysa, bitmiş işin teslimatı da aynı yoldan yapılmaktadır. Bu tip

örgütlenmede, kadınlar karşılarında işi veren kişi olarak fabrikanın şoförünü veya dağıtım memurunu görmekte, bu kişilerin tıpkı kendileri gibi fabrikanın ücretli çalışanı olduklarını bilmekte, fakat verilen işin sahibiyle kendileri arasında yer alma konumları nedeniyle ve bu anlamda bu kişileri aracı olarak görmektedirler. Söz konusu kişiler, işi dağıtma-toplama ve kimi durumda kadınların kaba hesap kayıtlarını tutma işlerini yaptıkları için, ücretleri dışında ek bir ödeme almasalar da, kadınların kendilerini aracı olarak görmesinin nesnel bir zemini vardır. Bu zemin, söz konusu kişilerin, aracılardan, işin hangi kadına veya kadınlara, hangi miktarlarda dağıtılacağını somutta saptamak bakımından bir yetki alanları bulunmasıdır ve bu da kadınlarla bu kişiler arasındaki ilişkiyi bir hiyerarşi ilişkisi haline sokmaktadır.

İkinci türde, üretici fabrika/atölye, ihale açmakta ve işi aracıya vermektedir. İşin evde çalışan kadınlara dağıtımını profesyonel aracı olarak nitelenebilecek bu aracılar yapmaktadırlar. Bu durumda zincir şöyle kurulmaktadır:

Üretici fabrika/atölye——profesyonel aracı——evde çalışan kadınlar.

Bu fabrika veya atölyeler, iç pazara üretim yapabildikleri gibi ihracata yönelik de çalışabilmektedirler. Dışarıya verdikleri işin ihale edildiği profesyonel aracılardan önemli bir özelliği, işin yapılmasıyla değil organizasyonu ile ilgili olmalarıdır. Bir başka deyişle, bu aracılar, aynı anda veya ardarda bir tekstil işine, bir ambalaj işine ve bir elektronik işine aracılık yapabilmektedirler. Profesyonel aracılar, fabrikadan ihaleyi belirli bir toplam fiyat üzerinden almakta, bu toplam rakam içinden evde çalışanlara hangi parça başı ücretin ödeneceğini kendileri belirlemektedirler.

Profesyonel aracılar işin evlere dağıtımını örgütlemesi şu şekilde

gerçekleşmektedir: Fabrikadan ihaleyi aldıktan sonra, hangi mahallede iş dağıtmayı planlıyorlarsa o mahallede belirli bir mekan kullanmaktadırlar. Bu mekan kullanımı, genellikle söz konusu mahallede bir oda/dükkan kiralamak şeklinde olmakla birlikte, kimi aracılar yer kiralama gereği duymamakta ve her gün ya da belirli günlerde mahallede belirli bir noktaya iş getirip dağıtmaktadırlar. Yerleşik olsalar da bu yerleşiklik son derece eğreti olduğundan, kadınların, aracının mal getirdiği kaynak fabrikayı öğrenmek dışında, hemen hemen hiçbir güvencesi, alacaklarının

peşini kovalama imkanı yoktur. Sistem doğrudan kadınların emeklerini önceden kullanmak, parayı sonra ödemek üzerine kurulmuştur. Bu aracılar, aracılığını yaptıkları fabrika hakkında kadınlara hiçbir ipucu vermemeye azami özen göstermekte ve kadınların fabrika ile doğrudan ilişki kurmasını istememektedirler. Bunun, kadınlar tarafından bilinen ve "normal" hatta "haklı" kabul edilen bir durum olduğu gözlenmiştir. Gerek derinlemesine gerek sohbet tarzında görüşülen kadınlar, eğer kendilerine bilgi verirlerse aracıya ihtiyaç kalmayacağını çünkü kendilerinin gidip oradan iş alacağını, dolayısıyla aracılardan "haklı" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak, burada bir yanılsama vardır: Profesyonel aracı fabrikada ihaleye girip iş aldığı için, kadınların gidip doğrudan iş almaları pek muhtemel değildir. Profesyonel aracılardan kaynak fabrikayı gizleme tavrının ardındaki dinamiğin, aracılardan fabrikadan iş kaçtığı ve kadınlara ödediği arasındaki farkı gizleme isteği olması çok daha rasyonel görünmektedir.

Bu bakımdan Avcılar'da düzenli olarak görüşülen bir grup evde çalışan kadının aracılığa kalkışma girişimi, anlamlı bir deneyim sunmaktadır. Söz konusu kadınlar, mahallelerinde iş dağıtmakta olan profesyonel bir aracıyla, aracılık ettiği işi kendilerine devretmesi için görüştüler. Görüştükları aracı, mahallede düzayak bir oda kiralamıştı ve orada kadınlara parça başı esasıyla iş dağıtıyordu. Yer, çalışma esası, iş alan kadınlar²⁸³ aynı kalmakla birlikte zaman içinde yapılan iş (ürün) değişmiş, BTB iken kutu yapımı olmuştu. Kadınların devrini istedikleri iş, kutu yapımıydı. Aracı, kadınlardan hava parası olarak 25 bin mark istedi. Bu kadar büyük bir miktar isteyebilmesini de, aracı payının yüksekliğiyle gerekçelendirdi. Yaptığı açıklama şöyleydi:

---

²⁸³ Bu kadınlardan üçüyle derinlemesine görüşme yapılmıştır.

"Bu parayı birkaç ay içinde çıkarırsınız. Çünkü fabrika kutu başına 20 bin lira²⁸⁴ ödüyor, oysa kadınlara 5 bin lira veriyorum." ²⁸⁵

Dağıttığı iş anlamında profesyonel olan yani dağıttığı işten kendine pay alan bir aracı tipi daha vardır. Bu aracı tipi, küçük aracı olarak adlandırılabilir. Bu araçların durumunda, işi veren kurumun ayrı bir aracı payı ödemesi söz konusu değildir ve küçük araçlar, doğrudan işi yapanlara ödenen parça başı ücret içinden kendilerine pay almaktadırlar. Bu araçların yer aldığı üretim zinciri şu şekilde gerçekleşmektedir:

Üretici firma----fason üretim yapan atölye-----küçük aracı-----evde çalışan kadınlar

Dağıttıkları işi aldıkları kaynak da fason üretici olduğu, bir başka deyişle aracı konumunda bulunduğu ve işi doğrudan evde çalışan kadınlara da dağıttığı için, küçük araçların, üretim örgütlenmesinin gerektirdiği bir halka olmadıkları gözlenmiştir. Kimi durumlarda, fason atölyelerin hem doğrudan evlere iş dağıttıkları, hem de küçük araçlar kanalıyla iş verdiklerine rastlanmıştır. Küçük aracının aradan çıktığı durumda, üretim örgütlenmesi şu biçimi almaktadır:

Üretici firma----fason üretim yapan atölye-----evde çalışan kadınlar

Dağıttığı işi, evde çalışan kadınlardan saklı tutma, bu kadınların kaynak atölyeyle bağ kurmasını önleme tavrının küçük araçlar için de geçerli olduğu görülmüştür. Ancak bu araçların durumunda, profesyonel araçların aksine, kadınlar doğrudan fason atölyesinden eve iş alabilecekleri için, işin alındığı yeri,

²⁸⁴ Bu konuşma, 1998 yılında yapıldı. Yaklaşık bir fikir edinmek için, ağustos 1998' sonunda1 ABD doları 278.580 TL idi. (Merkez Bankası efektif satış kurları, 31 ağustos 1998).

²⁸⁵ Bu aracının bunca açık konuşmasında kendisine referanslarla gidilmesinin rolü büyüktü.

evde çalışan kadınların öğrenmesi küçük araçlar açısından büyük bir risk taşımaktadır.

IV. 2.4.7 Taşeronlarla/Aracılarla İlişkiler

Bir önceki başlıkta aracı tipleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır, burada ise, araçların evde çalışan kadınlar tarafından nasıl kodlandığı, bir başka deyişle aradaki ilişkinin nasıl kadınlarca nasıl etraflandığı ve aracı konumdaki kişilerin cinsiyetleri ile aracılık konuları arasındaki ilişkiler ele alınacaktır.

Evde iş yapanların hemen tamamına yakını kadın²⁸⁶ olmakla birlikte, işi getiren araçlar için bu özelliğin geçerli olmadığı gözlenmiştir. Araçların cinsiyeti, hangi şekilde aracılık ettiğine ya da evde çalışan kadınlarla hangi şekilde muhatap olduğuna bağlı olarak değişiyor görünmektedir. Şöyle ki, eğer üretici kurum (çoğu durumda uluslar arası firmanın fason üreticisi durumunda olan fabrika veya atölye) işi kendisi dışarıya veriyorsa, işi veren, evde çalışanlarla muhatap olan kişi hemen hemen istisnasız biçimde erkektir ve bu kurumun ücretli bir çalışanıdır (şoför, muhasebeci, dağıtım memuru vs). Aslında bu kişiler, üretim zincirinde evde çalışan kadınlarla işi veren kurum arasındaki bağı sağlayan muhataplardır; yoksa, işin dağıtımından aracı payı almak anlamında aracı değildirler. Fakat, sadece somut ilişkiyi sağlayan nötr bağlantı unsurlarından ibaret olmadıkları, tersine zincirde buldukları yer nedeniyle işin somutta hangi kadına ve hangi miktarda verileceği konularında bir karar ve hareket alanına sahip oldukları için, aracı ilişkileri içinde ele alınmışlardır.

---

²⁸⁶ Görüşülen kişilerin tümünün kadın olarak seçilmesi, evde çalışan popülasyonun bu özelliğine dayandırılmıştır. Daha önceki yıllar için de benzeri oranlar geçerli olmakla birlikte DİE'nin 1999 verilerine göre, Türkiye'de evde ücretli çalışanların %92'si, yevmiyeli çalışanların ise %97'si kadındır. Kaynak: DPT, 8. 5 Yıllık Kalkınma Planı Kadının Topluma Katılımı Özel İhtisas Komisyonu, Çalışma Hayatı, Gelir ve Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu.

Üretici firmanın (bu kurum da çoğu durumda yurtdışındaki bir firmanın fason üreticisi durumundadır) ihaleyle dışarıya iş verdiği durumlarda da aracı – profesyonel aracı- genellikle erkek olmaktadır.

Fakat daha önce küçük aracı olarak adlandırılmış olan ve aslında kendileri de fason üretici durumunda olan atölye veya fabrikalardan iş alıp dağıtan aracılar arasında kadınlar da bulunduğu görülmüştür. Üretim organizasyonunda çok arazi bir halkayı temsil eden bu küçük aracılar, çok küçük paylarla çalışmakta, aslında doğrudan işçiye ayrılmış olan pay üzerinden kendilerine pay bölmektedirler.

Profesyonel aracılardan karısı olma konumu üzerinden aracılık yapan kadınlara da rastlanmıştır. Bu kadınlardan biriyle görüşme de yapılmıştır. Bu kadın aslında profesyonel aracı kocası olduğu, kendisi kocasının ve ortağının ücretli çalışanı ve aynı zamanda dağıtılan işin parça başı işçisi olduğu halde, işin dağıtıldığı dükkanda gününü geçirdiği ve iş alan kadınlarla işi veren kişi adına muhatap olduğu için, kendisini işçi olarak değil aracı olarak konumlandırmaktadır (3.g). Bu konumlandırma, karşılıklıdır: yani diğer evde çalışanlar da onu yaptığı işle değil, iş dağıtıcısı kimliğiyle değerlendirmekte, gruplandırmakta ve onunla bu kimliği üzerinden ilişki kurmaktadır.

Avcılar'da yaygın bir kadın aracı tipi de eski işçi-yeni aracı ve işçi şeklindedir. (1.g, 2.g) Bu aracı tipi daha önce ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Avcılar'da yaygın olmasının sebebi, bölgedeki tül fabrikasının iş dağıtmak için bu aracılık tipini şart koşmuş olmasıdır. Kadınlar sadece Cihangir mahallesinde söz konusu fabrikaya bağımlı çalışan on altı tane mahalle atölyesi olduğunu söylemişlerdir. Bu atölyelerin tümü de kadınlara aittir²⁸⁷, bir başka deyişle tüm bu aracılar kadındır.

---

²⁸⁷ Yasal durum, farklı olabilir. Ama yasal sahiplik, işin kim tarafından organize edildiği yani fiili aracının kim olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Bunun dışında bir de, iş yaptığı çevrenin dışında mahallelere iş dağıtan kadın araçlara da rastlanmıştır.

Evde iş yapan kadınlarla doğrudan ilişkiye giren aracının, bu kadınlarca nasıl kodlandığı ilginç bir konu oluşturmaktadır.

Sürekli iş getiren erkek araçlar için "abi gibi" şeklinde tanımı kullanılmıştır. (4. g, 6.g, 22. g) Bu aslında genel bir özelliktir. Yani yabancı da olsa insanları akrabalık ilişkilerini işaret eden sıfatlarla nitelemek, yaygın bir kültürel tavidir. Yabancı kadınlar yenge, yaşlı yabancı adamlar amca, daha da yaşlıları baba ya da dede, yaşlı kadınlar teyze, nine sıfatlarıyla nitelenirler. Ancak 'abi' bunlar arasında biraz farklı düşünülebilecek bir nitelemedir. Her şeyden önce çok kuvvetli bir hiyerarşi göndermesine sahiptir. 'Abi' üstteki biridir, saygı duyulan, sözüne uyulan biridir. Akranlar da birbirlerine 'abi' diyebilirler ve bu yaş değil, saygı gösterir; 'abi' olanın saygınlığını ifade eder. Buna karşılık, amca, dayı gibi nitelemeler, daha çok yaşa dayanan hiyerarşi ve iktidar atıfları içerirler. 'Abi' aynı zamanda bir yakınlaştırma işlevi de görmektedir. Bu yakınlaştırma işlevi, bir görüşülen kişinin patron diye nitelediği işi veren kişi hakkındaki açıklamasından da görülebilir:

"Aslında öyle bir patronluk yapmıyor yani, abi kardeş gibi, geliyor, işi bırakıyor gidiyor, o kadar yani."(22.g)

Bu anlatımda, 'abi'nin yakınlaştırma işlevine ek olarak, bir işlev daha yüklendiği, patron ve abi arasında bir karşılık kurulduğu ve patronun denetlemeci yanına vurgu yapılırken abinin işçiyi iş ile baş başa bırakmasının altının çizildiği görülmektedir. Bu da White'ın küçük üreticiler arasındaki iş ilişkilerinin akrabalık

kodlarıyla kodlandığı, “paranın insanları akraba yaptığı”²⁸⁸ yorumlarına paralel düşünülebilir.

Sürekli iş vermeyen aracı erkeklerden söz edilirken işi tek kişi getirse bile çoğul konuşulduğu, ya da işi getiren kişinin mevkisiyle nitelendiği (şoför, fabrika işçisi vb) gözlenmiştir (Örneğin 17.g). Aslında burda ilginç olan nokta, aynı kişi -yani aynı fabrikanın aynı şoförü- söz konusu olsa bile, görüşülen kişiyle iş ilişkisi değişince, kodlamanın da değişmesidir.

Bunun dışında komşuluk, tanışlık ilişkisi üzerinden iş alındığına vurgu yapıldığına da rastlanmıştır. (10.g, 24.g.) Bu görüşmelerden biri, komşularının yanında yapılmıştır ve bu görüşülen kişinin ahbap ilişkisini, kocasının ortağının tanışısı olma ilişkisini (yani eşitlik) öne çıkarmasında bu da bir etken olarak göz önünde tutulmalıdır. Öteki görüşülen kişinin durumunda ise, kendilerinin iş aramadığı fakat komşu olan işvereni kıramadıkları, ısrarına dayanamadıkları için eve iş aldıkları şeklindeki çalışma tasvirine uygunluk söz konusudur.

Görüşme ve sohbetler sırasında, aracılık yapmayan yani ayrı bir aracı payı almayan ama ustabaşı gibi davranan, iş alan ve dağıtan, kimi durumlarda işi veren önünde diğerlerinin işinden de sorumlu olan kadınlara da rastlanmıştır. Bu kadınlar için, ‘abi’nin eşdeğeri olan ‘abla’ nitelemesinin kullanılması ilginçtir. Örneğin, 4.görüşülen kişiden, ekibinde yer alan 5. görüşülen kişi ‘abla’, bu tip bir iş ilişkisi içinde olmadığı ama tanıdığı biri olan 6. görüşülen kişi ise ‘hanım’ şeklinde söz etmektedir. Her üç görüşülen kişi de aynı yaş grubunda, hatta aynı yaştadırlar. Öte yandan gidip devamlı aynı yerden iş alsalar bile, iş tatmini azsa ve dolayısıyla bu iş için kadınlar arasında rekabet yoksa, o zaman dağıtıcı pozisyonundaki kadından kadın şeklinde söz ettikleri gözlenmiştir. (12.g, 13.g, 18.g, 23.g)

---

²⁸⁸ Bkz. White, Jenny: *Money Makes Us Relatives*,

IV. 2.4.8 Ev Eksenli Çalışma Profili

Bu başlık altında ev eksenli çalışmanın, görüşülen kişi kadınlar özgülünde nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği ele alınmıştır.

Asıl olarak taşeronla parça başı çalışma şeklindeki ev eksenli çalışma tipini incelemek amaçlandığı halde, ev eksenli çalışma türlerinin aynı kadının hayatında bir arada olduğu saptanmıştır. Yani, taşeronla çalışma tek başına değil, kendi hesabına ya da siparişle çalışmayla içiçe gerçekleşmekte, bir başka deyişle aynı kadın farklı tür çalışmaları neredeyse eş zamanlı olarak yapmaktadır. Taşeronla çalışmanın yanı sıra siparişle veya kendi hesabına çalışma yapmayan sadece iki görüşülen kişiye rastlanmıştır. (1.g, 4.g). Bu görüşülen kişilerden de sadece birisi (1.g) sadece tek bir taşerondan gelen dışında iş yapmadığını belirtmiştir. Diğer görüşülen kişi, siparişle veya kendi hesabına çalışmamakla birlikte, 15 yıldır aynı aracı için çalışmasının yanı sıra, başka taşeron işleri de aldığını ve yaptığını açıklamıştır. Bu görüşülen kişi, siparişle veya kendi hesabına işleri, "daha el oyalayıcı, daha zor, daha sinir yapan" işler olarak nitelmiş ve bu nedenle tercih etmediğini söylemiştir. (4.g) Kısacası, Avcılar örneğinde eve iş alan kadınların, taşeron işini siparişle veya kendi hesabına yaptıkları işleriyle destekledikleri ve bunun genel özellik olduğu söylenebilir. Bu, Avcılar'da sadece görüşülen kişiler için değil, onlar dışında düzenli olarak görüşülen diğer ev eksenli çalışan kadınlar için de geçerli bir özelliktir. Ayrıca, örneğin Sivas'taki görüşülen kişiden, hem kendisi hem çevresindeki ev eksenli çalışan kadınlar için benzer bir durumun söz konusu olduğu öğrenilmiştir. Sivas örneğinde, siparişle çalışma, kendi hesabına çalışmayla desteklenmekte, kimi durumlarda aracıya çalışma siparişle çalışmayla takviye edilmektedir. Bu da, ev eksenli çalışma türlerinin geçişliliği ve biraradalığının yaygın olduğuna işaret etmektedir.

Görüşülen kişilerin çoğunluğu için, siparişle çalışmanın taşeron işlerinin yanı sıra, destek niteliğinde yapılan işler olduğu görülmüştür. Bunun iki istisnasına rastlanmıştır (6.g, 11.g). İlk örnekte görüşülen kişi, mahalledeki bir perde satıcısı dükkanla anlaşmalıdır, söz konusu dükkan, müşterilerine sattığı tül ve perdeleri

ücretsiz diktirme hizmeti de vermektedir. Dikim masrafı tül ve perdelerin satış fiyatı içinde tutulmakta, fiyata ayrıca bir dikim ücreti eklenmemektedir. Dükkandan gelen siparişleri evinde diken görüşülen kişiye o yıl için anlaşarak belirledikleri bir parça başı (m² esasıyla) ücret ödenmektedir. Söz konusu dükkanın başka bir terziye, görüşülen kişinin de başka bir dükkana iş yapmaması da aralarındaki anlaşmanın kuralları arasında yer almaktadır. Bu görüşülen kişinin durumunda da işin mevsimli niteliği, düzensizliği, belirsizliği, ücretin hiçbir sosyal hak içermeyen çıplak ücret oluşu özellikleri geçerliliğini sürdürmektedir. (6.g)

Siparişe çalışmanın diğer örneğini ise, 11. görüşülen kişi anlatmıştır. Bu görüşülen kişi, birkaç yıl önce, kocasının çalıştığı fabrikanın lojmanında yaşadıkları dönemde, fabrikanın yabancı misafirlerine özel yemek yaptığını belirtmiştir. Bu da arada aracının olmadığı ama parça başı esasıyla sipariş alınan bir evde çalışma türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu görüşülen kişi için, ilk örnekteki gibi bir süreklilik söz konusu değildir ve kocasının söz konusu fabrikada çalıştığı süreyle sınırlı bir iş olarak anlatılmıştır.

Yukarda anılanlar dışında kalan tüm görüşülen kişiler, asıl olarak taşeron parça başı iş yapmakta, taşeron işinin yanı sıra da ağırlıklı dantel, oya olmak üzere sipariş işleri almaktaydılar. Bazı görüşülen kişiler ise taşeron işinin boşluklarında siparişe değil, kendi hesabına iş yaptıklarını belirtmişlerdir. Ancak burda kendi hesabına çalışmanın sipariş alınmamış olsa bile boş durmamak için bir şeyler yapmak şeklinde ortaya çıktığı yoksa tercih edilen bir çalışma biçimi olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca yapılan işin satılamaması ihtimalinde, ürünün daha sonra da satılabilir, bekletilebilir olması ve hiç satılamasa bile kişinin kendi ihtiyaçları için kullandığı bir eşya olması önemli bir nokta olarak belirtilmiştir. Bu durumu bir görüşülen kişi şöyle dile getirmiştir:

"Mesela ben şu anda bu oyayı yapıyorum ama yani ille de satılır düşüncesiyle yapmıyorum. Alan olursa veririm, alan olmazsa koyarım bir kenara. Ekmek istemez, su istemez diyorum. " (10.g)

Taşeronu yapılan işler, çok çeşitlilik göstermektedir. Görüşülen kişilerin, sadece görüşme yapıldığı sırada değil, hayatları boyunca yaptıkları işler arasında şunlar yer almaktadır:

Tül perde kesme, çocuklara sürpriz şeker montajı ve ambalajlanması, eşofman sökme, binaların dış yüzeylerine kaplanan küçük mozaiklerin dizilmesi ve hazırlanması, penye temizleme, ilaç şişesi kapaklama, tuzluk kapağı takma, makinede çiçek işleme, dantelden karyola örtüleri örme, tül perde dikme, dantel, kazaklara boncuk işleme, ayakkabı dikme, mukavva ambalaj hazırlama, halı dokuma, dantel, işleme, boncuk, ayakkabı sayısını dikme, kotların fazla ipliklerinin temizlenmesi, kazakların kol, yaka ve ceplerini dikme, kazak teyelleme, kazak iplerini temizleyip etiket takma ve katlama, makinayla delik işi, nakış işi, penye temizleme, tül temizleme, tükenmez kalem montajı, araba motorlarının sigortalarının ince tellerinin montajı, şeker sarma, iç çamaşırına boncuk/pul dikme, terlik dikme, gömlek etiketlerini kesme, motoryağı kapağı montajı, desene göre mozaikleri kalıba yerleştirme ve ambalajlama, kazak dikme, halı ve kilim dokuma.

Görüşülen kişiler, siparişle yaptıkları işler olarak şunları belirtmişlerdir: dantel, kazak örme, başörtü oyası, havlu kenarı, kaneviçe, özel yemekler hazırlanması, baklava-börek açma.

Siparişle veya taşeronu yapılan bazı işleri, zaman zaman kendi hesaplarına da yaptıklarını belirtmişlerdir. Bunlar, dantel, başörtü oyası, havlu kenarıdır.

Görüşülen kişilerin üç tanesi, eve iş almanın yanı sıra aracı veya aracı adına kadınların muhatabı konumundadır. Muhatap konumdaki görüşülen kişinin kocası aracıdır (3.g) ve mahalle arası bir dükkandan evlere, çocuklar için oyuncaklı şeker sardırma ve ambalajlatma işi dağıtmaktadır. Bu işin kadınlara dağıtımıyla ilgili hesapların basit kaydını tutma, kadınlara iş verme veya yapılmış işi teslim alma işlerinde, görüşülen kişi eşine yardım etmekte olduğunu belirtmiştir. Bu işler karşılığında her ay belirli bir maaş da almaktadır (kocasından ve ortağından). Ancak günün büyük bir bölümü boş kalmakta, bu sürelerde görüşülen kişi de, aynı

işten tıpkı diğer kadınlar gibi parça başı esasıyla yapmaktadır. Bir başka deyişle, bu görüşülen kişi hem kocası üzerinden ve kadınlar karşısında aracı konumundadır, hem ücretli işçidir, hem de parça başı iş almaktadır. Bu görüşülen kişi, sadece iş alan durumundaki diğer görüşülen kişilerle aynı sosyo-kültürel ortamı paylaşmakla birlikte, kendisini öncelikle iş dağıtıcısı olarak sonra iş yapan kişi olarak konumlamıştır. Dolayısıyla diğer eve iş alan kadınlarla ilişkileri, aracı kimliği tarafından belirlenmektedir.

Aracı konumdaki diğer iki görüşülen kişi, uzun yıllar (1.g. 9 yıl, 2.g. 10 yıl) aynı taşerondan eve iş almış kadınlardır. Sürekli parça başı işini yaptıkları fabrika, son iki yılda dışarıya iş verme politikasını değiştirmiş, kendisine bağlı, yasal olarak bağımsız ama sadece kendisinden iş alabilen küçük atölyeler²⁸⁹ üzerinden dışarıya iş dağıtmaya başlamıştır. Bu iki görüşülen kişi de, bu atölyelerden iş alarak bir buçuk yıl kadar çalışmışlar, sonra orada yaşadıkları kimi sorunlar nedeniyle, kendileri de aracı atölye kurma kararına varmışlar ve üç işçi kadın bu atölyeyi gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu atölye yasal olarak söz konusu kadınlardan birinin eşinin üzerinde görünmektedir. Bir başka deyişle yasal olarak bu üç kadın da, atölye sahibi değil, orada çalışan işçi konumundadırlar. Nitekim, kendilerine ssk'ya bağlı sigorta başlattıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada kendileri aracı olarak ele alınmışlardır, çünkü esas olanın yasal pozisyon değil, gerçeklik olduğu düşünülmüştür. Gerçeklik de kadınların doğrudan ifadelerine ve bu görüşülen kişilerin diğer evde çalışan kadınlarla girdikleri ilişkiler hakkında yapılan gözlemlere dayandırılmıştır. Yalnız bu iki görüşülen kişi, sadece aracı olarak düşünülmemelidir. Tersine, aracılığını yaptıkları atölyede de parça başı iş alarak çalışmaya devam etmektedirler. Bir başka deyişle, aracılık yapmaları, fabrikanın verdiği aracı karının yanı sıra, kendilerine yapacak iş garantisi olmasını sağlamaktadır. Yani fabrika diyelim 10 kişilik iş veriyorsa, bunun üç kişilik kısmı, atölye sahibi kadınlara ayrılmakta, bu bakımdan bir iş güvencesine sahip olmaktadır. Ancak burada da,

---

²⁸⁹ Bu atölyelerin nasıl örgütlendiği ve neden evde çalışmanın bir türü olarak ele alındıkları, yukarıda ayrı bir başlık altında irdelenmiştir.

fabrikanın iş miktarını ve süresini garantilemediği, yani işin güvencesinin olmadığı da unutulmaması gereken bir etkidir.

6 görüşülen kişi mahalle arasında kiralanmış bir dükkanda ²⁹⁰ çalışmaktadır. Bunlardan dördü, aracı tarafından kiralanmış bir mekandadır. İkiisi kendilerince kirası ödenen bir mekandadır (Yukarda sözü edilen aracı-işçi görüşülen kişiler). Ayrıca bir görüşülen kişi de evinin altında kendine ayırdığı ve dükkan diye adlandırdığı ayrı bir bölmede çalışmaktadır. Bu konu, daha önce ele alınmış ve tartışılmıştır.

Evde çalışma süreleri, genellikle kısa değildir. Hemen hemen bütün görüşülen kişiler, bulabildikleri bütün işleri aldıklarını ve yaptıklarını belirtmişlerdir.

Ücretleri düşüktür. Hanenin tek gelininin, görüşülen kişinin geliri olduğu duruma rastlanmamıştır. Genellikle görüşülen kişi dışında birden fazla gelir getiren kişi olduğu görülmüştür. Ancak bu gelirler, özellikle eşlerinin gelirleri genellikle serbest meslek kaynaklı olduğu, yani düzensiz olduğu için evin toplam geliri içinde önemli yer tutmaktadır. Buna karşılık, toplam gelirin ne kadarını oluşturduğunu görüşülen kişiler pek söyleyememişlerdir, bunun arkasında da yine aynı nedenin, yani eşlerinin düzenli ve belirli bir geliri olmamasının yattığı düşünülebilir.

Evde çalışma üzerinden sigortası olan, ya da evde çalıştığı süreleri sigortaya yazdırabilen bir görüşülen kişiye rastlanmamıştır. Aynı taşeron için 15 yıla varan sürelerle çalışmış görüşülen kişilere rastlandığı halde, bu görüşülen kişilerin

---

²⁹⁰ Aracıların mahalle aralarında iş dağıtmakta ve gelen işi depolamakta kullandıkları, kimi durumlarda ise kadınlara işi yaptırdıkları genellikle tek odadan oluşan ve içinde işin kolilerinden başka hemen hemen hiçbirşey bulunmayan mekanlar, dükkan diye anılmaktadır. Kimi durumlarda evde çalışan kadınlar da, kendi evlerinin altında bir odayı dükkan olarak ayırıp, orda çalışmaktadırlar. Her ikisi de dükkan diye anılmakla birlikte, bu iki mekan tamamen farklı kategorilerde yer almaktadırlar.

işverenlerinden sigorta talep etmemiş olmaları ilginçtir. Görüşülen kişiler bu tavırlarını, firmaların eve iş vermelerinin arkasında maliyetleri düşürme mantığının yattığı ve söz konusu tasarrufun da asıl olarak sosyal hakların verilmemesiyle sağlandığı şeklinde gayet ekonomik temelli açıklamalar getirmişlerdir. Örneğin 4. görüşülen kişi, 15 yıldır aynı taşeronla iş yaptığı halde sigorta talep etmeyişi şöyle açıklamıştır:

"İşte onların zaten amacı o, dışardan yani, karları o onların. Benim gibi 30-40 tane kadın var, sade ben değilim. Yani sigorta yapmayalım deye, onların avantajı daha çok ki dışarıya veriyorlar, yoksa alırlar benim gibi on tane kadın, içerde yaptırırlar."

Bir başka görüşülen kişi de şunları dile getirmiştir:

"yok, sigorta yapsa o insan alır oraya, işçi alır, orda yaptırır. Demek böyle cazip geliyor. Hem yemekten tasarruf ediyor, hem sigortadan tasarruf ediyor. Di mi, orda yaptırma sabah kahvaltısıymış, öğle yemeğiymiş, servisiymiş, böyle daha karlı geliyordu ki evlere veriyordu.... tabii, bizi ne sigorta yapacak ki." (21.g)

Evde çalışması karşılığında işi verenden sigorta talebinde bulunan tek bir görüşülen kişiye rastlanmıştır (22.g). Altı yıldır aynı aracı için iş yapmakta olan bu görüşülen kişi, dışarda çalıştığı dönemde başlamış olan sigortasını devam ettirmesini aracıya önerdiğini fakat kabul ettiremediğini belirtmiştir. Bu görüşülen kişi, çok da ısrarlı davranmadığını, çünkü aracının fabrikasında belirli sayıda işçi için sigorta primi ödediğini ve bu sayının üzerine çıkamayacağını düşündüğünü açıklamıştır.

Öte yandan halen SSK emekliliği için isteğe bağlı sigorta primi ödeyen (15.g), veya kendisi (4.g.) ya da çocuğu (20.g) için özel sigorta primi ödeyen görüşülen kişilere rastlanmıştır. Ayrıca, bir görüşülen kişi (6.g) dışardan isteğe bağlı sigorta ödeyerek emekli olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında, geçmişte sigortası olduğu

halde, prim ödeme gücüne sahip olmadığı için sürdüremeyen görüşülen kişilere de rastlanmıştır (1.g, 5.g).

IV. 2.5 Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Dayanışma ve Gerilim Dinamikleri

Bu başlık altında öncelikle ev eksenli çalışan kadınların yaşadıkları dayanışma ve gerilim deneyimleri ele alınacaktır. Bu deneyimler de iki ana başlık altında incelenmiştir. İlk başlıkta, araçlarla ve diğer evde çalışan kadınlarla yaşanan dayanışma ve gerilimler, ikinci başlık altında ise, hane içinde eve iş alma sürecinde yaşananlar ve etkileri irdelenmiştir. Bu da kendi içinde ev işlerinin paylaşımı, kadının gelirini harcama biçimlerinde değişimler ve ev eksenli çalışma sürecinde hane içinde uygulanan stratejiler olarak ele alınmıştır.

IV. 2.5.1 İş Sürecinde Dayanışma ve Gerilim Deneyimleri

İyi işçilik: Eve verilen işler, vasıfsız görünse de, eve iş alan kişi olmak, yani aracının tercih ettiği işçi olmak birtakım vasıflar taşımayı gerektirmektedir. Çeşitli görüşülen kişilerce dile getiren bu durum, şu anlatımla örneklenebilir:

"Daha çok sen sıkıştırıyorsun. Onlar vermek taraftarı değil...işine bakıyorlar, güvenilir olmana bakıyorlar, o da haklı, adam malını zamanında istiyor, temiz istiyor, sayısı gibi istiyor, hazır olduğu zaman bildirmeni istiyor, eksik çıktığı zaman bildirmeni istiyor. O şekilde güveni sağladıktan sonra sen istemesen de kapına getirilip bırakılıyor. Sen onu saatinde yetiştirip teslim ediyorsun. Gereken o." (20.g.)

İşi verenlerin, bu sınamayı işi verme sürecinde de henüz iş vermeye başlamadan da gerçekleştirebildikleri belirtilmiştir:

"...Gittiğimizde diyorlar sana meselâ yarım saat bir gösterelim işi, yani yapabilirsen iş veriyorlardı, yapamazsan vermiyorlardı." (16.g)

Görüşülen kişilerin, çalışmalarını sadece bir gelir elde etme faaliyeti olarak görmedikleri, ve ne zaman nerede, kimin (hangi aracı) için çalıştıklarının bir fark yarattığının bilincinde oldukları görülmüştür ve bu ilginç bir durumdur. Görüşülen kişilerin, hangi aracı için çalışacaklarını, o aracının tutunması açısından taşıdığı önem ile de açıkladıklarına rastlanmıştır. Örneğin bir görüşülen kişi, kendisinin doğrudan iş aldığı fabrikanın ara atölyeler²⁹¹ üzerinden iş dağıtım organizasyonunu zorunlu koştuğu süreçte, eve alacağı işi, hangi atölye üzerinden alacağını nasıl belirlediğini şöyle anlatmıştır:

"...O (aracı) da bizim arkadaşımızdı yani, o da bizle beraber kesti ama bizim kadar kesmedi. Birkaç sene kesmişti, geldi bize söyledi, arkadaşlar ben atölye açıcım,.. Bizde gelip keser misiniz diye. Biz bir sene kadar ara vermiştik tamam dedik. Durumu da iyi değildi. Bunlar açtı, gittik, yardımcı olduk, çalıştık vargücümüzle. Sonra fabrika zam yaptı bize, işçinin zammını ayrı veriyor fabrika senin zammını ayrı veriyor, bu beni idare etmiyor dedi. Biz seni bir ay idare edelim dedik, zam senin olsun, ama bir ay sonra bize dürüst ol, zammızı ver. .. Bir ay, iki ay geçti, zammızı vermedi, sonra dedi ki, bana şu kadar zam verdiler size şu kadar. Biz dedik listeyi as, listeyi asmıyor. Sonra biz başka atölyeye gittik, fiyatlar değişik. ...biz bunu duyunca moralimiz çok bozuldu, hakaten çok bozuldu. Yani şok olduk. Yani bizim yaptığımız iyiliğe karşılı, onun bize oyun oynaması bizi çok şaşırttı." (1. g)

İş bulma ve iş paylaşma: Eve iş alan kadınlar, kime, nasıl çalışılacağı üzerinden strateji uygulanabileceğinin farkında olsalar da, işsizlik baskısının çok güçlü olduğu bir ortamda yaşamaktadırlar. Bu da diğer müstakbel evde çalışan kadınları, piyasa dışı bırakmak için çeşitli ayak oyunları yapılmasına yol

---

²⁹¹ Avcılar'da söz konusu fabrikaya bağlı çalışan bu atölyelerden 16 adet olduğunu görüşülen kişiler söylemiştir.

açabilmektedir. Kadınlar gelen işi sadece kendileri yapmak üzere, diğer kadınları yanılmaya, devreden çıkarmaya çalışabilmektedirler:

"Kazakları da orda bi komşular yapıyordu. Bu işte bize iş getiren şoför bir gün gelip gittiği zaman bir gün merak ettim, dedim bir gidip bakayım, bu adam ne getirip götürüyor diye. Verir mi ben de alayım. ..sordum.....kazak diktiriyorum, dedi. Bana verir misin, verdi bana, getirdi hemen o gün için iki torba kazak bıraktı bana. O komşularına gittim ki, hani bana kazağı öğretin. Onlar da değişik öğretiler. Sabah adam geldi kazakları almaya. Onu başka değişik çeşit dikmişim ben. Olmaması gerekeni yapmışım. Ama yani bana onlar onu öyle öğretiler ki, herhalde almayayım diye. Adam geldi ki bunlar böyle olmayacaktı ki. Dedim aha o komşu bana böyle öğretti, ben de böyle diktim. Yok dedi böyle olmayacak. Şoför öğretirdi, yani her iş gelende, değişik işler gelir ya, A. Abi hemen iğne elinde gelirdi bana kapının önünde gösterir giderdi. Aha şimdi gene öyle."(4. g)

İş kıtlığı, kimi durumlarda da kadınların birbirinden iş gizlemesine, saklamasına neden olabilmektedir. Dahası bunun sık rastlanan bir tavır olduğu gözlenmiştir:

"Öyle bir sorunlar yaşadık, yani aramızda öyle birşey vardı...vardı dediğim sona karşı öyle birşey oldu yani.... Bize şu kadar diyordu, sonra gidiyorduk, arkadan diyordu ki, artık oturup da konuşmuş mu, artık anlamıyoruz ki, bize iş yok diyordu, bakıyorduk evde iş yapıyordu, gizli şeylik oluyordu arada..... Bir de geçende evine gittim ne için gittiysem (başka bir kişiden söz ediyor) baktım elinde iş var, çalışıyor. Ne zaman aldın, nasıl aldın, işte telefon ettiler, iş varmış da gidip alalım diyerekten. Ben hiç üstüne varmadım yani..... Bir kere oldu, dedim hadi kendi hatasını kendi anlar. Hiç elleme." (16.g)

Başlangıçta iş haber verme söz konusu olsa bile, süreç içinde haber verilenin daha fazla iş yapması kıskançlık yaratabildiği, ya da en azından bu şekilde yorumlanabildiği de görülmüştür:

"Komşu tuzluk kapağı yapıyordu, kocası o fabrikada çalışıyordu, eve de getiriyordu, ben de yaptım. O getirdiği için para almıyordu, ama bize işi kestirtti sonra. Biz daha çok yapıyorduk, kıskandı bize iş verdirtmedi."
(14 g)

Ayrıca, iş haber vermede akrabalık, hemşehrlik gibi etkenlerin çok önemli sayılmadığı gözlenmiştir:

"Komşularım iyidir, akrabalarım daha şey, komşularım iyidir. Yani akrabalarımın ne bileyim, şu ana kadar görsem de az, sade söz gelimi söyleyeyim, geçen sene şurda yeni bir iş bulmuştu, iş dediğim de şeker, şekerde daha iş vardı, dedim ki nerden alıyorsun, ne yapıyorsun... Öyle sorarken filanca yerden alıyorum dedi, gidip söyler misin bize gösterir misin dedik, yapmadı. ... Hepsini ben yapayım diye mi hırslandı, artık... Hepsini yapabilir mi hiç, ama ya da içinde hasetlik mi vardı, ama komşular allah razı olsun, komşular daha yakın yani insana."(16.g.)

Akrabalık ilişkisinin, evde çalışanlar arasındaki ilişkilerde öncelikli görülmemesinin yanı sıra, aracılarla kurulan ilişkilerde aracılarla kurulan ilişkilerde de öncelikli görülmediği anlaşılmaktadır. Kadınlar, aracılarla hemşehri olup olmamayı önemli görmediklerini anlatmışlardır. Örneğin, bazı görüşülen kişiler, karşı evlerdeki "rakip" ekibin kendileriyle iş paylaşmamasını anlatırken, onlara iş getiren aracılardan da farklı olduğunu altını çizmişler, bu farklılık nedeniyle o aracılardan iş sormadıklarını belirtmişlerdir:

"Yok, sormuyoruz. Onların adamı zaten, biz onlarla muhatap olmuyoruz. İşte onların adamları."(4. g ve 5. g)

Burda akrabalık/hemşehrlik ilişkileri bakımından ilginç olan nokta, söz konusu aracının iş verdiği ekiptekilerden hiçbiriyle hemşehri olmaması, fakat karşı ekiptekilerden biriyle hemşehri olmasıdır. Kadınlarca adamın nereli olduğu bilindiği halde, hemşehrlik üzerinden ilişki kurmaya kalkışmadıkları gibi, bu aracıyı "onların adamı" şeklinde dışlamaktadırlar. Ancak, bunun ekibin sürekliliğini sağlama ve karşı ekibin "burnunu sürtme" stratejileriyle bağlantılı olduğu gözlemi yapılmıştır.

İş kıtlığı ortamında iş duyma çok önemli bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. İş haber verme, haberdar olunan işi diğer kadınlarla paylaşma tavrı alındığı ve o sırada pratikte gerçekten işin paylaşıldığı durumlarda bile, bu içinde hiçbir karşı dinamik taşımayan bir durum olarak ele alınamaz görünmektedir. Örneğin, o sırada aynı aracından iş alarak yan yana çalışan dört kadından biri, aralarındaki ilişkide birbirinden iş kaçırmaya, gizlemeye yer olmadığını belirterek şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Bizim aramızda kıskançlık yok. Hepimiz aynıyız. Burda bu işi yapan 4 kadınıdır. Aramızda ayrı gayrı yok." (23.g.) 292

Ancak bu açıklama, gerçekliği en azından tamamen yansıtmamaktadır. Bu kadınla, diğer üç kadın ve çocukların, kayınvalidelerin de bulunduğu ve herkesin eve alınmış iş yaptığı bir ortamda görüşme yapılmıştır. Görüşme sırasında, kendisine Avcılar belediyesinden alınmış olan ve adres ve telefon numaralarını da içeren bir fabrikalar listesi gösterilmiş, bu işyerlerinin hepsinin eve iş vermiyor olabileceği, ama içlerinde eve iş veren de bulunabileceği, iş bulmak için bu listeden yararlanabileceği anlatılmıştır. Diğer kadınlar "o kağıdın" ne olduğunu sorunca, listeyi alan kadın, "aramızda özel bir sır" diyerek kağıdı onlara göstermeden katlayıp cebine koymuştur. Yalnız, bu da sadece bir olasılığın güçsüz olmadığını, en

---

292 Sözü edilen diğer üç kadından ikisiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır, bunlar 18. ve 23. görüşülen kişilerdir.

azından bağlam dışı olmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, bu kadının tek başına iş almak üzere davransa bile, diğer kadınlarla ilişkilerini gözetmek durumundadır, çünkü sonuçta diğer kadınlarla bir noktada iş paylaşmak zorunda kalacağı bir sosyal örgütlenme içinde yer almaktadır.

Haber ağı ve ekleme: Evde çalışmada, kadınlar için en önemli sorunlardan biri, işin süreksizliğidir. Dolayısıyla başlıca sorun noktalarından biri, iş akışını sağlamak, bir diğer deyişle yeni işler için tercih edilecek özelliklere sahip olmaktır. Tek tek ev içlerinde değil de kapı önünde ya da 'dükkan'da çalışmak, bu açıdan da düşünülmelidir. Evde çalışan kadınların anlatımlarından, mahallede iş yapıyor olarak bilinmenin ve iş mekanının görünürlüğü'nün, yeni işler için tercih edilmede önem taşıdığı ve kadınların da bunun farkında olduğu ortaya çıkmıştır:

"..O işler bizi buluyordu, biz onları bulmadık aslında. Ben orda oturuyorum ya, beni gören hop işleri bize.²⁹³ devamlı dükkandayım ya, geçerken görüyor, adamın dikkatini çekiyor, abla bizim bu işimiz var yapar mısınız, alıp yapıyoruz, temizlemeydi, işte o penyelerdi, btblerdi, hepsini öyle bulduk." (4.g)

Aslında iş kıtlığı ortamında işi paylaşma, tek tek işi paylaşan kadınların çıkarlarına aykırı gibi görünse de iş sürekliliğini sağlamanın bir aracı olabilmekte, ayrıca evde çalışan kadınlar tarafından iş sürekliliğini sağlama amaçlı bir strateji olarak uygulanabilmektedir:

"Hepsini kendi yapayım istiyor. Ama onu da başarabilse... Yani versek ben yapıyorum bunu, al beş tane de sen yap, o yapsın, elin işi bitsin gitsin, o da yok. Yapılmayan iş geri gidiyor. Geri gittiğinde daha da

---

²⁹³ Bu görüşülen kişi, evinin girişinde bir odayı dükkan olarak adlandırıyor. Bu oda, kendisinin sürekli çalışma mekanı. Camekanlı bir yer, dolayısıyla dışardan içerisi görülebiliyor.

vermiyorlar. İki tane arabayla dolu iş geldi gitti..... Onların işi var idi, aslında bak bizim de o gün işimiz yoktu, biz yapabiliydik o işleri, hani biz de gidip hesap sormadık ki, biz burdayız, biz yapardık, niye geri gönderdin, geri gitti, bi daha da adam iş vermedi, onlar da boş kaldı hepsi... Ya işte bu kadar."(5. g ve 4. g)

Birlikte iş alma, işi zamanında teslim etmeyi, bu da daha sonra iş almayı sağladığı için, kadınlar ekipleşme gereği duyduklarını dile getirmektedirler. Örneğin bir görüşülen kişi, o sırada yaptıkları işi veren aracı, belirli ve yakın bir teslim tarihi belirtmediği halde, yine de işi çabuk yapıp bitirmeleri gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

"Zaten biz burada dört arkadaşız, bu işin de kuralları var tabii, bunu da öyle uzun süreli sürdürmeyeceksin. En geç iki günde vermen gerekir. Yoksa adam bir verir, iki verir, sonra keser."(18.g)

Bir başka açı da, işi paylaşacak işçi bulunmasında zorluk çekilmesidir. Örneğin, desenli taşları dizgen evde çalışan kadın, yaptığı işi paylaşmak istediğini ama isteklisinin çıkmadığını anlatmıştır:

"İşçi bulsaydım, aracı olmayacaktım, aynı şekilde çalışacaktım gene de, yalnızca işlerden yana sıkıntımız oluyor, tarihinde yetiştiremiyoruz o sorun var....bu civarda çalışan var ama onlar düz yapıyorlar. Bu desenlisi biraz zor olduğu için herkes çalışmıyor bunda" (22.g.)

Nitekim 13. görüşülen kişi, kendisiyle görüşüldüğü sırada iş aradığı ve bu desenli taş işinden de haberi olduğu halde, istemediğini belirtmişti. Gerekçesi de, "sinirlerinin dayanmayacağı" şeklindeydi. Ancak kadınların kendine uygun bulmadığı, sinir yıpratıcı veya zor bulduğu için yapmadığı tek iş, bu desenli taş dizme işi değildir. Çeşitli görüşülen kişiler, çeşitli işleri, kendileri için zor bulduklarını ve yapmadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, 15 yıldır rutin bir kazak dikme işini sürdüren bir görüşülen kişi (4.g) dantel örme ve oya yapmayı "sinir bozucu" bulunduğunu söylemiştir. Düz mozaik taşları yerleştirme işi yapan bir görüşülen kişi

de, daha önce yapmış olduğu halı dokumacılığını aynı şekilde nitelemiştir (7.g). Bir başka görüşülen kişi de, taşeron iş yapmanın çok stresli olduğunu, teslim sürelerine uymanın kendisini çok zorladığını belirtmiş, daha esnek süreli olabilen siparişle çalışmayı bu nedenle tercih ettiğini açıklamıştır:

"Şimdi biraz yetişecek o mal, muhakkak yetişecek. Ben de bu sefer sinirleniyorum, ne oluyor, bu sefer tansiyon çıkıyor, kendime de zarar, ne yapayım, bıraktım, ondan gelen kar gelmesin dedim. Şimdi ufak ufak dikiş, sağdan soldan gelirse, dikiyorum."(15.g)

İşi getiren kişi olduğunda bile, aracılık payı istenmemesinin sık rastlanan bir durum olduğu gözlenmiştir. Bu da yine kadınların iş sürekliliği stratejileriyle bağlantılandırılabilir:

"Teslim süresi de var. Mesela yapabileceğin kadarını alıyorsun, bana bin tane mal bıraktı bunları yarın üçte alacağım dedi. Ben bin tane malı mümkün değil, 200 tanesini zar zor yetiştirdim... Malı ben aldım, komşulara ben verdim, teslim ettim, hesabını kitabını ben yaptım, ama kendime para talep etmedim." (10.g.)

Bu örnekte, aracının getirdiği işi diğer kadınlara dağıtırken kendine para kesmemenin, işin sürekliliğini sağlamak için iş yetiştirme zorunluluğuyla doğrudan ilişkilendirildiği görülmektedir. Bir başka deyişle, aracıdan alınacak iş miktarının sadece kadının tek başına yapabileceği/yetiştirebileceği miktar olmasının yeterli olmayacağı bilinmekte, iş miktarının aracı için de anlamlı olması gerektiği kabul edilmekte ve bu gerekliliklere göre davranılmaktadır. Dolayısıyla, bütün iş kıtlığı ortamına rağmen, iş olduğunda işi düzgün ve zamanında yapacağına güvenilebilecek kadınların varlığı (ekipler) önem taşımakta ve bu önem kadınların kendileri tarafından da tanınmakta ve buna göre davranılmaktadır.

Kendisi 15 yıldır belirli bir firmadan eve iş alan fakat bunun yanı sıra başka işler de alıp yapan bir görüşülen kişiye rastlanmıştır. Aldıkları hemen hemen bütün

işleri paylaştırdığı, pazarlığı yürüttüğü, sorunların çözümlenmesine ön ayak olduğu halde herhangi bir aracılık payı istememesini ve aracılığa değil ekip oluşturmaya yönelmesini, bir görüşülen kişi şöyle açıklamıştır.

"Mesela ben işimin dışında (sürekli aldığı işi kastediyor) ne alsam iyi, en azından komşular da yanımda oturuyor bana bir arkadaşlık yapıyorlar. Ama onların işi olmasa, herkesin işi gücü var, çeker gider yani... Ama iş olduğu zaman, onlar benim için daha iyi oluyor... konuşarak yapmak, arkadaşlık da var da, üç dört kişi bir arada yapmak daha iyi oluyor... işleri bölüşüyoruz, ben diyelim bir işim var, bunu yapamayacağım, on tanesini sana veriyorum. O işte, yetiştiremeyecek, sen yapar mısın, parası senin olsun. Onları yapabiliyoruz yani. Hiç yani o kadar iş yaptık, hiçbir işimiz geri gitmedi." (4.g)

Ekipleşme gereğini doğuran nedenler vardır. Ama kimlerin ekipleşeceği, tek tek kadınların aldığı tavırlara göre belirlenmektedir. Birlikte bir ekip oluşturan dört kadın, neden başka kadınlarla değil de birlikte çalıştıklarını, akrabalık, hemşehrilik veya komşuluk üzerinden değil iş dinamikleri üzerinden açıklamışlardır.

"..Ama kafalarımız uyuşur. Anlaşabiliyoruz. Yani şehri muhiti önemli değil, anlaşıyoruz yani. ..(başka bir ekip için) onlarla da insan olarak anlaşıyoruz. Ama işte anlaşamıyoruz. Onlar böyle hep bana diyor, biz de onun için karışmıyoruz onlara." (4. Ve 5. G)

Gelen işin yetmemesi, dolayısıyla diğerleriyle paylaşma ciddi bir sorun noktasıdır. Dolayısıyla, kadınların aralarında iş paylaşma bakımından pekçok düzenlemeye gittikleri görülmüştür. Bu düzenlemeler, üzerinde mutabık kalınmış düzenlemeler olup, ihlalcilere iyi gözle bakılmamaktadır. Örneğin bir görüşülen kişi apartmanındaki tüm hanelerin eve iş aldıklarını anlatarak, çıkan kavgaları şöyle açıklamıştır:

"(Apartmandaki) iki ailenin arasında savaş vardı bir zamanlar. ....ben fazla yapayım, o fazla yaptı meselesiydi. Kalabalık aile. Onlara bir çuval ne yapsın. İki dakikada bitiyor. Meselâ bir çuval bana bir buçuk saat sürüyor. Onlara beş dakika. Onun için onlar fazla almaya çalışıyorlar."
(20.g)

Bu örnekte, apartmandaki diğer çalışanlar kavganın odağındaki kadınlar/aileleri yatıştırmış ve gelen işin paylaşımını kurala bağlamıştır. Bu kuralın, aynı hane içinde birkaç kişinin birden iş yaptığı bilindiği halde tek kişi esasına göre düzenlenmiş olması ilginçtir:

" Bir kişi (parayı) alıyor bizim adımıza. Aydan aya, maaşların dağıtıldığı gün. O kişi getirip teslim ediyor..... Fabrika ne yollamış, on çuval mı, her daireye birer çuval, sekiz geldiyse sayı hesabı. Kimsenin hakkı kimseye geçmesin, güvenmeme olmasın, arada bozukluk olmasın diye paylaştırılıyor."(20.g.)

Yapılan işin hatalı çıkması halinde aracı, bu işlerin parasını ücretten kesmektedir. Bu nedenle kaydın iyi tutulması, kimin hangi işi yaptığının belli olması önem taşımaktadır. Ama kimi ekipler, işi toplu aldıklarında ekip içinde kimin ne yaptığını kaydetmeyebilmekte, bu durumda da hatalı işin kimin elinden çıktığı anlaşılammaktadır. Bu da bir sorun noktası olarak dile getirilmiştir:

"Penyede komşularla (ekip üyeleriyle) hata kimde tartışması yaptığımız oldu. Ama önce adamla (aracıyla) yaptık. Belki başkası yaptı, başkasının hatasıdır. Hata belki de terzideydi. Ama kabul etmedi, bu sizin dedi. Herkes o hatalı penyelerden birer tane aldı, öyle kapandı." (19. g.)

İş paylaşma sadece gelen işi paylaşmadan ibaret değildir. Ekiplaşma dinamiklerinin, kimi durumlarda partnerin işi sürdürmesine yardım şekline de girebildiği anlatılmıştır:

"Bir sene .. Kazak diktik. Ama etekleriyle yakasını beceremedim. Bir senede öğrenemedim bunu. Hatalı olmuyordu, çünkü Y. (4.görüşülen kişi) ile yardımlaşıyordum. Benimkilerin etek ve yakasını o yapıyordu, ben de aynı sayıda onunkilerin diğer taraflarını dikiyordum. Para bölüşmüyorduk, çünkü o daha fazla yapabiliyordu.... Hiç zor tarafını ben yapıyorum diye sorun çıkarmadı. Hep onun evinde çalıştık. Çok güzel bir arkadaşlığımız vardı." (14. g)

Bu anlatımda açıkça dile getirilen eşitsiz vasıflar ve buna rağmen sürdürülen yardımın neden sona erdiğine ilişkin, bu görüşülen kişi bir açıklama getirmemiştir. Ama yardım eden kadına (4.g) bu soruyu yöneltildiğinde, geçmişte yardım ettiğini doğrulamış, neden yardımdan vazgeçtiğini de söz konusu kadının kendi bulduğu işleri paylaşmadığını görmesiyle açıklamıştır. Nitekim, eskiden yardım ettiği kadın, şimdi başka bir ekipte yer almaktadır. Ama bu "rakip" ekibin iş becerisinin az, iş yetiştirme yeteneğinin sınırlı olduğu, bunlara bağlı olarak da iş bulma sıklığının düşük olduğu da belirtilmiştir. Bu anlatımlar, farklı bir açıdan söz konusu görüşülen kişiler tarafından da doğrulanmıştır. (5, 14.,15. görüşülen kişiler ve ayrıca derinlemesine görüşme yapılmayan ama söz konusu ekiplerde yer alan ve görüşülen kadınlar). Bu görüşülen kişi, yardımı keserken bunu kesinlikle gerçek nedeni açıkça söyleyerek yapmamış, "gözlerim ağrıyor" şeklinde bir bahaneyle ifade etmiştir.

Kadınlar, birbiriyle iş paylaşmaya, daha doğrusu işi dağıtan kişilerin önünde iş kaçırmamaya da özen gösterebilmektedirler. Bu tavır, 'iyi niyet' olarak ifade edilmekle birlikte, hiçbir somut getirisi olmayan bir iyi niyetten ibaret olduğu düşünülmemelidir. Bu tavrın getirisi, aracıyla kurulan ilişkide somutlaşmaktadır.

".... Ama biz iş geldiği zaman hemen çağırıyoruz hepsini, kız iş geldi, gelin beraber toplanıp yapalım. ...onlara hiç bir gün gidip demedik ki ne yaptınız, bize de alın, bize de verin hiç demedik .. Ama biz aldığımız zaman onlar hemen gelir, torbayı alır götürür. ... Hiç demedik. Demiyoruz. O da bizim iyi niyetimiz. Demiyoruz ki a siz bu kışın

vermediniz de Şimdi bizimkileri niye götürüyorsun. Aman alsın o da yapsın, fabrikanın işi bize mi kalacak." (4. ve 5. görüşülen kişilerle birlikte sohbetten)

Aracıların işi fabrikadan dağıtması, evlere getirip bitmiş işi de evlerden almaması, kadınlara ek olarak, çoğu durumda ağır çuvalları, taşıma yükü de getirmekte, bu da bir gerilim noktası olarak ortaya çıkmaktadır. İŞin evlere getirilerek değil de, fabrikadan dağıtılmasının, kadınlara getirdiği pratik yükün yanı sıra, üretim organizasyonu içinde emeklerine duyulan ihtiyaı (ya da bu ihtiyaın azlığını) kendilerine sürekli hatırlatan bir öge olarak da dŐnlmelidir.

Aslında fabrikaların arabayla iş dağıttığı evler, fabrikaya en yakın sokaklardaki evler olmaktadır. Bunu, bir görüşülen kişi Şöyle dile getirmiştir:

"Evimizin hemen yakınıydı...burada binalar yoktu o zaman, hemen görünüyordu...adamların ihtiyaı da vardı..."(21.g)

Ama fabrikanın çevresine evler dolduğa, fabrika daha yakındaki sokaklara arabayla iş göndermekte, daha uzak sokaklarda oturup da iş almak isteyen kadınlar fabrikaya gitmek zorunda kalmaktadırlar.

"nce kendi getirip dađıtıyormuŐ. Böyle yakın olanlara benim duyumuŐ. Yakın olan yerlere kendileri bırakmıŐlar. ... Sonra evre geniŐlemiŐ. Çok uzaklardan almaya gelenler var. Karşı Parseller, oralar. " (11. G.)

Bu durumda, fabrikanın işi eve getirmesi, önemli bir talep olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, kadınların deneyimleri, bu talep çevresinde birleŐilip ortak tavır geliŐtirilemediđi Őeklinededir. Bir görüşülen kişi, bunu Şöyle anlatmıştır:

"Eskiden işi eve teslim ediyorlarmıŐ, artık biz gidip alıyoruz. Ayrıca fiyatı çok düşük. Ben dedim, gidip birkaç gün almayalım. Ellerinde kalsın. O

zaman mecbur eve getirirler. ... Söyleyince evet diyorlar, haklısın. Ama ertesi gün iş dağıtımında herkes gidiyor. ... Geriliklerinden gidiyorlar, ölür müsünüz iki gün almasanız diyorum. Ama olmuyor.... Değil ihtiyaçtan değil. Durumları benden iyi. Evi kendinin olan kadınlar var, biliyorum, ama gidip alıyorlar."(11. G)

Ücret pazarlığı: Ücret pazarlığı, hem kadınlar arasındaki dayanışmaların hem de aracılarla gerilimlerin en sık ortaya çıktığı konulardan biridir. Kadınlar, genellikle tek tek değil, birlikte pazarlık etmektedirler:

"İşte getiriyor işi, ... Bunu kaçta yaparsın, biz de hani çevreden de yapanlar var ya, ona göre mesela diyelim 5 bin liraya mı ²⁹⁴yapıyorlar, tamam biz de beş bin liraya yapıyoruz. Yok 6 bine yapıyorlar, biraz da yalan atıyoruz. Yani öyle anlaşıyoruz. Zaten onlar araştırıp geliyorlar bize, yani çevrede kaçta yapıyorlar, kaçta yapmıyorlar, onlar araştırıp fiyatlarını öğrenip bize geliyorlar."(4. g)

Ama aracının araştırıp gelmesi, başkalarının yaptığıyla aynı ücretin ödeneceği anlamına gelmemektedir:

"..Oluyor, başkasının yaptığından bazen fazlaya oluyor, bazen eksisine de oluyor yani....iş kolay olduğu zaman parası az oluyor, zor olduğu zaman fazla. Mesela o penyeleri 50 bin liraya söktük, çünkü onların işi zordu. ²⁹⁵(4.g)

---

²⁹⁴ Bu görüşmenin yapıldığı ekim 1998'de 1 ABD doları, 278.230 TL'ydı. (Merkez Bankası efektif satış 1.10. 1998 kurları).

²⁹⁵ Görüşülen kişi, sürekli yaptığı iş olan kazakları o sırada 15 bin liraya dikmekteydi.

İşi verenle konuşmaya gitmeden önce, ne tip bir iş olduğu bilindiği için -yani penyeyse penye, şekerse şeker gibi- daha önce aralarında bir konuşup ortak tavır belirlemeye çalışmaktadırlar. Bunu bir görüşülen kişi şöyle anlatmıştır:

".. Bu son işte toplandık, aramızda anlaştık. Altı bin liradan isteyelim dedik. Altıdan başladık, arkadaşlardan biri hadi beşbuçuk olsun dedi. Adam beşten getiriyor. Beşe razı olduk yani. Ama aslında dörde yapıyorduk." (14.g)

Ücret pazarlığı, aynı işe ödenen paranın yıllar içindeki değişimini sağlayabilmek için olduğunda görece daha rahat kalkışılabilirdiği gözlemlenmiştir:

"Geçen sene bir penyeyi beş bin liraya temizliyorduk. Pazarlık ettik tabii...Önceden üç bin ken biz beş bine pazarlık ederek aldık." (19.g)

Aracıyla ücret konusu mutlaka konuşulmaktadır, ayrıca bu konuşma görünüşte her zaman pazarlık havası da taşımakta yani hangi parça başı ücretin ödeneceğinin o sırada belirlendiği görüntüsü de olmaktadır. Fakat kadınların bu görüşme sırasında aldıkları tavır belirleyen çok önemli bir etken, aracının avantajlarının ya da içinde yaşadıkları işgücü piyasasının durumunun farkında olmalarıdır.

"Yeri geliyor pazarlık yapıyor ama, sade ben değilim orda. Pazarlığa kalktın mı der yani başka yerde de iş var, sana başka yerde iş gösterir, kimi zaman arkadaşlarla beraber gidiyoruz, arkadaşlar alınca ben de mecbur olup alıyorum. Kimi zaman da hiç böyle pazarlık etmeden alıp geliyoruz. Kimi zaman da yani patrona diyoruz ki, bizi kurtarmaz, çoluk çocuğumuz var. Adam düşüneyim diyor, sonra telefonla arıyor hepimizi tekrar, eğer verirse gidip alıyoruz. Kimi adamlar iyiydi yani, kimi patronlar iyi. Kimileri çok şeysizdi yani, görmemiştensez beter."(16.g)

Nitekim, pazarlık güçlerinin sınırlı olduğu, ve bu sınırları oluşturan etkenler, çeşitli görüşülen kişiler tarafından açıklıkla dile getirilmiştir. Örneğin bir görüşülen kişi ücret pazarlığına kalkışmadığını açıklayarak, bunun sebeplerini şöyle anlatmıştır:

"Valla şimdi ben yalnız almıyordum. Mahallede herkese kaça veriyorlarsa bana da aynısından veriyorlardı. Ben hiç pazarlık etmeye gereksinim duymadım. Çünkü Y. abla (4.g) öncülük ediyordu ya, o kaça alıyorsa bize de aynısını veriyordu. .. Aramızda konuşuyorduk tabii.... Ama... Genelde işverenin dediği olurdu. İşine gelirse. Çünkü fakir insan çok. Ben beşe yaptığım zaman üçe yapan insanlar bile vardı. .. O insanın ihtiyacı var paraya. Hiç yoktan, yani birazcık da olsa idare eder diyorlar demek ki." (21.g)

On hanenin onu da eve iş alan ve verilen iş yeterli olmadığı için haneler arasında sorunlar yaşanan bir apartmanda oturan bir başka görüşülen kişi de işi verenlerle pazarlık etmeyi hiçbir zaman aklına getirmeyişini yine çalışmaya ve kazanılacak gelire duydukları ihtiyaçla açıklamıştır. Bir başka deyişle iş kıtlığının genel bir gerçeklik olmanın ötesinde, kendini daha fazla gösterdiği ortamlarda yaşayanların işi verenle pazarlık etme eğilimi de daha düşük olmaktadır:

"Ya şimdi çok darda kalan bir insan pazarlık payı hiçbir zaman aramaz. Ben darda değilim ama hiç olmazsa kenarda bi beş on kuruşum olsun amacıyla yapıyorum, bir birikimim olsun, acil birşey olduğunda... Yani elimi attığım zaman bir para bulayım. ... Yoksa gerçekten zevkine yapsam, belki araştırırım. Şimdi ihtiyacı olan aramıyor, arayamıyor... Yani başkasına götürür, işine geliyorsa yap kardeşim der, eyvallahı yok kimsenin kimseye. Yani (pazarlığı) hiç düşünmedim bile."(20.g.)

İş yapacak insan sayısının çokluğu, o sırada eve iş alan kadınların pazarlık gücünü çok düşüren bir etkidir. Örneğin, bazı görüşülen kişiler, çeşitli zamanlarda aracıyla pazarlık yapmayı denediklerini fakat, bu girişimlerinden hiçbir sonuç

alamadıklarını belirtmişlerdir. Aracı gayet kestirme bir şekilde, "bizde böyle, işinize gelirse" tavrı almıştır. (12.g)

Kadınların işi verenle pazarlık tavrını belirleyen etkenlerden biri de, ulaşabildikleri iş miktarıdır. Ulaşabildikleri iş miktarı, ihtiyaçlarının altında kaldığında, pazarlık eğiliminin azaldığı gözlenmiştir:

"Pazarlık yapmıyoruz. Önceden 650 bin liraydı²⁹⁶, şimdi yeni bir aydır 830 bin lira oldu. İş her zaman gelmiyor. Olsa devamlı yaparız....Bugün üç iş alacağım. Çünkü cumartesiye kadar başka iş vermeyecekmiş. Bugün ne alırsak."(23.g)

Evde çalışan kadınlar parça başı ücret pazarlığında nasıl tavır ve sonuç alırlarsa alsınlar, paranın ödenmesini sağlayacak hiçbir denetim mekanizması yoktur. Çoğu durumda, profesyonel aracılar, işi yerleşik bir dükkandan değil gezgin dağıtmakta ve toplamaktadırlar. Bu da aracılar üzerinde kadınların denetim sahibi olmamasında önemli bir etken olarak belirlemektedir. Çeşitli görüşülen kişiler, paralarını alamadıklarına dair hiç değilse bir örnek yaşadıklarını anlatmışlardır. Paranın ödenmemesi, aracının yerinin belli olmaması ve kendisine ulaşamadığı için borcunu ödemesinin sağlanamaması şeklinde olabildiği gibi yeri belli olduğu halde iflas etmesi ve ödeme gücünü yitmesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Kimi görüşülen kişiler ise, alacaklarının üç dört ay kadar geç ve parçalara bölünerek ödendiği durumlardan söz etmişlerdir. (ör. 15.g, 4.g)

Kadınlar bu duruma karşısında kendilerini korumak üzere, işi almadan önce aracının yerini öğrenme ve eğer sabit bir yer gösteremiyorsa, kaynak fabrikanın yerini öğrenme girişiminde bulduklarını dile getirmişlerdir. Örneğin bir görüşülen kişi, yaptıkları işin nereden geldiği, ne amaçla üretildiği, nereye gideceği gibi

---

²⁹⁶ Bir önceki yılın, 1997'nin yazında 1 ABD doları 166.630 TL idi.

bilgileri sorduklarını açıkladıktan sonra bu ayrıntılandırmanın sebebini şöyle açıklamıştır:

“Soruyoruz tabii, getirenler söylüyor.. bu işte nereye gidiyor, nasıl gönderiliyor. Önceden zaten fabrikaynan, yani istediğimiz zaman gidip gelebiliyoruz, bağlantımız var.. onu biliyoruz. Yerini biliyoruz. Mesela gelen işlerin hep önce nerde oturuyorsun, önce sen bize yerini söyle, nasıl bir insansın, biz gelek senin yerini tespit edelim ki ona göre yoksa sen bize yaptırdın da kaçtın ne yapıcan”(4.g)

Kadınların, yaptıkları işin parasını alamama durumunda aracı hakkında bilgi edinme dışında tek araç, o aracından tekrar iş almamak olmaktadır. Örneğin bir görüşülen kişi, aracından yeni iş almayı reddetmesini şöyle açıklamıştır:

“Parasını aydan aya ödüyorlar ama daha paramızı, yazın²⁹⁷ yaptığımız işi daha vermediler. İşte ben de ona sebep kızdım biraz, de mi, parayı ödeyin ondan sonra iş getirin.”(15.g)

Fakat bu tavır, çoğu durumda aracılar üzerinde yaptırım oluşturamamaktadır. Çünkü aracılar, kolaylıkla bir başka mahalleye kayabilmekte ve orada da işlerini yapmaya hazır pek çok kadın bulabilmektedirler. Hatta çoğu durumda kadınlar ikinci parti işi alırken ücret pazarlığına kalkıştıkları için, aracılar ikinci parti işi başka bir mahalleye götürmeyi yeğleyebilmektedirler. Üstelik bu yer değiştirme, daha da ucuza iş yapacak insan bulmalarıyla bile sonuçlanabilmektedir.

Bunun bir örneğini Avcılar'da Cihangir Mahallesi'nde sohbet edilen kadınlardan biri yaşamıştır. Bu kadın, uluslar arası bir oyuncak firmasının işini yapıyordu. O tarihte tanesini 20 bin liraya dikiyordu. İkinci partiden sonra pazarlığa

---

²⁹⁷ Görüşme, ekim ayında yapılmıştır. Yani, üç dört aylık bir geç ödeme söz konusuydu.

kalkıştı ve 25 bin liradan yapmak istedi. Aracı bunu kabul etmedi, o mahallede iş dağıtımını kesti ve gitti. Kadınlar, bir iki ay sonra Avcılar'la Çatalca arasında daha yeni ve daha kırsal bir ilçe olan Kıracı'tan bir kadınla karşılaştılar ve o kadından, oyuncak işi dağıtan aracının artık Kıracı'ta iş dağıtımını yaptığını öğrendiler. Yalnız aracı bu kez oyuncak başına 20 bin lira değil, 10 bin lira ödemekteydi.

Öte yandan yerleşik aracılar (fason atölye veya fabrika) iş verdiğinde kadınların pazarlık şansı pek olmamakta, çünkü bu tür aracılar yılda bir veya iki kere parça başı ücret belirleyip bunu uygulamaktadırlar:

"...zaten orda bir ben değil elli kişi civarında veriyorlarmış fabrikadan, her kişi de aynı düzeyde. Yani senede de bir kere fiyat koyuyorlar, fiyatı da çok az koyuyorlar, yani 20 binse 25 bin oluyor, ...fazla hak sahibi olamıyorsun çünkü orda müdürleri var, patronla konuşamıyorsun. Ben diyom, ..bey çok az bu yani niçin çok az veriyorsunuz, o diyor, yani artık git patrona söyle, tabii patronla diyalog kuramıyorsun..."(11.g)

Aracılarla pazarlık bakımından bir de, işi veren kişinin hemşehri olup olmadığının önemli bir etken olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin bir görüşülen kişi, aile apartmanında oturan diğer kadınlarla birlikte memleketlileri olan bir aracıyla bu nedenle pazarlık etmediklerini dile getirmiştir. Aslında bu kadınların durumunda, ailelerinin refah düzeyinin görece yüksekliğine rağmen ellerine para geçmediği yani el harçlığına duydukları ihtiyacın büyük olduğu, buna karşılık ihtiyaç gerekçesiyle iş aramalarının sosyal konumları nedeniyle daha zor olduğu da gözlenmiştir. Ama tüm bu etkenlerin biraraya gelmesi, kadınların hem komşuları hem de hemşehrileri olan aracıyla pazarlık etmemelerine neden olmuş ve bunun sonucunda diğer evde çalışanların yarısı ücretle iş yapmışlardır. Kadınlar, yarı ücretle çalıştıklarını diğer çalışanlardan öğrendikten sonra da, bir kez öyle konuşulduğu için ve ilişkiler daha karmaşık olduğu için ses çıkaramadıklarını, sonra bir punduna getirip işi bıraktıklarını belirtmişlerdir:

"Bize siz güzel yapıyorsunuz, bunu da yapın, şunu da yapın, çok yüklendiler... Biraz da evet, dışarısı daha pahalı. Mesela bize diyorlardı ki (diğer çalışanlar) siz iki bine yaparken biz üçten dörtten yapıyoruz. Siz niye ikiden yapıyorsunuz. Öyle bir kere konuşulmuştu. Bin liradan başladık, iki bine çıktık orda bıraktık... hep o komşudan. Başka yerden iş almadık. Aynı memleketli olduğu için ondan başkasından almadık. Onlar gene yapın dediler, ama biz istemedik."(24.g)

Eve iş almada gerilim noktalarından biri, hane içi birlikte çalışma olmaktadır. Aynı haneye mensup kadınların birlikte iş yapmalarının bir sonucu, daha fazla iş yapılabilmesi olmakta, bu da kalabalık haneleri küçük haneler karşısında dezavantajlı duruma düşürdüğü için, eve iş alan komşularla sorun çıkmasına yol açabilmektedir. Bir görüşülen kişi, bu dinamiği şöyle açıklamıştır:

"Mesela bir çuval bana bir buçuk saat sürüyor. Onlara beş dakika. Hep birlikte yapıyorlar. Onun için onlar fazla almaya çalışıyorlar. Şudur budur derken, iki aile arasında kavgalar çıktı, fazlaya tamah etmeyin, nasılsa o iş gelecek. Bu şekilde o anlaşma sağlanınca onlarda da bir problem çıkmadı. Herkes aynı miktar alıyor şimdi."(20.g.)

Eve alınan işin niteliğiyle ilgili fikir belirtmek ve tavır almak, hem işi verenle hem de diğer evde çalışanlarla sorun çıkmasına neden olabilmektedir. Ancak, bu tip tavır alan sadece bir görüşülen kişiye rastlanmıştır:

"Şekeri denedim, çok iğrenç birşey. Çok iğrenç. İnsanların sağlıklarıyla oynadıkları için tehdit bile ettim, şikayet bile ettim. ... Öyle iğrenç kazanlarda yapılıyor ki o şekerler. Ve sana teslim ettiklerinde getiriyor telis çuvalların içinde, dök çamaşır leğeninin içine, ordan doldur diyor adam. O çamaşır leğenine döküyorsun, dolduruyorsun ve o çocuklar onu alıp yiyip bir güzel hastalıklara yakalanıyor. Buna rağmen ben tekim. .. Sağlık bakanlığına kadar telefon ettim.... İşyeri kapatıldı şu anda, o işyeri kapatıldı... Gitti başka bir yerde açtı.... Diğerleri ekmeğimize mani

oluyorsun, böyle şey mi olur, sane ne gibilerinden baya bir tavır koydular. Ama benim için önemli değildi onların tavrı. Önemli olan çocuklardı. Sana ne canım, ne uğraşıyorsun, para kazanıyoruz onların fikri."(20.g.)

Aracılarla ilişkilerde, ücret veya ücret dışı haklar, hatalı yapılmış işlerde nasıl bir prosedür uygulanacağı konuları dışında çok önemli bir gerilim alanı, iş verme sürecinde kadınların aracılar üzerinde denetim uygulaması imkanlarının görece zayıflığıdır. Çoğu durumda aracılar yerleşik değildir, daha doğrusu fason üretim yapan fabrika veya atölyenin doğrudan kadınlara iş dağıtması durumu hariç, hiçbir aracı yerleşik değildir. Kimi aracılar mahalle arasına belirli gün veya saatlerde iş dağıtmak amacıyla kullandıkları "dükkan"lar açmaktadırlar, fabat bu dükkanların bağlantı yeri olma dışında bir işlevleri yoktur, genellikle boş bir odadan ibarettirler. Aracılar, kadınların kendileri üzerindeki denetim imkanlarının zayıflığını bilmekte ve bunu güçlendirecek yönde davranma eğilimi sergilemektedirler. İster profesyonel ister küçük aracı tipinde olsun, aracılar, eve iş alan kadınlara kaynak fabrikayı ve/veya kaynak fabrikanın yerini söylemekten kaçınma eğilimindedirler. Bu hem gözlenmiş, hem de çeşitli görüşülen kişiler ve sohbet edilen kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Yalnız, bu saklama eğiliminin ardında yatan nedenler, aracının tipine göre farklılaşmaktadır.

Profesyonel aracılarn durumunda kaynak fabrikanın bilinmesi, kadınlar için, aracının ortadan kaybolması, ödeme gücüne düşmesi gibi durumlarda bir kontrol mekanizması sağlamaktadır. Fakat kaynak fabrikayla doğrudan temas imkanına sahip olmaları, kadınlara aradan çıkarma veya kendileri aracı konumuna talip olma zemini sunmamaktadır. Dolayısıyla bu tip aracılar, kaynak fabrikayı saklayarak asıl olarak bu kontrolün dışında kalmaya çalışmaktadırlar.

Bu tip aracılar için geçerli bir diğer neden de, kadınların ücret pazarlığındaki konumlarını güçlendirmeme kaygısı olduğu gözlenmiştir. Profesyonel aracılar, kadınların, fabrikanın kendilerine parça başına kaç lira verdiğini, bir başka deyişle, kendilerinin kadınlara ödediği ile fabrikanın kendilerine ödediği arasındaki farkı

kadınların öğrenmesini istememektedirler. Çünkü bu bilgi, kadınların ücret pazarlığına girişmesine neden olabilecek ve bu pazarlıkta kadınların hareket alanını artıracak bir bilgi niteliği taşımaktadır.

Küçük araçların durumunda ise, kaynak fabrikayı saklama nedenleri farklı ve bu araçlar için çok daha hayati niteliktedir. Bu tip araçların, aslında kendisi de aracı olan atölyelerden iş alıp dağıttıkları için, işçiye ayrılmış payın içinden kendilerine pay kestikleri belirtilmişti. Bu yapılanma nedeniyle, küçük araçlar, eve iş alan kadınların kaynak fabrikayı öğrenmeleri halinde kendilerini aradan çıkararak gidip doğrudan iş alacaklarından korkmaktadırlar. Bunu çeşitli görüşülen kişiler şöyle dile getirmişlerdir:

".. Sonra kazaklara boncuk işledik. Komşu 5 liraya ordan alıyordu, 3 liraya bize veriyordu. .. 4.5'a verse olurdu. Bu çok ağırımıza gitti. .. Kendim almayı denemedim. Yerini bilmiyorsun ki. Söylemez de, sen kendin gidip alasin." (14. g)

Avcılar'da o sırada ayakkabı diken bir evde çalışan kadın da, kendisiyle yapılan sohbette, bu dinamiği şöyle açıklamıştır:

"bize veren kadın, fabrikadan alıp dağıtıyor. Fabrikanın yerini bilmiyoruz. Söylesen mi hiç....kadın fabrikadan alıyor, bize kendi karını ayırdıktan sonra veriyor. Pazarlık etmiyoruz. Ne kadar kar aldığını bilmiyoruz... Kadın burda yer tuttu, kirasıyla. Ama orda kimse çalışmıyor, sade bağlantı yeri"

IV. 2.5.2 İş Sürecinde Hane İçi Dayanışma ve Gerilim Deneyimleri

Ev eksenli çalışma sürecinde, bu sürecin örgütlenmesi bakımından hane içinde ortaya çıkan dayanışma ve gerilim tipleri, yardımlaşma başlığı altında ele alınıp betimlenmiştir. Ancak süreçte ortaya çıkan dayanışma ve gerilimlerin bunlarla

sınırlı olmadığı açıktır. Bu şekilde bakıldığında iki alanın öne çıktığı görülmektedir. Bunlar ev eksenli çalışmanın hane içinde ev işlerinin paylaşımına ya da bir başka deyişle cinsiyete dayalı işbölümüne etkileriyle kadının elde ettiği gelirin kadına hareket alanı sağlayıp sağlamadığı, ya da kadınların güçlenmeleri ile gelir sahibi olmaları arasındaki ilişkilerdir. Araştırma içinde, kadınların güçlenmeleri ile gelir sahibi olmaları arasındaki ilişkilerin harcama biçimlerinde cisimleştiği gözlenmiş, dolayısıyla bu ilişki harcama biçimleri ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Hane içi gerilim ve dayanışmalar başlığı altında son olarak, ev eksenli çalışma dolayısıyla hane içinde yaşanan stratejiler irdelenecek ve tartışılacaktır.

IV.2.5.2.1 Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Ev İşlerinin Paylaşımı

Eve alınan iş sürecinde ev işlerinin paylaşımı, önemli bir gerilim konusu olarak belirmektedir. Bu bakımdan en sorunlu bölge de erkeklerin, bir başka deyişle kocaların ev işlerini paylaşımıdır. Her şeyden önce, kadının çalışması hem diğerleri ve bu arada kocalar hem de bizzat kadınlar tarafından bir politika aracı olarak kullanıldığı için ve erkeklerin kadınların çalışmasına müdahale etme hakkının söz konusu olduğu bir sosyo kültürel ortamda yaşandığı için, erkeklerin kadınların çalışması yani ev işlerini 'ihmal etmesi' karşısında aldığı tavır da önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Yani, pratikte erkeklerin ev işlerini ne ölçüde paylaştıkları, üstlendikleri kadar, kadınların ev işlerini aksatmasına gösterdikleri tepki de ev işlerini paylaşım sorusuna cevap olarak dile getirilmiştir.

Nitekim, bu ayrımlar görüşülen kişilerin anlatımlarından berraklıkla çıkarılabilmektedir. Görüşülen kişilerin büyük bölümü kocalarının ev işlerine yardım ettiğini, anlayışlı olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat, kocalarının yardım ettiğini belirten görüşülen kişilerin, bu yardımdan ne anladığı, ne kastettiği kişiden kişiye çok değişmektedir. Örneğin kocasının kendisine yardım ettiğini vurgulayan ve kendisi çalıştığı için kocasının "kendisine iş yaptığını" belirten bir görüşülen kişi, bu işin ne olduğu sorulunca da "Çay yapar, çok güzel çay yapar" demiş ve gülmüştür.

(4.g) Ardından da kocasının "hakikaten iyi" olduğunu belirtmiş, o sırada orada bulunan kızı ile komşuları²⁹⁸ da bunu onaylamışlardır. Bu iyiliğin işaretleri olarak, kocanın işe yürüyerek gidip geldiği (yol parasından tasarruf etmek için), sigara ve içki kullanmadığı ve kendisine çok az bir harçlık ayırdıktan sonra parasının tamamını eve getirip verdiği anlatılmıştır. (4.g)

Bazı görüşülen kişiler, kocalarının yardımcı olduğunu söylerken, kadınlar eve aldıkları işi yetiştirme derdine düşüp dört başı mamur sofralar kurmadıkları ve yemek olarak iki yumurta kırdıkları zaman söylenmediklerini, evi her gün değil de haftada bir veya on beş günde bir temizlemelerine ses çıkarmamalarını kastetmişlerdir. (4.g, 6.g, 16.g)

Kaldı ki, kocalar ev işi yaptıkları zaman da, bu evin bazı işlerini düzenli olarak üstlenmeleri anlamına gelmemektedir, daha çok daha kolay bazı işleri ara sıra yapmak şeklinde olduğu gözlenmiştir. Kocasının hangi işleri yaptığını bir görüşülen kişi şöyle anlatmıştır:

"Ev işlerine yardım eder. Allah var, eder, inkar edemem. Hasta olsam, yemekleri yapar. Benden iyi yemek yapıyor. Bizde eşit, ayrıcalık yok yani." (3.g)

Ancak aynı görüşülen kişi, kocasının hangi işleri üstlendiği hakkındaki soruları şöyle cevaplandırmıştır:

"yok canım toz almaz, evi silmez. Sen de kılıbık edeceksin adamı. Yemek yapar, çocuklarla oynar, giydirir, yemek de yedirir. Altlarını değiştirmede ama çok ayağında salladı." (3.g)

---

²⁹⁸ Bu kadınlardan biriyle de ayrıca görüşme yapılmıştır ve 4.görüşülen kişiyle aynı evde çalışma ekibinde yer almaktaydı.

Başka bir görüşülen kişi, kocasının evde kendisine nasıl yardım ettiğini şöyle anlatmıştır:

“bulaşık, çamaşır, toz alma, cam silme, buranın inşaatında marleyi yaptım, kalebodurları yaptık eniştemle beraber. Kapı, pencere boyadım. Tamir işlerini kocam yapıyor. Ben sade çocuklara bakıyorum. Üst başlarını yıkıyorum, ütülerini hazırlıyorum, yemeklerini, yemekte bazen o da geliyor yardım ediyor. Mesela ben yapamayınca o giriyor mutfağa...örneğin çocuk hasta, yapamıyorum, yetiştiremiyorum. Yani girer bir salata yapar, sofrayı hazırlar, kurar yardım eder...”(13.g)

Kocaların yardımının bir de belirli koşullarda hizmet beklememe şeklini aldığı da dile getirilmiştir. Örneğin bir görüşülen kişi, bunu şöyle anlatmıştır:

“Eşim geldi ben çamaşır yıkıyorum veyahut bir işim var yemeğini alıp yiyebiliyor, sofraya toplanacak, hele de şimdi ²⁹⁹ kalkıp da toplar soframı... yemek pek beceremez, bir çay bile demleyemez.”(21.g)

Bu görüşülen kişi, kocasının iş yapmamasını bilgisizliğine, bilgisizliğini de o taraflıların erkeklerine iş öğretilmemesiyle açıklamakta, dolayısıyla kocasının yardım niyetinde olduğunu da kardeşiyle kıyaslayarak şöyle anlatmaktadır.

“Mesela benim kardeşim ne sofraya toplar ne bir şey, oturur, önüne gelir her şey. Ama benim eşim yapar.” (21.g)

Öte yandan ev işlerine yardımcı olmamak şeklinde ifade edilen tavır, edilgen ve etkin denebilecek iki ayrı şekil alabilmektedir. Bir başka deyişle, koca sadece işe yardım etmemekle yetinmekte fakat kadının eve iş aldığı, onu yetiştirmeye

---

²⁹⁹ Bu görüşme sırasında görüşülen kişi 7 aylık hamileydi.

çalıştığını ve sıkışık durumda olduğunu görüp kadından hizmet beklememektedir. Fakat bazı görüşülen kişiler, kocalarının yardım etmemekle kalmayıp bir de üstüne hizmet beklediklerini dile getirmişlerdir:

“Hizmet bekliyor. İşim olsa da ben getirmesem kızım getiriyor...yemek filan yapamıyor, anlamıyor, bir yapsa salata filan yapıyor. E onun (kocanın) da karnı açsa, ben ona göre yemek ayarlıyorum, geliyorum, koyuyorum veya ben otursam kızım servisini yapıyor, öyle öyle gidiyor.”
(6.g)

Hizmet bekleyen kocaların durumunda da, kocanın söylenmemesi bile kaydedilmekte ve önemli sayılabilmektedir:

“Söylenmiyor. İşte o konuda söylenmiyor. Yumurta da olsa razı oluyor. Yemek seçmiyor. Öyle bir şey olmuyor... oğlan da o kadar. Kendi sofrayı kurup kaldırıyor da o da gene iş bekliyor. Bu gömleğim ütülenmemiş, böyle olmamış. İstiyor bizden yani.” (6.g)

Kocasının hiç ev işi yapmadığını belirten bir görüşülen kişi de, şunları söylemiştir:

“Hiç yapmaz. Kesinlikle. Bardağını bile burdan kaldırıp mutfağa götürmez. Bir tek salata yapar, salatayı güzel yapar.” (5.g)

Bu görüşülen kişinin durumunda, kocanın iş yapmaması, halihazırda sahip olduklarını kaybetmemekle ilintili görünmektedir, yoksa adam, erkek şunu yapmaz bunu yapmaz tipinde değer yargılarıyla davranmamaktadır. Bunu görüşülen kişi şöyle dile getirmiştir:

“İstemiyorum, yapmasını bilmiyor ki, nasıl getirecek. .. ilk baştan görmeyince, di mi yani, hiç umursamadım ben, olmuş olmamış

farketmez. Bazen diyor, baştan alıştırsaydın yapardım diyor. Şimdiden sonra yapamam. "(5.g)

Söz konusu olan sadece erkeklerin istisnai olarak iş yapmaları değildir. Kadınlar da kocalarının iş yapması için olağandışı koşullar oluşmasını beklemektedirler. Bir başka deyişle, ancak çok zorda kaldıklarında yani ancak hasta oldukları, ellerindeki iş çok çok sıkıştığı zamanlarda kocalarının yardımını istediklerini belirtmişlerdir. Ancak bu talepsizlik, kendinde hak görmeme ya da hakkı olmadığına düşünüleceği ve reddedileceği varsayımlarına değil, doğrudan doğruya pratik nedenlere dayandırılmıştır. Örneğin 14. görüşülen kişinin kocası genellikle evde bulunmaktadır ve işsizdir, ama ancak kadın hasta olduğunda ev işi yaptığı belirtilmiştir.

"Eşim ev işini ben hasta olursam yapıyor. Yemek de yapar, ev de süpürür, bulaşık da yıkar. Ama normalde bana ait, o yapmaz. Kızım ara sıra yapar. Çalışıyor vakti yok. İzinliyken ancak. Oğlanlar, asla, allah korusun. Yapmaz. Ben isterim, ama yapmaz. Üstüne varmam, sıkıldığı zaman senin de hoşuna gitmiyor ki."(14.g)

Bazı görüşülen kişiler de, kocalarının iş bilmemesi nedeniyle, onlardan ev işi beklemediklerini belirtmişlerdir. Bu görüşülen kişiler tavırlarını tamamen pratik nedenlere dayandırmışlardır. Örneğin bir görüşülen kişi, kocasının kendisine ancak hastaysa yardım ettiğini belirtmiş, bu yardımı istemediğini şöyle açıklamıştır:

"Mesela ben hastalanayım, o zaman yatakta yatıyorum, o zaman yapar. Ama şahsen ben yaptırmam. O kalkıyor bir şey yapmaya, mutfak ana baba günü, ben pişman oluyorum yaptığına da yapacağına da. Bu sefer bırak diyorum. Düzgün yapsa o zaman derim sen de bir iş tut da eline yakışıyor. Sözün gelişi geçen gün bir hastalandım, grip. O da bana makarna pişirecek. Anam o mutfağa bir girdi, güya makarna yapacak, kaç tane tencere, ne süzgeç kalmış. Tezgahın üstüne dökmüş

makamaları, tıkamış bir de üstelik musluğu. Fenalık geldi. Dedim bırak artık, hiçbirşeyini istemiyorum.”(16.g)

Aynı görüşülen kişi, aslında erkeklerin ev işi yapmasına karşı olmadığını da şöyle anlatmıştır:

“Hayat müşterektir ama bizim kayınvalide aman çocuklar dursun demiş. Öğretmemiş yani, şahsen benim abim yapıyor, abimler yengemlere çok yardım ediyor. Hafta sonu beraber alışveriş ederler mesela, temizlikse temizlik, çoğunlukla pazara beraber giderler.”(16.g)

Bazı görüşülen kişiler ise kocalarının ev işi yapmamasını evişinin kadının görevi olmasıyla açıklamışlardır. Dolayısıyla, bu görüşülen kişilerin eşlerinin evişlerine yardım etmesi için, adamın yapabilecek durumda olması değil, kadının yapamayacak durumda olması önkoşul olmaktadır:

“Eşim evişlerine hiç yardım etmez. İşsizken de yapmaz. Ancak ben hastayken. Ama benim de isteme hakkım yok ki. Çalışsam ben de derim, yap diye. Ama çalışmıyorum ki, ben evdeyim. O zaman da hakkım yok. Ama huysuz değildir, sessiz biridir. Ne zaman hazırlasam o zaman yeriz. Dayak falan da yok. Bana teşekkür eder.” (19.g)

Bazı erkeklerin kadının çalışması nedeniyle ev işi yapmadığı, ama kadın hasta olmuşsa yardım ettiği anlatılmıştır.

“..yok ev işi hiç yapmıyor .öyle birşeyi yok. Hasta olduğum zaman bakar da yani tül filan değil...sobayı yakar, kömür getirir, onun gibi şeyler. Odun filan kırıyor o kadar. Çünkü çok çalıştığı için zamanı da az.”(6.g)

Bir de, dışarda çalıştığı sırada kocası yemek ve ev işi yapan fakat şimdi kadın evde çalışırken yapmayan bir görüşülen kişiye rastlanmıştır. Bu görüşülen kişi,

kocasının iş yapma tavrındaki bu farkı, dışarda veya evde çalışmayı daha önemsiz saymakla değil, zamanın örgütlenmesi etkeniyle açıklamıştır.

“Şimdi de yardım et desem eder, ama ben demiyorum. Çünkü zaten gece onda geliyor mesaisi olduğunda. Onun geleceği saate iş kalır mı, her işini yapıyorsun ya da hazır değilse bile sen otur yorgunsun ben hazırlayayım diyorsun” (18.g)

Kadına işi sıkıştığında ya da hasta olduğunda yardım etmenin ötesinde, evişlerini sistemli olarak paylaştığı, bir başka deyişle gündelikte iş yaptığı belirtilen erkek hemen hemen hiç yoktur. Sadece bir görüşülen kişi, kocasının bazı günlük işleri de yaptığını mesela cam sildiğini belirtmiştir. Ama bunun sebebi olarak kadının da çalışıyor olması değil, yükseklik korkusu yüzünden cam silememesi gösterilmiştir. (20 g) Bu görüşülen kişi, kocasının yaptığı işleri şöyle anlatmıştır:

“Gerçekten yardım ediyor. Salatamı hazırlar, yemeğimi yapar, sofrayı kurar, beraber kaldırırsın, temizliğime yardım eder, yalnız camları gece siler, kimse görmesin diye. Beşinci katta oturuyoruz, yükseklik korkum var, gece siler. Aman beni rezil etme de ne yaparsan yap der, gece siler... misafirimiz geldiğinde de.. elbirliğiyle. Öyle şeyimiz yoktur. Çok iyidir o konuda. Ne bileyim, eski kafalılar gibi değildir. Erkek yatar, tv seyreder, yardımcılık neymiş falan filan havaları yoktur. Sabahları özellikle kahvaltımı getirdiğinde çok memnun olurum özel günlerimizde. Çok iyidir bu yönden. Belki de o kadar iyi olmasa atardım şimdiye kadar, bu parasızlığı çekmezdim.”(20.g)

IV.2.5.2.2 Kadının Geliri ve Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Harcama Biçimlerinin Değişimi

Ev eksenli çalışma sürecinde ortaya çıkan dinamikler bakımından, kadının kendine ait gelire sahip olması önemli görünmektedir. Görüşülen kişilerin hepsi de (24.g. hariç) ihtiyaç nedeniyle çalıştıklarını belirtmişlerdir, ancak gerek çalışarak

elde ettikleri gelirin pratikte evin bütçesine katılmasında gerek kendilerince algılanışında ve tasnif edilmişinde evin diğer gelirlerinden farklı düşünöldüğü gözlenmektedir. Bu farklılık özellikle, kendi kazandıkları parayı nasıl harcadıklarına ilişkin anlatımlarda berraklaşmaktadır. Fakat öncelikle ev eksenli çalışan kadınların, kendi kazandıkları parayı nasıl algılayıp tasnif ettiklerini irdelemek yararlı olacaktır.

Her şeyden önce kadınlar, çalışmanın ve para kazanıyor olmanın kendilerine, hane içi ilişkilerde önemli bir hareket alanı sağladığını dile getirmişlerdir. Bunu görüşölen kişiler şöyle anlatmışlardır:

“Kendi paran önemli. Elim ayağım tutuyor, allaha şükür çalışıyorum diyebilirim. Biri birşey dese ben de çaba harcıyorum diyebilirim.... Mesela çocuklar, çocuklardan harçlık istesem, laf edemezler çünkü nasıl olsa benim de onlar kadar katkım oluyor.” (14.g.)

“Kendin kazanmak çok güzel. Daha bir güvenli oluyorsun.” (23.g.)

“Emin oluyorsun, her türlü güçlüğü de emin oluyorsun. Acil durumda da hazırım, iyi günde de hazırlıklıyım. Yani kimse beni yıkamaz gibi bir güç geliyor bana.” (20.g)

Bir başka görüşölen kişi de çalışıyor ve para kazanıyor olmasının kendisine hane içinde nasıl bir alan açtığını, para harcama davranışı üzerinden şöyle açıklamıştır:

“Onun (maaşı)15’inden 15’ine, ben 1’inden 1’ine alıyorum. Onbeş gün benimkini yiyoruz... Benim paramı yedikten sonra, (onun parasını) nasıl harcayacağımı ona mı soracağım. Hepsini ben harcıyorum.” (4.g)

Fakat para kazanıyor olmak üzerinden kendine hareket alanı sağlayan görüşölen kişilerin yanı sıra, kendi kazandığı parayı önemsizleştirmek üzerinden

strateji uygulayan görüşülen kişilere de rastlanmıştır. Bu görüşülen kişilerden biri, kazandığı paranın miktarının kocasınınkinden daha az olması üzerinden strateji yürüttüğünü açıklamıştır.:

“Ben kazandım bunu dersem, onun kazandığı ne olacak. O daha fazla. Söylerim ona. O da hanım güle güle harca der...”(17.g)

Aynı görüşülen kişi, eve para katkısında bulunmasının aslında önemli olduğunu da şu şekilde dile getirmiştir.

“ (evde çalışmasına) beyim ne diyecek, paranın yüzü kıymetlidir. Parayı görünce iyi oluyor diyor. Para gelsin de.” (17. g)

Kendi çalışarak kazandığının kocasının gelirine göre az olması üzerinden giderek, kendi gelirini önemli bir katkı olarak sunmama yaklaşımını bir başka görüşülen kişi şöyle dile getirmiştir:

“Ama kendi parammış, eşimin parasıymış hiçbir zaman mukayese etmedim. Etsem de, ben mesela diyelim, on lira aldım, hemen ortaya koyarım, eşim zaten kuruşuna kadar eve getirir, otururuz mesela şu şuraya çıkacak, bu buraya çıkacak. Geri kalan parayla da bana der mesela sen bunu al hanım, ne yapacaksan yap, bana içinden şu kadar harçlık ver. Yani o benim param diye düşünmüyor, düşünmedi bugüne kadar. Ben de düşünmem.”(10.g)

Kocanın geliriyle kıyaslanmasının ötesinde de eve iş alındığında kazanılabilen paranın miktarının, kadınların hane içinde hangi stratejiyi izlediklerinde etkili bir faktör olduğu gözlenmiştir. Görüşülen kişiler, çalışmanın ve para kazanmanın güven verdiğini söylemişler, ancak kendilerini çalışıyor saymaları için belirli bir asgari sınırın üzerinde bir para kazanmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

"Kendin kazanmak çok güzel. Daha bir güvenli oluyorsun. Ama daha çok kazanmak isterim. Şimdiki çok az."(22.g)

"Evde iş yapmakla çalışmak aynı olur mu hiç. Düzenli olsaydı, o daha ayrı birşey." (18.g)

"Evde çalışınca daha az para kazanıyorsun, çocuğunla ilgileniyorsun, çalışma saatin belli değil. Dışarda çalışsan, işin başı sonu belli olur, sigortan olur. Benim kendime çalışıyor diyebilmem için hiç olmazsa bir yirmi yirmibeş milyon kazanmam lazım. Evde de çalışsam çalışıyor derim kendime ama miktar önemli."(11.g)

Yani kendini çalışıyor saymak ve bunun üzerinden strateji izlemek, ancak belirli bir düzenli gelir elde edilebilen durumlarda gerçekleşiyor gibi görünmektedir. Yalnız, burada kendini çalışıyor saymak üzerinden strateji izlemeye daha olumlu bir anlam yüklemek yanıltıcı olabilir. Bazı görüşülen kişilerin, kendi gelirlerini, tam da azlığı, dolayısıyla evin gündelik geliri içinde değerlendirilemeyeceği argümanı ile marjinalize ettikleri ve gelirleri üzerinde bu yoldan bir denetim sağlamakta oldukları gözlenmiştir. Örneğin bir görüşülen kişi, bunu şöyle ifade etmiştir:

"Hayır, evin normal geçimine katmadım. ...bazen katıyordum ama o kadar da büyük bir para almıyordum zaten.....yani o kadar büyük para da almıyorduk ama yine de akmasa da damlıyordu."(21.g)

Bazı görüşülen kişiler de bunu, kendi kazandıkları parayı daha kıymetli buldukları, daha kalıcı yerlere harcamak istedikleri şeklinde dile getirmişler, (5.g, 11.g, 12.g, 10.g, 20.g,) Parayı evin zorunlu geçimi için harcamamaya özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Örneğin bir görüşülen kişi kazandığı parayı nasıl harcadığını şöyle anlatmıştır:

"(kazandığım para) kirayı kapatıyor ama hiç kiraya da vermedim yani. Sağa sola çoluk çocuğun borcu vardı, onları ödedim. Benim eve doğru dürüst faydam yok."(12.g)

Bir başka görüşülen kişi de bunu şöyle dile getirmiştir:

"Yani şimdi eğer eşim ödememişse ya ihmalkarlıktan veyahutta o an için elinde para olmadığından ödememiştir, yani onu da yatırırım. Yatırmadım ama, yaparım. telefon faturası yatırdım, ama elektrik, su falan yatırmadım."(10.g)

Kazandığı paranın "his, duygu" olarak farklı olduğunu belirten bir görüşülen kişi de harcama davranışını benzer şekilde ifade etmiştir:

"Kendim kazandığım için... daha değerli şeylere vermeye çalışıyorum. bir iki kere dedim kendim yatırayım telefon parasını, ben konuşmuşum işte, telefon parası yüksek geldi,şimdi beyime dedim, yok... ben bir daha... ben paramı isterim, kesinlikle ben sana vermem. çünkü ben burda bunu alacaktım, ondan sonra ben vermiyorum sana, ver benim paramı... sana borç verdim diyorum. onun kazandığı daha kolay harcanıyor tabii... ne kadar idareli de tutsam ben kendim, kendi kazandığımı biraz daha zor harcıyorum. çok zor harcıyorum. çünkü daha kalıcı şeylere vermek istiyorum, biriktirmek istiyorum."(11.g)

Aslında pratikte kadınların kazandıkları para yine eve ve çocuklara, onların ihtiyaçlarına harcanmaktadır. Fakat fark, öncelikle kadınların kendi paralarıyla gündelik geçim içinde alınamayacak şeyleri almalarından doğmaktadır. Bunu çeşitli görüşülen kişiler dile getirmişlerdir:

"Değerli birşeyler alıp, yani geçen sene hep öyle yaptım. küçük bir teyp aldım, çocuklarıma meyve sıkacağı aldım, böyle gözleme filan için sac

aldım.... yani işte evin ihtiyaçları. tabii bunun yanı sıra çocuklarıma pazardan yani alamayacağım şeyleri alırdım. meyvelerden filan, istediklerini, para koyardım ayrıyeten, onlar için. onları alırdım."(11.g)

"mesela kızlara çeyiz, ufak tefek şeyler oldu... yani var ya hiçbir işe yarar birşey olmuyordu. Geliyordu, alıyordun onu, eline alana kadar zaten o eriyordu,birşey anlamıyorduk. Evin bir, mesela bir şeye takside giriyorduk, alalım yapalım diye, o ödeniyordu... tencere alıyorduk, tava alıyorduk öyle şeyler... kızlarıinki zaten eksikleri, kitapları birşey oluyordu bir ihtiyaç. O aldı ben de alayım, birbirlerine biraz kardeş şeyi vardı. onun oluyor benim de olsun, öyle davalar sürüyordu işte."(24.g)

Açıkça dile getirildiği gibi harcadıkları yer sonuçta yine evin ve çocukların ihtiyaçları olsa da, bunlar, gündelik geçim ihtiyacının ötesine geçen ihtiyaçlar olarak görülmekte, bir bakıma kadınlar kendi kazandıkları parayı gündelik geçime katmayarak, hayat kalitesini yükseltmeye çabalamaktadırlar.

Öte yandan bu harcama yerleri, sadece gündelikte hayat kalitesini yükseltmekle sınırlı değildir. Görüşülen kişiler, çocuklarının geleceklerini garanti altına almak için de kazandıkları parayı kullanmaktadırlar. Örneğin bir görüşülen kişi, hiçbir sosyal güvencesi, miras beklentisi olmaması gerçeğinden yola çıkarak, dört yaşındaki kızının özel emeklilik sigortası primlerini ödediğini açıklamıştır.(20.g) Bir başka görüşülen kişi de, eve çalışarak kazandığı son parayla, üç kızından büyük olanının üç ayrı meslek lisesinin sınavlarına girmesini sağlamak amacıyla, kayıt ücretlerini yatırdığını belirtmiştir.(21.g)

Bir de çeyiz harcamaları vardır ki, hemen hemen bütün görüşülen kişiler, kazandığı paranın bir bölümünü kızlarının çeyizine yatırdıklarını belirtmişlerdir. Bu tavırda kızın yaşı önemli görülmemekte, çocuk ne kadar küçük olursa olsun, ufak ufak çeyiz yapmaya başlamanın önemi vurgulanmaktadır.

Bir diğerk farklı harcama yeri de, kötü gün parası olarak kenara para atılmasıdır. Bu ikinci durumda kenara atılan para, sözel düzeyde eve harcanır olarak kategorize edilmektedir. Fakat, ilginç olan nokta, kadınların, bu paraya dokunmalarını gerektirecek kadar sıkışık duruma hiç düşmediklerini dile getirmeleridir. Bunu değişik görüşülen kişilerin anlatımları şöyle örnelemektedir:

"Yani kıyamıyorsun. Burda bir iki kuruş geriye atayım da lazım olur gibisinden, veyahut da onun aldığını koyayım bir kenara da benim aldığım harcansın, veyahut da benimkini koyayım bir kenara da lazım olur. Bugün ney, hastalığı var sağlığı var, her şey bizim için....eşimin de haberi oluyor, eşimle saklım yok. ama hiç yani ihtiyaç olmadı benim biriktirdiğim paraya. Sıkıştıkça allah veriyor."(21.g)

"Senin paran benim param yok yani. Çok acil birşey olduğunda benim param ortaya çıkar, ama çok acil birşey olmayınca ellemez de istemez de. Yani ne olursa olsun o senin der... Valla şu ana kadar hiç çok acil birşey olmadı. Olmasın da."(20.g)

Öte yandan kimi görüşülen kişiler de kazandıkları parayla eve giren para arasında fark olmadığını, kendi kazandıklarının evin geçimi için zorunlu olduğunu ve evin gündelik harcamalarında kullanıldığını açıklamışlardır (4.g, 1.g, 7.g, 13.g) Ancak bu görüşülen kişilerin durumunda bir etken daha vardır, o da evin toplam harcama parasının da onların elinde bulunmasıdır. Her ne kadar evin toplam parasını elinde tutan ve harcamalarını yapan kişi olmak, bu harcamaların nasıl yapılacağına karar veren olmayı gerektirmese de³⁰⁰, pratikte kadına bir hareket alanı açan bir etken olarak anlatılmıştır:

---

³⁰⁰ Bu konu, hane içi tüketimin örgütlenişi başlığında tartışılmıştır.

"Kendi kazandığım para farklı değil. Zaten beyimin kazandığı da benim elimde, benimki de benim elimde. Maaşının hepsini getirip bana veriyor. O yüzden farklı olmuyor."(17.g)

"Öyle belirli bir para zaten gelmiyor. Parayı bana verirler. Oğlan hariç, o itfaiyede memur, kendi çalışır, kendi yer. eşim de kızım da getirir bana verir, benimki zaten kendimde. Kenara ayırmıyorum. Bizde yok. Yok öyle, çalayım, ayırayım, yok öyle."(14.g)

Bir görüşülen kişi de, parasını ayırmamasını, evin geçimini ortak üstlenmek üzerinden açıklamıştır:

"Anca evi geçindirdik, yeri geldi ceyranı ödedik, yeri geldi suyu ödedik, nereye yetiştirse onu kapattık. Telefon geldi onu ödedim, günü geldi pazar yaptım. Yani benim paramdır diye şunu yapmıyorum yani, neye rastladıysa onu ödedim."(16.g)

Bir başka deyişle kazanılan paranın azlığı da çokluğu da, evin bütçesinin düzenli bir parçası olması da olmaması da kadınlar tarafından hane içi güçlenme aracı olarak kullanılabilir. Bu kadının yaşadığı hanedeki iktidar ilişkisi dinamiklerine göre değişebilmektedir.

Kadınların kazandıkları parayla ilgili önemli bir nokta da, içinden kendilerine harçlık ayırıp ayırmadıklarıdır. Genelde erkeklerin, şu veya bu nedenle kazandıkları parayı kadına verseler de, kendi paylarını ayırdıkları belirtilmiştir. Oysa, iki istisna dışında bütün görüşülen kişiler, kazandıkları parayı fiilen kendi ellerinde tuttuklarını belirttikleri, bir başka deyişle kocalarına vermedikleri halde, kendilerine hemen hiç pay ayırmadıklarını belirtmişlerdir. Bir görüşülen kişi, bu harçlık ayırma meselesini şöyle anlatmıştır:

“Hayır kendimize ayırmıyoruz. Ben kendime ayırmıyorum yani, öyle yani bizde şey yoktur. O (kocas) getiriyor mesela aylığını bırakıyor eve, ben harcıyorum. Gereken yerlere veriyorum. ... hiç söylenmez, yani öyle lüzumsuz işlere yapmadığım, para harcamadığım için demez.”(8.g)

Kadınların gelirleriyle ilişkili bir diğer nokta da, kocalarının, kadınların kazandıkları paraya talip olmadıklarının belirtilmesidir. Görüşülen kişilerin tümü de, kocalarının onların paralarını istemediğini belirtmişlerdir. Ama bu istememenin, pratik bir tavırdan ibaret yorumlandığına da rastlanmıştır. Örneğin, bir görüşülen kişi, kazandığı parayı kocasının “istemediği”ni anlatıp, aslında bu tavrın daha rasyonel oluşunu şöyle gerekçelendirmiştir:

“...Mesela dün aldım en kısa örneği. Hiç elini bile sürmedi. Çocukların servis parası verilecekti, onu vereyim dedim, telefonumuzu yatırım, ufak tefek şeylere harcarım yani....eee, o bilir benim olur olmaza harcamayacağımı. Alıp cebine koysa gine ondan isteyeceğim, en iyisi hiç alıp koymamak.”(5.g)

IV.2.5.2.3 Ev Eksenli Çalışma Dolayısıyla Hane İçi Stratejiler: Bir Tartışma

Bu bakımdan önemli bir alan, kadının çalışmasının hanenin diğer mensupları ama özellikle kocası tarafından tartışma konusu yapılıp yapılmadığı ve bu tartışmanın hangi koşullarda ortaya atıldığıdır. Buna bağlı olarak kadınların da kocalarının müdahaleleri karşısında aldıkları tavır ve doğrudan kendi tavırları da ele alınmalıdır.

İkinci önemli alan ise, kadının çalışmasının hane içi cinsiyetçi işbölümünün pratikte uygulanışına yaptığı etkilerdir. Yukarda, hanenin diğer mensupları arasında kocaların da ev işlerine katılıp katılmadıkları ele alınmıştır. Ancak burada,

kadınların ve kocalarının kadının veya kocasının yaptığı ya da yapmadığı işler üzerinden nasıl bir iktidar ilişkisi yürüttükleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Üçüncü önemli alan, kadınların kazandıkları paranın ve evin toplam parasının harcanması üzerinden hem kadının hem de kocasının nasıl politikalar yürüttükleridir. Harcama ve alışveriş modelleri, betimleme olarak daha önce anlatılmıştır, burda hane içi iktidar mücadelelerinde nasıl araç olarak kullanıldığı veya kullanılıp kullanılmadığı tartışılmaya çalışılacaktır.

Hane içi gerilim ve dayanışma dinamiklerinin tartışmasına erkeklerin kadının evde çalışması sürecinde hangi sorunları çıkardıkları noktasından başlanabilir. Ancak burada önemli olan toplamda erkeklerin en çok hangi sorunları çıkardığı ya da hangi noktalar üzerinden en çok tartışma yapıldığının saptanması değildir. Gerçi bu tür bir saptama yapmak mümkündür ve yararlı da olabilir. Gerek görüşülen kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerden gerek gözlem ve sohbetlerden, yemeğin hazır olup olmaması, evin temiz ve derli toplu olup olmaması, çocukların bakımlarının eksik kalması, kadınların işi fabrikaya taşımak durumunda kalması gibi meseleler üzerinden tartışma ve müdahaleler yaşandığı çıkarsanmıştır. Ancak tüm bu meselelerin herbir ilişki bağlamında farklı kavramlaştırıldığı ve üstelik aynı insanların ilişkisinin farklı noktalarında diyelim aynı dağınıklık veya yemek hazırlama düzeyinin farklı tepkilere yol açtığı da gözlenmiştir. Dolayısıyla sorun ve gerilim noktalarının saptanması, dinamikleri anlamak için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle, ayrıca tek tek örnekler üzerinde odaklanılarak, evde çalışma sürecinde ortaya çıkan gerilimler etraflandırılıp irdelenmeye çalışılacaktır.

Evde çalışma sürecinde alınan işin evin dağılmasına ve kirlenmesine yol açması, hemen hemen bütün görüşülen kişiler tarafından bir sorun noktası olarak dile getirilmiştir. Ama fiziksel olarak aynı kirlilik ve aynı temizleme periyodu söz konusu olduğu halde kocaların bu kirlilik üzerinden gerilim yaratma potansiyeli çok farklı gerçekleşmektedir. Örneğin aynı işi alan iki görüşülen kişiden biri, kocasının kirlilik nedeniyle eve iş almasına karşı olduğunu, dönem dönem de engellediğini söylerken (5.g) diğer görüşülen kişi, evin kirlenmesinin kocasını ilgilendirmedeğini,

ve ilgilendiremeyeceğini çünkü temizleyenin kendisi olduğunu (4.g) belirtmiştir. Burda farklı insanların farklı tepkileri de önemlidir, ama kişiler arasındaki fark, aynı kişinin farklı dönemlerde aynı kirlilik karşısında aldığı tavrın değişmesi üzerinden tartışılmalıdır.

Kocası evde çalışmasına kirlilik gerekçesiyle karşı çıkan bir görüşülen kişi (5.g) bu yüzden yani kocası "dındır ettiği" için geçmişte kış aylarında eve iş alamadığını söylemiştir. Hatta bir dönem kocasından gizli iş almaya çalışmış, ama adam düzenli bir işte tam gün çalıştığı halde, o dönemde önceden haber vermeden ve belirsiz saatlerde eve uğramaya başlamış, yani kadına baskınlar düzenlemiştir. Görüşülen kişi, bu baskınlardan sonuncusunda iş yaparken yakalandığını, ondan sonra eve kış aylarında iş alamadığını belirtmiştir. Ama görüşülen kişi, o dönemde evin koşullarını şöyle anlatmıştı: Kocasının düzgün bir işi vardı, sonra ev almışlardı, sonra koca işten çıkarılmıştı. Bu görüşme yapıldığı sırada ise evin borcu ödeniyordu, adam da bir işsizlik döneminden sonra yenilerde işe girmişti. Bu görüşülen kişi, kocası, eve baskın düzenlediği dönemlerdeki aynı işi (bir bankanın genel müdürünün özel şoförlüğü) yapmakta olduğu, benzer zaman ayarlama koşullarında çalıştığı halde, artık kışın eve iş alabilmektedir. Sözel düzeyde almayacağını ifade etmekle birlikte, bu görüşme yapıldığında ekim sonuydu ve kadın evde yapmak üzere iş bekliyordu.

Bu görüşülen kişinin dönem dönem eşinden gizli almayı denediği iş, penye temizleme işidir, ve yarattığı kirlilik az değildir. Ama görüşülen kişi, günün birinde kocası gün ortasında eve gelip de kadını iş yaparken yakalayana kadar, hem işi hem de sonrasındaki ev temizliğini yürütebilmiş, kocası kadının evde çalıştığını evin dağınıklığı veya kirliliği gibi belirtilerden sezememiştir. Bir başka deyişle, kocası, kadının evde iş yaptığını tahmin etmiş, fakat kadına evin kirliliği üzerinden laf edecek kanıt bulamadığı için, baskınlarla 'suçüstü' yapma yoluna gitmiştir diye düşünülebilir. Öte yandan kocasına yakalandıktan sonra gizli iş almayı kestiğini dile getiren görüşülen kişi, bu durumda kışın çalışmasının çok zorlaştığını anlatmıştır:

"Evlerimiz dar, küçük... biraz da tozu pisliği vardı. Onun için biz istemedik. Adam da götürdü başka yapanlara verdi. Evde işten sonra yeniden temizlik yap her gün olmuyordu yani" (5.g)

Yani, daha önce evi temizleyebildiği, düzenini sağlayabildiği halde, kocasına yakalandıktan sonra bu artık imkansız olarak dile getirilmiştir. Bu örnekte, evin darlığı ve kirlilik üzerinden, başka bir politika yürütüldüğü açıkça görülebilmektedir.

Bu politika nedir? Bir yorum denemesi yapılabilir. Bu örnekte, evin geçiminin sağlanması için, kadının çalışmasına ihtiyaç vardır. Geçimi sağlamanın erkeğin sorumluluğu olduğu düşünülürse, adamın, kadının çalışmasına ihtiyacı olduğu söylenebilir. Ama bunu baştan kabul edip de kadının çalışmasına bağlı bir takım taleplerde bulunmasının yolunu açmak niyetinde olmadığı anlaşılmaktadır. O yüzden de adam, kadının çalışması üzerinde yetki sahibi olabileceğini kadına sürekli hatırlatmak suretiyle aralarındaki iktidar ilişkisinde mevzi elde etme stratejisi izlemektedir. Bu stratejide amaç, kadının, adamın yükünü paylaştığına göre adamın da kendi yükünü paylaşmasını talep etmeyi düşünemez hale gelmesidir. Bu konu, doğrudan doğruya evde çalışma sürecinde ev işlerinin koca tarafından nasıl paylaşıldığı, daha doğrusu paylaşılıp paylaşılmadığına bağlanmaktadır. Nitekim, bu adamın titiz, çok titiz, olduğu, evin her türlü işini zamanında istediği buna karşılık elini hiçbir işe sürmediği de anlatılmıştır.

Adamın daha baştan 'dirdir ederek' mevzi peşine düşmesinin başka yanları da vardır. Adam bir yandan da kadının kazandığını istemeyen koca tavrı almaktadır. Kadın kazandığı parayı yine evin ihtiyaçlarına, çoğu durumda da en gerekli ihtiyaçlarına harcamadığı halde harcama yerlerinin "kıvır zıvır" olduğu vurgulanmaktadır. Görüşülen kişi parasını nasıl harcadığına kocasının bazen karıştığını belirterek şöyle açıklamıştır:

"mesela öyle fazla bardak, tabak, süs eşyası. Kadınların en çok sevdiği şeyler. onlara pek taraftar değil yani. Ama yeri gelir ki hiç lüzumsuz şeyler alır. derim ben alsam kızarsın, kendin bunu niye alırsın" (5.g)

Burda ilginç olan nokta, kadının kendi aldığı eşyaları, "fazla" eşyalar olarak nitelenmesidir. Bu noktaya tekrar, bir başka görüşülen kişinin kendi çalışmasını alçaltması tartışmasında geri dönelecektir.

Tekrar yukardaki örnekten devam edilirse, bu görüşülen kişinin kocasının, kadının çalışması karşısında aldığı tavır bütün olarak gözden geçirildiğinde, adamın, kadının çalışmasına ilişkin itirazlarını her zaman aynı ses tonuyla ileri sürmediği görülmektedir. Kadına baskın düzenlemekten, görmezden gelmeye varan tavırlar sergileyen bir koca söz konusudur. Bu tavır farklılığının arkasında yatan etkenlerden biri, evin geçiminde o sırada kadının çalışarak kazandığı paraya duyulan ihtiyaç olarak belirmektedir. Ama yukarda da belirtildiği gibi, adam, dezavantajlı konuma düşmemek için, bu ihtiyacı dile getirmemekte, tersine, karısının çalışmasına ve parasına ihtiyaç duyulmadığının altını çizmekte, kadının yapması gerekenin ev işleri ve çocuk bakımı olduğunu vurgulamaktadır. Sözel düzeyde hep aynı tavır geçerli olmakla birlikte, pratik tavır değişmekte, kadının çalışması istenen dönemlerde eve baskın düzenlenmemekte, kadının çalışmasına "ses çıkarılmamakta"dır. Hatta belki kadının, kendi çalışmasına olan ihtiyacın baskısını dolaylı yollardan daha fazla hissetmesi için gerekli adımların atıldığını söylemek de mümkün olabilir.³⁰¹ Böylelikle kadını geçimin sağlanamadığı bir durumda kocasına rağmen çalışma ve para kazanma sorumluluğunu üstlenmek ile,

---

³⁰¹Bunu söylemek, bu görüşülen kişi bakımından pek destekli olmamakla birlikte, bu tip politikalar izlendiğine ilişkin bir başka görüşülen kişiden örnek verilebilir. Sivas'taki görüşülen kişi, bu bakımdan çok net bir örnek sunmaktadır. O da karısının çalışmasını (evde) istememekte, görüşülen kişi de gizli gizli sipariş alıp yapmaktadır. Yapılan iş dantel olduğu için, herhangi bir temizlik/kirillik problemi çıkarılması zordur, fakat kocası görüşülen kişinin çalıştığının farkındadır ve kadının parasını kendisine vermesini sağlamaya çalışmaktadır. Zaten görüşülen kişinin gizli çalışmaya başlaması da kazandığı parayı kocasına vermemesiyle bağlantılıdır. Sonuç olarak, adam şu sıralar, karısını ne kadar sevdiğini, aralarının ne kadar iyi olduğunu, kendisinin kolay bulunamayacak iyi bir koca olduğunu ama moralinin bozuk olduğunu, çünkü paraya ihtiyacı olduğunu, kimseden destek görmediğini vs anlatıp durmaktadır.

geçim sıkıntısı çekmek arasında seçim yapmaya zorlamaktadır. Kadın daha eve iş almasına rıza gösterilmesi noktasında uğraşmak zorunda bırakılınca, adamın kadının iş almasına rıza göstermesi bile yeterince iyi bir tavır olarak sayılacak ve diyelim adamın ev işlerine katılmasını bekleyemeyecek yani erkeğin sorumluluğunda olan bir yükü sırtladığı halde, kendi sorumluluklarından birazının paylaşılmasını talep edemeyecektir.

Bu tavrın güçlü yanı, adamın sorun çıkarma potansiyelini öne çıkarmak suretiyle kadını aile içinde huzursuzluk çıkmasına yol açmama, idare etme tavrına zorlamasıdır. Bir başka deyişle, kadının çalışması ve para kazanmasıyla talepkar hale gelmesini, talep etmeye yönelmesinin önünü kesip, idare etme, adama göre mevzilenme yönüne itelemesidir. Nitekim, bu tip politika izleyen bir başka kocanın durumunda, ailenin refah düzeyi yüksek olduğundan görüşülen kişi, eve iş almayı kesmesini huzur faktörüyle açıklamıştır (24.g).

Kocanın tavrının ikinci yönü de, kadının para harcadığı yerleri önemsiz, gereksiz eşyalar olarak aşağılamak suretiyle, kadının çalışarak ve para kazanarak ve bu parayı aileye/evin geçimine harcamak suretiyle talepkar olmasının önüne geçmektir. Fakat burda kadının (görüşülen kişinin) kendi alışveriş tavrını aşağılaması, ilginç bir nokta olarak belirmektedir.

Her şeyden önce kadınlar da bu pazarlık tavırlarının farkında oldukları, onlar da başka bir tarafından kendi çalışmaları üzerinden pazarlık yürüttükleri için, kocalarının karışmamasını, ses çıkarmamasını, anlayışlılık olarak niteleyebilmektedirler. Nitekim, bazı görüşülen kişiler, eşlerinin sorun çıkarmamasını, kendi düzenlerine dokunulmadığı, kendi hizmetleri aksatılmamasıyla ilişkilendirmişlerdir. Örneğin bir görüşülen kişi, işin evi kirletmesi konusunda adamın laf etmemesini, şöyle açıklamıştır.

"Adam zaten hiç bakmıyor ki, yiyor yemeğini, kılıyor namazını, hemen yatıyor."(15.g)

Yine yukardaki örnekte aynı işi alan öbür görüşülen kişi, (4.g) kocasının anlayışlı olduğunu, kendisine iyi davrandığını bu tip davranışlarla örneklemiştir.

“Diyelim bura dağıldı, ben iş yapıyorum, o kalkar toplar, düzeltir....diyelim ki bugün ben oturuyorum, belki de alışkanlık da var, o kalkar, yani etrafı düzeltir, kendi dağıttıklarını toplar, yani bana öyle yük olmaz hiçbir zaman. İşe anlayış gösterir, gelsin bugün mesela işim sıkıydı yemek yapamadım, canın sağolsun bulduğumuzu yeriz der. Yani demez ki o işlerini beş dakika bırakıp yemek yapsan ne vardı sanki. Beni azarlamaz, istemez. Yemek de yapar, yani bugün yemek yapamadım, iki yumurta kırar yeriz. Ben o arada bir şey hazırlarken o da yardımcı olmaya çalışır, getirir, birşeyler yapar, gider kendi alır. Yani iş yapmasam da gider alır.”(4.g)

Yoksa bu görüşülen kişi de evi temiz tutma yükümlülüğünü tek başına üstlenmiş durumdadır. Fakat, onun durumunda kazancına duyulan ihtiyacın sürekliliği kabul edilmiş durumdadır. Bu da onun kocasının pazarlıkta, negatif noktadan yani karısının çalışmasına kerhen razı olma noktasından durmasını engellemektedir. Dolayısıyla bu görüşülen kişi, kocasının evin kirlenmesine laf etmesinin söz konusu bile olmadığını söyleyebilmektedir:

“Evdekilerden şikayet olmuyordu çünkü yakınma şikayet bana oluyordu. Tozunu da temizleyen ben, yapan da ben. Pisliğini de temizleyen de ben.....şimdi ayrı ama o zaman oturma odasıydı, başka odamız yoktu ki, mecburi oturma odasında yapıyordum. Tozu falan çok çıkıyordu. Çok, çok. Tozu çok. İş bitip gidiyordu, evin temizliğine başlıyordum. Evi temizle bitir, hop gene iş gelecek.”(4.g)

Burda belki, bu görüşülen kişinin daha güçlenmiş bir kadın olduğu söylenebilir. Fakat göz ardı edilmemesi gereken bir nokta da, aynı zamanda her türlü işi de yapmakta olduğu, yani bir tür süper kadın olduğudur. Ama kendisi, bunun da ötesine geçebildiğinin işaretlerini vermektedir. Yani demektedir ki, ben oturuyor

olsam da o sırada o iş yapar. Artık, bunu alışkanlıkla gerekçelendirmektedir. Bu her işi birden üstlenme üzerinden güçlülük bir başka görüşülen kişi için de söz konusudur. 10 yaşında İstanbul'a çalışmak üzere gelen ve o zamandan itibaren 17 yıldır önce dışarda sonra evde sürekli çalışan bu görüşülen kişi de, kocasının eve alınan işin kirliliği üzerinden sorun çıkarmamasını çok normal karşılamakta ve bunu şöyle dile getirmektedir:

“Bir şey demiyor hayır ama sonuçta temizleyen benim. Temiz tutuyorum, zaten masanın üzerinde kesiyorum, bu masanın üzerinde. Makasla yani ne kadar pisliği çıkarsa onun. Tabii kenarlarından ipliği çıkıyor... onları hep masanın üzerinde bırakıyorum. Toplu halde böyle. Çocuklarım da küçük ya, devamlı evin içinde, o yüzden masanın üzerinde kalmasına özen gösteriyorum.”(11.g)

İşin evi kirlettiği gerekçesiyle kocası, eve iş almasını önleyen bir görüşülen kişi daha vardır. O görüşülen kişinin durumunda kirliliğin yanı sıra işin getirilip götürülmesi de kocası tarafından gerilim odağı olarak kullanılmaktadır.

“benim beyim zaten temizlik konusunda çok titiz. Bir çok zaman ailevi huzursuzluklar yaşadığımız da oluyor ki bence bu hemen her evde olabiliyordur. Bizim tek problemimiz ev temizliğinden çıkar. Benim beyim çok temiz, aşırı temiz yani. .. iş bitmeden temizlik olmadığından o da (koca) onu bildiğinden o yüzden yazık günah diyor. Bunla uğraşana kadar temiz evinde otur diyor.”(10. g)

Bu görüşülen kişiyle, eve iş almayan ve maddi durumu daha iyi olan komşularının yanında görüşüldüğü için olsa gerek, kocasının eve iş almasıyla ilgili pek sorun çıkarmadığını söylemiştir. Ancak konuşmanın daha sonralarında, aynı görüşülen kişi, kocasının işin getirilip götürülmesini kadının üstlenmesi konusunda da sorun çıkardığını belirtmiş ve tül kesme işine neden ara verdiğini bu gerekçeyle açıklamıştır:

“Getir götür problem oluyordu. Benim beyim de öyle kızar, taşımaya etmeye kızar, öyle problem oluyordu, ben de istemedim. Yani hiç gerek yok dedi... alınıp götürmek gerekiyordu.”(10.g)

Fakat aynı görüşülen kişi, kocasının işi getirip götürmesine karşı çıkmasının arkasındaki nedeni şöyle dile getirmiştir:

“Alınıp götürmek gerekiyordu. Beyim de karşı çıktı, aç mısın açıkta mısın dedi, neyin eksik dedi. Öyle kendin ziyan oluyorsun oralara git gel dedi. En iyisi vazgeç dedi. Vazgeçtim öyle bıraktım.”(10.g)

Bu karşı çıkışın yaşandığı dönemde kadının kocasının kendine ait dükkanı varken, daha sonra işleri bozulmuş, bu durumda yine getir götürü olduğu halde kadının iş almasına karşı çıkmaktan vazgeçmiştir. Daha doğrusu, kadına işi bırakması için baskı yapmaktan vazgeçmiştir, fakat sorun noktaları zaman zaman kullanılmak üzere elde tutulmaya devam edilmiştir...Duruma göre bu sorun noktaları, çocuklarla yeterince ilgilenilmemesi, ya da ev işlerinin aksaması da olabilmektedir.

“yani benim beyim fazla dağınıklıktan hoşlanmayan bir insan. Dağınıklığı ben de sevmiyorum. Ama dışarıya iş yaptığım zaman bunun içine koyuyorsun bir sürü dağınıklığı oluyor. ... aslında ben balkonda yapıyordum, balkonum müsait, çok büyük balkonum var. Orda yapıyordum ama yine de çocuklarıma engel oluyordu, şunu da yapayım şunu da yakpayım derken çocuklarımin ne uyku saati kalıyordu ne yemek saati. Evimin işi aksıyordu, “(10.g)

Bunların erkek tarafından bahane olarak kullanılmaktadır, çünkü, aynı koca, duruma göre karısına evde yapacağı iş de aramakta, bulmakta, hatta arkadaşlarına karısının evde çalıştığını söyleyip onların karılarına örnek gösterebilmektedir. Kocasının kendisine evde yapacak iş arayıp bulması,. kadın tarafından, zorlama

faktörünün bulunmadığı, çalışma kararının kendisine bırakıldığı vurgulanarak anlatılmıştır.

“Beyimin arkadaşı var, tekstil firmasında çalışıyor, eşime demiş ki.³⁰² getirsem demiş, hanımın temizleme işi yapar mı. Valla bilmem demiş o da, sonra bana söyledi, bak eve getirecek evden alacak dedi. Yani bi tek ipini kesiyormuşsun, yapmak istersen yap, istemezsen yapma dedi. Aa dedim, yaparım niye yapmayayım, evde oturuyorum dedim. Getirdi.”(10.g)

Fakat burda kocanın kadının ev dışına çıkmasının önüne geçmeye çalıştığı, bir başka deyişle, kadının çalışmasının sadece eve katkıyla sınırlı kalmasını sağlamaya çalıştığı da irdelenmesi gereken bir noktadır. Yani kadına iş bulmaktadır, ama mümkünse kadının kapı dışına çıkmasını, başka insanlarla karşılaşmasını gerektirmeyecek şekilde bulmaktadır.

Bu kapı dışına çıkma, başka insanlarla ilişkiye girme imkanı çok önemlidir. Başka bir görüşülen kişi, Sivas'taki görüşülen kişiyle devam edelim. Bu görüşülen kişi, orta ikinci sınıftan ayrıldığından beri aralıksız olarak yani hem evlenmeden önce, hem de 14 yıllık evliliğinin tamamı süresince eve iş almıştır. Evliliği süresince hane içi ilişkilerde çeşitli aşamalar kaydettiğini, özgürleştiğini söylemekte ve bunu çalışmasına bağlamaktadır. Bu kadına kocası, yakın zamanda dışarda iş buldu. Bir kreşte çocuk bakıcılığı. Kadrolu bir iş olduğu halde kadın istemedi ve evde çalışmayı tercih etti. Açıklamasını iki nokta üzerinden yaptı: özgürleşme ve kazandığı paranın denetimi.

---

³⁰² Bu görüşme, eve iş almayan ve maddi durumu görece daha iyi olan komşularının evinde ve onların önünde yapıldı. Kadının anlattıkları değerlendirilirken bu etkenin göz önünde bulundurulması gerekir. Örneğin bir fabrikada çalışan bir işçinin kendiliğinden iş getirmeyi önermesi o denli gerçekçi görünmemektedir.. Kocanın karısı için iş sormuş olması, hiç değilse böyle bir öneriyi ortam hazırlamış olması daha büyük bir ihtimaldir.

Bu görüŖülen kiŖi, özgürleŖmesini sosyalleŖmesine bağlamakta,, sosyalleŖmenin de hergün aynı üç beŖ kiŖiyle yan yana aynı rutin iŖleri yapmaktan geçemediğini, tersine bunun insanı kapattığını söylemektedir. Kendisi, evde yaptığı iŖleri satmak için eŖitli iliŖkilere girmek zorunda ve bunun güçlendirici olduğunu belirtmektedir. Bu kadının yaklaŖımı denebilir, ama ilginç olan nokta, bu kadının kocasının da kirlilik, dağınlık ve çocukların ihmal edilmesi gerekçeleriyle kadının evde iŖ yapmasını engellemeye kalkıŖmıŖ olmasıdır. Bunun hikayesi daha önceki bir bölümde anlatılmıŖtı, o yüzden tekrar edilmeyecektir. Burda önemli olan nokta, kadının kazandığını kocasına son kuruŖuna kadar vermesini sağlamak amacıyla, kirliliğin ve çocuk bakımının bahane edilmesi, ayrıca dıŖarda kadrolu bir iŖte alıŖıldığında kazanılacak paranın tam miktarının bilinmesi üzerinden bir denetim mekanizması kurulacağının hesaplanmasıdır. Bu hesabı iki taraf da, erkek de kadın da yapmaktadır. Kadın, belirli bir maaŖı olduğu taktirde, bunu kocasına vermemeyi baŖaramayacaęını düşünmekte, oysa evde alıŖtıęında belirsizliğin kendisine bir hareket alanı sağladığını görmekte ve bunu bırakmak istememektedir.

Kadının alıŖmasına karŖı alınan negatif tavırda bir neden de, kadının adamın görevlerini tam yapmadığını, yani evin geçimini sağlayamadığını ve kendisinin alıŖmak zorunda kaldığını söyleyebilecek oluşudur. Yani bu sözün daha baŖtan önüne geçme isteğidir. Adam rıza gösterme ekseninde pazarlık ettiğine göre, bu ekseninde kadın da ona beceriksiz diyebilir. Kadının bunu demesinin baŖtan önüne geçmek üzere kocanın peŖinen fazlasıyla bastırđı durumlara da rastlanmıŖtır. Nitekim, 12. görüŖülen kiŖinin durumu bunun örneğidir. Adam kadına iŖ bulmamakta, "kendisi bulursa yapsın, bulmazsa kanaat etsin" tavrına girmektedir. Bu da kadını, geçim faaliyetinin ötesine geçip kendisi için birŖey ister hale gelmesini önlemenin bir yolu olarak görünmektedir.

Kadının yaptığı iŖin önemsizleŖtirilmesi, bu bakımdan erkekler tarafından kullanılan bir araçtır. Ama kadınlar da kendi alıŖmalarını önemsizleŖtirmektedirler. Bir görüŖülen kiŖi, sadece kendi kazandığı parayı önemsizleŖtirmekle kalmamıŖ, alıŖtıęını yok sayma tavrı sergilemiŖtir. Aslında

daha 11-12 yaşından itibaren çalışmış olan bir görüşülen kişi, evlendikten sonra evde iş yaptığı zaman kazandığı parayı şöyle anlatmıştır:

"parayı hiç adama vermiyordum. Şimdi ben ilk başladım. O konuyu da anlatayım sana. Şimdi yani zorluk çektim ya makinede, parayı aldım ayrı koydum. Adamın parasının yanına hiç getirmiyorum bunu. Adam şimdi diyor ki bana, sen diyor para aldın, getir bakalım, paranın yüzünü görelim. Benim paramı senin parana karıştıрма. E diyor, sen benim paramı harcarsın da senin parayı karıştırmıyorum. Halbuki adamın çalıştığı da benim elimde, benimki de. Öyle bir ayrı gayrimiz yok... bana getirir evet. Yani ben niye dedim, adamın kazandığı parayı biz har vurup harman savuruyoruz yani, nerden geliyor nereye gidiyor, çalışmadığımız için bilemedim. Ama ben çalışınca anladım ne olduğunu." (15.g)

Bu görüşülen kişinin kendi çalışmasını yok sayarken, harcama yerlerinin "kıvr zıvır" olduğunun, parayı har vurup harman savurduğunun altını çizmesi ilginçtir. Şimdi buradan tekrar baştaki 5. görüşülen kişiye dönebiliriz. Neden kadınlar da kendi çalışmalarının, kendi gelirlerinin harcadığı yerlerin önemli olmadığını söylemektedirler?

Öncelikle, kadınların kendi çalışmalarını küçümserlerken, bunu harcamalar üzerinden yapmaları önemli görünmektedir. Bu bakımdan yukardakilere ek olarak başka örnekler de verilebilir. "Kazanmayı değil harcamayı biliyoruz, lükse harcıyoruz, geçime para vermiyoruz" anlatımları ortaklık taşımaktadır. Hiçbir lüks harcama gösteremeyen sigara içtiğini dile getirmiştir (12.g ve 23.g) Yani burada biraz kocayı yatıştırma, idare etme tavrına girildiği söylenebilir. Bir başka deyişle kadınlar, evde fazla sürtüşmeye neden olmaksızın, adamı yatıştırarak bir yandan evin ihtiyaçlarına katkıda bulunmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, bu görüşülen kişilerden biri, kocasının iyiliğini, idareciliğini vurgulamış, ancak, hem görüşülen kişi hem kızları aslında idareci davrananın, adamı yatıştırmanın kendileri olduğunu açıkça belirtmişlerdir.

"Kimi insan cimri olur, bilmem ne olur, paranın hesabını sorar, harcadın nereye verdin, bilmem ne, dırdırı çok olur. Ama bunun yok. Azıcık yüzüne güldün mü tamam, yumuşadı, her taraf bitti..... yani öyle sert sert başladı sert konuşmaya, azıcık yüzüne güldün mü onun, onda da yumuşadı yani"(15.g)

İdareci davranış, sadece bu görüşülen kişiyle sınırlı değildir. Pek çok görüşülen kişi, kocalarının ne istediğini, nerelerden sorun çıkaracağını bilip, kendi davranışlarını ona göre ayarladıklarını söylemişlerdir. (Örneğin 12. g, 5.g, 15.g)

"ben zaten kendim biliyorum evde ne zaman yemeğin hazır olacağını. Onun işten ne zaman geleceğini. Yani dışarda ne kadar yerse yesin gene de evde yemek olmalı. Ben onu biliyorum zaten. O da hazır olduğu için öyle bir sorun yok."(5.f)

"ben de titizim yani, yapıyorum, her şeyimi yapıyorum, titizliğim yani var, canım az yani sabredemem, şurda bir gömlek oldu mu ütülenmedik, yahut pantolon olsun, kimi insanlar bunu haftalarca saklar orda, ben ama yıkandı, dakkası bitince yerine girecek..."(15.g)

Bu görüşülen kişinin örneği üzerinden bir de şu söylenebilir. Bu görüşülen kişi, taşeron işine sinirinin dayanmadığını, bu nedenle de sipariş işlerini tercih ettiğini söylemiştir. Sipariş işinin üstünlüklerinin başında da temizlik işi çıkarmadığını, bir de paranın daha düzgün ödendiğini saymıştır.

"yani elışı olsa, dantel örsün daha iyi. .. dışarıya tül örsen ondana daha temizdir, ve daha da iyi parası... (taşeron işi) düzenli değil, çalışması belli değil, bazen geliyor, bazen gelmiyor..."(15.g)

Bu görüşülen kişinin sürekli kocasını idare etme politikası yüzünden, hakikaten taşeron işinde zorlandığı düşünülebilir. Kendine laf getirmeme tavrı,

kadına bir sürü işi birlikte üstlenme yükümlülüğü getirmektedir. Gerçi bir yandan da bu yükümlülüklerin istisnaları olmasının zeminini hazırlamaktadır ama soru şudur:

Kadınlar neden hem evin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmakta, hem de bunun önemsizliğini vurgulayıp kocalarını yatıştırma tavrını benimsemektedirler? Bu sorunun cevabı için, kadınların paralarını harcadıkları yerlere bakılmalıdır. Kadınlar, kendi paralarını, kocalarının ihtiyaç olarak görmediği yerlere harcamaktadırlar. Bir başka deyişle, paralarını, kocaya kalsa yapılmayacak bir takım harcamalara yatırmaktadırlar. Bu harcamaların neler olduğu ilgili başlıkta ayrıca ele alınmıştır. Burada sadece evin gündelik harcaması olarak görünen harcama örnekleri ele alınacaktır. Bunlar, çocukların servisi, ve telefon parası gibi harcamalardır ve doğrudan kadınların konforunu artırmaktadır.

Telefon parasını kadının ödemesi örneğini ele alalım. Kadınlar telefon parasını kendileri ödemek üzerinden ciddi bir politika izlemektedirler. Çeşitli görüşülen kişiler, telefon parasını kendi paralarından ödediklerini belirtmişlerdir (12.g, 10.g,11.g, 5.g gibi). Bunlardan biri bu tavrını şöyle anlatmıştır:

"bir iki kere dedim kendim yatırayım telefon parasını. ben konuşmuşum işte, telefon parası yüksek geldi, şimdi beyime dedim, yok ben bir daha.. ben paramı isterim, kesinlikle ben sana vermem. çünkü ben burda bunu alacaktım, ondan sonra ben vermiyorum sana borç verdim, ver benim paramı..."(11.g)

Burda kadının parayı önce ödeyerek, çok akıllıca bir tavır izlediği ileri sürülebilir, çünkü kocası böylelikle "dırđır etme" imkanını yitirmekte, telefon parasını er geç, kadının kafasını şişirmeden ödemek zorunda kalmaktadır. Yani kadın baştan ödemeyi yaptığı için kocası, "bu ne biçim fatura otuz milyonluk konuşulur mu da vs" deme şansını yitirmektedir. Ama bir yandan da evinin telefon faturasını ödeyemeyen adam durumuna düşmeyi de kabul edemeyeceği için, karısına borçlanmaktadır. Pratikte adam sürekli karısına borçlu kalsa da bu, pratik sonuçları olan bir strateji olarak görünmekte ve kadına bir hareket alanı

sağlamaktadır. Ödediği parayı geri istemeyen kadınların durumunda da, kocaya karşı, bir "dırdır etme" mevzisi oluşmaktadır.

Bu bakımdan bir başka örnek, Bayrampaşa'dan verilebilir. Oradaki kadın, 25 yıllık evliliği boyunca çeşitli zamanlarda eve iş almış birisidir. Şu sıra çalışmamaktadır. Bu kadının evinde, telefon faturası sürekli bir sorun olmaktadır. Kocası, faturayı sonuçta ödemekte, fakat ödediğinin altını çize çize, ya son gününde, ya da duruma göre cezalı olarak ödemektedir. Bu adam, sürekli kadının ne kadar müsrif olduğu, telefonda ne kadar çok konuştuğu, adamın ocağını batırdığı vs üzerinden kadını sindirmeye çalışmaktadır... O yüzden bu kadın, çalıştığı ve parası olduğu zamanlarda ilk iş telefon faturasını ödemektedir. Aynı mekanizma, bakkalın veresiye borcunu ödenmesinde de geçerlidir. Kocası, kadının başka şeyler istemesini önlemek üzere genel bir hamle olarak telefon parasını ve bakkal harcamasının büyüklüğünü kullanmaktadır. Bu nedenle de eve bir harcama yaptığı zaman bu büyük iş olmakta, kadın o işin kararının dışında bırakılışını göz ardı etmek, yapıldığına sevinmek durumunda kalmaktadır. Örneğin geçtiğimiz yıl, oturdukları evin pencerelerini PVC doğrama yaptırmaları süreci, tam tamına bu şekilde gerçekleşmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kadının çalışması ile özgürleşmesi arasındaki etkileşimin incelenmesi, her şeyden önce, çalışma kavramının irdelenmesini, sorgulanmasını ve yeniden kurulmasını gerektirir. Gündelik hayatta sunulan kadın emeği türleri, sadece işgücüne katılma ya da istihdam yaklaşımıyla kapsanamamakta, aksine bu kategoriler, kadınların çalışması söz konusu olduğunda kapsayıcılıktan uzak ve yetersiz kalmaktadırlar.

Bunun çok temel bir nedeni, kadınların karşılıksız emek sunumlarının çok çeşitli ve yaygın olmasıdır. Kadınlar gelir karşılığı çalıştıkları, "işgücüne katıldıkları", "istihdam edildikleri" zaman bile, ev ve aile hayatının temel işleri, yine onların sorumluluğunda kalmakta, bir başka deyişle hane içinde cinsiyetçi işbölümü varlığını sürdürmekte, kadınlar ev işlerini, çocukların ve eşin ve varsa yaşlı ve hastaların bakımını üstlenmeye devam etmektedirler. Bu hem gelişmiş kapitalist ülkelerde hem azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde böyledir. Bir başka deyişle, kadınların gelir karşılığı çalışması, eşzamanlı olarak herhangi bir gelir beklentisi olmaksızın gerçekleştirdikleri ve bu anlamda karşılıksız emek sunumlarıyla iç içedir. Fakat kadınların karşılıksız emeği, ev içi emek diye de adlandırılan gündelik ev işleri, çocuk bakımı, eşin ve varsa yaşlıların ve hastaların bakımıyla sınırlı değildir.

F. Özbay'ın genel olarak kadın emeğine ilişkin yaptığı sınıflamadan yararlanılarak, kadının karşılıksız emeği, belli başlı üç grupta ele alınabilir. Bu grupların ilki, ev işleri, eşin ve çocukların, yaşlı ve hastaların bakımınıdır. İkincisi çoğu yerde ilkinin devamı olarak algılanan ev içi üretimdir (dayanıklı yiyeceklerin yapımı, giysi dikme, örgü örme gibi). Üçüncüsü ise ilk ikisinden farklı olarak ekonomi içi bir kategori olarak kabul gören ve yaygın olarak ücretsiz aile işçiliği diye adlandırılan konumdur.

Bu karşılıksız emek türlerinden ilki, doğrudan doğruya gündelik hayatın sürdürülmesi ya da bir gündelik hayatın mümkün olabilmesini sağlayan emektir.

İkincisi, ev geçiminin sağlanmasında ve sürdürülmesinde diğer koşullara bağlı olarak ekonomik önemi değişen bir faaliyettir. Üçüncüsünün ise, gerek kırsal gerek kentsel özellikle küçük işletmelerin varlıklarını sürdürmelerinde hayati önem taşıdıkları ortaya konmuştur ve ayrıca ücretsiz aile işçileri, Türkiye'de çalışan kadın olarak hakkında istatistik toplanan kadın gruplarının en büyüğünü oluşturmaktadır.

Kadının gelir karşılığı çalışması ise, çok temel olarak ev eksenli çalışma ve dışarda çalışma olarak iki grupta toplanabilir. Bu gruplamanın gelir getiren ve ekonomik anlamı tanınan kadın emeği (dışarda çalışma) ile ekonomik anlamı tanınmayan kadın emeği (ev eksenli çalışma) olarak yapılması da mümkündür.

Kadının ev dışında çalışması, güçlenme, sosyalleşme ile dayanışma/örgütlenme ve güçlenme ilişkileri şeklinde üç temel kritere göre ele alındığında, öncelikle kadının, emeği ve emeğinin dolayısıyla elde ettikleri üzerindeki denetimi, eşin, evin ve çocukların bakımından yükümlü tutulmaktan hangi ölçüde bağımsızlaştığı, çalışmayla bağlantılı olarak sosyal çevresinin nasıl etkilendiği ve bir de örgütlenme ilişkileri ana noktalarında odaklanmak anlamlıdır.

Kadınların üretime katılması veya dışarda çalışarak gelir elde etmesi, tek başına, ne kadar bağımsızlaştırıcı etki yaptığı sorgulanmaya açık bir alandır. Kadınların ücretli çalışmaya geçmelerinin veya ekonomik bağımsızlık koşullarına sahip olmasının ve erkeğin kadına ekonomik bağımlılığının artmasının, mutlaka kadının güçlenmesi anlamına gelmediğini, tersine, bu durumlarda kendi emekleri üzerindeki kontrollerinin azaldığını veya kadınlar üzerindeki "ataerkil denetimin gevşeyecek yerde güçlenmesinin dahi beklenebileceği"ni gösteren çalışmalar vardır.

Kaldı ki, kadınlar, çalıştıkları zaman da ev ve aile sorumluluklarını üstlenmeye ve çoğu durumda asıl yükümlülük olarak yerine getirmeye devam etmektedirler. Bu bakımdan tek tek kadınların bu yükümlülükleri fiilen yerine getirip getirmemeleri önemli değildir. Bir başka deyişle, kadınların genel olarak ev içi sorumluluklarında özel olarak da çocuk bakımında çeşitli destek sistemlerinden yararlanmaları

mümkün olabilmektedir. Bu yararlanmanın ya karşılıklı yardım şeklinde bir kadınlararası dayanışma ilişkisi, ya hizmetçiler ve yoksul akrabalar gibi diğer kadınları sömürme ilişkisi, ya da annelerin ve kayınvalidelerin yardım karşılığında kurdukları egemenlik ilişkisi olabildiğini, yapılmış çalışmalar ortaya koymuştur. Ancak, önemli olan bütün bu ilişkilerin yine kadınlar arasında gerçekleşen ilişkiler olması, yani, kadınların çalıştıkları zaman dahi, ev içi sorumluluklarının başka kadınlar tarafından üstlenilmesi ve bunun sonucunda erkek rollerinin hiçbir sorgulamaya değmeden varlığını sürdürme zemini bulmasıdır.

Kadının karşılıksız emek sunumu ama özellikle çocuk sorumluluğu, ister dışarda ister evde olsun çalışmaya giriş ve çalışmaya ara verme kararlarının alınışında çok önemli olmaktadır. Bu sadece kadınların yaklaşımı olmakla kalmamakta, onları işe alan veya iş içersinde değerlendirenler de kadınlarla ilgili kararlarda, onların aile ve çocukluluk durumlarını dikkate alarak davranmakta, verilen kararlarda kadınların önceliği aile ve çocuk sorumluluklarını yerine getirmeye verecekleri öngörüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu konuda geniş bir literatür bulunmaktadır. Bir örnek olarak, küçük çocuklu çalışan kadınların evişi ve çocuk bakımına ayırdıkları sürenin küçük çocuklu çalışan babalarinkiyile kıyaslanamayacak kadar yüksek olması verilebilir. Kısmi süreli çalışan annelerin sayısının, bütün ülkelerde, kısmi süreli çalışan babaların sayısından daha yüksek olması ve ayrıca çocuklu kadınlar arasında kısmi süreli çalışmanın, öteki kadınlar arasında olduğundan daha yaygın olması da bu yönde örneklerdir.

Dışarda çalışma bağlamında örgütlenme anlamındaki dayanışma ilişkileri ise, sendikalaşmaya bakılarak görülebilir. Kadınların sendikalarda örgütlenmesinin tarihi neredeyse sendikalar kadar eski olmakla birlikte, sendika bünyesinde varoluşları hala ciddi sorunlar barındırmaktadır. Dünya genelinde ve tek tek ülkeler özelinde, kadınların sendikalaşma oranları (toplam sendikalaşabilecek kadın nüfusuna göre) erkeklerinkinden daha düşüktür. Ayrıca, kadınlar, sendikal yapılar içinde de cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar. Kadınların sendikal yapılar içinde bulunamayışı ya da sorunlu varlığı ile sendikaların kadın işçilerin özgül taleplerine yönelik strateji geliştirememeleri arasında sıkı bir bağ vardır. Dolayısıyla kadınların karma sendikal

yapılar içinde bulunuşlarının işçi olarak güçlenmelerine yardımcı olsa bile, kadın olarak güçlenmelerine ne kadar etki yaptığı son derece tartışmalıdır.

Evde bağımlı üretim yapılması anlamıyla evde çalışmanın ortaya çıkışı, sanayi devrimi yıllarına uzanır. Sanayi devrimi, Marx'ın deyimiyle "şehirlerde bağımsız el zanaatlarının, tarımda bağımsız köylü işletmeciliğinin ve her şeyden evvel de işçi ve ailesinin içinde yaşadıkları bir evin varlığını şart kılan eski tarz ev endüstrisi"ni dönüştürmüş ve "fabrikanın, manifaktür veya mal ve eşya deposunun bir dış bölümü (departmanı)" haline getirmiştir. Sanayi devrimi yılları hakkında yapılan araştırmalar, bu dönüşmüş anlamıyla evde çalışanların, çalıştıkları sanayi dalındaki fabrika işçilerinden çok daha kalabalık bir işçi kesimini oluşturmaları, ve ağırlıkla kadınlardan oluştuklarını göstermektedir.

Günümüzde evde çalışma hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde yaygın bir çalışma biçimidir. Arkaik ve yok olmaya mahkum bir çalışma türü olduğu varsayımlarının aksine, yaygınlığı giderek artmaktadır. Yaygınlaşması, yani hem evde çalışan işçilerin sayısındaki artış, hem de eve iş veren sektör ve firmaların sayısındaki yükselme globalleşen ekonomiler ortamında gerçekleşmektedir.

En yaygın olduğu sektörler arasında hem tekstil, konfeksiyon gibi geleneksel sektörler, hem elektronik ve otomotiv gibi modern sektörler yer almaktadır. Çeşitli sektörlerde evlerde yapılan işler büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu işlerin neler olduğuna bakıldığında, gerek işin yapılışı sırasında kullanılan teknolojiye göre veya sektörlerin talebine göre geleneksel ve modern şeklinde iki temel kategoride sınıflandıkları görülebilir. Yaygınlığının bir diğer göstergesi de, kentsel bölgelerde ağırlığının artması olmaktadır.

Evde çalışmanın yaygınlaşmasının ardındaki nedenler konusunda ciddi tartışmalar yapılmış, farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Ama bu tartışmaların ışığında, evde çalışmanın yaygınlaşmasının günümüzde üretimin ademi merkezileşmesi süreciyle ortaya çıktığı ve bununla bağlantılı olarak pekçok sanayi

ve hizmetler sektörünü saran global taşeron zincirinin gelişmesiyle biçimlendiği söylenebilir. Bu da taşeronlaşmanın, özellikle uluslararası fason üretimin yaygınlaşmasının evde çalışmanın yaygınlaşmasını besleyen önemli bir neden olduğu anlamı taşımaktadır. Evde çalışmanın yaygınlaşmasının ardındaki bir nedende, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomi politikalar sonucunda bu ülkelerin hızla sanayisizleşmesi ve bu olgunun hızlı nüfus artışıyla birlikte kırsal alanlardan kentlere yoğun göçlere yol açması, düzensiz işlere ve bu arada evde çalışmaya yönelen insan yığınlarının ortaya çıkmasıdır.

Evde çalışmanın global ortamda belirlenmesinin bir yönü de, işçilerin çalışma koşullarının ve ücret düzeylerinin başka ülkelerdeki evde çalışanların çalışma koşullarını, ücret düzeylerini hatta iş bulma imkanlarını etkiler hale gelmesidir. Bu özellik, evde çalışanların birbiriyle bağlantısız, bir başka deyişle örgütsüz olduğu koşullarda, aralarında kıyasıya bir rekabet ortamı oluşturulmasına yol açabileceği gibi, uluslararası düzeyde dayanışma ve örgütlenmelerinin gereğini ve zeminini de sağlamaktadır.

Gerek geçmişte gerek günümüzde, evde çalışanların ezici çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Geçmişte, bu o kadar belirgin bir olguydu ki, örneğin Marx³⁰³ evde çalışanları anarken doğrudan doğruya "kadın, genç kız ve küçük erkek çocuk"lardan söz etmektedir. Günümüzde ise birkaç örnek vermek gerekirse, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya ve Hollanda'da ev eksenli çalışan işçilerin yüzde 95'i kadındır. Japonya'da bu oran yüzde 93.5, Cezayir'de yüzde 97'dir.³⁰⁴ Türkiye'de ücretli olarak ev eksenli çalışanların yüzde 92'si, yevmiyeli olarak ev eksenli çalışanların ise yüzde 95'i kadındır. Hemen hemen tamamen kadına özgü bir çalışma türü olması, hem bu çalışmanın örgütlenişinde hem de evde çalışanlar karşısında mesela sendikaların aldığı tavırda etkili bir öğedir.

---

³⁰³ (4) MARX, 151-156.

³⁰⁴ (60) ILO, 10, 11 ; (60) Lazo, 2 ; (13) DPT.

Evde çalışmayla ilişkili yanlış kabuller de vardır ve bunlar da yaygınlık göstermektedir. Bu yanlış kabullerden biri, evde çalışmanın kadınların ev ve aile sorumluluklarını işleri/çalışmaları ile bağdaştırmalarını sağlayan, bir başka deyişle cinsiyetçi işbölümü içindeki geleneksel rollerine hiçbir tehdit oluşturmaksızın gelir elde etmelerini mümkün kılan bir çalışma biçimi olduğudur. Oysa, ILO, a) kadınların çalışma koşulları, çalışma hayatı ile aile hayatı arasındaki ayrımı belirsizleştirdiği ve ev içi yaşama koşullarını kötüleştirdiği, b) zaten dar ve ortak kullanılan mekanları daha da daraltmak suretiyle, ev içindeki fiziksel koşulları kötüleştirdiği, c) çoğu durumda çocukların da çalışmasını gerektirdiği için, aile ve ev sorumlulukları ile gelir elde etme koşullarını birleştirme anlamına gelmediğini belirtmektedir.

Bir diğer yanlış kabul, evde çalışan kadınların "aile bütçesine yardım, boş zamanlarını değerlendirme" olarak çalıştıklarını ifade etmelerinin yaygınlığına dayanmakta, bu nedenlerle çalışıldığında çalışmanın daha değersiz ve önemsiz görüldüğü fikrini içinde barındırmaktadır. Fakat bu amaçlar için çalışmaya atfedilen önemin anlaşılabilmesi için, bu amaçların kadınların hayatındaki nesnel önemi ve kadınlarca algılanışına bakılmalıdır.

Evde çalışan kadınların özgürleşmesi ya da güçlenmesi, dünyadaki evde çalışan kadın örgütlenmelerinden Avustralya, B. Krallık, Hindistan, Kanada, ABD, Filipinler, Nepal, Hollanda, Madeira örnekleri ile uluslararası düzeydeki örgütlenmelere örnek olarak Avrupa Evde Çalışma Grubu ve HomeNet'in çalışmaları ele alınarak irdelenmiştir. Tüm bu örneklerde evde çalışan kadınların özgürleşmesi veya güçlenmesi, içinde yaşadıkları koşullara müdahale edip bunları dönüştürmesi ile bağlantılı ele alınmakta, bir başka deyişle, bir işçi örgütlülüğü oluşturma mücadelesine girmeleri, özgürleşmelerinin veya güçlenmelerinin dolayımı olarak görülmektedir. Ancak bu örgütlenme sürecinde dayanışma ve örgütlenme ilişkilerine girmelerine kendi başına olumlu bir anlam atfedilmemesi önemlidir. Avustralya tekstil sektörü deneyimi, aynı etnik/milli kökenden gelen evde çalışanlar arasındaki grup dayanışmasının veya topluluk içi dayanışma dinamiklerinin, evde

çalışma temelindeki bir dayanışma ve örgütlenmenin engeli olarak işleyebildiğini göstermektedir.

Çalışma koşullarının ne olduğu ve bu koşullarda ne kadar düzelme sağlandığı, hangi haklar elde edilebildiği önemli olmakla birlikte, evde çalışan kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesi açısından bakıldığında, bu hakların nasıl elde edildiğinin daha öncelikli olduğu ortaya çıkmaktadır. Hindistan'daki SEWA'nın atık kumaşlardan yorgan yüzü diken kadınların işverenle pazarlık sırasında, elde ettikleri hakları ya da hak elde edip edememelerini değil, işverenin karşısına bir taraf olarak çıkmış olmayı ve karşısında ayakta durmak yerine oturarak konuşmayı önemli ve dolayısıyla güçlendirici bulmaları şeklindeki deneyim aktarımı, buna iyi bir örnektir.³⁰⁵ Madeira El Zanaatkarları Sendikası örneğinde de, evde çalışan kadınların örgütlenmesine ilişkin anlatımlarda, ulaşılan sonuçlar kadar, yaşanan süreçler de vurgulanmaktadır.³⁰⁶

Madeira sendikasının sepet ören evde çalışan işçilerin örgütlenmesi deneyimi de, daha önce ilgili bölümde ele alındığı gibi, aynı sektörde ve aynı işi evde yapıyor olsalar da, kadın ve erkeklerin farklı konumlandıklarını ortaya koymuştur. Bu da kadın ve erkek evde çalışan işçiler için farklı güçlenme stratejileri uygulanmasını gerektirmektedir.

Çeşitli ülke deneyimleri, sendikaların ya da bir başka ifadeyle işçi örgütlenmelerinin, evde çalışanları, özellikle de evde çalışan kadınları örgütlerken, fabrika işçilerini örgütlemekte kullandıkları yöntem ve yaklaşımları kullanamadıklarını, daha doğrusu bu yöntem ve yaklaşımların başarısız olduğunu göstermektedir. Sendikaların öncelikli problemi, evde çalışan kadınlara ulaşma (Kanada), sonra da bu bağı sürekli kılabilmek (Avustralya) problemi olarak ifade

---

³⁰⁵ (131) JHABVALA, 123, 124.

³⁰⁶ HOMENET, Homeworkers in Europe, 4, 5.

edilmektedir. Bu nedenle, her iki durumda da önce kadınların güçlenmesini sağlayacak bir yaklaşım geliştirmeleri zorunlu olmuştur.

Türkiye'de kadınların "istihdam edilmeye" başlamaları, 19. yy'dan itibaren gerçekleşmekle birlikte, yaygınlaşması için 19. yy sonunu beklemek gerekmiştir. 19. yy başında bugünkü Türkiye'nin üzerinde yer aldığı topraklarda kadınlar, asıl olarak tarım kesiminde ve büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi konumunda çalışmaktaydılar. Evde çalışmanın sanayide ve geleneksel bir kadın işi olan halı dokumacılığında görüldüğü belgelenmiştir. Kentsel kesimde üst sınıflardan kadınlar, kısmen eğitim ve meslek sahibi olma imkanı bulmuşlardı, fakat çalışan sınıflardan kadınlar düz işçi olarak fabrikalarda çalışmaktaydılar. Çeşitli araştırmacılar, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte girilen reformların bu tabloyu değiştiremediği konusunda hemfikirdir.

Nitekim 1955-80 yılları arasında kadınların çalışmasına genel bir bakış atan Özar³⁰⁷, bu zaman diliminde kadınların "işgücüne katılımı"nın yılda yüzde 1,1 oranında arttığını, fakat toplam işgücü içinde kadın işgücünün oranının yüzde 43.1'den yüzde 36,1'e gerilediğini göstermiştir. Özar ayrıca, kadınların tarımsal faaliyetlerden çıktıklarında tarımdışı sektörlerde aynı oranda istihdam olanağı bulamadıklarını da ortaya koymuştur.

Evde çalışma konusunda 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de de çeşitli araştırmalar yapılmıştır. İlklerden biri olan çalışmasında Ayata,³⁰⁸ geleneksel bir kadın işi olan ve bağımsız ev üretimi şeklinde gerçekleştirilen halı dokumacılığı özelinde, evde çalışmanın, kapitalizmin gelişmesiyle, bağımlı üretime dönüştüğünü göstermiştir. Çınar³⁰⁹, Lordoğlu³¹⁰, Kümbetoğlu³¹¹ gibi araştırmacıların daha yakın

---

³⁰⁷ (25) ÖZAR, 21-43..

³⁰⁸ (185) AYATA, 116.

³⁰⁹ (189) ÇINAR, 373.

tarihli araştırmaları da, evde çalışmanın Türkiye'de kentsel bir olgu olarak varolduğunu, kentlerde evde çalışanların ağırlıkla kente göçle gelmiş ve gecekondularda yaşayan kesimden kadınlar olduğunu ortaya koymuştur.

Bu araştırmalar, kadınların evde çalışmalarının başlıca nedenleri olarak, çocukların bakımı ve dışarda çalışmalarına izin verilmemesi olduğu bulgusuna sahiptir. Çalışma koşulları konusundaki bulguları da benzerlik göstermekle birlikte, evde çalışanların ücretlerinin formel çalışanların ücretlerine oranı ve evde çalışmanın yaygınlaşıp yaygınlaşmadığı konularında farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Ancak, halen yaygın olduğu bakımından sonuçları ortaktır.

Bu tez, asıl olarak İstanbul Avcılar'ın iki mahallesinden (Mustafa Kemal Paşa ve Cihangir) ev eksenli çalışan kadınlarla (24 kişi) yapılan derinlemesine görüşmelere ve alanda doğrudan kısmi gözlemlere dayanmakla birlikte, bu verilerin yeniden kurulmasında yine Avcılar'dan  dört yıldır düzenli olarak ilişki sürdürülen bir grup ev eksenli çalışan kadınla yapılan sohbetlerden de yararlanılmıştır. Ayrıca Sivas ve Van'dan birkaç ev eksenli çalışan kadınla görüşmeler yapılmış, bu da sına bilgisi ve karşılaştırma olanağı sağlamıştır. Avcılar'da derinlemesine görüşme yapılan kadınlar, asıl olarak taşerona/aracıya parça başi çalışanlardan seçilmiştir. Hepsi de ekonomik nedenli göçmen konumdadırlar.

Görüşülenler genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile içinde yaşamakla birlikte, "memleketten uzun süreli misafirlikler" e de sık rastlanmaktadır. Bu süreler kimi örneklerde iş bulma amaçlı olarak bir iki yıla kadar uzayabildiği gibi, çocuklarının ya da kardeşlerinin yanına gelenler daha ziyade  dört ay kalmaktadırlar.

---

³¹⁰ (3) LORDOĞLU, 104.

³¹¹ (190) KÜMBETOĞLU, 61, 65.

Çekirdek aile olarak yaşanan durumlarda, hane gelirinin kocanın kazandığı para ile kadının evde çalışarak elde ettiği gelirden oluşması, yetişkin çocukların (10 yaş ve üstü) varlığı durumunda bu çocukların sürekli veya okul tatillerindeki çalışmalarının gelirlerinin bu toplama eklenmesi tipik görünmektedir. Buna kimi görüşülenlerin durumunda birlikte oturlan kayınpeder/validenin emekli veya dul maaşları da eklenmektedir.

Kocalar arasında en büyük grubu aylıklı işçi olarak çalışanlar (13 kişi) oluşturmakta, onları bir işyerine bağlı olarak parça başı çalışanlar (5 kişi) izlemektedir. Bunun dışında kendi işyerinde veya aracı olarak (3 kişi) çalışanlar izlemektedir. Ayrıca birer kişi olmak üzere boşta, memur ve emekliye de rastlanmıştır. Kocaların meslekleri arasında şoförlük, tesisatçılık öne çıkmaktadır. Kocaların çalışmasıyla ilgili belirtilmesi gereken bir nokta, aylık ücretli olarak çalışmaları durumunda bile sigortasızlığın yaygınlığıdır.

Yetişkin çocuklar, okula gidiyorlarsa yaz aylarında, okulları yoksa sürekli olarak çalışmaktadırlar. Kazandıkları para, "henüz ayrılmadıkları için" aileye verilmektedir. Kazandıkları paranın aileye ait sayılması ve geçim parasına katılması, hem kız hem erkek çocuklar için geçerlidir. Ancak kız çocuklar için ayrıca, yardımlaşma şeklinde ve karşılıksız emek sunumu yaygındır. Bir başka deyişle, kız çocukların gerek eve alınan işe, gerek ev işlerine yardım etmeleri, yani emeklerini çalışma saymamaları ve karşılık beklememeleri beklenmektedir. Kız çocukların bu karşılıksız yardım çalışması, bu iki çalışmayla (ev işi ve eve alınan iş) sınırlı değildir. 'Memlekette' bağ bahçe, hasat işleri için de kızların çalışması beklenmekte, fakat hasat, aileye/haneye ait olmaktadır.

Görüşülen kadınların çoğunluğunun daha önceki dönemlerden en az bir dışarda çalışma deneyimi vardır. Ancak bu deneyimin hayatlarının hangi döneminde yaşandığı, süresi ve sebepleri değişiklik göstermektedir.

Genç kızlık döneminde 'dışarda' çalışıp evlenince işten ayrılma yaygın görünmekle birlikte, evli kadınların da dışarda çalışmadığını söylemek mümkün

değildir. Ancak, evli kadınların dışarda çalışması da ev eksenli çalışması da ailenin genel geçim durumuyla yakından ilgili görünmekte, ailenin diğer kaynaklardan gelirinin maruz kaldığı değişimler, kadının işe girme veya iş alma ya da tam tersine işten çıkma ve iş bırakma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Kadının bu kararlarında, bir diğer çok önemli etken olarak çocukların varlığı ve bakacak kimsenin bulunmaması dile getirilmiştir. Görüşülen kadınlardan yedisi, dışarda çalışmamasını, kocasının 'dışarda çalışmasına izin vermemesi'yle açıklamıştır. Bu da 24 kişi içinde yüksek bir sayıdır. Koca izni, pek çok çalışmada kadının dışarda çalışmamasının başlıca nedeni olarak bulgulanmıştır ve bu araştırmada da önemli bir gerekçe olarak ortaya çıkmıştır.

Fakat bu konuda iki farklı sonuç vardır. İlki, kocaları izin vermediği için dışarda çalışmadıklarını belirten bazı kadınların, aslında aynı kocayla evlilikleri içinde dışarda çalışmış olmaları (yedi kadından üçü) olgusudur. Ayrıca, dışarda çalışmaya izin vermeme ile evde çalışmaya izin vermeme/şartlı izin verme durumlarının iç içe yaşandığı gözlenmiştir. Dışarda çalışmasına izin verilmediğini belirten kadınların hemen hepsi, kocalarının evde iş yapmalarına da müdahale ettiğini, hatta evde "gizliden" çalıştıklarını anlatmışlardır.

Aslında izin vermedikleri halde, kadınların dışarda çalışmasına bir vakitler izin vermiş olmaları, kocaların, çalışma iznini mutlak bir yetki olarak değil, iktidar ilişkisinde bir tür "Demokles kılıcı" gibi kullandıklarına işaret etmektedir.

Diğer sonuç ise, kadınların, kocalarının, çalışmalarına müdahalesini açıklama biçimleridir. Bu açıklama, her şeyden önce, töresel değil, nedenseldir. Törelere söz edildiğinde bile, bu, kişilerin değer yargıları şeklinde dile getirilmiş, ve kişiler arasındaki farklara, bu farkların yarattığı farklı sonuçlara dikkat çekilmiştir. Ayrıca, çalışma izni vermeyen kişinin psikolojik durumunu analiz eden ve bunun üzerinden tavır alan kadınlara da rastlanmıştır. Kısacası, görüşülen kadınlar, koca/babanın kendilerine çalışma izni verme hakkının varlığını görünürde sorgulamamakta, fakat bunu asla karşılıksız, tek taraflı bir hak olarak görmemektedirler. Aksine, kadınlar, çalışma iznini, erkekleri yerine getirmekle yükümlü oldukları ama beceremedikleri

bazı sorumlulukları yerine getirmeye zorlamakta bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bir başka deyişle, karşılığında yerine getirilmesi gereken sorumluluklar vardır ve bunlar, sürekli olarak pazarlık konusu edilebilmektedirler.

Dışarda çalışma ve ev eksenli çalışmanın değerlendirilmesinde, çok önemli bir nokta, görüşülen kadınların, hem dışarda çalışmayı hem de ev eksenli çalışmayı aynı belirleyicilere göre ifadelendirmeleridir. Kadınlar, eve iş alma/almama kararlarını da dışarda çalışma/çalışmama kararlarını da aynı gerekçelerle açıklamışlardır.

Kadınların ister ev eksenli ister dışarda çalışmalarıyla ilgili kararların çalışma içi dinamiklerle değil de, başka ve aile odaklı etkenlere göre biçimlendirilmesi, çok ilginçtir ve bunun bazı sonuçları vardır. Burada önemli bir nokta, kadının çalışmasının sadece diğerleri tarafından değil, doğrudan doğruya kadınlar tarafından da bu anlamda bağımlı değişken olarak görülmesi ve yaşanmasıdır. Bunun doğrudan bir sonucu, gerek çalışma içi ilişkilerde, gerek hane içi iktidar ilişkilerinde kadınların (evde veya dışarda) çalışmasının ve kadınların çalışmasıyla ilgili kararların bir araç olarak kullanılmasıdır.

Bu araçsallığın kadınların çalışma amaçlarıyla yakından bağlantısı vardır, bir başka deyişle kadınlar, geçim sıkıntısı yüzünden çalışıyor olsalar da, çalışmayı sadece para kazanma amaçlı görmemekte, çalışmalarının hane içinde kendilerine ne getirip ne götürüleceğinin değerlendirmesini de yapmaktadırlar.

Bu yaklaşımın bir yansıması/uzantısı, hane içindeki toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsiyete dayalı işbölümünün esnetilmesinde veya aşındırılmasında, görünürde uzlaşmaz bir çatışma çıkarmaksızın kullanılabilmesidir. Ne kadınlar ne de erkekler, kadının çalışması olgusunu tek başına bir olgu olarak görmedikleri, onu sosyal çerçevesi içinde yaşadıkları ve bir araç, bir pazarlık konusu olarak algıladıkları için, sözel düzeyde genelgeçer olana uygun olanın gerçekleşmesi üzerinden bir pazarlık yapılmaktadır. Burada aslında sözel düzeyde genelgeçer, tipik olanın öne çıkarılması, içinde yaşanan gerçeklikle uyumsuzluğun altını çizmekte

kullanılmaktadır. Dışarda çalışmasına izin verilmeyen, eve iş aldığı zaman da çeşitli vesilelerle sorun yaşatılan bir görüşülen kişinin bu durumu dile getirişi çok güzel bir örnek oluşturmaktadır: Bu görüşülen kişi, durumunu, "evde oturup hazır yedikleri" ve kocası kadını çalıştırmadığına göre "bakmaya mecbur olduğu" şeklinde açıklamıştır.

Kadınların, kendi çalışmalarını (evde veya dışarda) hane içi iktidar ilişkilerinde araç olarak kullanmalarının, geliştirdikleri stratejilerle ilgili yönleri de vardır. Bir başka deyişle kadınlar, kendi çalışmaları üzerinden strateji geliştirmektedirler. Fakat her evde çalışan kadın, aynı stratejiyi uygulamamaktadır. Farklı farklı stratejiler vardır. Bunlar, en kaba şekliyle kadının 'ben çalışıyorum' ya da 'çalışmıyorum, ev kadınıyım' şeklindeki ifadelerinde somutluk kazanmaktadırlar. Burda hangi kadınların hangi stratejiyi uyguladıklarının hangi değişkenlerle belirlendiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ev eksenli çalışma sürecindeki konumlarıyla bağlantılı olduğu söylenebilir mi? Çeşitli görüşülen kişiler, kendi süreçlerinden çeşitli açıklamalar sunmaktadırlar. Fakat burada bir başka noktanın gözden kaçırılmaması gerekmektedir. O da kadınların uyguladıkları stratejilerin, kendi hayatları içinde hangi süreçte olduklarıyla bağlantısıdır. Bir başka deyişle belirli bir anda deyim yerindeyse bir kesit analizi yapmak yanıltıcı olabilir. Çünkü kadınlar farklı noktalardan yola çıkmışlardır ve farklı yerlerden gelmektedirler.

Görüşülen kişiler hayatları ve yaşadıkları süreçler bakımından gerçekten şaşırtıcı boyutlarda bir çeşitlilik ve zenginlik dile getirmişlerdir. Mesela, 4. görüşülen kişi, 13 yaşında en küçük gelin olarak 'koca evi'ne gittiğini, 37 kişiye yemek yaptığı, ev işinin yanı sıra, bağ bahçe işiyle de uğraştığı bir ortamda evliliğe adım attığını belirtmiştir. Fakat, aynı kişi, halen kocasının kendisine ev işlerinde yardım ettiğini, evin parasını nasıl harcayacağına karışılmadığını ve kendisinin "kendi bildiği gibi" harcadığını dile getirmektedir. Bir başka örnek Sivas'taki görüşülen kişidir. Bu görüşülen kişi, "ben çalışarak özgürleştim" demektedir. Fakat bu görüşülen kişi 10 yaşından beri çalışmakta, 16 yaşından beri evlilik sürdürmekte (32 yaşında) olduğu halde, "son sekiz yılda, onun da asıl son dört yılında zincirlerini kırdığını" belirtmektedir. Bu görüşülen kişinin evliliğinin ilk günlerinden itibaren kocasıyla dişe

diş bir mücadele sürdürdüğünü³¹² anlattığı da düşünülürse tek tek kişilerin süreçlerinin dikkate alınması gerektiği açıklıkla görülecektir.

Dolayısıyla, güçlenme ve özgürleşme her ne kadar bazı kriterlerle ölçülebilir dense de, aslında sadece genel bir hali adlandırabilirler. Bir başka deyişle, güçlenme veya özgürleşmenin varılan noktayla ölçülmesi yanıltıcı olacaktır. Tabii ki, genel bir güçlenme ve özgürleşme düzeyi saptayıp, buna göre konuşulabilir, fakat bu, bu çalışma örneğinde tek tek evé iş alan kadınları açıklamaz, dolayısıyla pratik bir anlam taşıyacağı da kuşkuludur. Bu noktada tek tek kadınların süreçlerinde odaklanan bir analiz yararlı olacaktır, fakat bu da bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır.

Çalışmayı kendi iç dinamiklerine göre değil de, başka değişkenlere göre bir araç olarak görüp kullanmalarının çalıştıkları işe de çeşitli yansımaları vardır. Bu yansımaların başlıcası, ekleşme üzerinedir. Bütün görüşülen kişiler, düzenli ve sürekli iş kıtlığını dile getirmiş olmakla birlikte, aslında belki hane içindeki dinamikler nedeniyle, önceliği sürekli ve zamanında iş yapmaya veremedikleri, yani düzenli işi kendilerinin sürdüremediği durumların da oluştuğu gözlenmiştir. Bu sadece araştırmacının gözlemleri üzerinden varılan bir sonuç değildir, kendisi 15 yıldır aynı taşerondan iş almayı sürdüren bir görüşülen kişi, bu düzenli işi diğer komşularının da denediklerini fakat işi zamanında teslim zorunluluğuna uymadıkları için tekrar al(a)madıklarını açıklamış, bu açıklama sözü edilen diğer görüşülen kişiler tarafından reddedilmemiştir.(4.g, 5.g,20.g,14.g) Fakat burada, sözü edilen görüşülen kişilerin kendi açıklamalarının, farklı olduğu da belirtilmelidir. Onlar, bu durumu, kendilerinin işi sürdürememesiyle değil, mesela kocalarının titiz olmasıyla açıklamışlardır.(5.g)

---

³¹² Bu mücadele, kocasının yatakta traş olma, dolayısıyla yatağa traş takımlarının getirilmesi isteklerinden başlayarak sürmüştür.

Dünya örneklerinde, kooperatif örgütlenmesi veya sendika örgütlenmesi sürecinde güçlenmenin önemli bir nedeni, sosyalleşmedir. Belki yine aynı insanlarla ama farklı bir nitelik taşıyan ilişkiye girilmesi, o ilişkilerin dönüşmesine yol açmakta, ayrıca yeni insanlarla ilişkiye de girilmektedir. Bu etkiyi, hiçbir formel örgütlenme çalışması söz konusu olmasa bile, işi örgütlenme durumunda kalan evde çalışan kadınlar da yaşamaktadırlar. Örneğin, Sivas'ta yaşayan ve 22 yıldır evde siparişe iş yapan bir kadın, "çalışarak özgürleşmesiyle" sosyallik, yani çok ve değişik insanlarla yüz yüze olma arasında bağ kurmuştur. Yaşadığı kentte, hemşirelik, öğretmenlik, memurluk yapan çalışan kadınlar arasında maaş banka kartını kocasına verme davranışının yaygın olduğunu gözlemiştir ve bu olguyla kendi özgürleşmesi arasındaki bağı sosyalleşme üzerinden şöyle anlatmıştır: "ben esnaf kefalette³¹³ çalışsaydım özgürleşmezdim, hergün aynı sekiz kişiyle görüşünce birşey olmaz, onlar hergün aynı insanlarla birlikteler, üstelik yaptıkları iş, gördükleri insanlara bağlı değil. Ben nasıl sipariş alınır, nasıl sunuş yapılır, öğrenmek zorundaydım. öğrenince de evine mutlaka yansıtıyorsun."

Kadınların hiç geliri olmaması ve karşılıksız çalışmanın yaygınlığı, gelir karşılığı çalışmalarını, kendilerinin de bir araç olarak kullanmalarındaki etkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ama kendi çalışmaları, başka ve daha öncelikli bazı hedeflerin araçları olarak görmeleri, çalışma içinde koşulların daha iyi, ücretlerin daha yüksek olması yönünde mücadele verilmesini tamamen önemsizleştirmese de, en öncelikli saik olmaktan çıkarma yönünde de etki yapmaktadır.

Bir başka nokta, kadınların, toplumsal kabul gören ilişki kalıplarını değiştirdikleri zaman bile, bunu açıkça ilan etmemişleridir. Açıkça ilan etmeyişlerinin arkasında, zarar göreceklarini düşünmeleri yatmaktadır. Bu ilginç olduğu kadar, başka ülkelerle benzerlik gösteren bir noktadır. Örneğin, Meksika'da evde taşeronla dikiş diken ailelerdeki kadınların benzer bir tavır sergilediği bildirilmektedir. Meksika örneğinde, klasik şemada erkek dışarı ile ilişkileri sağlayan,

---

³¹³ Bir kooperatif. Orda çalışan memurelere, siparişe dantel yapmaktadır.

yani işi alan ve siparişler için görüşmeleri yapan, kadın ise fiilen işi yapan kişi durumundadır. Ancak, Faranak, kadının işi de örgütlediği örneklerde bile, erkek adına iş yapıyormuş görüntüsü vermeye özen gösterdiğini gözlemiştir. Söz konusu kadınlar bunu, iş ilişkileri içinde, kadına değil erkeğe güvenileceği, kadının işi yönettiği anlaşılırsa artık güvenilmeyip iş verilmeyeceği şeklinde açıklamışlardır.³¹⁴

Ev eksenli çalışmanın, kendi hesabına çalışmadan taşeron parça başı iş yapmaya uzanan bir yelpazede yer alan türleri vardır. Bu iki ana şeklinin yanı sıra, Avcılar örneğinde, iki ara biçime daha rastlanmıştır. Bu ara biçimlerin ilki, yine parça başı çalışmanın bir biçimi olan siparişle çalışmadır. Diğeri ise mahalle arası düz ayak bir odada ('dükkan') yine parça başı esasıyla çalışılmasıdır. Bu biçim, kısaca mahalle atölyesi olarak anılmıştır.

Ev eksenli çalışmanın çok önemli bir özelliği, sosyal örgütlenme gerektirmesidir. Gerek taşeron işi, gerek siparişle çalışma, gerekse kendi hesabına çalışma, kadınların sosyal ilişkilere girmelerini, ya varolan ilişkilerini bir de çalışma ilişkisi şekline dönüştürmelerini yani aynı insanlarla bile olsa farklı nitelikte ilişkilere girmelerini ya da yeni insanlarla ilişkiye girmelerini gerektirmektedir.

Bu sosyal örgütlenme kadınların yan yana veya birlikte çalışması şeklinde olabilmektedir. Yan yana çalışma, kadınlara çalışma piyasasının oluştuğu, iş bilgilerinin dolaşıma girdiği, paylaşıldığı ve güncellendiği bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Ayrıca kadınların birbirlerine sosyal denetim uygulamalarını da mümkün kılmaktadır. Bir diğer işlevi de, kadınların sosyal ağ içindeki varlıklarını sürdürme ihtiyaçlarına da bir karşılık oluşturmasıdır. Bu sosyal örgütlenme en azından yan yana çalışma olarak, ev eksenli çalışmanın tüm biçimleri için geçerlidir. Fark, sosyal örgütlenmeye gerek duyulması noktasında değil, bu gereğin nedenlerinde ortaya çıkmaktadır. Kendi hesabına çalışma ve siparişle çalışmada potansiyel işi veren/alıcılarla bir araya gelme, pazarlama, pazar bulma ve pazarı

---

³¹⁴ Faranak MIRAFTAB , *Space, Gender and Work*, 67.

muhafaza etme ve genişletme gerekleri söz konusuyken, taşeronla çalışmada iş sürekliliğini sağlama gerekleri öne çıkmaktadır. Sosyal örgütlenme bakımından önemli bir nokta da, kadınların bu sosyallik ögesinin farkında olmaları ve bu farkındalıkla davranmalarıdır.

Ev eksenli çalışmanın bir diğer özelliği, biçimleri arasındaki geçişliliklerdir. Ev eksenli çalışan kadınların ağırlıklı bir tür ev eksenli çalışma gerçekleştirdikleri gözlenmiştir. Ancak hangi tür çalışıyor olurlarsa olsunlar, kadınlar, işin boşluklarını diğer tür ev eksenli çalışmalarla doldurmaktadırlar. Yani, mesela asıl olarak taşeronla parça başı çalışan bir kadın, aynı zaman diliminde siparişle iş yapabilmekte veya kendi hesabına çalışabilmektedir. Bu geçişliliğin, sadece Avcılar'da değil, diğer şehirlerden görüşülen ev eksenli çalışan kadınlar için de geçerli olduğu görülmüştür. Ayrıca, Avcılar içinde de yaygın bir özellik olduğu gözlenmiştir ve bu yaygınlık, ev eksenli çalışmanın düzensiz/işçinin hayatının gereklerine uygun düşmeyen akışıyla doğrudan ilişkili olsa gerektir.

Ev eksenli çalışmanın sosyal örgütlenişinde en az yan yana çalışma kadar önemli bir başka oluşum da, farklı hanelerden kadınların birlikte çalışması, çalışma ekibi oluşturmalarıdır.³¹⁵ Taşeronla parça başı iş yapma üzerinden ortaya çıktığı

---

³¹⁵ Avcılar örneğinde asıl olarak taşeronla parça başı çalışan kadınlar özelinde dayanışma örgütlenme dinamikleri incelenmiştir, ancak araştırma içinde ev eksenli çalışmanın biçimleri arasındaki geçişlilik özelliği saptanınca, diğer ev eksenli çalışma biçimlerinin nasıl örgütlendiği de ele alınmıştır. Fakat, bu diğer biçimlerle ilgili sonuçların, asıl çalışma biçimi olmadıkları, ikincil çalışma biçimi olarak uygulandıkları bir ortamdan elde edildiği bunun da gerek siparişle çalışmanın gerek kendi hesabına çalışmanın özellikleri bakımından bir kısıtlama oluşturduğu unutulmamalıdır. Bir başka deyişle, Avcılar örneğinde siparişle çalışmada ve kendi hesabına çalışmada yan yana çalışma dinamikleri ve yan yana çalışma gereği gözlenebilmiştir, ancak, birlikte çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu iki ev eksenli çalışma biçimi için birlikte çalışma şeklindeki sosyal örgütlenme dinamiklerinin ayrıca incelenmesi gereklidir.

gözlendi birlikte çalışmada veya çalışma ekiplerinde, kadınlar taşerondan işi tek bir birim olarak almakta, işin yetiştirilmesi ve hatalar konusunda ortak sorumluluk altına girmekte, fakat herkes kendi yaptığı parça kadar ücret almaktadır. Ekiplerde, kendi aldığı işleri yapmanın yanı sıra, taşeronla ilişkiyi yürüten, ortak hesapları tutan, hatalı işleri ekip üyeleri arasında paylaştıran, bir diğer deyişle ustabaşı/ekipbaşı gibi çalışan kadınlar vardır. Bu kadınlar, yaptıkları ek işler için ayrı bir pay talep etmemekte, fazladan harcadıkları emeği, iş bulma ve işin sürekliliğini sağlama emeği olarak görmektedirler.

Bu ekiplerin oluşmasında, akrabalık, hemşehrlik gibi etkenler değil, işe/çalışmaya ilişkin etkenler belirleyici olmaktadır. Bu ekiplerin oluşumunda bu belirleyicilik kadar önemli bir nokta da, kadınların ekipleşmelerini, bu şekilde açıklamalarıdır. Bir başka deyişle kadınlar, çalışma ekseninde bir dayanışma geliştirme gereği duymakta, böyle bir dayanışma geliştirdiklerini bilmekte ve buna göre davranmaktadırlar. Bu öge, kadınlarda ekip bilinci olması olarak görülebilir. Ekipleşme bilincine ilişkin bir gösterge de ekiplerin üyelerinin değişmesi, ama ekip varlığının sürmesidir. Yani, kadınlar ekibin varlığı üzerinden bir tavır almaktadırlar ve üstlendikleri sorumluluk, belirli kadınlara karşı değil, birlikte oluşturdukları ekibe yöneliktir.

Ayrıca, toplam 24 kişilik görüşülen kişiler arasında, ekipleşenlerin sayısının ve ekiplerin sayısının yüksek olması bir başka ilginç özellik olarak belirmektedir. Bu son noktada, görüşülen kişilerin kendini ifade yeterliliği ve gönüllülüğü üzerinden seçilmiş olmaları nedeniyle bir kayma yaşandığı belki düşünülebilir. Fakat bu yorum da, kendini ifade yeterliliğinin ve gönüllülüğünün artmasının, kadınlar arasındaki rekabet değil dayanışma ve örgütlü rekabet ilişkilerini artıracak yönde etki yapacağı kabulünü içermektedir.

Ekipleşme dinamiğiyle ilgili bir diğer nokta da, hane içi yardımlaşma dinamiğiyle nasıl bir etkileşimi bulunduğudur. Bazı görüşülen kişiler, iş kıtlığı ortamında, kadınlar arasında kavgalar çıktığını, bunun da altında, bazı kadınların kendilerine yardım edecek insanının çok olması, bazılarının ise daha az yardımcısı

olması veya hiç olmaması etkeninin yattığını belirtmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, eğer eve iş alan kadınların hane içinde yardımını alabilecekleri insanlar varsa, o zaman ekipleşmeye yani hane dışı emeğe ihtiyaç duymayacakları ya da bu ihtiyacın daha az olacağı söylenebilirdi. Fakat, ekipleşen kadınlara bakıldığında, iki ayrı ekipteki kadınlar arasında hane içi yardım alabilenler olduğu, buna rağmen ekip içinde yer aldıkları görülmüştür. Bu konunun ayrıca araştırılması gereklidir.

Evde çalışma, hane içinde de bir örgütlenme gerektirmektedir. Ev eksenli çalışan kadınlar, hane içindeki diğer kadınlarla (kayınvalide hariç) ve çocuklarıyla emek paylaşımı, yani yardımlaşma ilişkisine girmektedirler. Bu ilişki de, kendi içinde farklı biçimler alabilmekle birlikte, öne çıkan yanı, söz konusu kişilerin emeğinin üzerine hesap kurulabilmesi, yani bu insanların yardımlaşacağı kural sayılmasıdır. Hane içindeki diğer kadınlarla ve kız çocuklarla birlikte çalışmada, 'yardım' söz konusu olduğu için, yardımcıları, emekleri karşılığında herhangi bir talepte bulunmamaktadırlar. Ayrıca alınan her işe 'yardım' etseler de, asıl çalışan olarak değerlendirilmemektedirler. Bu yaklaşım, hem kendileri hem çevreleri için geçerlidir.

Ev eksenli çalışmanın, hane içi yardımlaşma ilişkileriyle örgütlenmesinin bu tez bakımından birincil olmamakla birlikte, istatistiki görünmezliğe katkıda bulunması tartışması yapılmalıdır. Bir başka deyişle, evde çalışan kadınların hemen hepsinin evli olması, daha doğrusu genç kızların evde çalışma deklarasyonu yapmamasının ardında hane içi yardımlaşma ilişkileri yatıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Bu araştırma kapsamında konuşulan görüşülen kişiler, kız çocuklarının kendilerine yardım ettiğini bildirmişlerdir. Ama evde çalışan kim dendiğinde, kadın hariç diğerleri yardımcı olarak sınıflanmaktadır. Ve bu sınıflama, muhtemelen diğer araştırmalara da yansımıştır.

Hane içinde diğer kadınlarla ve kız çocuklarıyla yardımlaşma, iki temel biçimde olabilmektedir. İlk biçimde, evin gündelik işlerini, yardımcıları yapmakta, böylelikle işi alan kadına çalışacak zaman kalabilmektedir. İkinci biçimde, hem ev işlerinin hem eve alınan işin tüm kadın ve kızlarca paylaşılmasıdır. Her iki biçimde de, işi alan bir

kadın gösterilmekte ve diğerleri yardımcı olarak tanımlanmakta ve kazanılan para üzerinde hak iddia etmemektedirler.

Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta vardır. Kız çocukların, anneye yardımı, kategorik olarak karşılıksız olmakla birlikte, pratikte, kadınlar kazanılan paranın harcanmasında yardım eden çocuklarını gözettiklerini belirtmişlerdir. Bu gözetme, kimi durumlarda belirli bir parti iş karşılığı kazanılan paranın tamamının yardım etmiş olan kız çocuğa harcanması anlamına da gelebilmektedir. Bu durumu, çeşitli kız çocukları da doğrulamışlardır.

Kız çocukların emeğinin üzerine hesap kurulmasının yanı sıra, erkek çocukların anneye yardım etmesi de olağandır. Kız çocukları, hem ev işini hem eve alınan işi paylaşmak, kimi durumlarda ev işlerini tamamen üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak erkek çocuklardan beklenen yardım, eve alınan işin sıkışmasıyla ya da gelecek paraya duyulan ihtiyacın aciliyetiyle sınırlanmaktadır. Ayrıca, ev işlerine katılmaları da pek beklenmemektedir.

Fakat hane içinde çalışmanın örgütlenişinde, asıl fark erkeklerin katılımında ortaya çıkmaktadır. Erkekler, eve alınan işe ancak işin yetiştirilmesi baskısı varsa katılmakta, ev işlerine ise genellikle pek katılmamaktadırlar. Fakat farkın ortaya çıktığı nokta, erkeklerin durumunda, kadına anlayışlı davranma, onun ev işlerini aksatmasına ses çıkarmama etkeninin varlığıdır. Bu etken, erkekler tarafından kadınlarla ilişkilerinde bir pazarlık aracı olarak kullanılmaktadır.

Hane içi iş paylaşımlarında, erkeklerin belirgin bir katkısının olmayışı önemlidir. Fakat bunun kadar önemli bir nokta da, iş sıkıştığı zamanlarla sınırlı bile olsa, erkeklerden ya doğrudan iş talep edilmesi, ya da kadınlardan bekledikleri işleri azaltmalarının beklenmesi, önemli görünmektedir. Çünkü diğer kadınlarla dayanışma (veya sömürü, veya egemenlik) ilişkisi içinde, erkeklerin alanının sorgulanmaması tavrından bir ayrılmaya işaret etmektedir.

Evde çalışma sürecinde hane içi ilişkilerde, kadının gelir sahibi olması üzerinden bazı değişim noktaları ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki haneye giren paranın kimde toplandığı, kim tarafından nereye harcandığına ilişkindir. Kadının da gelir sahibi olması, özellikle erkeğin gelirin süreksiz ve/veya az olmasıyla bir arada, kadına harcamalarda yine aile öncelikli de olsa, harcama kararlarını kadın tek başına veya öncelikle almasa da, bir hareket alanı sağlıyor görünmektedir. Sahip olunan gelirin çalışmayla elde edilen gelir olduğu düşünüldüğünde, bu, evde çalışmaya bağlı olarak ortaya çıkan yeni bir dinamiktir denebilir.

Ancak evin gündelik harcamalarının kadınlar tarafından belirlenmediği açıktır. Kadınların evin toplam parasını ellerinde tutup harcasalar da, asıl karar verme imkanı ele geçirdikleri yer, gündelik alışveriş değildir. Doğrudan doğruya kendi gelirlerini harcadıkları yer, lüks harcama olarak anlatılan harcamalardır. CÜMLE DÜZELTKadınlar gelirlerini, "lüks, kıvrır zıvır" diye aşağılayarak, önemsizleştirerek de olsa, daha "değerli yerler" diye niteleyip marjinalleştirerek de olsa sonuçta kendilerince saptanmış ihtiyaçlar için harcamaktadırlar. Dolayısıyla asıl güçlenme dinamiği, kadına göre belirlenmiş bu harcamaların ortaya çıkışıyla görünür olmaktadır. Öbür harcamaların konuları, sosyal olarak belirlenmektedir ve kadına hareket serbestliği sağladıklarını ileri sürmek zordur.

Kadınlar, kendi kazandıkları parayı, kendi saptadıkları ihtiyaçlara ayırabilmek için, gelirlerini hanenin geçim parasının dışında tutma, bir başka deyişle marjinalleştirme eğilimi göstermektedirler. Yani, yetişkin çocukların çalıştığı durumlarda, kazandıkları parayı eve, evin geçimine vermeleri beklenirken, kadınlar kendi kazandıkları parayı farklı nitелеmekte ve ya 'zor günler için' ayırmakta, ya da süreksizliğini, azlığını vurgulayarak marjinalleştirmekte, böylelikle de kendi kontrollerinde tutabilmektedirler.

Harçlık çıkarmak için çalışmak önemli bir noktadır. Bazı görüşülen kişilerin ailesinin yoksul olmadığı hatta zengin olduğu evin ihtiyaçlarının düzenli karşılandığı görülmüştür. (24.g) Ancak bu görüşülen kişiler, yine de eve iş almaya gerek

duymuşlar, üstelik çevredeki diğer evde çalışan kadınların neredeyse yarı ücretiyle çalışmışlardır.

Hane içi ilişkilerde, kadının çalışması üzerinden uygulanan stratejiler, sonuçta kadının çalışmasının anlamı üzerinden hayata geçirilmektedir. Yani erkekler, kadının çalışmasını sadece para kazanma ve geçim faaliyetine indirgemek, bununla sınırlı tutmak yönünde politikalar uygularken, kadınlar da, tersine, çalışmayı sadece ekonomik faaliyetten ibaret tutmamak yönünde uğraş vermektedirler.

Eve alınan işin, aracılar tarafından nasıl örgütlendiği de önemli bir boyuttur. Kadınların karşısına üç temel tip aracı çıktığı görülmüştür. İlki, genellikle uluslararası bir şirket için, fason üretim yapan fabrikaların aracılığıdır; bu durumda, kadınlar karşılarında işi veren kişi olarak, fabrikanın şoförünü veya dağıtım memurunu görmektedirler. Bu kişiler, aslında kişisel olarak aracı değil, muhataptırlar. Fakat konumları, yani işin hangi kadınlara hangi miktarda verileceğini saptama konumunda olmaları, kadınlarla aralarındaki ilişkiyi, işi veren ve işçi arasındaki bir hiyerarşi ilişkisine dönüştürmektedir. İkinci aracı, üretici fabrikanın ihaleyle aracılık rolünü verdiği, profesyonel aracıdır. Bu aracılardan önemli bir özelliği, işin yapım şekliyle değil, organizasyonu ile ilgili olmalarıdır. Üçüncü tip aracı ise, küçük aracı olarak adlandırılabilir. Bu aracılar, aslına üretimin örgütlenişinde zorunlu ve öngörülen bir halkayı temsil etmemektedirler. Bir başka deyişle, üretici fabrika ya da işi veren kurumun, bu aracılar için bir pay ayırması söz konusu değildir. Bu aracılar, işi yapanlara, yani işçilere öngörülmuş parça başı ücret içinden kendilerine pay almaktadırlar.

Bu üç aracı tipi içinde ilk iki kategoride hemen hemen hiç kadına rastlanmadığı halde, üçüncü tipte kadınlar vardır. Profesyonel aracılar, kendilerine ayırdıkları payın büyüklüğünü gizli tutmak, küçük aracılar ise paylarını koruyabilmek için, evde çalışan kadınlarla işin kaynağı olan kurumun bağ kurmasını önlemeye çalışmakta, fabrikayı gizli tutmaya uğraşmaktadırlar.

Eve iş alma sürecinde yaşanan dayanışma ve gerilimler, iyi işçi olmak, iş kıtlığı ortamında iş paylaşma veya iş saklama, iş kaçırma, haberleşme ve aracılara pazarlık noktalarında özellikle belirgin olmaktadır. Birlikte çalışma yani ekipleşme, en önemli dayanışma biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadınlar, araçlardan veya işi verenlerden ücret artışı dışında sosyal haklar için değil, işin eve getirilip evden götürülmesi gibi pratik örgütleniş konularında taleplerle sınırlı davranmaktadırlar. Bu tavırlarını, eve iş verirken, işverenlerin, maliyetleri işçiye yüklemeyi amaçladıkları, bu avantajı yitirse eve iş vermeyi anlamlı bulmayacakları şeklinde bir açıklamayla temellendirmektedir.

Bir diğer önemli nokta, ev eksenli çalışan kadınların gelecek beklentileri ve bu beklentilerin hayatlarının örgütlenişleriyle bağlantılarıdır. Kadınlar, genel olarak, gelecekle ilgili olarak kendileriyle ilgili bir beklentileri olmadığını, ailenin ortak hedefleri olan ev sahibi olmak gerçekleşince veya gerçekleştikten sonra, artık yaşlanacaklarını dile getirmişler ve her türlü yatırımlarını çocuklarına ve çocukların geleceğine yaptıklarını belirtmişlerdir. Çocukların geleceği, kız çocuklar için de çok önemsenmektedir, hatta kız çocuğunun okumasını erkek çocuğununkinden daha öncelikli gördüğünü söyleyen görüşülen kişiler olmuştur.

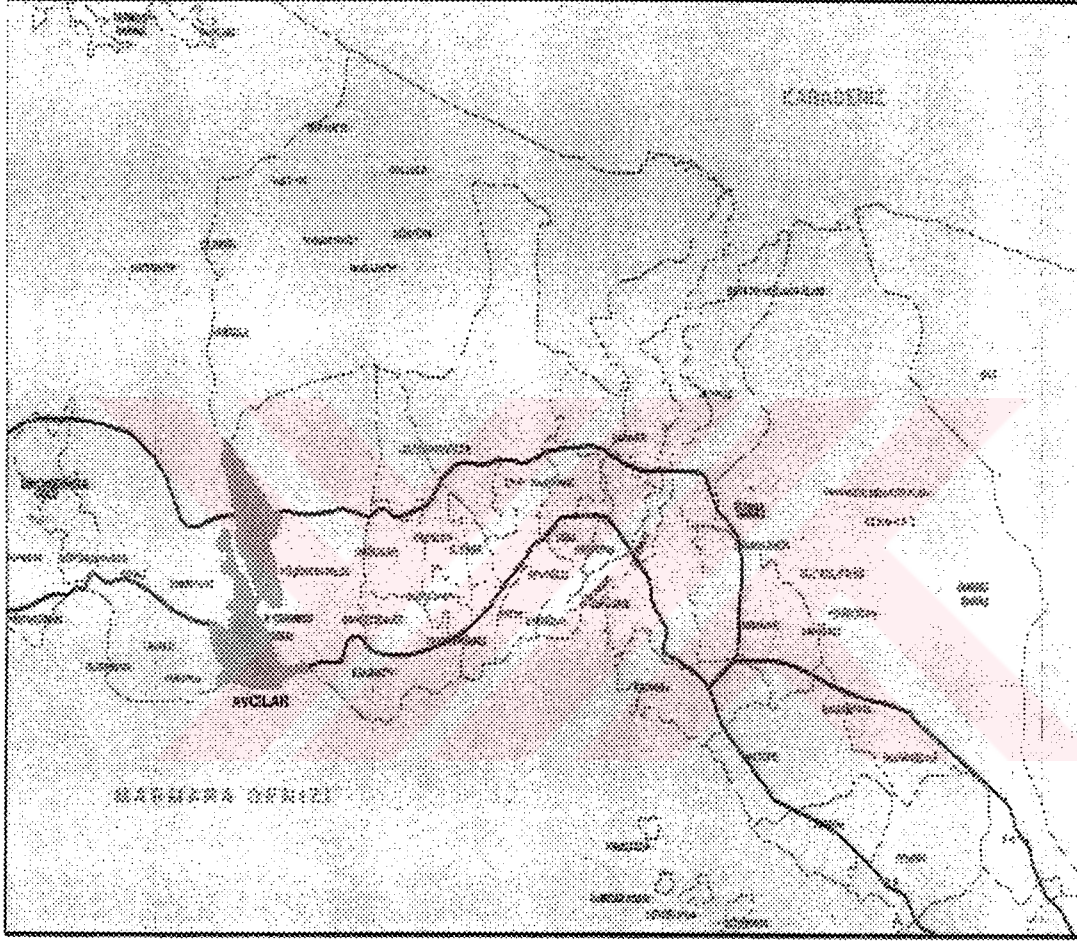
Fakat kendi hayatlarıyla ilgili bir gelecek beklentisi değilse bile hayali de dile getirilmiştir. Bu hayal de kendi yaptıklarını ve çevredeki kadınların yaptıklarını satacakları bir 'dükkan' açmaktır. Sadece iki görüşülen kişi tarafından dile getirilmiş olmakla birlikte, örneğin Sivas'taki görüşülen kişi için de geçerli olduğu görülmüş ve ayrıca başka evde çalışan kadınlar için de geçerli olduğu gözlenmiştir. Bu dükkan hayalinin, kadınların ekipleşmiş olması olgusuyla bir arada düşünülmesi ilginç olmaktadır. Şöyle ki, böyle bir dükkan açma hayali kuran bir kadının, diğer çalışanlarla girdiği ilişkide ustabaşı olarak değil, aracı olarak davranması tutarlı olurdu. Ayrıca, aracılık, sosyal olarak aşağı görülen bir tavır da değildir. Ama, kadın, ustabaşı olarak davranmakta ve böylelikle kendini uzun vadede işçi olarak konumlamış olmaktadır. Çünkü, ekipleşmenin başlıca nedenlerinden biri, eve iş alanlar arasında işi yetiştirme ve düzgün yapma bakımlarından avantaj elde etmek

suretiyle iş akışında süreklilik sağlamaktır. Bu da, işçilik konumunun devamı anlamına gelmektedir.

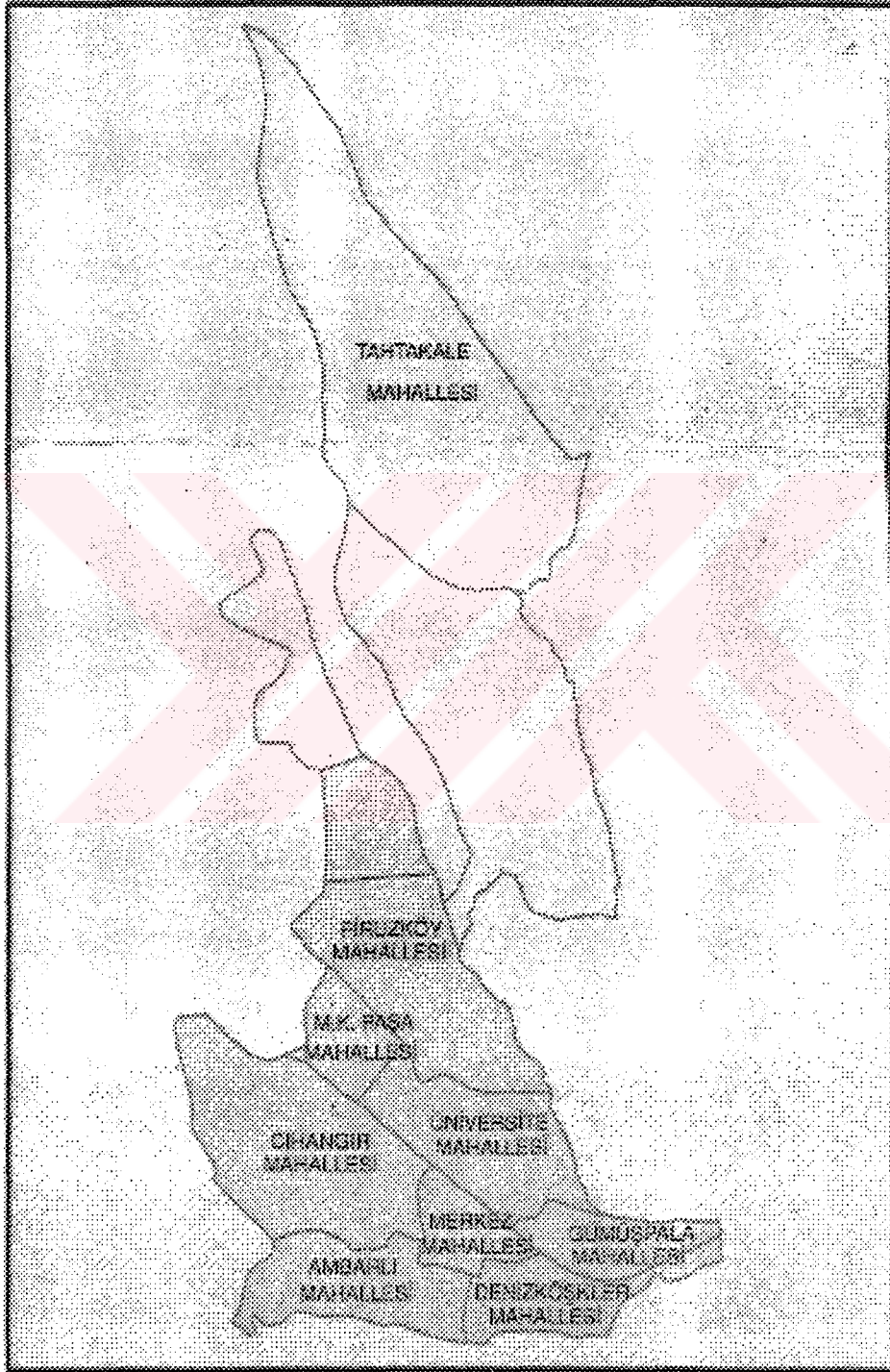
Ekiplaşmeyle ilgili olarak bir de, başka yerlerde de ortaya çıkıp çıkmadığına ve özelliklerine bakılması gerektiği söylenmelidir. Ayrıca ekiplerin geleceği de, önemli bir gelecek inceleme konusudur.

Sonuç olarak, ev eksenli çalışan kadınların, bu çalışmaları üzerinden, bir yandan gerek hane içindeki gerek hane dışındaki varolan ilişkilerini çalışma ilişkisi de olacak şekilde dönüştürdükleri, bir yandan da bu çalışma sürecinde yeni ilişkiler oluşturup geliştirdikleri görülmüştür. Bu dönüşmüş ilişkiler ve yeni ortaya çıkmış ilişkiler üzerinden, kadınlar, kısmi de olsa kendilerine özgürlük alanları açabilmektedirler. Ayrıca, kendi çalışmalarını, hayatlarının yaşandığı alanlarda özgürleşmek ya da özgürlük/hareket alanları açmak için araç olarak kullanmakta, bir başka deyişle, kendi çalışmaları üzerinden strateji uygulamaktadırlar. Evde çalışma sürecinde, araçlara karşı diğer evde çalışanlarla girdikleri ilişkileri, iş/çalışma ilişkisi olarak değerlendirmekte ve bu değerlendirme zemininde davranmaktadırlar. Bu da, kişisel olmayan bir ekip bilincine sahip olduklarını göstermektedir. Kadınların bir çalışma ilişkisi içinde, çalışmanın/işin gerekleri konusunda oluşturduğu ölçütler ve davranış kuralları, en azından belirli ekip üyeleriyle sınırlı değildir. Dolayısıyla, kişiselliğin ötesine geçen, ortaklaşa bir anlayış sayılabilecek ölçüde kararlılık içermektedir.

EK 1. HARİTA: AVCILAR'IN İSTANBUL'DAKİ KONUMU

**EK 2: AVCILAR HARİTASI:
GÖRÜŞME ALANLARININ AVCILAR İÇİNDEKİ KONUMLARI**

EK 3. GÖRÜŞME KILAVUZU

I. Sosyal/ekonomik/kültürel arka plan

1. Kadınların kökenleri
2. Hayat hikayeleri
3. İstanbul'a göç öyküleri
4. Aile ilişkileri
5. İstanbul'a gelişlerinin ayrıntıları
6. Mülkiyet ilişkileri: İstanbul'daki ve geldikleri yerdeki)
7. Çevre ilişkileri

II. Çalışma eksenindeki hayat

1. Çalışma ve iş öyküleri,
2. Evde çalışma öyküleri,
3. Evde üstlendikleri sorumluluklar ve gerekirse üstlenecekleri sorumluluklar
4. Yakın ilişkide oldukları bireylerin çalışma ilişkileri
5. Neden evde çalışıyor
6. Eve iş bulma kanalları
7. Diğer evde çalışanlarla ilişkileri.

III. Çalışmaya, kadının çalışmasına ve evde çalışmaya ilişkin değer ve beklentiler

1. Çalışma tanımı
2. Kadının çalışması, erkeğin çalışmasından farklı mı
3. Evde çalışmayı nasıl algılıyor
4. Evde çalışmanın avantaj ve dezavantajları hakkındaki fikirleri neler
5. Evdeki diğer bireylerin, kadının çalışması hakkındaki fikirleri
6. Bu fikirlerin evde çalışan kadın tarafından nasıl değerlendirildiği
7. Kız ve erkek çocuklarının çalışmasına ilişkin düşünce ve beklentileri?
8. Kendisiyle ilgili beklentileri var mı, ne?
9. Formel sektör hakkında ne düşünüyor, geçmek istiyor mu? Bu isteği nasıl dile getiriyor?
10. Çocuklarıyla evde iş yapma bakımından beklentileri var mı
11. Çocukları, evde çalışmasını nasıl algılıyor?

IV. Evde çalışanlar arasındaki dayanışma ve gerilimler

1. Evde çalışan kadınlar birbirlerini tanıyorlar mı?(Komşu, evde çalışan, akraba, hemşehri)
2. İş bulma, iş devretme, iş haber verme konularında aralarında nasıl bir ilişki var?
3. Aracıya ve işverene karşı diğer evde çalışanlarla aralarında ilişki var mı?
4. Diğer evde çalışan kadınlarla ortak tavır geliştiriyorlar mı, hangi konularda? Neler oldu?
5. İş alırken aracıyla pazarlık ediliyor mu? Tek tek mi ediliyor?
6. İş alma, işin miktarı, sosyal haklar konularında pazarlık ediliyor mu?Etmiyorlarsa neden?
7. Devletten, aileden ve toplumdan talepleri var mı?
8. Başlıca yakınmaları neler?

9. İşle ilgili talepleri var mı? Neler?
10. Durumlarında düzelme sağlanmasını öncelikle kimden bekliyorlar?
11. Bu bakımdan kendi rollerini nasıl görüyor?
12. Diğer kadınlarla gerilim/sorun çıktığında, bu nasıl çözülüyor?

V. Evde çalışmanın kadının varolan ilişkilerine etkileri

1. Eşiyle veya evdeki erkeklerle (baba, ağabey vs) ilişkileri
2. Evde çalışmanın ev işlerinin paylaşımına etkisi,
3. Bu bakımdan beklentileri var mı? Kimlerden ne bekliyor?
4. Evde çalışmasının çocuklarıyla ilişkilerine etkileri neler?
5. Mali tutum değişimleri: Gelirini nasıl kullanıyor,...
6. Kendi geliri farklı mı
7. Kent yaşamına entegrasyonuna etkisi (sinemaya gitme vs),
8. Dini alışkanlıklarına etkisi,
9. Günlük yaşantısına etkileri ve ev halkının buna tepkileri.

EK 4. ÖRNEK GÖRÜŞME METNİ

İlk görüşmenin özeti: 38 yaşında. Karanlı. İki çocuğu var. biri erkek biri kız. Oğlu K. Üniversitesi bilgisayar mühendisliğinde okuyor, kızı da hukuk istiyormuş. Oğlu da ilk seferde kazanamamış, bunu vurgulayarak söyledi. Şimdi kızı da kursa gidiyormuş. Eşi öğretmen. Onbeş senedir evde iş yapıyor. İlkokul mezunu. Evde çocuklar, eşi, kendisi var. Eşi ikinci iş olarak hipodromda katiplik yapmış. Ayrıca Kars'tan bal, peynir ısmarlayıp satmış. Eşinin maaşı 130 milyon, kendisi geçen ay 60 milyon almış. İstanbul'da ilk geldiklerinde Bağcılar'da oturmuşlar, sonra Parseller'e gelmişler. Ama kiradaymışlar. Şimdi dört senedir kendi evlerini yapmışlar, orda oturuyorlar. Çalıştığı yer evin altında tek bir oda. Yaz kış çalışıyor. İlk yaptığı iş, boncuk işleme. Sonra hırkaları birleştirme işine başlamış. Bunu onbeş yıldır devamlı yapıyor. Ayrıca başka işler de yapmış. Ayakkabı dikmiş, kot temizlemiş, btb dizmiş, son bu yaz yanlış dikilmiş otuz bin tane gömlek varmış, onları sökmüşler. İşleri fabrikadan doğrudan veriyorlar, aracı yok. Fabrikanın şoförü fabrikanın arabasıyla işi her gün getiriyor, akşamüstü götürüyor. Konuştuğumuz gün, 11.30'da getirmişler, 65 tane, saat 15.00'te alacaklardı. İş bulmak için uğraşması gerekmiyormuş, çünkü iş sahipleri kendileri getiriyormuş, evin altında görünür olduğu, 'dükkanı' olduğu için onu bulmaları kolaymış. Fiyatta anlaşılırsa alıp yapıyormuş. On beş yıldır aynı işi yapmasını her gün iş yetiştirmekle, uğraşmasıyla açıklıyor. Öbür kadınlar her gün gelip çalışmıyorlar, ben her gün çalışıyorum diyor. Sigortası var, özel sigorta. On yıl sonra emeklisi olacak. Tatile bu yıl ailecek çadıyla Erikli'ye gitmişler. On beş gün kalmışlar. Orda da yemekleri kendileri yapmışlar ama olsun. Kazandığı parayı aylık biriktirip alıyor. Ödemede şimdiye kadar zorluk çıkmamış. Fiyatta her yıl fabrika artış yapıyormuş, diğer iş yapanları tanıyor, ama pazarlık çok kolay değil, mesela şoförün karısı ve kızı da yapıyormuş, o yüzden o zam olsun istermiş ama fabrika yapmıyormuş. Kazandığı para ona evdeki kararlarda güç sağlıyor. Ayın birinde 'maaşını' alıyormuş. Kocası ise ayın on beşinde. Para kazanınca nereye harcanacağına sen mi karar veriyorsun sorusuna dedi ki: "Kendi paramı nasıl harcayacağımı ona mı soracağım. Bildiğim gibi harcarım. Ama zaten eve, çocuklara harcıyorum." Peki eve ne alınacağına filan sadece kendi paran için mi sen karar veriyorsun deyince, hayır dedi. "Ayın yarısında benim param yenmiş, o parasını bana nasıl vermeyecekmış. Onunkini de ben bildiğim gibi harcarım". Ev, yani oturdukları daire, eşinin üzerine. Ama halen inşaat var, yeni daireler kendi üzerine olacakmış. Çocukları annelerinden yanaymış. (8.10.1998)

İkinci görüşmenin metni:

-Beyimin tayini çıktı, 16 senedir burdayız. İkimiz de Karanlıyız, yani Kars doğumluyuz. İstanbul'a tayin nedeniyle geldik.

-Ondan önce Kars'ta mı öğretmenlik yapıyordun?

-7 sene Kars'ta yaptık.

-Sonra İstanbul, hep Avcılar tarafında mı oturdunuz?

-İlki sene Bağcılar'da oturduk, 15 senedir de burdayız.

-Ama bu ev yeni?

-Bu evde işte 4 senedir burdayız. Bundan önce, o da kendi evimizdi, sattık orayı, öbür taraftaydı, burayı yaptık.

-Kendi evimiz derken kayınpederin miydi, eşinizin miydi?

-Bizimdi, kayınpeder böyle kaba inşaatını yapmış vermişti, kalanı da kendimiz yapmıştık. İki daireydi, bahçesi yoktu. Apartmandı.

-Burası şimdi...

-burası bize ait.

-Evlendiğinizden beri hep çocuklar, eşiniz, siz, öyle mi oturdunuz?

-tabii,

-yok yani sadece onlar mı demek istedim.

-yook, kaynanamgil hep beraber kaldık, işte Kars'ta bulunduğumuz dönemi onlarla beraber geçirdik. Kayınvaldem gelirdi, işte 5-6 ay beyimin görevli olduğu köyde kalırdı, yazın Kars'a geri gelirdi.

-onlar Kars'ın merkezindeydi?

-hı hı. Kars'ın içinde oturuyorduk, biz, kaynanamgil. Biz köyüne gidiyorduk kışın. Yazın yine Kars'a gelirdik.

-Kaynanamgil derken kimleri kastediyorsunuz

-Kaynanam vardı, 9 tane görümce, kayınpeder.

-ha onları soruyorum, kaç kişi geliyorlardı yani

-aslında benim evime, yani ben onların evine gelin geldiğim zaman 37 kişinin içine gelin gelmişim.

-hepsi aynı evde mi oturuyorlardı

-yok, kayınpedergil Kars'ın içinde oturuyorlardı, amcaları köyünde oturuyorlardı, ama yazın köye gidiliyordu, o zaman 37 nüfus bir arada oluyordu.

-Yazın kaç ay?

-2 ay 3 ay işte, Kars'ın içinde olanları gidiyorduk, 37 nüfus bir arada oturuyorduk.

-peki en küçük gelin miydiniz

-ben elti geliniydim. Kaynanamgil, 3 elti, yani ben elti geliniydim.

-elti geliniydim ne demek

-yani şimdi amcaları beyimin, babası, iki de amcaları onlar birarada otururdular,

-yaz kış

-yaz kış değil, diyorum ya, kaynanamgil geliyordu, onlar kışın gelirdiler, biz de zaten başka köye gidiyorduk, yani yazın 37 nüfusluyduk.

-kim bakıyordu 37 kişiye

-ama iş yapacak da 7 tane kadın vardı.

-37'de 7. Kalanın hepsi erkek ve çocuk?

-erkek, çocuk, yani iş yapmazdı. ya.

-bir koyun bir kerede yetmiyordu, pişirende. 5-6 tane tavuk keserdik, bir yemeklik anca olurdu.

-o hazır tavuklar gibi de değil tabii, kendin yoluyorsun

-tabii, kendin yoluyorsun. Biz zaten orda hazır yemezdik ki, hep kendimiz yapardık, hep kendi beslediğimiz şeyleri yerdik, koyun da, tavuk da, kaz da.

-onun iş bölümü var mı, hayvanları erkekler kesiyor da, yolmasını kadınlar yapıyor gibi

-tabii. Erkek keserdi, soyup verirdi bize derisini yüzüyorlardı, biz de pişiriyorduk.

-peki, gelinler arasında işbölümü var mıydı

-ee, yok, işbölümü yoktu bizde, kaynanam zaten en büyükleriydi, işbölümü yoktu. Herkes yapabildiği işi yapardı.

-ama yani sen şunu yap, sen bunu yap gibi organizasyon da mı yoktu

-tabii, vardı o, zaten kaynanam büyükleriydi, hepsinin. Mesela kaynanamlar küçük elti, o ekmek pişirecekti günde iki defa. Onun görevi oydu.

-sizin göreviniz neydi

-her şeyi yapıyordum ben. Her şeyi. Gece patoz altından tut da, gündüz o kadar insanın sofrasından götürmesi, getirmesi bana aitti. Çünkü en küçükleri bendim. 14 yaşındaydım yani.

-Patoz ne?

-Ayırma makinası

-ürün ne

-ürün arpa, buğday. İşte, bizim memlekette ne olursa.

-O da mı patoz

-bizde de patoz.

-ayıklardı yani, fındığı kabuğundan ayırır bizde.

-hı, buğdayı bir tarafa çıkarıyordu, samanı bir tarafa. Aynı görevi yapıyor.

-14 yaşında evlendiniz yani

-hı hı, 15 yaşında anne oldum. O sırada ben o işlerle beraber yapıyordum.

-valla, genç kalmışınız.

-herhalde ki, o yaşımın küçüklüğünün verdiği birşey. Onları kendi ailem gibi, böyle yabancı bir insanın içine düştüm diye hiç öyle bir zorluğum olmadı. Kendi ailem gibi yani kaynatamı kendi babamdan çok severdim. Yani hepsini öyle. Onların içinde ben onların kendi kızları gibiydim.

-zaten onların arasında büyümüşsünüz

-gelin gibi değildim. Orda zaten büyüdüm.

-kendi aileniz nerde, başka köyde mi

-yok, kendi ailem zaten komşuydu, o binayla bu bina, o kadar.

-ha yani görüşme, gidip gelme sorunu olmuyordu o zaman

-yok, zaten her gün birbirimizi görüyorduk.

-görücü usulü m evlendiniz

-yok, severek.

-kaçtınız mı

-yok.iki sene de nişanlı kaldık.

-on üç yaşında ha?

-oniki.

-peki, eşiniz kaç yaşındaydı

- eşim de benden 4 yaş büyük.

-e baya büyükmüş yani, bıyıkları terlemiş.

-bıyıkları terlemişti, he ya.

-o sırada okuyordu mu

-Öğretmen oldu da, ğretmen olduğu sene bize yüzük takıldı.

-tanıştığınızda henüz okuyordu

-hı hı.

-lise, ilkokul, ne ğretmeni

-o, köy enstitüsü, ğretmen okulu vardı o zaman, lise yoktu ki. Öğretmen okulundan mezun oldular. Ortaokuldan sonra direk ğretmen okuluna gittiler, dört sene. Artvin'de.

-ama siz ilkokul

-hı hı, köyde okudum.

-sonra ocuk doğdu

-On beşinde ocuk doğdu, yirmi gün yaşadı, sizlere ömür, ondan bir sene sonra bu oğlum oldu.

-o niye, kötü bir soru da, hastalık mı oldu

-belli de olmadı yani ne olduğu, ishal oldu, hastalığu da ölmesi de bir gecede oldu. Doktora bile yetiştirmedik o zaman. Çocukluk, ne bileyim ben. Hastalık falan olmadı hiç.

-peki sonra ocuğuın bakımında kaynana filan yardımcı oluyordu herhalde di mi

-zaten o küçük dönem, diyorum ya, kaynanam yanımda olmadı, beyim köye gitti, köyde kendim baktım yani. Onlar geliyordu ama yazın, kışın ben onların

olduğu köyde kalmıyordum, beyimin görevli olduğu köye gidiyordum, başka bir köye gidiyordum yani. orda kendim baktım yani, eve baktım, ekmek pişirdim, inek sağdım, evin işini yaptım, çocuğuma da baktım.

-sonra ikincisi ne zaman doğdu

-oğlumla kızımın arasında tam üç yaş dokuz gün var.

-o da gene Kars'ta doğdu yani

-hı, Kars'ta doğdu. İstanbul'da doğum yapmadım.

-Evde mi doğdular, hastanede mi

-Hastanede doğdu. Her ikisi de. Normal doğdular.

-sonra, tayinle istanbula geldiniz, bu arada köydeki, siz kaç kardeşsiniz

-9 kardeşiz. Beş kız, dört erkek.

-sırada kaçınıcı

-ben beşinciyim. Üstten beşinci.

-peki şahsınıza ait tarlaydı, evdi, öyle şeyler

-babamın, baba sağ değil, annem var. annem kullanıyor, annem var ya, biz, annem olduğu için annem alıyor. Zaten annem olmasa da abilerimden almazdık yani biz hakkımızı.

-onlar köydeler mi

-yok onlar da Ankara'da, almazdık yani biz onlardan hakkımızı.

-onun geçimine mi katkıda bulunuyor, annenizin

-annem şimdi yazın işte çatıyor, kışı çıkıyor, gerçi küçük kardeşimin yanında annem ama, işte kardeşim çatıyor, annem onun yüzünü çıkardıyor. Zaten de büyük bir geliri olmuyor. Senede 150 milyon, 200 milyon, o kadar yani.

-toprak küçük olduğu için mi

-orda ucuz yani, bizim memleketimizde ucuz. Buralarda olsa, dünyanın parası, ama orda ucuz. Yani yok kıymeti. Herkeste olduğu için. Zaten bizim şimdi şimdi şekerpancarı varmış, sulamamız yoktu bizim önceden, şimdi var, pancar falan ekiliyor, bizim zamanımızda öyle şeyler yoktu. Şimdi hani kiraya veriyorlar yerlerini, senelik işte, 150-200 neyse onu alıp anneme veriyor kardeşim.

-köyden hani hiçbirşey geliyor mu, bulgur, tarhana gibi

-ıı, yok. Gönderecek kimse yok ki. Benim hiçkimsem yok. Beyimin işte annesi var Kars'ta, o da gelirken mesela iki kilo, üç kilo, o kadar, hediye getirirse.

-hiç çalışmadınız mı, çalıştım demiştiniz di mi, neydi o

-konfeksiyon atölyesinde çalıştım bir sene, kot üzerine. Biraz makineciydim, kalite kontrolcuydum, geldikten üç dört sene sonraydı. Ben merak ettim, hani, bir çalışmak istedim. Beyim zaten birşey söylemedi o zaman. Çalıştım ben de bir sene, sonra rahatsızlandım, çıktım, bir de ayaktaydı, dayanamadım.

-makinacılık ayakta mı yapılıyor/

-yani devamlı makinede oturamadım, ayaktaydı, o kot pantolonları çevirmek bana çok zor geldi. Bir sene devam ettim, çıktım.

-sigortanız var mı

-yoktu, bir sene çalıştım zaten.

-ilk üç ayda yapmak zorunda

-işte yapmadı. Zaten hani öyle büyük bir işyeri değildi, küçük bir atölyeydi, zaten orda çalışanların hiçbirinin de sigortası yoktu. Kaç senedir çalışanların da sigortası yoktu.

-ne yapıyordunuz

-kot, işte pantolonlar, yani kot üzerineydi.

-o üç dört seneye kadar böyle evde iş yaptınız mı

-işte, İstanbul'a geldim geleli yapıyorum. 14 senedir yapıyorum. O kirada oturduğum zaman da yapıyordum, o zaman boncuk dikiyorduk.

-ha, arada girip çalıştınız

-bir sene, işte diyorum ya, onu da merak ettim. aslında guatrdan ameliyat oldum, bu işleri bıraktım ben, o zaman bakıym bir de dışarda çalışayım, devam ettirebilirimse ettirecektim. Ettiremedim, bıraktım.

-ilk aldığınız iş, boncuk mu

-o zaman geçici olarak onu, bir buçuk sene, o kirada oturduğumuz zaman yaptım. Sonra buraya taşındığımda yaptıklarım, yani ilk aldıklarımız bu kazaklar oldu. hâlâ da devam ediyor.

-ama yanı sıra

-sade kazak değil. Başka işler de yapıyorum yanı sıra. Olduğu zaman yapıyoruz. Mesela iplik temizliyoruz, o şeyleri, eşortman üstlerini, işte penyeleri söktük, btb yaptık, yaptık da yaptık.

-ben ilk işi nasıl bulduğunuzu merak ediyorum

-eltim var idi. Eltim ordaydı, Bağcılar'da oturuyordu. O zaman da bir evhanımı getirip dağıtıyordu bu işleri. böyle bizim, komşuydu gene, o da komşuydu. O getirip dağıtıyordu, kendine kar payı alıp bize de verirdi yani.

-aracıydı yani

-o zaman sade onu yaptık. Ful boncuk üzerineydi.

-bu şey di mi, kazakların şuralarına

-hıı, kağıt üzerine yapıyordunuz

-kağıt mı

-kağıt üzerine çiziliyor, çizip onu kağıt üzerine yapıp, sonra kağıdını söküyorduk biz onun.

-ha kaneviçe gibi. Bu işi nasıl buldunuz

-kazakları da orda bi komşular yapıyordu. bu işte bize iş getiren şoför bir gün

gelip gittiği zaman bir gün merak ettim, dedim bir gidip bakayım, bu adam ne getirip götürüyor diye. Verir mi ben de alayım. Gidip sordum şoföre, abi dedim siz ne yaptırıyorsunuz burda, o da dedi kazak diktiriyorum, bana da verir misin, verdi bana, getirdi hemen o gün için iki torba kazak bıraktı bana. O komşularıma gittim ki, hani bana kazağı öğretin. Onlar da değişik öğretiler. Sabah adam geldi kazakları almaya. Onu, başka, değişik çeşit dikmişim ben. Olmaması gerekeni yapmışım. Ama yani bana onlar onu öyle öğretiler ki, herhalde almayayım diye. Adam geldi ki bunlar böyle olmayacaktı ki. Dedim, aha o komşu bana böyle öğretti, ben de böyle diktim. Yok dedi, böyle olmayacak. Şoför öğretirdi, yani her iş gelende, değişik işler gelir ya, adam abi hemen iğne elinde gelirdi bana kapının önünde gösterir giderdi. Aha şimdi gene öyle.

-yani o zaman sorun çıkmadı, adam haa dedi ve...

-ııı. Hata benim değildi. Para da aldım, verdi paramı da verdi, ama söktüm yeniden diktim.

-iki kere yaptın yani

-ha, iki kere yaptım tabii. Şimdi de işler bozuk çıktı mı, söküp yeniden yapıyorum,

-çok bozuk çıkıyor mu

- yok. Bu sene bir sene oldu, de mi, bir kere oldu.

-sayarak mı veriyor

-yok, zaten sayılı, onların içinde kartlar var. mesela bir çuvalda 40 tane mi var, 30 tane mi var, bir de ona göre bana günlük kart veriyor, mesela 30 tane iş getirdim diye veriyor.

-ama sayarak almıyorsun

-ben zaten çuvala doldurduğum zaman, çevirdiğim zaman sayıyorum onları, bazen fazla çıkıyor, bazen eksik çıkıyor, o da demek ki beni denediler, hiçbir sorun da olmuyor.

-eksik çıkınca da mı

-yok, artık demek ki denediler kaç senedir.

-peki parasını nasıl saptıyor, yani onbeş sene önce ne veriyordu hatırlasan bile anlamı yok ama

-on beş sene önce 5 bin lira mıydı, 5 lira mıydı, 50 lira mıydı, şimdi zaten 15 bin lira. Şimdi bunların tanesi 15 bin lira

-peki fiyatı hep kendileri mi, nasıl ayarlıyorlar

-onlar ayarlıyorlar

-hiç hayır demiyor musunuz

-diyoruz ama elimizden bişey gelmiyor ki, onların isteğine göre, o zaman yapma diyor

-burda sırf size mi veriyorlar onu

-bu parsellerde alan çok, bunlar da (komşusunu gösteriyor) aldılar, öyle saatli

olduğu için yapmadılar, Y.gil de aldı. Ama saatli, bazen öyle oluyor ki her işini bırakıp bunu yapacaksın. Getirdiği zaman yapmak zorundasın.

-siz ama yapıyorsunuz

-tabii.

-yani sizi sadece söyledikleri paraya razı olduğunuz için değil, bi de işi zamanında yetiştirdiğiniz için de tercih ediyorlar

-çünkü o başka bi komşulara da verdi, saatinde yapmadı, onun için vermedi bir daha da yani.

-evde yapmayı, en baştan tercih etmenizin sebebi neydi

-çocuklar küçüktü o zaman, başka bir seçeneğim yoktu zaten, işe girecem çocuklarıma kim baksın, öyle kreşe falan verecek gücümüz yoktu zaten, tek maaştı, köyden de yeni gelmiştik, biraz da acemiydik, etrafı tanımiyorduk, onun için onu tercih ettik.

-ama..

-o zaman çalışmak görmediğim için, memlekette çalışmak görmediğim için, gücüme gidiyordu, acaba çalışabilir miyim, nolur nolmaz gibisinden, çünkü hiç bizim orda yok, çalışma falan yok ya, biz bilmiyorduk.

-ama köy yeri diye yok, para kazanmak yok yani, yoksa iş yapıyorsun

-tabii tabii. Ama burda gördük. Üç katını çalışıyorduk yoksa orda, çalışmaktı da işte burdaki gibi değil.

-ama yani öyle, eşinizin izin vermemesi, öyle karım çalışmaz filan var mı

-yok, yani o zaman da, şimdi bile işe girip çalışıym desem yapabiliyorsan git der.

-ama ev işi gene sizin olacak değil mi

-yok, yardım eder yani, dışarda çalışsam da şimdi de, yapabileceği şeylere el atıyor yani, yapıyor.

-ne yapıyor

-mesela çayımı yapıyor en başta (gülüyor), çok güzel çay yapar, iş yaptığım zaman çayımı yapar bak. Mesela diyelim o kazakların iplerini keser, çevirir, çuvala doldurur, yardım eder eder, yapar.

-çocuklar da yardım ediyorlar mı

-çocuklar, bazen. Çünkü çocuklarla birarada olmadığımız için, çocuklar okulda, orda burda.

-yazın?

-yazın çalışıyorlar. Çocukların okulu bitti mi onlar işe girerler, ikisi de.

-ne yapıyorlar

-kızım tezgahardı mağazada, oğlum da zaten çalışıyordu, çorap fabrikasında çalıştı iki sene, bu sene zaten staj vardı çalışmadı, fabrikada 6 hafta staj gördü.

- peki üç aylığına işe alıyorlar mı
- hı hı. Geçici olarak işe alıyorlar. Ona da az para veriyorlar, ona göre alırlar.öğrenci, çoğu yerler çalıştırıyor yazın.
- kaç yaşından sonra çalıştılar
- ortaokuldan sonra çalıştılar hep, lise döneminde oğlum da çalıştı, kızım da. Yaz tatilinde hep çalıştılar. Ortaokulda çalışmadılar, küçüklerdi.
- o zaman size yardım ediyorlar mıydı
- ediyorlardı. Ederdiler o zaman T.'a söyledim mesela, gel oğlum bunları çevir, çuvala doldur, say, işte böyle yapardı, kız da yapardı oğlan da yapardı.
- kendileri özenip yapmıyordu yani, siz gel şunu yap diyordunuz
- yok, kazaklara hiç özenmediler zaten, tozu falan var ya onun için şey yapmadılar yani.
- diğer işler peki
- diğer işler, ev işlerini filan, yaparlar yani. Kızım her işi yapar evde.
- oğlan?
- oğlan da pek o ayrı kalana kadar ev işinden pek haberi yoktu, beceremezdi ama şimdi yapıyor. Şimdi sofr kursun, sofr kaldırsın, toz alsın, küçüklüğünde T: çok güzel toz alırdı.
- şimdi Kocaeli'nde mi oturuyor?
- hı hı, ev tuttuk, üç arkadaş evde oturuyorlar.
- orda işlerini kendisi yapıyor?
- tabii kendisi yapıyor.(kapı çalındı) A. abi olabilir.(şoförü kastediyor)
- peki o diğer işleri, kazak dışındaki işleri nasıl buluyorsunuz
- işte onlar bizi buluyordu, biz onları bulmadık aslında. Ben orda oturuyorum ya, beni gören hop işleri bize.
- bu son 4 yılda ama
- öbür evde sade bu kazakları yaptım.
- ha, diğer çeşitlerin hepsi bu evde mi?
- hı hı, burda oldu.
- n'apıyor, adam arabayla mı getiriyor
- demek, devamlı dükkandayım ya, geçerken görüyor, adamın dikkatini çekiyor, abla bizim bu işimiz var yapar mısınız, alıp yapıyoruz. Temizlemeydi, işte o penyelerdi, btblerdi.
- onlarda pazarlık etmediniz mi
- ettik canım, ettik.
- nasıl oluyor, önceden aranızda konuşuyor musunuz
- işte getiriyor işi, ben getirdim mesela, bunu kaçta yaparsın, biz de hani

çevreden de yapanlar var ya, ona göre mesela diyelim 5 bin liraya mı yapıyorlar, tamam biz de beş bin liraya yapıyoruz. Yok 6 bine yapıyorlar, biraz da yalan atıyoruz.(gülüyor) yani öyle anlaşıyoruz. Zaten onlar araştırıp geliyorlar bize, yani çevrede kaçta yapıyorlar, kaçta yapmıyorlar, onlar araştırıp fiyatlarını öğrenip bize geliyorlar.

-dolayısıyla başkasının yaptığından kuruş fazlaya da olmuyor

-oluyor, bazen oluyor.bazen eksikliğine de oluyor yani.

-o nasıl oluyor

-işine göre yani.

-iş kolay olduğu zaman mı

-iş kolay olduğu zaman parası az oluyor, zor olduğu zaman, mesela o penyeleri 50 bin liraya söktük. Onların çünkü işi zordu.

-bu kazağın tanesi kaçta?

-15 bin lira

-şu anda

-şu anda 15 bin lira. Bu ay zam olacak, onu bekliyoruz, bakalım. Bu ay zam olması lazım.

-peki günde kaç tane yapıyorsunuz

-işin gelişine göre, ama gelse 200 tane yapılıyor, 150 tane rahat yapılıyor.

-ama hergün gelmiyor

-iki gündür yoktu.

-olmayacağı önceden belli mi

-yok. Bilsek bir gezmeye gitsek, bir misafir ağırlasak, o da yok.

-hiç gelip de bulamadığı oldu mu

-oluyor, tabii, oldu. Geri gidiyor, başkasına götürüyor veya bir iki saat sonra tekrar geliyor, zaten yakın ya burda. İstanbul HY var burda, ora tekstil, İHY ile bu tekstil ortak.

-peki, şimdi evde şu anda para getiren bir siz, bir eşiniz

-eşim, ben işte o kadar.

-çocuğun evi ayrı, ama o para kazanmıyor

-yok bizden gidiyor. Kız da işte bizden gidiyor. Dersaneye yazılmış, 300 milyona yazdırdık dersaneye. Ayda 50 50 öduyoruz. Bakırköy'e gidiyor.

-Liseyi bitirdi di mi

-geçen sene. Kazanamadı. geçen sene de gitti dersaneye. Bu sene tekrar verdik.

-ama kazanacak diye düşünüyorsunuz

-inşallah, yani okumayı seviyor, kazanana kadar devam yani.

-bunu hatırlıyorum çünkü oğlum da ikinci senesinde kazandı demiştiniz

-hı, oğlum da ikinci senesinde kazandı. İnşallah kazanacak. Kazanmasa üçüncü senesinde kazanacak. Yani bunun dönüşü yok. Devam edecek.

-yani her yıl yine dersaneye gidecek mi

-mecbur gidecek

-eşiniz de öyle mi düşünüyor

-hı hı

-kendisi de okumak istiyor?

-tabii, kızım çok istiyor okumak. Hukuk istiyor. Dersleri iyiydi, çok güzeldi dersleri. Geçen sene 18 puanla kaybetti.

-yazık olmuş gerçekten.

-bu sene de karmakarış oldu. Bakak nolacak.

-tek sınava indi di mi?

-hı hı.

-peki siz birbirinize, sizi buluyorlar ama siz diğer komşularla işi paylaşıyorsunuz

-hı hı, komşularla paylaşıyoruz tabii.

-niye hiç şey olmuyor mu, siz söylüyorsunuz, onlar bulunca size söylüyorlar mı

-onlar hani, ayrı ayrı komşular var. şimdi ikisi üçü bir gruptu, dördümüz bir grubuz. Onları işi varsa kendileri yapıyor, bizim de işimiz varsa, biz söylüyoruz aslında onlara, onlar söylemiyorlar.

Zaten onlara da pek iş vermiyorlar yani, alıp bir kere yaptırıyorlar, III, sonra vermiyorlar, ikinci sefer.

-siz dördünüz kim kimsiniz

-işte ben, Y. (5. g.), orda Y.gil'in binada komşu gene var,

-(Y.) S. (14.g) yok, A. var, o da Bayburtlu, dedim ya yeni gelmiş, o, bu yazın hep beraber yaptık.

-S. sizle yapmıyor mu

-yok işte vermediler ona, bir kere yaptı, vermediler, çünkü bozuk yapıyor yani, yaptığı işler olmuyor onun için vermiyorlar.

-bir kere birlikte yapmışınız

-iki sene hep kazakları beraber diktik.

-yardım etmişiniz siz

-beraber diktik işte.

-kendi öyle dedi de, ben dedi etekle yakayı dikemiyordum, o benim için dikti dedi

-yakaları ben dikiyordum, o kolların ağzını filan tutturuyordu işte.

-peki hiç şey diye düşünmediniz mi, yani zor kısmını ben yapıyorum, o onu yapamıyor işte

-işte o, o benim iyi niyetim. Komşuyuz yani, onu aramadım ben, iki sene öyle devam ettik, sonra baktım yok olmadı yani. Sonra dedim yakaları artık, dedim, benim gözlerim ağrımaya başladı, herkes kendi hakkının yakasını diyecek, o zaman bıraktı zaten.

-peki öbür grup kimler

-işte onlar, onlar da işte temizleme işleri filan alıyorlardı, o S. ablagil. Ayrı yapıyorlar. Onlar yani başka atölyeden alırlar, bizim işlerden değil.

-neye göre ayrışıyor?

-diyelim ki 400 tane iş geldi, yüzünü ben yapıyorum, yüzünü sen yapıyorsun, yüzünü o yapıyor, ona göre yazıyoruz, mesela yüz tane yapmışız, günlük alt alta yazıyoruz, sonunda para toplu geliyor ya, herkesin işinin sayısına göre parasını alıyor.

-dolayısıyla aranızda bir kere herkes herkesin kaç para aldığını biliyor

-tabii, tabii, herkesin yaptığı işin sayısı belli.

-herkes aynı parayı alıyor?

-aynı olmuyor, diyelim ki senin işin var 30 tanenin parasını alacan, benim işim yok, ben 150 yapacam, onun parasını alacam. ama bir tanesine aynı parayı alıyoruz. Sayısıyla.

-onlar dediniz ya, o gruplaşma neye göre oluyor insanlar mı birbirini sevmiyor, ya da huyları mı uyuşmuyor

-onlar, yani onlar öyle anlaşıyorlar, biz de pek onlarla anlaşamıyoruz. Biz de böyle anlaşıyoruz. Artık aynı memleketliyiz onun için mi.

(Burda aynı memleketli değiliz ki sohbeti yapıldı. Biri Muşlu, biri Karslı, biri de Bayburtlu çünkü.)

-belki de aynı yörenin insanı ya ondandır (kızı söylüyor bunu)

-ama kafalarımız uyuşur. Anlaşabiliyoruz.yani şehri, muhiti önemli değil, anlaşıyoruz yani.

-(Y.) kafalarımız, düşüncelerimiz aynı olduğu için,

-hı hı, kafalar uyuyor yani.

-(kızı) bir de artıyet olmayacak yani, sonuçta bunlar temiz kalpli, birbirlerinin huynadan suyundan anlıyor, eşler birbiriye anlaşıyor.

-yok, öbürleriyle insan olarak anlaşamadığınız için işle de birlikte mi olmuyorsunuz, yoksa işte sorun mu çıkıyor?

-anlaşıyoruz aslında insan olarak anlaşıyoruz. Ama işte anlaşamıyoruz. Onlar böyle hep bana diyorlar, biz de onun için karışmıyoruz onlara.

-iş paylaşmıyorlar, buldukları zaman haber vermiyorlar?

-ha yok.

-bu yani asıl sorun

-hı, onlarla, tabii, ama biz iş geldiği zaman hemen çağırıyoruz hepsini, kız iş geldi, gelin beraber toplanıp yapalım.

-peki bu konuşulmadı mı, niye söylemiyorsun, niye saklıyorsun diye

-hiç hesap sormadık biz hakkaten.hiç sormadık. Yani senelerdir hiç sormadık.

-(Y.) hiç sormadık.

-(misafir kadın) işte ordan kaynaklanıyor. Artık tanıyor, o da ona göre mesafe bırakıyor iş konusunda.

-(Y.) hepsi yaptılar mesela bizim apartmandakiler, S., o bi Gümüşhaneli vardı, o hiç bir gün gidip demedik ki ne yaptınız, bize de alın, bize de verin hiç demedik yani. Ama biz aldığımız zaman onlar hemen gelir, torbayı alır götürür.

-o zaman peki siz şey demiyor musunuz hani

-hiç demedik valla.

-hiç demedik. Demiyoruz. O da bizim iyiniyetimiz. Demiyoruz ki a siz bu kışın vermediniz de şimdi bizimkileri niye götürüyorsun. Aman alsın o da yapsın, fabrikanın işi bize mi kalacak.

-peki sizce niye böyle yapıyorlar

-açgözlülük belki de.

-(Y.) hepsini kendi yapıym istiyor, ama onu da başarabilse. O da bir dert değil. Onu da başaramıyor. Yarım yamalak hepsi orda, yani versek ben yapıyorum bunu al beş tane de sen yap, o yapsın, elin işi bitsin gitsin, o da yok.

-geri veriyorlar mı

-hee. Yapılmayan iş geri gidiyor.

-biz onlarla paylaşıyoruz, onlar bizle paylaşmıyor.

-iş geri gidiyor yine de paylaşmıyor ha_

-yani gitti, daha da vermiyorlar. İki tane arabayla dolu iş geri gitti.onların işi var idi, aslında bak bizim de o gün işimiz yoktu, biz yapabiliirdik o işleri, hani biz de gidip hesap sormadık ki, biz burdayız, biz yapardık, niye geri gönderdin, geri gitti, bi daha da adam iş vermedi, onlar da boş kaldı, hepsi. (gülüyor.) ya işte bu kadar.

-hani işi geri götürən adama bişey demiyor musunuz, hani iş varsa biz de alalım falan gibi.

-yok işte, onların adamı zaten, (gülüyor) biz onlarla muhatap olmuyoruz. İşte onların adamları

-(Y.) onlara iş getiren de Karslı. Biz hiç konuşmadık yani, iş getirirsen biz de yaparız diye.

-ama onlarKarslı değil ki, kim Karslı orda

-ben Karslı'yım. Benim hemşerim.

-memleket işi değil ama bu anladığım kadarıyla

-yok değil. S. Bayburtlu, A. da Bayburtlu, onun bir altında vardı, o da Gümüşhaneli.

(burda B. kim şeklinde bir konuşma var, ben kişileri karıştırmıştım.)

-(Y.) Bayburtular, Gümüşhaneliler işte.

-Anladım onla da konuşmayı düşünüyorum da ben

-kimle, B'yle

-yapan, onu sonra sorarım, kime gideyim diye. Şimdi, peki bu evde iş, burda dükkanda yaptınız, ama öbür evde evin içinde yapıyordunuz, tozu pisliği filan, evdekilerden hiç şikayet olmadı mı

-evdekilerden olmuyordu, çünkü yakınma şikayet bana oluyordu. Tozunu da temizleyen de ben, yapan da ben. Pisliğini de temizleyen de ben.

-(misafir lafa karıştı) oturma odasında yapılmıyor ki zaten.

-şimdi ayrı ama, o zaman oturma odasıydı, başka odamız yoktu ki zaten, mecburi oturma odasında yapıyorduk. Tozu falan çok çıkıyordu. Çok, çok. Tozu çok. İş bitip gidiyordu, evin temizliğine başlıyordum. Evi temizle bitir, hop gene iş gelecek.

-fazladan bir ev temizliği

-hee.

-peki kız yardım ediyordu heralde

-ediyordu tabii, evde olduğu zaman eder yani.

-o şikayet ediyor muydu

-sesini çıkarmıyordu pek, demiyordu yani. Çünkü onlar için yapıyorum sonuçta yani, yani onlar rahat etsin diye, iyi yerlere gelsinler, okusunlar diye, bol bol harcassınlar diye. Yoksa yani kendime kalsa ne yapacam ki işi.

-peki harcama konusuna gelicem zaten, parane oluyordu

-parayı, alıp eve harcıyorum valla. Her şeye, hiç kenara koymuyorum, hiç hiç, valla, kuruş yok, çünkü kalmıyor ki, koymaya kalmıyor yani. Çünkü çocukların masrafı çok, şu anda iki çocuğun 120-130 milyon lira tutuyor masrafları. Zaten beyim 130 milyon alır. Yani kenara koyacak birşey yok. Benim kazandığım da işte, mutfağa gidiyor. Yok telefondu, yok suydu, yok şuydu, yok buydu.

-dolayısıyla düzenli iş yapmanız gerekiyor zaten

-işte, tabii.

-peki eşiniz ikinci işte çalıştı demiştiniz

-işte, atyarışlarında çalıştı, katiplik yapmıştı, dört beş sene çalıştı o da, ikinci iş olarak. Orda da memurdu yani, gişe memuru. dayanamadı çıktı yani, rahatsız oldu.

-ortamı mı sevmedi

-rahatsız oldu, ayakları falan devamlı ağrı yaptı. Onun için çıktı.

-bir de hayal meyal hatırlıyorum, bal kalmış aklımda

-ha, beyim bal kaşar sattı. Beyim çok sattı. 5 sene bal kaşar sattı, bu yaz tatilinde filan. İki senedir getirmiyor.

-niye getirmiyor artık

-şimdi getirmek için peşin para lazım. Gidecen, bizim memleketimiz bal kaşar yeri, yani en azından 700-800 milyonun olacak, cebine koyup gidecen, onları getirip burda satıp kar edeceksin.

-daha önce nasıl yapıyordu

-daha önce çocuklar küçüktü, masrafları azdı. Oluyordu, zaten elde avuçta olan birikmiş de buraya harcadık. Binaya harcadık.

-üstü yeni mi çıkıldı

-hıı.

-paranın nasıl harcanacağına, yani ne alınacağına, ne marka filan, siz mi karar veriyorsunuz

-beraber gidiyoruz. İkimiz de, yani beğeniyoruz. Yani diyelim ki TV alacağız, beğeniyoruz, ha bu güzel, ikimizin de. Tamam, alıyoruz. Yani kafamız uyuşur beyimle, tamam bunu alalım, karar verip alıp geliyoruz.

-ama sizin sözünüzü dinliyor

-tabii dinliyor. Yok, yok. Dinler yani.

-peki kendi kazandığınız paranın harcanmasıyla, onun parasının harcanması arasında bir şey var mı

-yok. İkimiz de aynı eşit olarak harcanıyor. Zaten benim param öyle büyük paralar değil, ama harcıyoruz. Onun da büyük değil dediğin gibi, bir buçuk sene var emeklisine, 130 milyon alıyor.

-ama onun parasının harcanmasında da söz hakkınız oluyor

-tabii. Diyelim, aylık çocuklara ne gidecek, yok taksidimiz mi var, yok telefon, geri kalan parayı da ortaya koyarız, bu ay bu kadar harcayacağız, bu kadar yiyip içeceğiz. Yani, beyimin zaten öyle ekstra bir masrafı yok. Bir sigarası bile yok. Beyim çok iyi insan (gülüyor) gerçekten valla, hiç yani inanır mısın okula bile yürüyerek gitti geldi.

-okul yakın yani

-sonevler. Gene yirmi dakika sürer.

(burda yol nerden nereye kadar gibidir bana anlatıyorlar)

-yirmi dakika sürüyor yani yürüyerek gitmesi.

-peki ev kimin demiştin geçen sefer

-ev, beyimin üzerine.

-ama

-ama istesem üstleri de benim üstüme yapar.

-isteyecek misiniz

-isteyecem. Zaten çocuklar için yaptık biz orayı, çift dairedir üstler, biri kızımın, biri oğlumun.öyle düşündük yani.

-gene size birşey kalmadı. Tapu onların üstüne mi olacak

-heralde.

-sizin gene yok. Olmayacak?

-inşallah, üstüne çıkarsa gene, benim olacak.(gülüyor) bodrumu versin bana, yeter o kadar.

-niye

-kirasını alır, yerim.

-ha kirası olan yeri istiyorsunuz

-tabii onun geliri var, orayı ne yapacak çocuklar

-çocuklar daha hemen oturmayacaklar ama

-yok daha var, çocuklara var daha.

-peki,yaptığınız işlerin parasını aylık biriktiriyorum demiştiniz di mi, ama siz biriktiriyorsunuz istesenez her seferinde mi

-yok, aylık diyorum ya, kart veriyor, işin sayısına göre kart veriyor. Bu ayın mesela birinden birine. Bu kartları götürüyor fabrikaya, orda paramız hesaplanıp, şoför getirip paramızı veriyor.

-istesenez de önce alamazsınız

-yok, alamayız.

-diğer işlerde?

-yok, onlarda istediğim zaman alıyordum.

-onlar nasıl bitiyordu

-onlar da mesela bugün getiriyordu sabah, yarın sabah alıyordu, bazen akşama alıyordu. Yani günlük iş. Onlar da günlük iş.mesela haftalık toplanıyordu, gidip haftalık paramızı alıyorduk o zaman.

-onlar niye bitti, mesela btb

-onlar istemedik. Kadının yapacağı iş değil, taş ağır. Götürmesi, yüklemesi arabaya filan, çok zor onları. Yaptık ama kadının yapacağı iş değildi. Toz çok, hele boyalıları gelirdi, çok pis. Ağırda bile. Arabaya kendimiz yüklüyorduk, kendimiz indirirdik.

-penye temizlemeler filan

-onlar yok onlar rahat olurdu.

-onlar niye bitti

-onları, diyorum ya, küçük atölyelerin geçici olarak getiriyor zaten, getiriyor benim 3 bin tane var, benim 5 bin tane var. yapın, öyle yapıyorduk.

-onlar iş olmadığı için getirmiyor yani

- yok, onlar iş olmadığı için getirmiyorlar.
- şeyi merak ediyorum da, diyelim iş yok, telefon edip sorabileceğiniz yer yok mu, alıym varsa yapıym diyebileceğiniz
- yok.
- anca kendileri getirirse ha?Yerini bilseniz bile
- yerini bilsek, gider alırız. Bilsek öyle, evlere iş verilir diyen yerler.
- sormuyor musunuz
- (Y.) sormuyoruz.
- bunların pek gönlü yok yapmaya. Benim de işim olduğu için, ilgilenmiyorum. Ama benim işim olmasa ben sorarım, bunlara da bulurum. Ha.
- (Y.) bir iş var gelecek, onu bekliyoruz.
- ha, bir yaka işimiz var hakkatın.
- (Y:) o söktüğümüz penyelerin yeri, yine iş getirecek de. İnşallah iyi olur, kalabalığı olmaz.
- onu burda mı yapacaksınız
- (Y.) yok, onu herkes evinde, burda yapılmaz artık, soğuk olur.
- ama kış geldi
- (Y.) işte kış geldi, evde yapılacak.
- kış geldiği için evlere dağılacağız. Yaz olsa gene burda yapacağız.
- kışın evin içinde mi yapıyorsunuz
- işte orda kesiyorum, ipliğini falan, temizleyip getirip evde dikiyorum.
- çalışma nedir sorusuna ne dersiniz
- çalışmak, en zor benim işim. Çalışsam daha rahat olurum. En azından sabah çekip kapıyı çıkarım, akşam rahat evimde olurum.
- ama siz de çalışıyorsunuz
- çalışıyorum ama benim işim zor, yorucu. İki iş birden yapıyorum. Ama çalışsam sabah kapımı çeker giderim. En zayıfından tamam bu iş böyle kalsın derim. Ama şimdi evde olduğu için evi bırakamıyorum. İlla evin işini de yapmam lazım.dışarda çalışsam evişini yapmam olur mu, gene yaparım da bu kadar incelemem, haftalık temizlik yaparım mesela.akşam gelir yemeğimi yaparım.
- şimdi niye haftalık temizlik yapmıyorsunuz
- işte rahat edemiyorum. Hergün yapmam lazım. Göz göre göre yapamıyorum. Bu evi bırakıp o işleri diktiğim zaman diyorum yabana sıkıntı geliyor, ama işte gözüm görmese kapıyı çeker giderim.
- yani dışarda çalışmanın aslında...
- daha çok faydası var bence.
- ama sağlık nedeniyle çalışmıyorsunuz

-evet.

-sigorta var demiştiniz di mi

-hı hı. Özel sigortam var. üç sene oluyor. Allah ömür verirse yedi sene sonra emekli olacağım. Türkiye gastesinden çıktım, şimdi ihlastayım. O onun üzerine yani devam etti.

-ama o sadece emeklilik, sağlık kısmı yok

-beyimin üstüneyiz yani. Sağlık karnemiz var. gidip geliyoruz. Ameliyat oldum guatrdan, beyimin sigortasıyla oldum. Çocuklar da öyle.

-peki kadının çalışmasıyla erkeğinki arasında fark var mı

-fark yok. İşte eşit. İkisinin de çalışması lazım aslında. Diyorum ya, daha böyle küçük zamanla gelseydim, ben yani çalışmayı düşünürdüm.

-aslında da düzenli iş yapıyorsunuz siz, gayet zor

-zor tabii. İşte onun insanla uğraşma sıkıntısı çok. Çalışsan öyle değil, sana tayin edilen bir iş var, başını sallarsın onu yaparsın.

-o kadar kolay başını sallayamıyorsun ama

-olsun ama.

-peki 15 yıldır aynı yerle çalışıyorsunuz, hiç onlardan bana da sigorta yapın filan

-işte onların zaten amacı o, dışardan yani, karları o onların. Benim gibi 30-40 tane kadın var, sade ben değilim. Yani, sigorta yapmayalım deye, onların avantajı daha çok ki dışarıya veriyorlar, yoksa alırlar benim gibi on tane kadın içerde yaptırırlar.

-yine de karları buna elverebiliyor

-tabii.

-peki yaptığınız işin ne yapıldığını biliyor musunuz

-ihraç ediliyor, Almanya'ya gidiyor kazaklar. O söktüklerimiz de Almanya'ya gitti, bir ay da gümrükte bekledi, geldi. Sökülmek için, boyanmış diye.

-bu bilgileri nereden alıyorsunuz

-söylüyorlar, getirenler söylüyor. Soruyoruz tabii. Bu işte nereye gidiyor, nasıl yapılıyor. Önceden zaten fabrikaynan, yani istediğimiz zaman gidip gelebiliyoruz, bağlantımız var.

-onu merak ediyorum, bi de nasıl güveniyorsunuz

-yok işte, onu biliyoruz, yerini biliyoruz. Mesela gelen işlerin hep, önce nerde oturuyorsun, önce sen bize yerini söyle, nasıl bir insansın, biz gelek senin yerini tespit edelim ki, ona göre, yoksa sen bize yaptırdın kaçtın ne yapacan.

-hiç öyle oldu mu

-yok. Bir ara bi penye temizlemiştik, onu da bulduk aldık. Yerini biliyorduk da adam iflas etti. Aldık ama paramızı.

-batan para olmadı

-yok.

-hata filan diye kesen oldu mu

-işte bu penyeleri söktüğümüz zaman bi 50 tane filan parasız yaptık. Söktük yani, parasını vermediler. O da işte, komşuların hatasıydı, o zaman ben zaten hiç yapmamıştım, bir tane bile benim yoktu, ama iyi niyetimden hani kötülük çıkmasın diye paylaştırdım, on tane sen sök, on tane ben sökeyim. Halbuki içinde birşeyim yoktu. yine de söktüm.

-siz paylaşıyorsunuz, ama ek bişey almıyorsunuz?

-yok, almıyorum.

-ama ek birşey yapıyorsunuz

-hı hı. Mesela ben işimin dışında, ondan ne alsam iyi, en azından komşular da yanımda oturuyor, bana bir arkadaşlık yapıyorlar ama onların işi olmasa, herkesin işi gücü var, çeker gider yani. Ama iş olduğu zaman, onlar, benim için daha iyi oluyor.

-birlikte yapmak daha iyi, yani konuşarak yapmak

-tabii, arkadaşlık da var da, üç dört kişi bir arada yapmak daha iyi oluyor.

-bir de güvenilirliği artıyor mu, hani iş geliyor, bölüşebileceğiniz insanlar olması

-tabii, şeylerin yok, kazakların yok da, öbür işleri bölüşüyoruz, ben diyelim, bir işim var bunu yapamayacağım, on tanesini sana veriyorum. o işte, yetiştiremeyecek, sen yapar mısın, parası senin olsun. Onları yapabiliyoruz yani. hiç yani o kadar iş yaptık, işimiz hiç geri gitmedi. Saat üçe dörde kadar, geçen sene ben ramazanda inanır mısın yani gece iki üç saat uyku uyumadım, hep bu işleri yaptım. Ramazanda çok sıkı oluyor benim işlerim. Çünkü bayrama gidiyor, herhalde ki. Ramazanda çok sıkı oluyor yani.

-e oruç tutmuyor musunuz

-tutuyorum, oruç tutuyorum, aslında ben oruç tuttuğum zaman daha rahat oluyorum. Oruç tutmayı çok seviyorum, üç ayları 2,5 ay tutuyorum.yani hastalık oluyor ya, hemen hemen yarısında tutuyorum.

-peki kazağın dışında da çok iş oluyor mu, sırf kazak mı artıyor

-kazak çok oluyor ramazanda. Ertesi güne değil, bazen öyle oluyor ki, dört beş defa şey yapıyorum ben. Bazen gece onda bile iş geldiği oluyor. Fabrika mesai yaptığı zaman bize de getiriyorlar, gece ona onbire kadar iş geldiği zamanlar olmuştur yani. O zaman eşim, çocuklar yardım ediyorlar. Mesela gece onda getiriyor, bunu sabah sekizde alacam, nolur yetiştir. Yapıyorum yani. İşte.

-iş yokken de..

-artık o işin olmadığı zamanı kendime şey sayıyorum. Biraz dinleniyorum, evin işini yapıyorum, daha iyi oluyor mesela.

-yaptığınız şeylerin kaçta satıldığını biliyor musunuz

-bilmiyoruz onu.

-ama para kesseler

-para da hiç kesmediler, on dört senede. Öyle bir hatamız olmadı.

-bunu şundan sordum, belki bilinse, demin dediniz ya, onların karı zaten bu diye.

-tabii, belki fiyatını bilsek, biz o zaman deriz ki sen bu kazağı on milyona satıyorsun, bize de bu kadar para ver, ama onu bilmiyoruz işte. Defolularını kaç defa istedik, yani kendimize alalım, çocuklarımıza alalım, onu bile vermiyorlar.

-parasız vermelerini mi istediniz

-paralı, hayır. Yani ucuz verin alalım çoluk çocuğa, yani kendimize, onu bile vermiyorlar, dediler ki İstanbul içine vermiyoruz.

-hakkaten vermiyorlar mı acaba

-artık onu bilemeyeceğim ama pazarlarda filan rastlıyoruz, aynı iş. Yaptığın işi tanımaz mısın. Çocuk kazakları filan vardı geçen sene, onları pazarda filan hep gördüm ben.

-niye vermiyorlar size, öğrenirsiniz diye mi

-artık öğrenirsiniz diye mi, işler devamlı bizim elimizde bizden üstünden alırsız diye mi. Yani diyorum ya bazen on tane fazla çıktığı oluyor, onlardan alsan onların ruhu duymaz, ama allah bana nasip etmesin öyle şeyi. Onları almam.

-bi de haberleri vardır onların

-öyle zaman oluyor ki on tane fazla oluyor. Şoför gelir onları almaya, bak bu çuvalda on tane fazla var idi, kartıma ekliyor, on tane fazla çıkmış. Diyorum, demek ki baştan deniyorlar insanları, bu işi yapar mı yapmaz mı, bir güven sağlıyorlar. Ondört senede daha eksigi çıktı fazlası çıktı, onu bana sormadılar bile. Ama diyelim ki on tane fazla çıkıyor, dikiyorum onları, bu fazla çıktı öbür karta ekle diyorum. Bazen noksan çıkıyor, bak iki tane noksandı tamam deyip gidiyor. Demek ki fabrikada sayı tutuyor.

-güven önemli tabii

-demek ki o güveni sağlamışlar. Benim evimde kazağın üstünden alınmış olsa, çünkü kazağın üstünde ismin yazılı, kartın var. onun için tanınıyor, elli çuvalın içinde ne biliyor seninkini.

-peki ayda ne kadar kazanıyorsunuz

-belli olmuyor, işin gelişine göre, elli alıyorum, altmış alıyorum, otuz alıyorum. Yirmiye kadar düştüğü zaman oldu. Bu aylar hep az oluyor. Yazın çoktu. Temmuz ağustos, 60-65'e çıktım. Geçen ay 40 aldım. Ondan önceki ay 60 aldım. Sökmelerden falan onbeş aldım, yirmi aldım onlar öyle.

--30 bin tane demiştiniz

-ama hepsini biz yapmadık. Başka söken insan da çok idi. Çünkü zordu, iki günde 50 tanesini bir kişi ancak yapabiliyordu.

-kaç saat çalışarak

-diyelim ki saat 12'de başladı, gece 9'a, 10'a kadar çalışıyorduk. 25 taneyi, sökmesi, temizlemesi. İki gün, tam iki günümüzü alıyordu. Elli taneyi söküyorduk, tam iki buçuk milyon. Ondan fazla yapılmıyordu. Ama benim işlerimden yapılırsa, üç milyonluk da yapılır.

-çocuklar okuyacaklar, çalışacaklar

-oğlum bilgisayar mühendisliğinde okuyor zaten, üçüncü senesi, bir senesi kaldı. İnşallah allah kısmet ederse mühendis olacak.

-iyi bir yerde okuyor

-oğlum zaten baştan da iyi yerlerde okudu. anadolu lisesini kazandı, orda okudu, kızım da girdi imtihanına orayı kazanamadı, düz liseye gitti.

-daha böyle kız meslekleri erkek meslekleri gibi, sizin hayaliniz var mıydı kızım şunu olsun, oğlum bunu olsun gibi

-aslında ben kız için öğretmenliği daha çok seviyordum. Bayan için en güzel meslek öğretmenlik.

-niye

-yarım gün. En azından yarım gün gelir evinde olur, evine ayırmaya vakti olur. Yani, çoluk çocuğu olacak yanında olur, ama kendisi hukuk istiyor. O da hakimlik istiyor, avukatlık istiyor. Ama şimdi bu sınavı kötü yaptılar.

-tek sınav daha mı kötü

-hukukun kattı karıştırdılar işte o şey bölümlerini, yeni ek dersler yaptılar.

-peki, kendinizle ilgili, daha gençsiniz, beklentileriniz, hayatı bundan sonra ne olacak gibi

-benim bundan sonra beklentilerim hep çocuklar için, yani çocuklarım istiyorum, rahat bir geçimleri olsun, rahat bir işleri olsun, diyorum o zaman dünyanın en mutlu insanı ben olurum. Allah sağlık versin bundan sonra olmayacak diye de birşey yok.

-hani olacağından değil ya, dünya seyahati vardır mesela insanın aklında

-işte var ama, yapamayacağın için de yani

-ne var

-çok isterdim böyle gezmek, görmek, gitmek. Ama imkan olmadığı için bunları da boşuna hayal edip de sınırlarını bozmaya gerek yok.

-nereye gitmek isterdiniz

-heryer isterdim.

-yurtdışı?

-yurtdışı, yok. Gitmezdim. Antalyaya, çocuklarımı eşimi alıp gideyim, bir ay tatil yapayım.

-(kızı) söylesene en büyük hayalini. 55 kiloya inmek.

-ne ne

-o hayalimi kızım hiç araya katma.

-şimdi kaç kilosunuz

-80 kilo.

-hakkaten mi

-hı.valla en son tartıldığımda seksendim. Boyuma göre benim yirmi kilo fazlalığım var. aslında bu ameliyattan sonra aldım bu kiloyu. Bi de üst üste ben altı sene bronşit, zatürre geçirdim, tedaviyle. Yoksa ben evlendiğim zaman heralde 40-45 kiloydum. Hem yaşıım küçüktü, hem kilom azdı. O hastalıklarla, bi de tedaviyle aldım.

-zatürre ne zaman?

-işte, kızım da vardı o zaman. Altı sene üst üste geçirdim, her sene zatürree oldum. Hastanede yatmadım. En son tüberküloz oldu, o zaman da kızım çok küçüktü, yatırmak istediler, yatmadım, buraya da yeni gelmiştik, çocuklarım bakacak kimse yoktu yani, ama dokuz ay evde tedavi gördüm. İşte o zaman aldım kiloyu. Her gittiğimde iki üç kilo alıyordum, doktor seviniyordu.

-kaç yaşında kız şimdi

-17 yaşında. Yeni gelmiştik. Orda zaten öksürükler başladı. Orda şifayı kapmışım. O hastalıkla buraya geldim.

-o dönem çalışmadınız ama di mi

-yok çalışmadım.

-bunun tozu zararlı olmuyor mu

-yok, o kadar içine zararlı olacak kadar olmuyor yani. Etrafa dağılıyor ama öyle sıkıcı tozu yok. Evi kirletiyor yani.

-ama kazak diktiğiniz sırada hastalık vardı

-işte, diyorum ya orda kirada oturduğum zaman başlamış. Tabii, dikiyordum. Hasta da olsam yaptım. Diyorum ya ameliyat oldum, ameliyattan bir ay sonra gene yapmaya başladım. Sekiz sene önce. Bir ay sonra gene başladım. Biraz da alıştım da biliyor musun. Alıştım da olmayınca sanki evde çocuğum yoktu, bomboş kalıyorum böyle. Başka elişleri filan yapıyorum, dantel filan yapıyorum,ama ona alışmışım o bana sanki daha iyi geliyor.

-danteli parayla mı yapıyorsunuz

-yok, kendime. Kızıma. Aynı iş değil de, dışarıya da yaptım dantel. Ama sanki bu daha iyi geliyor bana.

-daha kolay di mi

-hı hı, kolay, dantelden göz gerekiyor, danteli yapamıyorum.

-kendiniz iş kurmayı düşündünüz mü

-düşündük bir ara, hatta bir çeyiz mağazası açmak istiyorduk. O beş nisan kararları çıktı ya, tam şansımıza o zamana denk geldi. Yapamadık yani, paramız çıkışmadı. Böyle bir yer kiralayıp mağaza kuracaktık yani.olmadı. bir arkadaşımız vardı, onla beraber yapacaktık, o da bi gitti ki oo burdakilerin iki katı olmuş yeri.

-nerde yapacaktınız

-bu parsellerde. Çeyiz üzerine mağaza açacaktık. O da olmadı.

-bu evişleri, siz iş yaparken eşiniz yardım ediyor demiştiniz di mi, hem ev işine hem işe.

-hı hı, diyelim ki bura dağaldı, ben iş yapıyorum, o kalkar toplar, düzeltir.

-ev işi yapmasının sizin para kazanmanızla bağı var mı diye düşündüm de

-yok. Yani ben iş yapmadığım zaman da yapar.

-öyle oluyor mu ki

-diyelim ki bugün ben oturuyorum, belki de alışkanlık da var, o kalkar yani etrafı düzeltir, kendi dağıttıklarını toplar, yani bana öyle yük olmaz hiç birzaman. İşe anlayış gösterir, gelsin bugün mesela işim sıkıydı yemek yapamadım, canın sağolsun, bulduğumuzu yeriz der. Yani demez ki o işlerini beş dakika bırakıp yemek yapsan ne vardı sanki. Beni azarlamaz istemez. Yemek de yapar, yani bugün yemek yapamadım, iki yumurta kırar yeriz. Ben o arada birşey hazırlarken o da yardımcı olmaya çalışır, getirir bişeyler ek yapar, gider kendi alır. Yani iş yapmasam da gider alır.

-para kazanıyor olmanızın sağladığı birşey var mı, huzur, güç, nasıl bir duygu yani

-tabii, insanın kendi parasını harcaması daha güzel birşey. Yani gidip eşinden bana bir milyon harçlık ver demek mi iyi, kendi parayı alıp harcaman mı. Tabii insanın kendi parasını harcamak daha güzel birşey. Daha iyi bir duygu bence. Hoşuma gidiyor kendi paramı harcamak. Onlan,sıkılıyorum yani, bir kere istesem, ikincisinde sıkılarak isterim.

-hâlâ mı

-alışmadım da, herhalde devamlı kendi paramı harcadığım için, ondan yani sıkılıyorum, utaniyorum ondan para istediğim zaman. Ama kendi paramı ona veriyorum, o zaman sıkılmıyorum.

-o sıkılmıyor mu sizden almaya

- o zaten gelip parayı bana ver demez. Bugün paramız bitti, evde bu kadar paramız kaldı, haberin olsun derim.

-siz zaten ayın birinde alıyorsunuz

-hı hı, ben ayın birinde alıyorum, o onbeşinde alıyor.

-ilk onbeş siz, ikinci onbeş o öyle mi

- hı hı. Benimki onbeş yetmiyor da işte.

-çocuklara harçlıktı, birşeydi, işe yardım ettikleri zaman öyle şeyler istiyorlar mıydı?

-çocuklar istemez, ama ben veririm yani. Kızım bak bunları yap şu kadar harçlık veririm derim. Ama onlar istemez yani. Zaten onlar için yapıyorum ben, zaten onlara gidiyor.

-ama her çocuk onu anlar mı

-yok, çocuklarım, bilmiyorum küçüklüğünden beri beni iş yaparken gördü öyle yetiştirtiler, çocuklarımla hiç öyle bir sorunum olmadı. Hep bana yardımcı olmaya çalıştılar, kendi harçlıklarını kendileri kazanmaya çalıştılar. Hani böyle hiçbir zaman yük olmadılar. Zaten biz onların, yani veriyoruz. Baba hiç öyle, hele kıza hiç kıymaz. Öyle, kıza hiç kıymaz. Bazen diyorum bunları kötü alıştınyorsun, her istediklerinde para veriyorsun, her istediklerinde veriyorsun, onlar için çalışıyoruz ne yapalım.

-düzenli bir harçlık almıyorlar da isteyip mi alıyorlar

-yok, mesela kızıma haftalık verilir. Oğlumun da öyle. Diyelim ki oğlumun aylık ne kadar lazımdı elli milyon, maaş aldığı zaman onun kartı var ona çıkarıyor, bi daha maaş alınca bi daha. Belli harçlıkları var.

-peki böyle hiç mor giyeyim, kırmızı giyeyim şeyleriniz olmuyor mu hiç, kendine yani

- bana pek fırsat kalmıyor. İşte, mor giyiyim, kırmızı giyiyim, isterim hepsini isterim, ama şimdi çocuklardan bize pek, eşim de öyle, ben de. Bize pek fırsat kalmıyor. Onun için biz hep siyahı bulup siyahı giyinmek zorunda kalıyoruz. Moru bulursak moru giymek zorunda oluyoruz. Tabii ekstra bir paramız olsa, moru da giyerim, yeşili de giyerim, siyahı da giyerim ama işte onları yapamıyoruz.

-nerelerden alışveriş ediyorsunuz

-pazardan. İşte öyle günlük kıyafetlerimizi. Ben hep pazardan alıyorum, ne yalan söyleyeyim. Çocukların, işte çalışıyorlar, kendileri alıyorlar. Çocuklarım kanaatlıdırlar yani, öyle pek dışarıya özentileri yok. Marka filan yok. Zaten öyle olsa, biz geçinemizük. Gelirimiz belli giderimiz belli. Diyorum ya kendimize hiç, ne bir gezmemiz oldu, ne giyinmemiz oldu. Kendimizden hep esirgedik.

-arabanız var mı

-yok.

-hiç mi olmadı

-hiç olmadı. (gülüyor) beyimin zaten ehliyeti yok. Benim de yok. Diyorum, sen de git al, çocuklar da gitsin alsın, ben istemiyorum, artık beni gezdirirsiniz.

-ama daha ev bitmemiş

-ev zaten biteceği de yok.

-tapusu var de mi evin

-var. var. planlı projeli ev.

-ne zamana bitecek

-çocuklar devam edecekse edecek.

-tatile her yıl gidiyor musunuz

-yok, iki üç sene önce gitmiştik. Bu sene de gittik, bi onbeş gün kaldık geldik. Saroz tarafına gittik. Y., bu tarafta bir komşumuz var, bi de beyimin akrabası var, dört aile, onbeş gün gittik geldik.

-orda da yemekleri siz yaptınız

-tabii, ama dinlendik. En azından biz, kendimiz değil de çocuklar dinlendi.

-denize girdiniz mi

-girdik.

-yüzme biliyor musunuz

-hı hı. Yüzerim çok güzel yüzerim. Çocuklar gülüyordu bana, deniz taşacak. Kızım bana hep gülüyordu, şimdi deniz taşacak diye.

-orda da yemekleri biz yapıyoruz, orda da çalışıyoruz diye düşünmüyorsunuz

-orda, iş yok ya, sade boğaz. ev işi yoktu da rahattık yani. Sade yemeğimizi yapıp denizimize girip dinleniyorduk.

-sinemaya gidiyor musunuz

-gitmedik hiç. Ta memleketteyken bir iki defa gitmiştik. İstanbula geldik geleli gitmedik hiç. Kars'ta oturduğumuz zaman gittik işte.

-siz ama gidiyorsunuz

-yok, ben annemi çağırıyorum ama gelmez ki o sinemaya.

-TV seyrediyorsunuz ama

-evet, onu seyrediyorum, ben dizileri falan çok seviyorum.

-pikniğe

-gidiyoruz. Yakın işte o piknik yerlerine gideriz yani. Bu Firüzköy'e, Florya filan oraya gidiyoruz. Yazın zaten Saroz'da onbeş gün piknik yaptık.

EK 5. TABLOLAR

1. Göç

Göç şekilleri	Kişi sayısı
Anne-babasıyla birlikte göç etme	1
Evlenerek gelme	3
Kocanın işi nedeniyle	16
Kendisi çalışmak üzere	1
İstanbul doğumlu	3
Toplam	24

2. İstanbul'da Bulunma Süresi

İstanbul'da geçirilen süre	Kişi sayısı
1 yıldan az	yok
5 yıldan az	3
10 yıldan az	7
15 yıldan az	3
15 yıl ve üstü	8
İstanbul doğumlu	3
Toplam	24

3. Oturulan Ev

Mülkiyet durumu	Kişi sayısı
Kira	14
Kocasına ait	5
Kocanın ailesine ait arsa müteahhide verildiği için kirada	2
Kocasının ailesine ait (kira ödenmiyor)	3
Kadının ailesine ait (kira ödenmiyor)	-
Toplam	24

4. Kocalarının Çalışma Konumları

Konumu	Kişi sayısı
Kendi işyeri veya aracı olan	3
Bir işyerine bağlı parça başı çalışan	5
Aylıklı işçi	13
Memur	1
Boşta	1
Emekli	1
Toplam	24

5. Kadınların Eğitim Durumu

Eğitim durumu	Kişi sayısı
Hiç okula gitmemiş veya ilkokul terk	2
İlkokul mezunu	18
Ortaokul mezunu	4
Toplam	24

6. Kadınların Dışarda Çalışma Durumları

	kişi sayısı
Dışarda çalışma deneyimi	11
İşçilik	10
Tezgahtarlık	1
Dışarda çalışma süresi	
5 yıldan az	5
5 yıl	2
5 yıldan fazla	4
SSK'lılık süreleri	
hiç olmayan	6
5 yıldan az	2
5 yıl	-
5 yıldan fazla	3

7. Ev Eksenli Çalışma Durumları

Ev Eksenli Çalışma Süresi	Kişi sayısı
5 yıl ve daha az	8
5-10 yıl arası (10 yıl dahil)	9
10-15 yıl	5
15 yıldan fazla	2
Toplam	24

8. Kadınların Sigortalılık Durumları

	prim ödeyen	emekli
SSK	2	-
İsteğe bağlı SSK	3	1
Bağ Kur	-	-
Özel sigorta	1	

EK 6: THE HOMEWORK CONVENTION 1996, ARTICLES 1-10

The General Conference of the International Labour Organisation.

Having been convened at Geneva by 'the Governing Body' of the International Labour Office, and having met in its Eighty-third Session on 4 June 1996, and

Recalling that many international labour Conventions and Recommendations laying down standards of general application concerning working conditions are applicable to homeworkers, and

Noting that the particular conditions characterising home work make it desirable to improve the applications of those Conventions and Recommendations to homeworkers, and to supplement them by standards which take into account the special characteristics of home work, and

Having decided upon the adoption of certain proposals with regard to home work, which is the fourth item on the agenda of the session, and

Having determined that these proposals shall take the form of an international Convention;

adopts this twentieth day of June of the year one thousand nine hundred and ninety-six, the following Convention, which may be cited as the Home Work Convention, 1996'

Article 1

For the purposes of this Convention:

(a) the term "home work" means work carried out by a person, to be referred to as a homeworker,

(i) in his or her home or in other premises of his or her own choice, other than the workplace of the employer;

(ii) for remuneration;

(iii) which results in a product or service as specified by the employer, irrespective of who provides the equipment, materials or other inputs used, unless this person has the degree of autonomy and of economic independence necessary' to be considered an independent worker under national laws, regulations or court decisions;

(b) persons with employee status do not become homeworkers within the meaning of this Convention simply' by occasionally' performing their work as employees at home, rather than in their usual workplaces;

(c) The term "employer" means a person, natural or legal, who, either directly' or through an intermediary', whether or not intermediaries are provided for in national legislation, gives out home work in pursuance of his or her business activity'.

Article 2

This Convention applies to all persons carrying out home work within the meaning of Article 1.

Article 3

Each Member which has ratified this Convention shall adopt, implement and periodically review a national policy on home work aimed at improving the situation of homeworkers, in consultation with the most representative

organisations of employers and workers and, where they exist, with organisations concerned with homeworkers, and those of employers of homeworkers.

Article 4

1. The national policy on home work shall promote, as far as possible, equality of treatment between homeworkers and other wage earners, taking into account the special characteristics of home work and, where appropriate, conditions applicable to the same or a similar type of work carried out in an enterprise.

2. Equality of treatment shall be promoted, in particular, in relation to:

- (a) the homeworkers' right to establish or join organizations of their own choosing and to participate in the activities of such organizations;
- (b) protection against discrimination in employment and occupation;
- (c) protection in the field of occupational safety and health;
- (d) remuneration;
- (e) statutory social security protection
- (f) access to training;
- (g) minimum age for admission to employment or work; and
- (h) maternity protection.

Article 5

The national policy on home work shall be implemented by means of laws and regulations. collective agreements. arbitration awards or in any other appropriate manner consistent with national practice.

Article 6

Appropriate measures shall be taken so that labour statistics include, to the extent possible, home work

Article 7

National laws and regulations on safety and health at work shall apply to home work, taking account of its special characteristics, and shall establish conditions under which certain types of work and the use of certain substances may be prohibited in home work for reasons of safety and health

Article 8

Where the use of intermediaries in home work is permitted, the respective responsibilities of employers and intermediaries shall be determined by laws and regulations or by court decisions, in accordance with national practice.

Article 9

1. A system of inspection consistent with national law and practice shall ensure compliance with the laws and regulations applicable to home work. Adequate remedies, including penalties where appropriate, in case of violation of these laws and regulations shall be provided for and effectively applied.

Article 10

This Convention does not affect more favourable provisions applicable to homeworkers under other international labour Conventions.

EK 7: EVDE ÇALIŞMA SÖZLEŞMESİ 1996, 1-10. MADDELER

Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı,

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Yönetim Organı tarafından Cenevre'de düzenlenen ve 4 Haziran 1996'da yapılan seksen üçüncü toplantısında, Çalışma koşullarıyla ilgili genel uygulama standartları koyan pek çok uluslararası sözleşme ve tavsiye kararının, evde çalışanlara da uygulanabilir olduğunu hatırlatarak,

Evde çalışmanın özel koşullarının, bu sözleşme ve tavsiye kararlarının uygulanmasının teşvik edilmesi; ve bu sözleşme ve tavsiye kararlarının evde çalışmanın özgül niteliklerini göz önüne alan standartlarla desteklenmesi gerektiğine dikkat çekerek,

Oturum gündeminin dördüncü maddesinde, evde çalışmaya ilişkin belirli önerilerin benimsenmesine karar verilmiş olduğu üzere,

Bu önerilerin bir uluslararası sözleşme şeklinde biçimlendirilmesine,

Bin dokuz yüz doksan altı yılının yirmi Haziranı'nda aşağıdaki sözleşmenin; Evde Çalışma Sözleşmesi (1996) olarak anılmasına karar verdi.

1. Madde

Bu sözleşmenin amaçları bakımından:

(a) Evde çalışma terimi, kişinin evde yaptığı iş demektir ve aşağıdaki özellikleri taşıyan kişiler evde çalışan işçi olarak anılır:

(i) İşverenin iş yerinde değil, kendi evinde veya kendi seçtiği bir başka yerde;

(ii) Ücret karşılığında çalışır;

(iii) Kullanılan teçhizat, malzeme ve diğer girdileri kimin sağladığı önemli olmaksızın, sonuçtaki ürün ya da hizmet işveren tarafından belirlenir;

Bu kişiler, ulusal yasalar, yönetmelikler ve mahkeme kararları uyarınca bağımsız işçi sayılmalarını gerektirecek ölçüde özerkliğe ve ekonomik bağımsızlığa sahip değildir.

(b) İşçi statüsündeki kişiler, sadece zaman zaman normal işyerinde değil de evde çalıştıklarından, bu sözleşmedeki evde çalışan işçi tanımına girmezler.

(c) "İşveren" terimi, doğal ya da yasal, doğrudan ya da aracılar vasıtasıyla, aracılar ulusal yasalarla öngörülmüş olsun ya da olmasın, kendi işini sürdürmek için eve iş veren kimseyi tanımlar.

2. Madde

Bu sözleşme 1. maddedeki şekliyle evde çalışan herkesi kapsar.

3. Madde

Bu sözleşmeyi imzalayan her üye, evde çalışanların koşullarını iyileştirmeye yönelik ulusal politikaları, en fazla temsil gücüne sahip işçi ve işveren kuruluşlarına ve şayet varsa evde çalışanlarla ilgili örgütlere ve evde çalışanların işverenlerinin örgütlerine danışarak benimsemeli, uygulamalı ve düzenli aralıklarla gözden geçirmelidir.

4. Madde

1. Evde çalışmaya ilişkin ulusal politika; evde çalışmanın özgül niteliklerini ve uygun olan her yerde, işletmelerde yapılanla aynı ya da benzer çalışmalara uygulanabilir

koşulları göz önüne alarak, evde çalışanlar ve diğer ücretlilerin eşit muamele görmelerini mümkün olduğunca teşvik etmelidir.

2. Eşit muamele, özellikle aşağıdakilerle ilgili olarak teşvik edilmelidir:

(a) Evde çalışanların kendi seçimleri olan örgütleri kurma ya da bunlara üye olma ve faaliyetlerine katılma hakları;

(b) İşe alma ve iş dağılımındaki ayrımcılığa karşı koruma;

(c) İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanında koruma;

(d) Ücret;

(e) Yasal sosyal güvenlik koruması;

(f) Meslek içi eğitim olanağı;

(g) İşe kabul ya da iş için asgari yaş;

(h) Analık koruması.

5. Madde

Evde çalışmaya ilişkin ulusal politika, yasalar ve yönetmelikler, toplu sözleşmeler ve hakem kararlarıyla veya ülkedeki uygulamaya uygun olarak gerçekleştirilmelidir.

6. Madde

Çalışma istatistiklerinin evde çalışmayı mümkün olduğunca kapsamasını sağlayacak uygun önlemler alınmalıdır.

7. Madde

İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin ulusal yasa ve yönetmelikler, özgül niteliği göz önüne alınarak evde çalışmaya uygulanmalı; güvenlik ve sağlık nedenleriyle evde çalışma sırasında bazı tür işlerin yapılmasının ve bazı maddelerin kullanımının yasaklanacağı koşulları saptamalıdır.

8. Madde

Evde çalışmada araçların kullanılmasına izin verilen hallerde, işverenlerin ve araçların her birinin ayrı ayrı sorumlulukları; ülkedeki uygulamayla uyumlu biçimde, yasalar ve yönetmelikler, toplu sözleşmeler ve mahkeme kararlarıyla belirlenmelidir.

9. Madde

1. Ulusal yasalarla ve uygulamayla uyumlu bir denetim sistemi, evde çalışmayla ilişkili yasa ve yönetmeliklere uyulmasını sağlamalıdır.

2. Bu yasa ve yönetmeliklerin ihlali durumunda, gereğinde cezaları da kapsayan uygun çözümler öngörülmesi ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

10. Madde

Bu sözleşme, evde çalışanlar için, diğer uluslararası sözleşmelerde bulunan daha yararlı hükümleri etkilemez.

(Çeviri: Simel Eşim, Dilek Hattatoğlu, Nilgün Çağa)

KAYNAKLAR

Kitaplar

Alasuutari, Pertti: 1995), **Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies**, Sage Publications.

Avrupa Evde Çalışma Grubu (1995), **Homeworkers in Europe**, Leeds.

Ayata, Sencer (1987), **Kapitalizm Ve Küçük Üreticilik Türkiye'de Halı Dokumacılığı**, Yurt Yayınları, Ankara.

Bayraktar, Meltem (1989): **Çalışan Kadınların Yaşam Biçimlerine İlişkin Görüşleri**, AÜ Ziraat Fakültesi yayını, Ankara.

Bora, Aksu (1995), **Kadınlar ve Erkekler Hakkında Bildiğiniz Birkaç Şey**, TC Başbakanlık Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

Connell, R.W (1987), **Gender And Power: Society, The Person and Sexual Politics**, Stanford Üniversitesi Yayını, Stanford, Kaliforniya.

Demirel, A.-Kayaalp Bilgin Z. vd (1999): **Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

DİSK-AR (1992): **1990'larda Türkiye İşçi Sınıfı, Sosyal ve Ekonomik Göstergeler**, Disk Ar Yayını, İstanbul.

Doğan, M. - D'have, C. et al (der.) (1987), **"Mesleği Ev İşçisi"**, FNV Kadınlar Sendikası Ev İşçilerine Yardım Kurumu Yayını, Amsterdam.

Doğan, M.-Heumakers H. (1989), **"Daha İyi Bir İş Bulamayınca... Yabancı Kökenli Ev İşçileri Anlatıyor"**, FNV Kadınlar Sendikası Ev İşçilerine Yardım Kurumu Yayını, Amsterdam.

Eraydın, A. - Erendil A. vd (1999), **Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği: Dış Pazarlara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın İşgücünün Bu Sürece Katılım Biçimleri**, TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Erder, Sema:(1996), **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Y., İstanbul.

Erder, Sema:(1997), **Kentsel Gerilim**, Uğur Mumcu Yay., Ankara, .

F. Ebert Vakfı (1992): **Kentli Kadınların İş Yaşamındaki Sorunları ve Çözüm Önerileri**, FEV, İstanbul

Foucault, Michel (1980), **Power and Knowledge Interviews And Other Writings 1972-1977**, yay. Haz. Colin Gordon, Pantheon Books, New York.

Freire, Paolo (1991), **Ezilenlerin Pedagojisi**, Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Goldstein, Kenneth (1977): **Sahada Folklor Derleme Metotları**, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, No 23, Ankara..

Gökçe, B.- Acar F. vd. (1993): **Gecekonduarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, T.C. Başbakanlık Kadın Ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara.

Göle, Nilüfer (1992), **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, Metis Y., İst.,

Haan, H.(1989), **Urban Informal Sector Information: Needs and Methods**, ILO Yayını, Cenevre.

ICFTU Kadın Komitesi (1995): **İş ve Aile Politikası**, Çev. D. Hattatoğlu, DİSK Yayınları No 13, İstanbul.

Kandiyoti, Deniz (1997): **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları, İstanbul.

Koray, Meryem (1993): **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**, Basisen Yayını, İstanbul.

Kurnaz, Şefika (1992): **Cumhuriyet'ten Önce Türk Kadını (1820-1923)**, MEB Yayını, Ankara.

Lordoğlu, Kuvvet (1990): **Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, F. Ebert Vakfı, İstanbul.

Marx, Karl (1974b) **Kapital**, 1. Cilt, 2. Kitap. Çev.Mehmet Selik, Odak Yayınları, İstanbul.

Marx, Karl:(1974a) **Kapital**, 1. Cilt, 1. Kitap. Çev. Mehmet Selik, Odak Yayınları, İstanbul.

Pelto P.-Pelto G.(1978), **Anthropological Research, The Structure of Inquiry**, Cambridge University Press, Cambridge.

Rowbotham, S.- Mitter, S. (der.)(1994) **Dignity and Daily Bread: New Forms of Economic Organising among Poor Women in the Third World and the First**, Routledge, Londra.

Savran, G.- Tura, N. (der.) (1992): **Kadının Görünmeyen Emegi Maddeci Bir Feminizm Üzerine**, Kardelen Y., İstanbul,.

TCFUA (1995): **The Hidden Cost of Fashion, Report on the national outwork information campaign**, Sendika yayını.

TMMOB (1996): **Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması**, Ankara, Haziran 1996.

Tümertekin, Erol (1997): 'İstanbul Çevresinde Sanayiin Yeni Yayılma Alanları', **İstanbul, İnsan ve Mekan**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 50, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (1983): **Türkçe Sözlük**, Cilt 1, TDK yayını, Ankara.

West Yorkshire Evde Çalışma Grubu (1994): **From Gift Tags to Circuit Boards**, The West Yorkshire Homeworking Conference Report, B. Krallık.

White, Jenny B (1994): **Money Makes Us Relatives: Women's Labor In Urban Turkey**, Texas Üniversitesi Yayını, Austin.

Makaleler, Raporlar ve Tezler

Akşit, B.- Akşit B.(1989), "**Ahatlı Antalya Üzerine Antropolojik Müdahale Araştırması Ara Rapor**", UNICEF için hazırlanmış ve "Gecekondü bölgelerinde ana-çocuk sağlık hizmetleri: Ara raporların değerlendirilmesi" seminerinde sunulmuş rapor.

Avrupa Evde Çalışma Grubu (tarihsiz): **A. Background ve B. Programme of Action**, yayınlanmamış belge.

Avrupa Evde Çalışma Grubu (tarihsiz): **Background Document For Meeting Of European Homeworking Group**. Yayınlanmamış belge.

Başaran Fatma (1984), 'Ailede Cinsiyet Rollerine ilişkin Tutum Değişmeleri', Yay. Haz. Türköz Erder, **Türkiyede Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara.

Berik, Günseli (1990): 'Türkiye'de Kırsal Kesimde Halı Dokumacılığı ve Kadının Ezilmişliği: Karşılaştırmalı Bir Tartışma', der. Ş. Tekeli, **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadın**, İletişim Y., İstanbul.

Bolak, Hale (1990): "Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", der. Ş. Tekeli, **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İletişim Y., İstanbul.

Çavdar, Tevfik (1984), "'Devralınan Sosyal Hayat", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 26. ve 27. fasiküller, 828-835, İletişim Y., İstanbul,

Çınar M. - Kaytaz A.- Evcimen G.(1987): "A Case Study On The Growth Potential Of Small Scale Manufacturing Enterprises In Bursa, Turkey", **METU Studies in Development** ,14(2), 123-146.

Çınar Mine (1994), "Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-working Women in İstanbul, Turkey", **World Development**, Cilt. 22, No 3, 369-380,

Dagg, Alexandra (1996): "Organizing Homeworkers Into Unions: The Homeworkers' Association Of Toronto, Canada", der. E. Boris - E. Prügl, **Homeworkers in Global Perspective**, Routledge, Londra.

Deveaux Monique (1994), "Feminism And Empowerment: A Critical Reading Of Foucault", **Feminist Studies**, Cilt 20, No 1, Bahar, 223-247..

DPT (2000), **8. 5 Yıllık Kalkınma Planı, Kadının Topluma Katılımı Özel İhtisas Komisyonu, Çalışma Hayatı, Gelir ve Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu**,: Yayınlanmamış Rapor, Ankara.

Ecevit, Yıldız (1986), **Gender And Wage Work A Case Study Of Turkish Women In Manufacturing Industry**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kent Üniversitesi, Canterbury

Ecevit, Yıldız (1990), "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri", der. Şirin Tekeli, **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, İletişim Y., İstanbul.

Ecevit, Yıldız (1993): "Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi", Yay. Haz. Aypar Altınel, **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar**, Ankara, 15-35.

Eraydın, A.- Erendil A.(1995): "Üretimde Yeni Örgütlenme Biçimleri ve Emek Süreçleri", der. Kuvvet Lordoğlu, **İnsan Toplum, Bilim, Kavram Y.**, İstanbul.

ETUC (1995): "An Action Programme For European Women Trade Unionists", Brüksel.

ETUC Kadın Komitesi (1992): "Evde Çalışma Konulu Tartışmanın Sonuçları", 18 Mayıs tarihli yayınlanmamış rapor.

Gülmez, Mesut (1985): "İşçi hareketleri: Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 792-802, İletişim Y., İstanbul.

Güzel, Şehmus (1984): "İzmir İktisat Kongresi'nde Kadınlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 38, 1194-1195, İletişim Y., İstanbul

Güzel, Şehmus (1985): "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 870, İletişim Yayınları, İstanbul.

Harding, Sandra (tarihsiz): "Feminist Yöntem Diye Birşey Var mı?" der. S. Çakır - N. Akgökçe, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Sel Yayıncılık.

HomeNet (1995): **Homeworkers Worldwide**, HomeNet Bulletin sayı 1, Yaz.

HomeNet (1996): **Growing From Grassroots**, HomeNet Planning Workshop Report, Ahmedabad, Hindistan.

HomeNet (1996): **Victory for Homeworkers**.HomeNet Bulletin, ILO Sözleşmesi Özel Sayısı, sayı 4, Temmuz.

HomeNet (1996): **Artists with Needles**, Madeira Özel Sayısı, HomeNet Bulletin, sayı 3, Yaz.

HomeNet (1998): **From Embroidery To Footballs**, South Asia Workshop on Homebased Work. HomeNet yayını.

Hosmer Martens, Margaret (1994): "Lessons for organizing the unorganized", der. M. Hosmer Martens - S.Mitter, **Women In Trade Unions: Organizing the Unorganized**, ILO yayını, Cenevre.

Huws, U.- Podro, S. (1995); **Employment of Homeworkers: Examples of good practice**, working paper, ILO, Cenevre.

ICFTU (1992); **15. Dünya Kongresi Raporu**, Brüksel.

ICFTU (1994), **Genel Sekreterin üye sendikalara gönderdiği 22 Haziran 1994 tarihli mektup ve ekleri (Kalkınma İşbirliğinde Kadınlar İçin Pozitif Eylem Programı; Kadın ve Kalkınma Konusunda Görev Gücü)**, Brüksel.

ICFTU-APRO (1993): **Informel Sektörün Büyümesi: Sendikalara Düşen Görev**, Workshop sonuç raporu, Hong Kong.

ILO (1980), **Contract Labour In The Clothing Industry**, Report II, Second Tripartite Technical Meeting For The Clothing Industry, Cenevre.

ILO (1995), **Home work**, Rapor V (1)

ILO (1995), **Home work**, Rapor V (2)

IHD İstanbul Şubesi Kürt Hakları Komisyonu (1995): **Yaşadıkları Yerden Metropollere (İstanbul, Mersin, Bursa) Göç Eden Kürt Ailelerine İlişkin Araştırma**, Yayınlanmamış rapor.

İmamoğlu, Olcay (1993): "Değişen Dünyada Değişen Aile-İçi Roller", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, İst. Ün. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, sayı 1, 58-69.

Jhabvala R.-Tate J.(1996), "**Out of the Shadows: Homebased Workers Organize for International Recognition**", Seeds, No 18.

Jhabvala, Renana (1994): "Self Employed Women Association: Organising Women By Struggle And Development", der. S. Rowbotham - S. Mitter, **Dignity And Daily Bread**, Routledge, Londra.

Kandiyoti, Deniz (1997), 'Kadın, Devlet, İslam', Çev. Aksu Bora vd., **Cariyeler, Bacılar Yurttaşlar**, Metis Y., İstanbul.

Kandiyoti, Deniz (1997): 'Cinsiyet rolleri ve Toplumsal değişme', Çev. Aksu Bora vd, **Cariyeler, Bacılar Yurttaşlar**, Metis Y., İstanbul.

Kandiyoti, Deniz (1997): 'Kurtulmuş Ama Özgürleşmiş mi?', Çev. Aksu Bora vd, **Cariyeler, Bacılar Yurttaşlar**, Metis Y., İstanbul.

Kazgan, Gülten (1982): 'Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü', der. N. Abadan-Unat, **Türk Toplumunda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Demeği Yayını.

Klein, Uta (1995): '**Returning To Work: A Challenge For Women**', **World of Work**, sayı 12, Haziran 1995, 15-16

Kumar, Radha (1994); 'Women in Bombay Cotton Textile Industry, 1919-1940', der. S. Rowbotham - S. Mitter, **Dignity and Daily Bread, New Forms of Economic Organising Among Poor Women In The Third World and The First**, Routledge, Londra.

Kuyaş Nilüfer (1982), 'Female Labor Power Relations in the urban Turkish Family', der. Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Sex Roles, Family and Community in Turkey**, Indiana University Turkish Studies 3, Bloomington, Indiana.

Kümbetoğlu, Belkis (1992): **Women's Informal Sector Contribution To Household Survival In Urban Turkey**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul .

Lazo, Lucy (1996), **The Homeworkers' Movement in Asia**, ILO-Danida Southeast Asia Project, HomeNet Planlama Toplantısı için çoğaltılmış nüsha, Ahmedabad.

Lordoğlu, Kuvvet (1993): 'Evde alışan Kadınlara İlişkin Nitel Bir Karşılaştırma ve Bazı Sorunlar', **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 100-109

Madeira zerk Bölgesi Elişi, Duvar rtleri, Tekstil ve Elsanatları Sanayileri İşçileri Sendikası (Union of Workers, of the Embroidery, Tapestry, Textile and Handicraft Industries of the Autonomous Region of Madeira)(1995): **Background Document for Meeting of European Homeworking Group**. Yayınlanmamış rapor.

Mies, Maria (tarihsiz): 'Feminist Araştırmalar İin Bir Metodolojiye Doğru', der. S. akır - N. Akgke, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Sel Yayıncılık.

Minibaş Trkel (1997): 'İnformel Sektör Kadın işsizliğine zm m?', der. Necla Arat, **Kadının Gndemi**, Say Yayınları, İstanbul.

Miraftab, Faranak (1996): "Space, Gender and Work: Home-based Workers in Mexico", der. E. Boris - E. Prgl, **Homeworkers in Global Perspective**, Routledge, Londra.

Mitter, Swasti (1989): **On Organising Workers In The Informal Sector**, ICFTU iin hazırlanmış rapor, ICFTU, Brüksel.

Mitter, Swasti (1994): 'On Organising Women In Casualised Work: A Global Overview', der. S. Rowbotham - S. Mitter, **Dignity And Daily Bread New Forms of Economic Organising Among Poor women In The Third World and The First**, Routledge, Londra.

Outworkers News (1992): **The A to Z of Homework**, no 7, Batley, B. Krallık.

Outworkers News (1992): **The A to Z of Homework**, no 9., Batley, B. Krallık.

Outworkers News (1993) **The A to Z of Homework**, no 12. Batley, B. Krallık.

Outworkers News (1993): **The A to Z of Homework**, no 11., Batley, B. Krallık.

Outworkers News (1994). **The A to Z of Homework**, no 14., Batley, B. Krallık.

Outworkers News (1994): **The A to Z of Homework**, no 13., Batley, B. Krallık.

Outworkers News: (1994): **The A to Z of Homework**, no15, Batley, B. Krallık..

zar, şemsa(1994); 'Some Observations on the Position of Women in the Labor market in the Development Process of Turkey', **Boğazii Journal**, cilt 8, sayı 1-2, 21-43.

zbay, Ferhunde (1990): 'Kadınlara Ev İi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme', der. ř. Tekeli, **Kadın Bakış Açısından 1980'lerde Kadın**, İletifim Y., İstanbul.

zbay, Ferhunde (1991): 'Türkiye'de Kadın ve ocuk Emeği', **Toplum ve Bilim**, 53 Bahar, 41-54.

Rowbotham, Sheila (1999): **New Ways of Organising in the Informal Sector: Four Case Studies of Trane Union Activity**, HomeNet alışma Seti, B. Krallık.

Rowbotham, Sheila; 'Strategies against sweated work in Britain, 1820-1920', der. S. Rowbotham - S. Mitter, **Dignity and Daily Bread, New Forms of Economic**

Organising Among Poor women In The Third World and The First, Routledge, Londra.

SEWA ve HomeNet (1996): **Working Together, Recognition For Homebased Workers At The International Labour Organisation**. SEWA ve HomeNet yayını, Ahmedabad.

SEWU (tarihsiz): **Homework Research Project**, SEWU yayını, G. Afrika.

Sirman, Nükhet (1988): 'Pamuk Üretiminde Aile İşletmeleri', der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak, **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yayınları 18, Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Şenyapılı, Tansu (1982): 'Metropol Bölgelerin Yeni Bir Ögesi: Gecekondu Kadını', Der. Nermin Abadan Unat **Türk Toplumunda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1982.

Tate, Jane (1994): "Organising Homeworkers in the Informal Sector, Australia", der. M. Hosmer Martens - S. Mitter, **Women In Trade Unions: Organizing the Unorganized**, ILO yayını. Cenevre.

Tate, Jane (1994): "Organising homeworkers in the informal sector, Canada", der. M. Hosmer Martens - S. Mitter, **Women In Trade Unions: Organizing the Unorganized**, ILO yayını. Cenevre.

Tate, Jane (1994): "Organising homeworkers in the informal sector, Netherlands", M. Hosmer Martens - S. Mitter, **Women In Trade Unions: Organizing the Unorganized**, ILO yayını. Cenevre.

TCFUA (1996), **Outwork**, TCFUA Report to the Senate Economics Reference Enquiry, Avustralya..

TCFUA (1996): **Homework: Informally Working On The Global Assembly Line**, rapor, Sendika yayını.

Tekeli, Şirin (1984): 'Kadın', **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 38, 1190-1204, İletişim Y., İstanbul.

Tripp, Aili Mari (1994): 'Deindustrialisation and The Growth Of Women's Economic Associations And Networks In Urban Tanzania', der. S. Rowbotham - S. Mitter, **Dignity And Daily Bread New Forms of Economic Organising Among Poor women In The Third World and The First**, Routledge, Londra.

Uniting Church In Australia Social Responsibility And Justice Committee (tarihsiz): **Submission To The Senate Inquiry Into Garment Industry Outwork**, rapor.

Yavuz N. ve Kılıç Ş. (1993): **Consolidation of first and second interim reports on community dynamics research in Gaziosmanpaşa-İstanbul**, Unicef-Turkey Urban Programme, July-December, yayınlanmamış rapor.